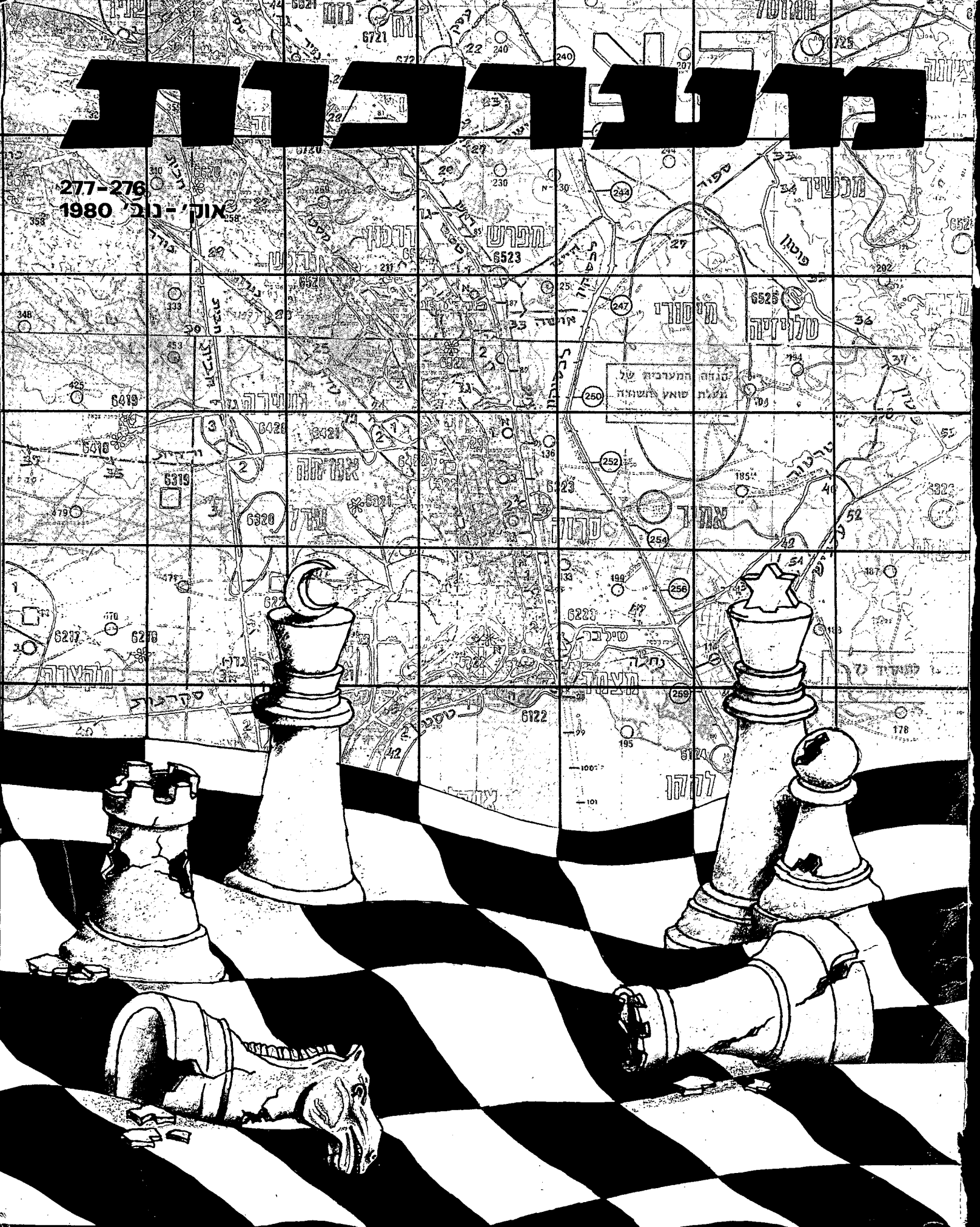

בדעת הכרית

277-276
1980 אוקי-נוב

עורך ראשי: אל"מ יעקב זיסקינד

העורך: סא"ל יוסי פורת

עורכי משנה: רס"ג שמואל אבנרי
סרן רחל רוזינסקי

עוזר מחקר: עמוס רגב
מעצב גרפי: פאול קור
שער ואיורים: אבנר כץ

- מלחמת יום הכיפורים – מבט היסטורי לרמה האסטרטגית / אל"מ (מיל') ד"ר מ' פעיל 2
תיאור וניתוח של התפתחות התפיסה האסטרטגית הישראלית מאז הקמת המדינה, לאור ניתוח מלחמות ישראל מאז מלחמת הקוממיות ועד מלחמת יום הכיפורים.
- מלחמת יום הכיפורים – מושגים, הערכות, מסקנות / תא"ל דב תמרי 11
מלחמת יום הכיפורים הותירה אחריה משקע כבד של שמועות, דעות ומיתוסים, הראויים, שבע שנים לאחר המלחמה, לשוב ולהיבחן בחינה שקולה ועניינית.
- הפתעה והתרעה – עיונים בשאלות יסוד / תא"ל אהרון לברן 17
על מידע והערכתו, על ההונאה ועל המודיעין ומקבלי החלטות בהקשר ההרתעתי.
- הטנק הכול יכול... – קווים בתורת השריון של צה"ל / אל"מ (מיל') פרופ' י' ואלך 22
על תפיסות תורתיות שהוכיחו, על לקחים ועל אתגרים בפניהם ניצב השריון בצה"ל.
- מלחמת יום הכיפורים – החלטות אסטרטגיות / סא"ל א' 27
על מצבי ה"חיכוך" במלחמה ועל החלטות שעיצבו את מהלכיה.
- עמדת ארה"ב בסוגיית "המכה המקדימה" / רס"ג ישי 32
האכן גרמה הימנעות ישראל ממכה מקדימה להפעלת הרכבת האווירית האמריקנית?
- ספרא וסויפא / מלחמת יום הכיפורים – "כישלון" או "ניצחון"? / תא"ל א' בראון 34
בניגוד לעמדת אל"מ (מיל') חסדאי ("מערכות" 275) מדגיש המחבר את הישגי ישראל במלחמת יום הכיפורים.
- "שובך יונים" – תכנון וביצוע במבחן האש / אל"מ (מיל') ד"ר זאב איתן 38
האם קו בר-לב ולוחמי המעוזים הם שם נרדף לכישלון, או שמא אלה הגיבורים שהצילו את מדינת ישראל במלחמת יום הכיפורים?
- הקרב לכיבוש המובלעת ברמת הגולן / סא"ל אברהם זוהר 47
ניתוח של קרב המהווה דוגמה של מעבר מהתקפה להגנה במסגרת מגננה.
- הלוחמה האווירית בקרב על המובלעת ברמת הגולן / סא"ל יוסי עבודי 54
תיאור פעולות חיל האוויר ברמת הגולן בימים 11-13 באוקטובר 1973.
- קרב לטקיה – קרב הטילים הימי הראשון בהיסטוריה 57
הטבעתן של חמש ספינות סוריות בקרב ששימש מבחן לתורת הלחימה של חיל הים.
- מלחמת יום הכיפורים בעיני האויב / סא"ל אברהם 59
סקירת הפרסומים הערביים, העוסקים במלחמת יום הכיפורים.
- מלחמת הרמדאן – הכנות, מהלכים, לקחים / מוחמד חסנין הייכל 60
תיאור ההכנות למלחמה ומהלכיה וניתוח לקחיה תוך הצבעה על הישגיהם של צבאות ערב וגם על טעויותיהם.
- תכנון והכנות – פרק מתוך הספר המצרי "מלחמת רמדאן". 68
תיאור הכנותיו של הצבא המצרי לקראת המלחמה תוך שימת הדגש על תכנון ההפתעה.
- להסיג את כוחות הצליחה המצריים מערבה? / פריק סעד אלדין אלשאדלי 71
המדינאי מול איש הצבא; קווי המחלוקת בין סאדאת לרמטכ"ל המצרי בהערכת המצב.
- מיהו גיבור מלחמה? / אל"מ ראובן גל 75
מהו מעשה גבורה? האם ניתן לאפיין גיבור מלחמה בתכונות מסוימות?
- הפעלת טנקים בלילה / האנס יואכים פיי 77
לקחי צבא גרמניה המערבית לגבי תפעול טנקים בלילה, שהופקו מניתוח קרבות השריון ברמת-הגולן.
- מדריך הספרים / מלחמת יום הכיפורים באזמל עבודת המטה / רס"ג י' הוכבאום 79
על קו בר-לב כמעריך חסר עומק ועל בעיות צוות הקרב היבשתי.

מערכות בית ההוצאה של צבא הגנה לישראל

צוות המערכת: סא"ל מיכאל הירשפלד
סרן דן אופיר
סרן יואב תדמור
סגן רותי בית אור
יצחק טמיר
דן דולב

"מערכות חימוש": העורך י' גרייבר
"קשר ואלקטרוניקה": קצינת עריכה מ' שניר

מלחמת יום הכיפורים

מבט היסטורי לרמה האסטרטגית

אל"מ (מיל') ד"ר מאיר פעיל

דומה כי מאז פרוץ מלחמת העצ-
מאות ועד ימינו לא נערך נסיון על
ידי ההנהגה העליונה המדינית
והצבאית של ישראל לנסח באופן
שיטתי ומלא את התורה האסטרט-
גית המשתנית של מדינתנו, על פי
צרכי התפתחות הכוח והאינטרסים
של המדינה. בעומס ניהול חיי היום-
יום בעתות מלחמה ובעתות רגיעה
(שגם בהם היו שלובים קטעי לחי-
מה) לא מצאו לעצמם קברניטי
המדינה את הפנאי הדרוש כדי
לנסח את תורת המלחמה הישרא-
לית באורח מסודר. לכן יתקשה כל
חוקר לתאר ולנתח את האסטרטגיה
הישראלית, אם יצמצם את מחקרו
רק למסמכים של הנוגעים בדבר. כל
הרוצה לקבל תמונה על התפתחות
התפיסה האסטרטגית הישראלית
יטיב אפוא לעשות, אם יתרכז
בעיקר במעקב אחר האירועים המל-
חמתיים, אשר התרחשו בפועל;
ומתוך העיון בהשתלשלות האירו-
עים ינסה לסכם לעצמו את ההתפת-
חות התיאורטית הנובעת והצומחת
מתוך המעשים.

מה בין 1948 ל-1968

את מלחמת העצמאות ניהלו "היישוב המ-
אורגן" ומדינת ישראל לפי הדוקטרינה
האסטרטגית הגורסת דפנסיבה בשלב ה-
אסטרטגי הראשון ואחר כך מעבר לאופנסי-
בה. התפיסה האסטרטגית הציונית גרסה
מראש כי אנו מסכימים, באורח עקרוני,
להחלטת עצרת האו"ם מיום 29 בנובמבר
1947, ולא ניוזם מהלכים צבאיים כדי להפר
אותה. אם הערבים-הפלסטינים ומדינות ערב
יחליטו להפר את החלטת או"ם, ולתקוף
ברחבי ארץ ישראל בשיטות גרילה או
במלחמה סדירה אנו נתגונן, נבלום את
מתקפותיהם, ובשלב האסטרטגי השני נע-
בור. למתקפות שתונחנה ביזמתנו כדי
להדוף את הפולשים ואולי אף להעביר את
המלחמה אל מעבר לגבולות ה"חלוקה",
ואף מעבר לגבול המנדטורי של ארץ
ישראל. ארגון ה"הגנה" (עד 1 ביוני 1948)
וצה"ל (מ-1 ביוני) פעלו לפי דוקטרינה
אסטרטגית זו, גם אם מעולם לא ניסחוה
במפורש. לא נותר לנו, ההיסטוריונים, אלא
לנסח כחכמים לאחר מעשה.

מיו לאחר סיומה של מלחמת העצמאות,
שהתבטא בחתימת ארבעת הסכמי שביתת-
הנשק (עם מצרים, לבנון, עכר-הירדן
וסוריה) התארגן צה"ל מחדש. רוב הלוחמים
שוחררו והועברו לכוחות המילואים. צה"ל
אורגן מחדש על פי דוקטרינה דפנסיבית-

אופנסיבית שגרסה כי, גם בעתיד אם תפרוץ
מלחמה סדירה רצינית, היא תתחיל ביזמת
מתקפה ערבית כוללת או חלקית ואנו
נידרש בשלב האסטרטגי הראשון, הדפנסי-
בי, לבלום אותה. לאחר מכן יעבור צה"ל
לשלב השני, האופנסיבי, וינחית מתקפת נגר
אחת או כמה גם מעבר לתחומי המדינה. רק
בתחילת שנות החמישים, לאחר עיון מעמיק
בכל מגוון אפשרויות המלחמה הסדירה
שהעולם הערבי יכול לפתח כנגד ישראל
במקרה של "סיכוב שני", התחלנו להבחין
בשתי תופעות מכריעות, אשר הביאו לשינוי
מהפכני בתפיסה האסטרטגית שלנו: האחת
— העובדה שבגבולות שביתת הנשק, לא
היה למדינת ישראל עומק אסטרטגי סביר,
יצרה את הסכנה שבמקרה של מתקפה
סדירה, עלולים הערבים להגיע תוך מספר
ימים, בשלב האסטרטגי הראשון, לנקודות
מפתח חיוניות במדינת ישראל. כך נוצרה
סכנה של כיבוש באר שבע או איום עליה,
ניתוק ירושלים, כיבוש צומת בית-ליד ואיום
על נתניה. התופעה המראיגה השנייה נבעה
מן החשש כי בשעה שצה"ל יגויס כולו ויהיה
מוכן לפתוח בשלב האסטרטגי השני ולהנ-
חית את המתקפה כנגד הפלישה, יקומו
המעצמות ויכפו הסדרי הפסקת אש, שיקפי-
או את המצב או ירחו את מתקפות הנגר
שלנו ויאפשרו נוכחות ערבית ממושכת
בתחומי מדינת ישראל.

כתוצאה מניתוח שיטתי של שתי תופעות
אלה הלכה והתגבשה דעה כי מן הראוי
לאמץ שיטה אסטרטגית חדשה, אופנסיבית-
דפנסיבית, על פיה לא תמתין מדינת ישראל
למתקפה ערבית סדירה, אלא תעקוב
בדריכות אחר המהלכים האסטרטגיים וה-
אופרטיביים של ארצות ערב. משתסתמן
אפשרות של מתקפה ערבית בזירה אחת או
בכמה, יופעל צה"ל בשלב הראשון, האופנ-
סיבי, למתקפת מנע מקדימה בגזרות האסטי-
רטגיות הנוגעות ברבר, כדי להשמיר את
כוחות האויב המתכנסים למתקפה וכדי
לתפוס חלקים משטחי האויב, במגמה ליצור
עומק אסטרטגי, בשטחי מדינות ערב שאפ-
שר להתגונן ולעבור לשלב השני —
הדפנסיבי. הפיקוד העליון של צה"ל, לא
גיבש לעצמו מעולם, במסגרת החשיבה
האסטרטגית, עמדה חד משמעית ארוכת
טווח לגבי שטחי אויב אלה. מעולם לא
הוחלט האם הכוונה להחזיק בהם לאורך
ימים לצרכי סיפוח מלא, או שמא רק עד
יעבור האיום במתקפה ערבית צפויה. היה
ברור כי שאלת השליטה ב"שטחים" תיקבע
קודם כל על-ידי הדרג המדיני על פי
שיקולים מדיניים ובהתאם למערכת הלחי-
צים הבינלאומית שתיווצר בעקבות מתקפת
המנע.

בעקבות השינוי אשר חל בתפיסה האסטי-
רטגית, חל גם באורח הדרגתי במהלך שנות
ה-50, שינוי מהפכני במבנה הכוחות המזו-
ינים. התופעה העיקרית שהתרחשה הייתה
חיזוק האלמנט ההתקפי של צה"ל: השריון,

הצנחנים וחיל האוויר. משנתגבשה החל-
טה לאמץ את האסטרטגיה האופנסיבית-
דפנסיבית הוחלט להשתמש בה לא רק
כשיטת מלחמה בפועל, אלא גם לצרכי
מניעת מלחמה. סוכם כי מן הראוי להרתיע
את האויב הערבי הפוטנציאלי לבל יתכנס
מלחמה התקפית נגד ישראל. ישראל דאגה
להעביר לממשלות ערב את החלטתה בדבר
שינוי התפיסה האסטרטגית בתקווה שבכך
תרתענה מדינות ערב מלנקוט יזמה התקפית
סדירה. פה ושם אף טרחה ישראל להבהיר
למדינות ערב מה עלול להתפרש על ידה
כסיבה למתקפת מנע. (לדוגמה: כניסת
כוחות עיראקיים משמעותיים לגדה המזר-
חית של ממלכת ירדן עלולה להביא את
ישראל לכבוש את הגדה המערבית כדי
לקדם את פני העיראקים על הירדן.) דומה
כי על אף שינוי האסטרטגיה הצבאית ניתן
לקבוע כי המדיניות נותרה, בכל זאת,
דפנסיבית ביסודה שהרי ישראל לא התכוור
נה מעולם לחסל או "להוציא מן התקן" אף
מדינה ערבית, אלא רק להכביח את קיומה
של מדינת ישראל. על פי האסטרטגיה
האופנסיבית-דפנסיבית ניהל צה"ל שתי
מלחמות מוצלחות: מבצע "קדש" ומלחמת
"ששת הימים". פינוי סיני ורצועת עזה לאחר
מבצע "קדש" עקב לחץ שהפעילו המעצמות,
החזיר את מדינת ישראל אל ממדיה שלפני
המבצע וגרם לכך שהדוקטרינה האופנסי-
בית-דפנסיבית המרתיעה המשיכה לשרור
בתודעת הפיקוד העליון גם בתקופה שלאחר
מכן, ואף להשתכלל.

לאחר הניצחון במלחמת ששת הימים לא
בא תהליך של נסיגה מן השטחים שנכבשו.
הרבר נבע בעיקר ממאזן האינטרסים הבינ-
לאומי שהיה באותה עת נוח לישראל יותר
משהיה בתקופת מבצע "קדש". מכל מקום,
לאחר מלחמת ששת הימים מצא צה"ל את
עצמו מקיים שליטה ממושכת על שטחים
נרחבים יחסית מעבר לתחומים הטריטור-
יאליים הקודמים, ברמת הגולן, בגדה
המערבית, ברצועת עזה ובכל חצי האי סיני.
חיכוכי המגע הצבאיים היומיומיים, אשר
התחוללו בחלק הקדמי ביותר של השטחים
הללו החל מסוף 1967: בתעלת סואץ,
במפרץ סואץ, בבקעת הירדן ובקווי המגע
עם הסורים ברמת הגולן, ריתקו את תשומת
לבו של הפיקוד העליון הישראלי לחלק
הקדמי של "השטחים המוחזקים" במשך
תקופה די ממושכת. אט אט החלה לפעפע
בקרבנו ההרגשה וההכרה כי, סוף סוף,
לאחר שנות דור השיגה לעצמה מדינת
ישראל עומק אסטרטגי דפנסיבי כלפי
שכנותיה. כך שאנו יכולים לאחר הפסקה
של שנות דור, לאמץ לעצמנו מחדש בפועל,
דוקטרינה אסטרטגית רגועה יותר המסתמ-
כת על העומק הגיאוגרפי, היינו: אסטרטגיה
דפנסיבית-אופנסיבית. אימצנו לעצמנו את
ההשקפה כי יש לנו עומק אסטרטגי סביר
המאפשר לספוג ולבלום בשלב הראשון
מתקפות של האויב על-ידי הכוחות הסדי-

רים ולאחר מכן, בעקבות גיוס המילואים, נצא למתקפות נגד. מתקפות נגד אלה נועדו לפחות להרוץ את הפולשים הערביים אל מעבר לקווי ההתחלה שלהם, אם לא יותר מכך. על-ידי נקיטת מהלכים ותמרוני התקפה שיתפשטו על עורף האויב אף מעבר לקווי ההתחלה שלהם, אם לא יותר מכך. על-ידי נקיטת מהלכים ותמרוני התקפה שיתפשטו אל עורף האויב אף מעבר לקווי ההתחלה שלו בכיוונים שונים ומגוונים: אם אל הגדה המערבית של תעלת סואץ, אם אל מרחבי עבר הירדן המזרחי, אם לעבר הר הירוויים כדי להשיג חיץ טריטוריאלי בין ירדן לסוריה, אם אל דרום הלבנון ו"הפתח-לנד" ואם כדי לאיים על בירת אויב דוגמת קהיר או דמשק.

השיבה אל הקונספציה הדפנסיונית-אופנסיונית נבעה גם מן העובדה שמאזן העמדות הבינלאומי כלפי ישראל התפתח באורח שלילי מאז תום מלחמת ששת הימים. היה ברור כי אפילו ארה"ב אינה מוכנה לתמוך במתקפת מנע ישראלית, ותוכל להשלים לכל היותר עם מבצע פשיטה קצר דוגמת הפשיטה על כראמה (1968), פשיטה השריון האמפיבית על החוף המערבי של מפרץ סואץ (1969), הפשיטה על האי גרין (1969), הפשיטות על בסיסי אש"ף ומפקדותיו בטריפולי ובכירות (1972) והפעלה מוגבלת של חיל האוויר בעומק שטחי האויב.

האסטרטגיה הישראלית ערב מלחמת יום הכיפורים

בהעדר התפתחות מדינית ומשלא חל כל שינוי במעמד הצבאי של ישראל בשטחים אשר נכבשו במלחמת ששת הימים הפך הרצון לשמור על המצב הטריטוריאלי הקיים לאחר מלחמת ששת הימים, לאינטרס האסטרטגי הבסיסי עבור ישראל. אינטרס זה היה "האני מאמין" הישראלי בכל מהלכי "מלחמת ההתשה" עד אוגוסט 1970. מש"הושגו הפסקת האש והקפאת המצב באוגוסט 1970 ביזמת ארה"ב, ומשהתברר כי לא מסתמן כל שינוי מדיני בעקבות הפסקת האש, קיבל אינטרס ישראלי זה מעמד של סיכוי בר הגשמה. מצב זה הפך את האסטרטגיה הדפנסיונית-אופנסיונית לתורת מלחמה מקובלת. הטענה ברמה האסטרטגית בשנים 1972-1973 הייתה כי ישראל אינה יכולה לזכות בשום רווח מן המלחמה הבאה לכן היא ודאי לא תיווץ אותה. אם תפרוץ מלחמה, היא תפרוץ רק ביזמת האויב הערבי ואז תהא מטרנתו האסטרטגית העיקרית "למנוע מן האויב כל הישג צבאי". נגוד, אפוא, מראש על המלחמה הבאה, שתפרוץ ביזמת האויב. דבר זה משתקף מכל כדל מידע שהגיע לידיעת הציבור בדבר דיוני הפיקוד העליון ערב מלחמת יום הכיפורים. אולם הוא ניכר במיוחד, בהחלטתה של ראש ממשלת ישראל ביום הכיפורים 6 באוקטובר 1973,

שלא להתיר את הפעלת חיל האוויר הישראלי למתקפה מקדימה נגד הכוחות המצריים והסוריים המכונסים בשטחי ההי-ערכות הקדמיים.

המטרה האסטרטגית שגרסה "למנוע מן האויב כל הישג צבאי" הכתיבה לשלב הראשון של המלחמה שיטת לחימה אופר-טיבית וטקטית שעיקרה היה לנהל הגנה קשוחה ועיקשת בחלק הקדמי של "השטחים המוחזקים", במזרח רמת הגולן, בבקעת הירדן ובגורת תעלת סואץ, להיצמד ככל האפשר אל תוואי הקרקע החיוניים ולהניח את כף המאזן במיני התקפות-נגד משוריינות בכל עוצמה אפשרית: פלוגה, גדוד, חטיבה ואוגדה, כדי להרוץ במהירות המרבית את התוקפים הערביים אל מעבר לקווי ההתח-לה שלהם ואף לפתח פעילות התקפית בעומק שטחי האויב לאחר מכן. גישה זו תאמה גם את הצורך הפוליטי לקיים נוכחות צבאית בקווים הקדמיים ביותר בתקופת מלחמת ההתשה ובתקופת הרגיעה. לא היה וויכוח של ממש ביחס ליישום שיטת הגנה זו ברמת-הגולן ובבקעת-הירדן, כי מרחבי התמרון המשורייני בעורף הגורות הללו מוגבלים בלאו הכי. אולם לגבי זירת צפון סיני ותעלת סואץ, היו מפקדים בכירים שגרסו כי מוטב להציב כוחות קטנים ליד התעלה כדי "לעודד" את המצרים להחדיר כוחות ניכרים אל עומק סיני, שם יושמדו על-ידי עתודות השריון של צה"ל שיחזרו מיד לאחר מכן אל התעלה. הפיסה זו לא נתקבלה בשום מקרה ונחשבה בבחינת תיאוריה של כפירה! הוויכוחים שהתקיימו בשעתם ברמה הטקטית והאופרטיבית בדבר שיטת ההגנה בזירת תעלת סואץ, נסכו למעשה סביב נושא אחד: כיצד להיערך יותר טוב להגנה קשוחה על החלק המערבי ביותר של סיני. היו שטענו כי יש להיצמד אל שיטת המעוזים הגבוהים והנייחים על החוף המזרחי של התעלה בתוספת בניית מערך ביצורים נוסף בעומק הטקטי (כ-10 ק"מ) ולהפעיל את השריון למשימות של תגבור והתקפות-נגד מידיות. היו שטענו כי מן הראוי להפעיל הגנה גמישה יותר ולא להחזיק מערכת ביצורים נייחת כה חזקה וכה בולטת, במקום זאת יש לבסס את ההגנה על מערך קדמי חלש יותר לשם איתור צליחה והשהייתה, על מערך מבוצר ניח בעומק הקרוב ועל התקפות נגד מידיות של יחידות ועוצבות שריון. בכל גירסה ובכל מקרה תוכננו מבצעי מתקפה בכל הגורות אל מעבר לקווי ההתחלה של האויב עבור השלב האסטרטגי השני של המלחמה - השלב האופנסיוני.

הציפייה הייתה כי שלב הבלימה וההדיפה האסטרטגי יהיה קצר מאוד, יומיים-שלושה, כדי שניתן יהיה לעבור תוך זמן קצר ככל האפשר לשלב האסטרטגי השני, ההתקפי. כדי לעמוד באתגר זה של האסטרטגיה הדפנסיונית-אופנסיונית הגורסת הגנה עיק-שת במרחב הלחימה הקדמי ומעבר מהיר

למתקפת נגד, צריך היה לבנות את ההגנה על עוצמה צבאית ניכרת. משמע לא רק על הצבא הסדיר, אלא גם על כוחות המילואים של צבא היבשה (שריון, חי"ר, תותחנים, הנדסה, נ"מ, קשר והתחזוקה הקשורה בהם). לכן היה כה חיוני שהמודיעין יספק לצה"ל התראה על מתקפת אויב צפויה ארבעה עד חמישה ימים מראש. התראה זו לא נתקיימה כידוע ערב מלחמת יום הכיפורים, בגלל טעויות אנושיות מאיכות מאוד, אם גם טבעיות, של אישים שהיו מופקדים על העיבוד וההערכה של המודיעין. בסכך הטיפול שנעשה עד כה בפרשה זו דומה כי רבים וטובים שכחו כי הטעות היא מידה אנושית אשר באה לידי ביטוי מדי פעם בפעם בהיסטוריה. אחד המבחנים הקובעים של צבא הוא באיזו מידה ממשיך צבא זה למלא את משימותיו על אף טעויות, פה ושם, של חלק מקברניטיו במשך חלק מן הזמן. גדולתו של צה"ל במלחמת יום הכיפורים הייתה שעל אף הטעויות ועל אף ההפתעה הוא הצליח לבלום את מתקפות האויב ברמת הגולן ובמערב סיני תוך מספר ימים ואף להרוץ חלק מהן. בשלב השני של המלחמה אף השיג צה"ל חופש פעולה אופרטיבי וטקטי, יצא בזימות התקפיות על העורף האופרטיבי של האויב, והצליח לכפות על אויביו ניצחון צבאי.

המטרות האסטרטגיות של מצרים וסוריה במלחמת יום הכיפורים

על אף העצמה היבשתית-אווירית הרבה שהפעילו מצרים וסוריה על ישראל במלחמת יום הכיפורים, הן קבעו מטרות אסטרט-גיות די מוגבלות לצבאותיהן. זאת, מתוך דרך ארץ מופלגת וזהירות רבה שהעולם הערבי אימץ לעצמו כלפי צה"ל לאחר מלחמת ששת הימים. קביעה זו צתמכת על ניתוח הפעילות של מצרים וסוריה בימים הראשונים של המלחמה וכן על מקורות בינלאומיים וערביים שאחר מהם אף מתפר-סם בחוברת זו של "מערכות".

המטרה המדינית של מצרים וסוריה בצאתן למלחמת יום הכיפורים, הייתה להנחית על ישראל שתי מהלומות חזקות שתשבורנה את הקיפאון שהשתרר בעימות הערבי-ישראלי מאז הסדרי הפסקת האש של אוגוסט 1970. מהלומות אסטרטגיות אלה נועדו לאלץ את המעצמות הגדולות ללחוץ על ישראל לחזור "לממדים הטבעי-ים" של גבולות 1967 (על-פי הגדרת הערבים), מבלי שהעולם הערבי יאלץ לכרות עמה הסכמי שלום מדיניים, שיתנו לישראל גושפנקא של הכרה לגיטימית מצד עמי המזרח התיכון ומדינותיו. אם היה אידיאל מדיני ערבי נכסף מקסימלי ליוזמת המלחמה המצרית-סורית ביום הכיפורים תשל"ד, היה זה להחזיר את היחסים בין סוריה ומצרים ובין ישראל למצב שהיה לפני מלחמת ששת הימים.

המתקפות של מצרים וסוריה הונחתו

במקביל ובמתואם ביום הכיפורים תשל"ד (6 באוקטובר 1973) בשעה 1405. התכנית המבצעית המצרית הייתה לצלוח את תעלת סואץ לכל רוחבה עם חמש דיביזיות במקביל, בסיוע טנקים, ארטילריה, הנדסה, ני"מ וחיל אוויר; לתפוס ראשי גשר בגדה המזרחית של התעלה ולאחר אותם תוך מספר ימים לראש גשר אחד רצוף שיתפוס את קו הגבעות במרחק 10-15 ק"מ ממזרח לתעלה. תוך כדי הלחימה לביסוס ראשי הגשר התכוונו המצרים לכתר את המעוזים שלנו על התעלה, אולם עיקר משימתם היה להדוף את התקפות הגנר המשוריינות הישראליות שתונחנה בתנופה, באומץ ובמהירות, במגמה לגרום לשריון הישראלי מקסימום אבדות. כדי לבצע כהלכה את מלאכת התשת השריון הישראלי ושחיקתו רוכזו אל יחידות החי"ר הצולחות כמויות גדולות מאוד של נשק רקטי אישי נגד טנקים ("סאגרים") ונגד מטוסים ("סטרלה"). הנשק הרקטי האישי נועד לשחוק את השריון הישראלי למן ההתחלה ואילו לאחר הקמת הגשרים היו ההתשה והשחיקה צריכים להימשך באמצעות טנקים ומיקוש הנדסי. פעולה זו, של התשת השריון הישראלי התוקף-נגד במהלך הקמת ראשי הגשר והרחבתם לכלל השריון רצוף אחד, הייתה חיונית מאוד לפי תפיסת המערכה והמלחמה המצרית. רק על פי תוצאות שלב השחיקה התכוון הפיקוד העליון המצרי להחליט אם להעביר לגדה המזרחית אמצעי ני"מ כבדים יותר, ובעקבותיהם גם את עתודת השריון העיקרית (שתי דיביזיות משוריינות, דיביזיה ממוכנת ומספר עוצבות צנחנים) כדי להתקדם אל העומק הישראלי במערב סיני ולתפוס את קו מעברי ההרים, כ-50 ק"מ ממזרח לתעלה, ואת ראס סודר בחוף המזרחי של מפרץ סואץ. ברגע כלשהו, בסוף שלב השחיקה וההתשה או בשלב ההתקדמות אל המעברים הייתה צפויה התערבות מצד המעצמות וכפייה של הפסקת האש.

חיילי חי"ר מצריים בעת צליחת התעלה

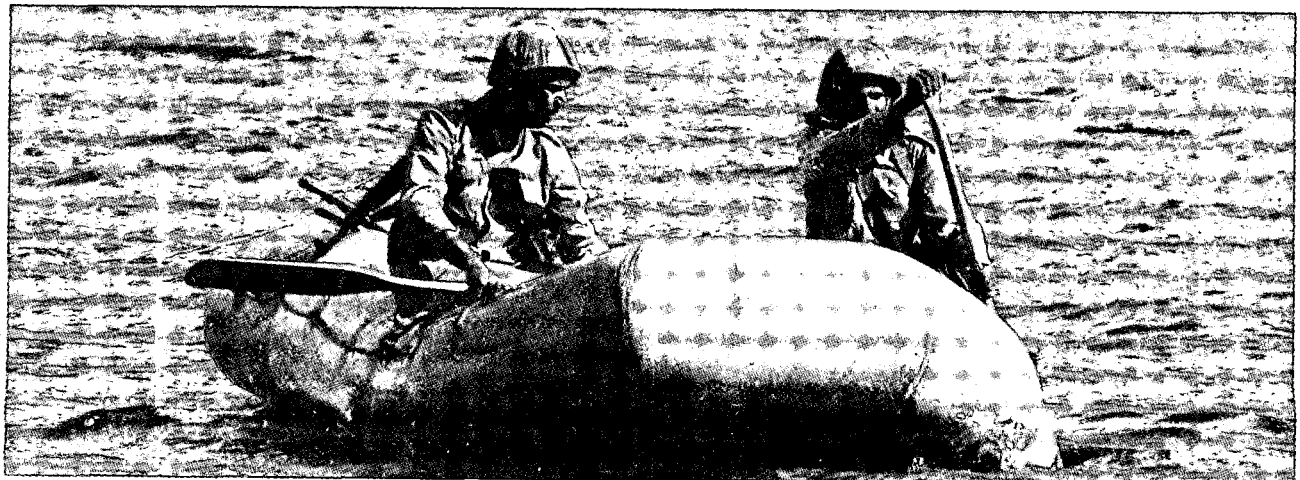
פעילות אימונים. הצלחת ההונאה המצרית-סורית ערב יום הכיפורים תשל"ד וסיפור ההפתעה שהופתעה ישראל ביום הכיפורים עצמו ראויים להילמד היטב על-ידי אנשי צבא, אנשי מודיעין ומנהיגים מדיניים כדי שיפיקו לקח כיצד להטעות וכיצד לא להיות מופתע.

עצם ההפתעה הביא לכך ששיטת ההגנה הטקטית והאופרטיבית של צה"ל בגזרת התעלה ובגזרת רמת הגולן לא זכתה לעמוד במבחן. פשוט לא זכינו במרווח הזמן המינימלי כדי להיערך על-פי קונספציה הגנתית כלשהי אל מול מתקפה כה מאסיבית. המעוזים בכל הגזרות לא מנעו, לא השגו וכמעט שלא זכו אף לתעל את התקדמות האויב, הם אפילו לא מנעו או עיכבו את המצרים בצליחת תעלת סואץ. יותר משייעו למערכת ההגנה, שימשו המעוזים כמקומות מחסה ומקלט לאנשים וגם זאת רק כאשר האויב לא תקף אותם באופן נמרץ, וזה קרה רק במקומות מעטים. ניתן להניח כי אילו הייתה המערכת הסטטית של המעוזים מאוישת במלואה, כשמשולבים בה כל האלמנטים של האר-טיילריה, שריון והקישור האווירי, היא הייתה תורמת הרבה יותר לבלימת התקדמות האויב, לעיכוב הצליחה ולהשהיית ולתיעולו של האויב, או לפחות להפניית כוחות אויב ניכרים כנגד המעוזים, ועל-ידי כך היה הדבר מקל על התקפות הנגר המידיות של השריון הישראלי. אם כי ברור שדבר זה היה גורם לאבדות רבות בקרב לוחמי המעוזים. מכל מקום, הלקח העיקרי הברור מפרשה זו הוא כי מערך ביצורים סטטי קדמי פגיע מאוד וחשוף להפליא מול הפתעה. לכן, אם שרויים במצב של מלחמה ממושכת ואם אין די כוחות לאיש את המערך הסטטי ברציפות ובהתמדה, יש לבקש שיטת הגנה אחרת, יותר ניידת וגמישה, הבנויה על תצפיות, גייסות מחפים יבשתיים ואוויריים ועל עתודות ניידות בעומק הטקטי והאופרטיבי.

התכנית המבצעית הסורית הייתה על פי כל הממצאים, לפרוץ את מערך ההגנה הישראלי במזרח רמת-הגולן על-ידי התקפה של שלוש דיביזיות חי"ר ממוכן בסיוע טנקים, ארטילריה והנדסה, ני"מ וחיל אוויר ולהחיר דרך דיביזיות אלה דיביזיות שריון אחת או שתיים במגמה לכבוש את רמת הגולן תוך יום אחד עד שלושה ימים, להיערך להגנה בערך על קו הירדן והכינרת, לקדם טילים ני"מ, לספוג התקפות נגד נמרצות של השריון וחיל האוויר הישראלי, לגרום להם מקסימום אבדות, לשחוק אותם ולהתשים, מתוך הנחה כי במהלך מלחמת התשה זו יכפו המעצמות הסדר כלשהו להפסקת אש כשרמת הגולן נמצאת בידי הסורים. הסורים טענו אח"כ כי עסקו באופן בלתי מחייב גם באפשרות של התקדמות אל תוככי הגליל (נצרת) ובקעת כינרת בתחומי מדינת ישראל, אם השלבים הצבאיים הראשונים היו מתבצעים כהלכה. העצמה שהשקיעו הסורים במתקפה (שלוש דיביזיות חי"ר ממונע ודיביזיות שריון אחת או שתיים) והעובדה שדיביזיה משוריינת אחת, מתוך השתיים (דיביזיה מס' 3) כמעט ולא הוכנסה למערכה בימים הראשונים, מעידה כי כוונותיהם המבצעיות היו מוגבלות יותר מאשר הצהרות חלק ממנהיגיהם לאחר מלחמת יום הכיפורים.

ארבעה הישגים צבאיים לערבים

ההישג הצבאי הראשון והחשוב ביותר של מצרים וסוריה כמלחמת יום הכיפורים היה ההפתעה האסטרטגית והטקטית שהצליחו להשיג כנגד ישראל. גם אם חלק מהישג זה נובע מטעויות מובהקות של ראשי המודיעין ושל ההנהגה הצבאית והמדינית במדינת ישראל, הרי חלק הארי של ההפתעה נובע מתכניות הונאה מתוחכמות של מצרים וסוריה, שהצליחו לשכנע את חברי הפיקוד העליון הישראלי כי הפעילות הצבאית האינטנסיבית של המצרים ממערב לתעלת סואץ במשך קיץ וסתיו 1973, אינה אלא

ההישג הצבאי השני של הצבאות הערביים היה נחלת הצבא המצרי בלבד והוא: **הצלחה מלאה בביצוע צליחה מאסיבית של תעלת סואץ והעברת חמש דיביזיות במקביל תוך פחות מיממה אחת ותוך קרבות מגע עם האויב המופתע.** ההעברה של חיל הרגלים, חיפוי האש של הארטילריה המצרית, הטנקים והסיוע האווירי, ההגנה נ"מ נגד מטוסיו ועיקר העיקרים: היכולת הארגונית והטכנית להקים, תוך לילה אחד, במקביל עשרה גשרים להעברת רכב וטנקים ועשרה גשרים להעברת חי"ר, כל אלה מהווים הישג מבצעי מרשים מאוד המעיד כי הצבא המצרי השקיע הרבה מחשבה, עמל וחריר צות כפרשה הסבוכה של צליחת מכשולי מים. על רקע הקשים, אשר פקדו את צה"ל כקידום הטכניקה והארגון של צליחת מכשולי מים רציניים, מן הראוי ללמוד עד תום את פשר הישגי הצליחה של הצבא המצרי ולנסות להפיק לקח טכני, ארגוני וטקטי גם בנושאי צליחת מכשולי מים וגם בנושאים מורכבים חיוניים אחרים הדרושים עבור מטה שיטתית ופעילות ארגונית מסודרת בקנה מידה גדול תחת אש.

ההישג הצבאי השלישי של צבאות ערב היה, גם הוא, נחלת הצבא המצרי בלבד. אין ספק שהפיקוד המצרי הבכיר למד היטב את לקחי מלחמת "ששת הימים" ואת לקחי מבצעי המחץ המהירים של השריון הישראלי לי לאחר מכן, רוגמת הפשיטה האמפיבית של חיל השריון אל החוף המערבי של מפרץ סואץ ורוגמת תפעול השריון הישראלי במלחמת ההתשה בגזרת התעלה. ייתכן מאוד כי הדי הוויכוח, אשר התנהל בצה"ל על שיטת ההגנה הרצויה בגזרת תעלת סואץ הגיעו אף הם אל המצרים, שהרי היו בין המתווכחים שלא נמנעו מלפרסם דעותיהם בדבר הצורך בהגנה גמישה ובדבר הצורך בהתקפות נגד מתוצות ומיירות כאמצעי התקשורת הפומביים. מכל מקום, המצרים העריכו כי כוחותיהם הצולחים צפויים להתקפות נגד מידיות ומוחצות שיונחתו במהירות על-ידי השריון הישראלי מיד לאחר שיתחילו בצליחה. זאת, כמובן בסיוע אווירי. בהיותם רגישים מאוד וחרדים מפני מחץ השריון הישראלי ובדודעם כי אם ייזרקו מיד אל תעלת סואץ לא יהא הרבה ממש בעצם פתיחת המלחמה, הם פיתחו בחריצות ובמקוריות ראויה לציון שיטה של הגנה נ"ט והגנה נ"מ שתעבור אל ראשי הגשר בגדה המזרחית של התעלה יחד עם חיל הרגלים. עיקר החידוש שבשיטה הוא שימוש המוני בטילים נ"ט רקטיים מונחים קלים "סאגר" ובטילים נ"מ מונחים קלים (S.A.M.7) "סטרה". טילים אלה הועברו בכמויות גדולות יחד עם מפעיליהם כשהם משולבים אורגנית בגלי הצליחה הראשונים של חיל הרגלים. שימוש מאסיבי בטילים אלה בשילוב אש ארטילרית רבה נתן תשובה ראשונית מספקת לאתגר בלימת התקפות הנגד החפוזות הראשונות של

צה"ל, מה גם שהדבר נעשה בתיאום עם מארבי נ"ט מוטסי מסוקים שהונחו בלילה במערב סיני על הדרכים המובילות מערבה. במהלך הרחבת ראשי הגשר העבירו המצרים יותר ויותר טנקים וכלי שריון אחרים אל הגדה המזרחית, בתחילה באמצעות רפסוד דות ואח"כ על הגשרים הצפים. יכולת ההגנה נגד טנקים של המצרים בשלבים הראשונים של צליחת התעלה שיבשה מאוד את מחץ התקפות הנגד המשוריינות של צה"ל בימי המלחמה הראשונים (6-9 באוקטובר) וגרמה לאנשי השריון שלנו אבדות רבות. ייתכן כי אילו לא היינו נמהרים ונועזים בהתקפותינו, אילו היינו גוזרים על עצמנו להפעיל מודיעין קרבי וסיוע אלים משוריינים (לפחות מהי"ס באוקטובר בר ואילך) היינו מאתרים יותר מהר את תסריט הטקטיקה המצרית והיינו מפעילים את התקפות הנגד שלנו ביתר תחכום תוך שימוש משולב בארטילריה, בסיוע משורייני, בחיל רגלים משורייני ובתמושת נפיצה. דומה כי הפעלנו בימים הראשונים התקפות נגד במרץ ובנחישות, על-פי קונספציה קודמת אשר פוענחה מראש על-ידי המצרים שהכינו עבורה תשובה סבירה ויעילה. אנו פיענחנו אותה רק לאחר כישלון התקפות הנגד שלנו ב-8 באוקטובר ובי"ב בו. כך הצליחו המצרים להשיג ארבעה ימים לביסוס ראשי הגשר שלהם ממזרח ולאחרם לרציפות מתמשכת. הם הצליחו לקנות אחיזה של ממש בעבר המזרחי של התעלה ולקיים אותה עד תום המלחמה.

ההישג הצבאי המרשים הרביעי והאחרון של צבאות ערב הוא הצלחת הצבא הסורי בסיוע שתי דיביזיות משוריינות שהגיעו מעיראק ובסיוע צוות קרב חטיבתי משורייני שהגיע מירדן, לבלום את התקדמות צה"ל אל עבר דמשק. נכון הרבר כי הפיקוד העליון הישראלי, שהורה ב-10 באוקטובר לכווחת צה"ל ברמת הגולן לתקוף לכיוון דמשק, לא התכוון להגיע לכלל כיבוש דמשק ממש, אלא רק ליצור איום עליה, במגמה להוציא את סוריה מן המלחמה. זאת, לאחר שצה"ל הצליח לבלום קודם לכן את כוחות סוריה שפרצו אל רמת הגולן ולהרפס חזרה אל הקו הסגול עד 10 באוקטובר 1973. אלא שצה"ל לא הצליח ליצור אפקט ממשי של איום על דמשק ולא הצליח להוציא את סוריה מן המלחמה. ראשית משום שהצבא הסורי, שהובס מספר ימים קודם לכן בהתקפתו על רמת הגולן, הצליח על אף מפלתו ועל אף איבוד העליונות באוויר, לנצל את עתודותיו (בעיקר דיביזיה משוריינת מס' 3) ואת כוחותיו המוכים ולהקים מערך הגנה שבלם את התקדמות צה"ל במורדות המזרחיים של רכסי חרמון. כ-30 ק"מ מדרום לדמשק. אולם דומה כי ההישג הערבי הגדול ביותר היה הצלחת העיראקים להניע מעיראק כוח יבשתי בעצמה של כשתי דיביזיות משוריינות ולהפעיל את הראשונה בהן (הדיביזיה המשוריינת השלי-

שית) בקו המגע עם צה"ל התוקף ב-12 באוקטובר. הציר העיקרי של הסעת הצבא העיראקי היה מרוטבה דרך ירדן אל דרום רמת הגולן. מרחק הנסיעה היה לפחות 500 ק"מ. בשביל אותן יחידות עיראקיות שהוסי עו ממרכז עיראק היה המרחק גדול יותר. תהיה אשר תהיה הדעה על היכולת הקרבית הבינונית של הצבא העיראקי במגע הקרב שלו עם כוחותינו ברמת הגולן, יחסית לצבא ירדן ויחסית לצבא סוריה, עצם ההעברה המהירה של העוצבות העיראקיות אל זירת רמת הגולן, תוך מספר ימים מבלי שהדבר תוכנן מראש, הוא מבצע לוגיסטי מן המעלה הראשונה ומחייב את תשומת לבו של הפיקוד העליון האסטרטגי הישראלי בהווה ובעתיד. דומה כי בעניינים בעלי חשיבות אסטרטגית כה רבה, אי אפשר לסמוך רק על אמנעה של חיל האוויר. תמיד יש להעריך ניטרול מדינות שכנות בעומק האסטרטגי על-ידי מהלכים מדיניים. אולם בהעדר אפשרות מדינית נשטרך לנקוט צעדים במישור הצבאי, לנד מאמנעה אווירית, דוגמת הפעלת מאמצים אסטרטגיים לכיור נים שונים כדי לתעל את תגבורות האויב לכיוונים אלטרנטיביים וליצור אצל האויב בלבול אסטרטגי. כך מן הראוי להפנות מאמץ אסטרטגי כדי לבודד בין שני בעלי ברית פוטנציאליים (לדוגמה: כיבוש דרום רמת הגולן במלחמת יום הכיפורים, במקום המאמץ לכיור דמשק), או להפעיל עוצבות מוטסות מסוקים אל העומק האסטרטגי והאופרטיבי כדי לבודד את שדה המערכה לתקופה נתונה.

צה"ל הצליח לבלום

על אף שהופתע לחלוטין ברמה האסטרטגית והטקטית, ועל אף שאויביו גילו במהלך מלחמת יום הכיפורים כי הם למדו משהו בתחום הרחב של המקצועיות הצבאית, צה"ל הוא הצבא המנצח במלחמת יום הכיפורים במישור הצבאי. במהלך המלחמה הצליח צה"ל לבלום את התקדמות האויב בשתי הזירות האסטרטגיות, לגרום לו אבדות כבדות, להדוף אותו ברמת הגולן אל מעבר לקווי ההתחלה שלו, לפרוץ אל העומק האופרטיבי של האויב ברמת הגולן ואל העומק האסטרטגי שלו בגדה המערבית של תעלת סואץ, ולבסוף להביא את האויב המצרי אל סף ההתמוטטות עד שאולץ לבקש הפסקת אש.

ההפתעה שהופתענו, הכישלונות הצבאיים שלנו בימים הראשונים למלחמה (בעיקר חוסר יכולתנו לאתר את תסריט המערכה המצרי והסורי), הלחימה הממושכת וה-מאולתרת, האבדות הרבות (יחסית למלחמת מות הקודמות פרט למלחמת העצמאות), כל אלה השאירו בנו צלקת פסיכולוגית שתכ-איב לכולנו שנים רבות. אולם על אף כל המחדלים והמשגים אנחנו ניצחנו במישור הצבאי! אתרכו להלן בשני ההישגים העיקריים של צה"ל במלחמת יום הכיפורים:

כלימת התקדמות האויבים תוך מספר ימים, והיציאה למתקפות הנגר בשלב האחרון של המלחמה אל העומק והעורף האופרטיבי והאסטרטגי של האויב.

כאמור לעיל, לא זכה צה"ל להעמיד במבחן הלחימה המעשית את טקטיקת ההגנה הקשוחה שלו בקצה הקדמי של "השטחים המוחזקים". תפיסת המעוזים לא עמדה במבחן, אולם גם התפיסה של התקפות-הנגד המשוריינות הנועות והמדיניות, נכשלה וגרמה לנו אבדות רבות. במהלך הלחימה ההגנתית הקשה ברמת הגולן ובעבר המזרחי של תעלת סואץ בימים הראשונים של המלחמה התברר כי השיטה העיקרית, אשר הביאה לבסוף לבלימת התקדמות האויב הייתה השיטה של "המעורר" כים נגד חדרה", היינו: היערכות חפוזיה של כוחות שריון (טנקים, תותחים ממוכנים, חרמ"ש והנדסה) לחסימה ולהשהייה ניידת ואיטיה של מול פני ההתקדמות של האויב ובאגפיו. שיטה זו היא שהצליחה לבלום את התקדמות שריון האויב ברמת הגולן עד 8 באוקטובר וממזרח לתעלת סואץ ב-10 באוקטובר. סגנון "המערכים נגד חדרה" אותו החלו לנקוט עתודות השריון שלנו בימי הלחימה הראשונים, לאחר שנכוו בהתקפות הנגד החפוזיות, הוכיח עצמו כשיטה המוצלחת ביותר, אשר גרמה לאויב אבדות רבות ואפשרה לאחר מכן הדיפת האויב ואף פיתוח התקפות נגד אוגפות ועוקפות ברמה הטקטית והאופרטיבית. דוגמה לכך הוא האיגוף וכמעט כיתור הדיביזיה המשוריינת הסורית הראשונה באזור חושניה במרכז רמת הגולן ב-8 באוקטובר וב-9 בו. לשיא של יעילות הגיעו כוחותינו בגזרת תעלת סואץ במערכה לבלימת המתקפה המצרית ב-14 באוקטובר, שנועדה להעמיק את המאחז המצרי ממזרח לתעלת סואץ עד לקו ה"מעברים" במרחק כ-50 ק"מ ממזרח לתעלה. המצרים, שתקפו בששה צירים בעצמה כוללת של יותר משתי דיביזיות משוריינות, נכלמו על-ידי כוחותינו המשוריינים, שהשמידו במשך מספר שעות כ-250 טנקים מצריים. לכוחותינו נגרמו בקרב זה אבדות מעטות מאוד (רק שישה טנקים ישראלים הושמדו ממש).

בעניין זה מן הראוי להביע תמיהה על אחת מן ההחלטות הנוהלות של ועדת אנרנט. בכתב המינוי לוועדת אנרנט ע"י ממשלת ישראל נקבע כי משימה מס' 2 של הוועדה היא לחקור את "היערכותו של צה"ל למלחמה בדרך כלל", את "הכוונות בימים שקדמו למלחמת יום הכיפורים" ואת "פעולותיו עד לבלימת האויב".³ ברו"ח הוועדה על קרבות הבלימה נקבע בצדק כי "קרבות הבלימה הסתיימו רק ב-14 באוקטובר בר 1973 בחזית הדרום וביום 9 באוקטובר בחזית הצפון".⁴ במקום לחקור את פעולותיו של צה"ל "עד לבלימת האויב", כמתחייב מכתב המינוי, בחרה ועדת אנרנט לצמצם את עבודתה על פי עדות הרו"ח שלה:

"העיקרון שהנחה אותנו לעניין זה נעוץ בהשקפתנו שתפקידנו העיקרי היה להתחזק קות אחרי שרשיהן של תופעות שליליות (?!) שנחשפו בשלב הבלימה, וזאת על מנת שצה"ל והמדינה יוכלו להפיק מהם את מרב הלקחים בעתיד, לא רק לטווח קצר אלא גם לטווח ארוך. על פי עיקרון זה הגבלנו אפוא, את הדיון, באשר לנושא ההיערכות, רק באותם עניינים שיוזכרו להלן, ואילו בנוגע לנושא קרבות הבלימה, מיקדנו אותו באירועי הקרבות שהתנהלו בחזית הדרום ביום 8 באוקטובר ובאירועי הקרבות שהתנהלו בחזית הצפון בימים 6 ו-7 באוקטובר עד הצהרים. בנוגע לקרבות בדרום תיארונו גם את מצב פיקוד הדרום ביום 7 באוקטובר וכן ציינו את השלכות הקרבות ביום 8 באוקטובר על הפעולות הקרובות של אחת היחידות למחרת היום".⁵

גם אם ממצאיה של ועדת אנרנט לגבי אותם ימים, שהחליטה להתמקד בהם, הם נכונים ומדויקים, ועל כך אין טעם לערער, הרי עצם ההחלטה שלא לבדוק את כל השלב האסטרטגי הדפנסיבי אלא רק מספר "פגמים בסיסיים" היא משגה אינטלקטואלי ומקצועי עמוק. ראשית, הדבר נוגד את המשימה, אשר הוטלה על הוועדה ע"י הממשלה: לחקור את פעולות צה"ל "עד לבלימת האויב". הוועדה לא נצטוותה לחקור רק צימוקים שליליים, אלא את כל שלב הבלימה על חלקיו המוצלחים והלא מוצלחים. סיבה זו בלבד הייתה לרעתנו, את הממשלה להחזיר את הדו"ח לוועדה ולעמוד על קריירה שלמה ומלאה.

שנית, פעולות צבאיות נבחנות בראש ובראשונה, על-פי הקריטריון של ביצוע המשימה. לכן הייתה ועדת אנרנט חייבת לטפל בשאלות הבאות בעניין בלימת האויב: האם נכלמו מתקפות האויב? האם נכלמו בתחום זמנים סביר לנוכח הנסיבות והצרכים המדיניים ולנוכח גורם ההפתעה? האם שיטת ההגנה שתוכננה ענתה על אתגרי המציאות? מה היו המשגים בתכנון פעולות הבלימה ובביצוען? ומהו הלקח הנובע מכך? משהחליטה הוועדה לבדוק רק יום-יומיים מכל מכלול שלב הבלימה היא גזרה על עצמה מראש להתעלם מן הקריטריון העיקרי: באיזו מידה ביצע צה"ל את משימתו הכוללת בשלב הדפנסיבי של המלחמה?

ושלישית: מדוע צריך לאתר רק פגמים בסיסיים? ואיך ניתן לאתר פגמים בסיסיים אם לא חוקרים את כל השתלשלות שלב הבלימה? מבט מלא יותר על כל פעולות צה"ל במשך כל השלב הדפנסיבי יגלה לכל חוקר כי ב-9 באוקטובר אירעו בזירת תעלת סואץ יותר פגמים בסיסיים מאשר ב-8 באוקטובר. יום ה-9 באוקטובר היה יום המשבר הקשה ביותר במלחמת יום הכיפורים ולא רק במערכת המגננה של מערב סיני. היה חיוני שוועדת אנרנט תחקור את אירועי המגננה עד ליום הקשה הזה, את

המשבר החמור אשר אירע בפיקוד הדרום ביום זה, את רגעי החרדה, אשר שררו בחוגי הפיקוד העליון במהלכו, את ההתלבטות הקשה שהביאה להתמודדות בין רעיונות קיצוניים וסותרים זה את זה: מהצעות לסגת אל קווים ערפיים כסיני ועד למבצעי ייאוש התקפיים ברמה האסטרטגית. רק אזכיר כי ראש הממשלה אסרה על שר הביטחון להופיע ביום זה במסיבת עיתונאים מחשש שהופעתו תפגע במורל של העם. אבל היא זה משגה מצדנו אם נתמקד רק בפגמים ובמחדלים. פעולות צבאיות חייבות להיבחן ולהישפט על-ידי החוקר וההיסטוריון קודם כל על-פי קנה המידה של הגשמת המשימות ושל ההישג הסופי. שלב המגננה והבלימה לא הסתיים במשבר, אלא ביציאה מן המשבר לאחר ה-9 באוקטובר: צה"ל הדף את הסורים אל הקו הסגול, מערך ההגנה של צה"ל מערב סיני התייצב, כשהכוחות מתארגנים מחדש ו"חוזרים אל עצמם". ב-14 באוקטובר הצליח צה"ל לבלום סופית את מתקפת הצבא המצרי בגזרת מערב סיני תוך השמדת חלק נכבד מן העצמה המצרית. משימת הבלימה הוגשמה, אם כי בקושי תוך הסתככות בטעויות ובאבדות כבדות.

המעבר ממגננה למתקפה, המאמץ נגד סוריה

ב-10 באוקטובר 1973 התייצבה פחות או יר-תר, מערכת הבלימה הישראלית. שלוש אוגדות צה"ל ברמת הגולן הצליחו להגיע אל הקו הסגול לאחר קרבות בלימה קשים והתקפות נגד מוצלחות שהונחתו בתשומת לב. המצב כסיני התייצב גם הוא כשהמצרים מצליחים להחזיק ראש גשר רצוף בעומק של כ-15 ק"מ ממזרח לתעלת סואץ, בעוד המודיעין הישראלי מאתר את נקודת התורפה האופרטיבית המצרית בגבול בין שתי הארמיות המצריות בקצה הצפוני של האגם המר הגדול (גילוי "סדק" זה במערך המצרי היה ההישג הצבאי היחיד מהתקפת הנגד החפוזיה שלנו שהונחתה מערב סיני יום קודם לכן, ב-7 באוקטובר). גם הסורים וגם המצרים החזיקו עדיין בעתודות שריון ניכרות: הסורים החזיקו עדיין בעומק את מרבית דיביזיה משוריינת מס' 3 ואף המתינו לדיביזיית שריון עיראקית אחת או שתיים ולחטיבת שריון ירדנית שתוכננו להגיע תוך מספר ימים. המצרים החזיקו עדיין בעברה המערבי של תעלת סואץ את שתי הדיביזיות המשוריינות העיקריות של הצבא המצרי: מס' 4 ומס' 21.

מבחינת המטרה האסטרטגית המקורית של המלחמה: "למנוע מן האויב כל הישג צבאי", ניתן לקבוע כי בזירת רמת הגולן הושגה המטרה, לפחות על פי הביטוי הטריטוריאלי של פריסת הכוחות. בזירת סיני שינו המצרים את המצב הצבאי של פריסת הכוחות ע"י שליטתם בגדה המזרחית של התעלה.

את הפיקוד העליון הישראלי פקדה כאותו

הודיע הרמטכ"ל לממשלת ישראל, כי לנוכח העובדה שהמתקפה שלנו נגד הסורים נבלמה ולאור ההערכה כי סיכויי ההכרעה שלנו את המצריט בוירת תעלת סואץ מוגבלים, זקוקה ישראל להפסקת אש תוך זמן קצר.

אולם דרכי המלחמה מפותלות משום שהן מושפעות ומשפיעות קודם כל על נפשו ועל רוחו של האדם. המתקפה של צה"ל על הסורים שהחלה ב-11 באוקטובר והתנהלה לכיוון דמשק, הביאה לתוצאה בעלת חשיבות אסטרטגית רבה דווקא בזירה המצרית. ב-9 באוקטובר, ביום השפל העמוק שפקד את צה"ל, דרש הרמטכ"ל המצרי לנצל את ההצלחה הצבאית של המצרים בגדה המזרחית של תעלת סואץ, להעביר את שתי הדיביזיות המשוריינות (מס' 4 ו-21) אל מזרח התעלה ולפרוץ אל העומק הישראלי בסיני, לפחות בגזרת חוף הים התיכון במגמה להשיג ניצחון בעל משמעות אסטרטגית-מדינית ע"י כיבוש אל-עריש. שר המלחמה המצרי הנושא גם בתואר של המפקד הראשי של הכוחות המזוינים (גנרל אחמד איסמאעיל עלי) דחה את המלצת הרמטכ"ל על הסף, בהרגישו כי התנאי לכל ניסיון התקדמות הוא ייצוב קו החזית עם הישראלים בגדה המזרחית והעברת כמות מספקת של טילים נ"מ לגדה זו, שיאפשרו את הפיכתה לבסיס מוצק לשם זינוק. הפיקוד המצרי העליון גילה אפוא, מידה מופלגת של זהירות ונטייה שלא להסתכן בקרבות תנועה בעומק הישראלי. ב-12 באוקטובר, בעקבות מתקפת צה"ל על הסורים ברמת הגולן, פנתה סוריה למצרים בבקשה שתעשה משהו כדי להקל את הלחץ הישראלי. פנייה זו ריככה את התנגדותו של שר המלחמה המצרי הזהיר והשיטתי, ובאישור נשיא מצרים הוא הורה על העברת רוב עצמתן של שתי הדיביזיות המשוריינות אל הגדה המזרחית של התעלה במגמה לתקוף את הישראלים ב-13 באוקטובר בר או ב-14 בו בשישה מאמצים מקבילים כדי להגיע אל קו המעברים של המיתלה והגידי וממזרח לטסה ולרומני. לא הייתה כל כוונה מצרית לפרוץ אל העומק האופרטיבי של סיני ולהגיע אל-עריש, לרפידים או אפילו לביר תמדה? זה היה הרקע להפיכת המערכה בגזרת תעלת סואץ על פניה.

המעבר ממגננה למתקפה – המאמץ נגד מצרים

ב-12 באוקטובר הגיע הפיקוד הישראלי העליון (המדיני והצבאי) למסקנה כי המתקפה כנגד סוריה לכיוון דמשק, לא הביאה לתוצאות הרצויות וכי יש להעביר את מאמץ הזימה האסטרטגית ההתקפית לוירת מצרים. במהלך אותו יום התנהלו מספר דיונים בדרג הצבאי העליון ובמסגרת הפיקוד העליון המדיני-צבאי תוך שיתוף ראש הממשלה וקבוצת השרים, אשר פעלה על-ידיה כמעין קבינט מלחמה מצומצם (סגן

כוחות צה"ל בפריצה למובלעת הסורית ברמת הגולן

המגננה בוירת סיני ולפתוח בזימה יבשתית-אווירית כנגד סוריה במגמה להוציאה מהר ככל האפשר מן המלחמה. ההישגים הטרייטוריאליים שיושגו במתקפה זו יוכלו גם לשמש לצרכי מיקוח פוליטי בטענה שאנו נהיה מוכנים להחזירם תמורת נסיגת המצרים מן הגדה המזרחית של תעלת סואץ. הכיוון לדמשק נקבע כיעד האסטרטגי של המתקפה. על-פי אסכולה זו, לא על מנת לכבשה בפועל אלא כדי ליצור איום על עיר הבירה הסורית, שישכנע את הסורים להוציא עצמם מן המלחמה ולבקש הפסקת אש. באסכולה זו דגלו הרמטכ"ל ומפקד חיל האוויר והם הצליחו לשכנע את שר הביטחון ואת סגן ראש הממשלה. יעדי מתקפה אופרטיביים לכיוון דרום הגולן, דרעה והר הדרוזים, כדי ליצור חיץ בין ירדן לסוריה לא נשקלו ברגע זה, על אף הידיעות בדבר הנעת עוצבות השריון העיראקיות דרך ירדן וברבר סיכויי הזזת חטיבת השריון הירדנית (מס' 40) מירדן אל רמת הגולן.

ההכרעה ב-10 באוקטובר נפלה לטובת מתקפה יבשתית-אווירית כנגד הסורים כשהכיוון האסטרטגי הוא איום על דמשק. תוך יומיים נבלמו כוחותינו על-ידי הסורים, לאחר שהתקדמו כ-25 ק"מ, ומצאנו עצמנו עוצרים את המתקפה כ-30 ק"מ מדרום לדמשק. ב-12 באוקטובר נכנסה אף דיבוייה משוריינת עיראקית ראשונה למגע עם כוחותינו באגף הדרומי של המובלעת החדשה אשר כבשנו בכיוון דמשק. ניתן לקבוע בוודאות כי יזמת המתקפה כנגד סוריה כדי להוציאה מן המלחמה לא הניבה את הפרי האסטרטגי והמדיני המקווה. לא הצלחנו ליצור הבקעה אופרטיבית למוטט את המערך הצבאי הסורי והעיראקי. לא הצלחנו להוציא את סוריה מן המלחמה. בנוסף לכך התברר כי כל עוד לא מושגת הכרעה אסטרטגית באחת הזירות לא ממהרות המעצמות לכפות הפסקת אש. זאת, על אף העובדה שב-12 באוקטובר

יום הרגשה ברורה ובטוחה כי אין ררך צבאית מהירה וזולה, מבחינת הצורך לשלם באבדות בנפש, להרוץ את המצרים מן הגדה המזרחית של תעלת סואץ, וכי ישנה סבירות גבוהה לכך שהמעצמות יכפו בימים הקרובים בים הפסקת אש. לכן צריך לנסות לקבוע עובדות מוגמרות תוך ימים ספורים. זאת ועוד, בניגוד למצב המדיני ששרר ערב מלחמת יום הכיפורים, הרי עתה, לאחר יזמת המתקפה המצרית-סורית, תקבל ישראל אל גושפנקא בינלאומית למתקפה יבשתית אל מעבר לגבולות הפסקת האש של 1967.

על הפרק עמדה אפוא הדילמה של נטילת הזימה האסטרטגית. אסכולה אסטרטגית אחת גרסה כי יש להתארגן להגנה ברמת הגולן על הקו הסגול, אשר בו ניתן להשתמש במידה מסוימת גם כמערך הביצורים והמכשולים שצה"ל הכין בעבר. את המאמץ האסטרטגי היום העיקרי יש להעביר לוירת סיני אל מול פני המצרים. בוירת סיני יש לעשות אחד משני הדברים הבאים או אפילו את שניהם במקביל: לגרות ולמשוך את כוחות העתודה המשוריינים המצריים מהגדה המערבית של תעלת סואץ אל תוך סיני כדי להכותם בקרבות תנועה, או לבצע מספר מחטפים ממערב לתעלה בחלק הצפוני של תעלת סואץ (דוגמת כיבוש פורט סעיר) ומעבר למפרץ סואץ (דוגמת האי שדואן). כל זאת כדי להשמיד מקסימום שריון מצרי וליצור יתרונות טריטוריאליים בעבר המערבי של תעלת סואץ ושל מפרץ סואץ לצרכי מיקוח פוליטי לאחר השגת הפסקת אש או כפייתה. באסכולה זו דגלו שר הביטחון, סגן הרמטכ"ל וסגן ראש הממשלה.

האסכולה האחרת גרסה כי מאחר שממיי לא אין סיכוי לסלק את ראשי הגשר המצריים מן הגדה המזרחית של התעלה, ומאחר שהעברת כוחות יבשתיים מזירת הגולן אל זירת סיני תימשך בין ארבעה לחמישה ימים מן הראוי להמשיך לקיים את

העברת כוחות ואספקה אל כוחות צה"ל בגדה המערבית של תעלת סואץ

ולתמרן עצמנו אל העומק המצרי באמצעות העדיפות המקצועית של השריונאים שלנו בקרבות אש ותנועה, ובסיוע של חיל האוויר שלנו, שנוכל לקבל לאחר שנטהר במבצעי יבשה את השטח שממערב לתעלה מהטילים נ"מ של האויב. אלא שכדי לעשות זאת צריך היה להצליח מאוד במעשה הצליחה הראשונה ובפעילות הקמת ראש הגשר.

הוויכוח בין שתי האסכולות לא הוכרע בהחלט הרמטכ"ל, שר הביטחון, או החלטת קבינט המלחמה המצומצם של ראש הממשלה. הוויכוח הוכרע על-ידי המציאות. ממש בעיצומו של הדיון, בשעה 1600 לערך, החלו מגיעים קטעי המידע הראשונים כי המצרים מתכוונים להעביר את שתי הדיביזיות המשוריינות אל הגדה המזרחית של התעלה ולפתוח ב־13 או ב־14 באוקטובר במתקפה מזרחית בסיוע גייסות מוטסים, שנועדו לנחות ממסוקים בלילה על צירי האורך הישראליים. ידיעות אלה הכריעו את הכף לטובת האסכולה השנייה.

ההתקפה המצרית הונחתה ב־14 באוקטובר בר וכן ניתנה לצה"ל הזדמנות פו להפגין את יתרון שריוניו ולהשמיד בקרבות בלימה שיטתיים וסדורים, כפחות מיום לחימה אחד, 250 טנקים של המצרים. זו הסיבה לכך ששלוש האוגדות של צה"ל, אשר עסקו בצליחת תעלת סואץ, בלחימה אל מקום הצליחה ובקרבות שממערב לתעלה, מליל 15-16 באוקטובר ואילך, נתקלו, במהלך קרבותיהן והתקדמותן, בהתקפות נגד מצריות משוריינות מעטות מאוד שהונחתו בעצמה קטנה יחסית (לא יותר מעצמה חטיבתית) ובתנופה של דחילו ורחימו. זאת על אף העובדה שהמסדרון שלנו המוביל אל גשרי התעלה בגדה המזרחית נותר צר מדי, מסוכן מאוד וממש מגרה להתקפת נגד. זאת על אף קשיים גדולים במלאכת הצליחה שלנו שהשלימה את הגשר הראשון 36 שעות מאוחר יותר מן המתוכנן (הגשר היה מוכן ב־17 באוקטובר לפנות ערב במקום ב-

16 באוקטובר בבוקר), דבר שגרם לכך שריכוז כוחות השריון הישראליים בגדה המערבית השתהה באורח מסוכן בשעות הקריטיות ביותר של פעולת הצליחה. כדי לחוש את מידת החשיבות האסטרטגית גית של הפגיעה הקשה וההשמדה החלקית של השריון המצרי ב־14 באוקטובר, מן הראוי לנסות וללמוד גזירה שווה מן האירועים אשר פקדו אותנו בזירה הסורית במלחמת יום הכיפורים. הדיכוייה המשוריינת נח הסורית השלישית, אשר לא הוכנסה למתקפה הסורית כרמת הגולן, אלא הושארה בעומק מצפון מזרח לרמת הגולן, היא אשר שימשה כוח עיקרי בבלימת כוחותינו, שהתקדמו לכיוון דמשק ב־11-12 באוקטובר. אין ספק כי אילו היו הדיכוייה המשוריינות המצריות, מס' 4 ו־21, נשארות בגדה המערבית של התעלה הן היו גורמות צרות לכוחותינו הצולחים, על-ידי מבצעי בלימה והתקפות נגד, שהיו מאפשרים לנו להחזיק לכל היותר רק ראש גשר מצומצם על הגדה המערבית של התעלה, מצפון לאגם המר הגדול, אותו היינו מצליחים אולי לבסס בגלל גורם ההפתעה הראשוני של צליחתנו דרך הסדק בין שתי הארמיות המצריות. מכל מקום, צליחת צה"ל, כפי שהתבצעה, חשפה בפני עצמת צה"ל היבשתית המשוריינת והאווירית את החלל האופרטיבי בי האסטרטגי המצרי בעורף כל הצבא המצרי בן תשע הדיכוייה אשר לחם בגורת התעלה. הרמטכ"ל המצרי, סער אלדין אלשאדלי פוטר בליל 19-20 באוקטובר משום שדרש כי מרבית הכוחות המצריים ייסוגו מיד ממאחזיהם בגדה המזרחית של התעלה, כדי לבלום את כוחות צה"ל שפרצו אל ממערב לתעלה.⁸

ייתכן כי המתקפה ב־14 באוקטובר הושפעה לא רק מן הלחץ הסורי, אשר תבע לחץ אסטרטגי מצרי חזק בזירת סיני, אלא גם מהרגשת זחיחות הדעת אשר פקדה חלק מהפיקוד המצרי הבכיר בגלל ההצלחות של

ראש הממשלה, שר הביטחון והשר ישראל גלילי). כל זאת לפני שנודע דבר ההחלטה המצרית להעביר את עיקר כוחות השריון שלהם לגדה המזרחית של התעלה כדי לבצע התקפה מזרחית.

הוויכוח האסטרטגי-אופרטיבי התנהל בין שתי אסכולות. האסכולה האחת (שיוצגה על-ידי המפקד בפועל של חזית הדרום) טענה כי כוחותינו שולטים במצב בסיני. לאחר שהתארגנו מחדש, גילינו נקודת תורפה בין שתי הארמיות המצריות המחזיקות בגדה המזרחית של התעלה, ועלינו לרכוז מאמץ, להבקיע בין שתי הארמיות המצריות, לבנות שני גשרים על תעלת סואץ מצפון לאגם המר הגדול, להקים ראש גשר של חזית ושריון ממערב לתעלה, להעביר אל ממערב לתעלה שתי אוגדות משוריינות, לפרוץ אל העומק האופרטיבי המצרי ולאיים בכיתור הכוחות המצריים אשר בזירת תעלת סואץ, כדי להביא את הנוכחות המצרית משני צדי התעלה לכלל התמוטטות.

האסכולה השנייה (שיוצגה על-ידי סגן הרמטכ"ל) טענה כי ישנם שני קשיים בהגשמת המתקפה המוצעת ע"י מפקד חזית הדרום בפועל. ראשית, אנחנו עדיין לא הגענו לרמה הטכנית והארגונית הדרושה לשם ביצוע מוצלח של צליחה מאסיבית של התעלה, מה גם שעלינו להבקיע קודם מעין מסדרון אל התעלה, תוך קרבות, בנתיב שארכו 10-15 ק"מ, ואח"כ להעביר רכוז את ציוד הצליחה הכבד הנמצא בדרשותנו בכמויות שתי מוגבלות מאוד. שנית – כל עוד נמצאות שתי הדיכוייה המשוריינות המצריות ממערב לתעלה ישנה סכנה שהן תתקופנה את כוחותינו, שצלחו זה עתה, בתנאים של עליונות אווירית למצרים, עוד לפני שכוחותינו בראש הגשר במערב התעלה יתעצמו ויתארגנו, והדבר עלול להביא לתוצאות עגומות. לכן, גרסה אסכור לה זו, עלינו להמתין בעבר המזרחי של התעלה, לעודד את המצרים להעביר את עיקר עתודות השריון שלהם אל הגדה המזרחית ולתקוף אותנו בניסיון התקפי מאסיבי. או אז נכה בהם כהלכה על-ידי מערכת בלימה תוך תפעול הצד המקצועי החזק של השריון שלנו וניצולו בקרבות אש ותנועה. רק לאחר שנכה בהם כהלכה ונשמיד חלק ניכר מעצמתם, נפנה למלאכת הצליחה והפריצה אל העומק המצרי ממערב לתעלה בתנאים הרבה יותר נוחים לנו.

תשובת האסכולה הראשונה, שגרסה צליחה לאלתר הייתה: אם יהיו שיבושים טכניים וארגוניים בביצוע הצליחה שלנו נוכל להשתמש, לאחר שנצלח את התעלה בעצמה סבירה, בגשר או שנים של האויב על-ידי כך שנשתלט עליהם מן העורף, ממערב. באשר להתמודדות מול שתי דיכוייה השריון המצריות ממערב לתעלה הובעה התקווה כי נצליח לגרום להן אבדות

הימים הראשונים במלחמת יום הכיפורים. אולם דומה כי הלחץ הסורי היה בבחינת "הקש אשר שבר את גבו" של המצביא המצרי הוהיר גנרל אחמד איסמאעיל עלי, והוא נאות לשחרר את העתודה המשוריינת העיקרית אל הגדה המזרחית ולהפעילה במתקפה מזרחה כנגד הישראלים. המתקפה הישראלית בזירה הסורית ב-11 באוקטובר תרמה, אפוא, את "מפתח הקסם" שהביא לשרשרת החלטות ערביות אשר שילחו את עתודות השריון המצריות למערכת הש-חיקה הגורלית ב-14 באוקטובר. כך אירע שהגורם המפתח והמגרה, אשר משך את דיביויות 4 ו-21 אל מלכודת הבלימה המשוריינת האופרטיבית הישראלית, הופעל בזירה אסטרטגית אחרת לחלוטין מזו של הזירה המצרית עצמה. כל העוסק בחשיבה אסטרטגית חייב ללמוד היטב תופעה מעניינת זו, שהתרחשה באקראי, כדי לשלב אותה בתכנוניו ובהחלטותיו היוזמות בעתיד.

מי המנצח במלחמת יום הכיפורים

פריצת כוח בן כמעט שלוש אוגדות של צ-ה"ל אל הגדה המערבית של תעלה סואץ וחוסר יכולתו של הצבא המצרי לבלום אותו, הביאה לכיתור הארמייה המצרית השלישית ולאיום על העורף של כל הצבא המצרי בגזרת התעלה. באופן אוניקטיבי, גם בלי שהפיקוד העליון הישראלי התכוון לכך, נפער גם פתח לאיום על קהיר, אשר השפיע באורח פסיכולוגי על התנהגות הפיקוד העליון המדיני והצבאי המצרי, אם כי המצרים הצליחו לאתר כוחות עתודה כלשהם כדי ליצור אפקט של חסימת הנתביים אל קהיר. בהערך עתודות רציניות של שריון ואוויר, וכדי למנוע את "השתול-לות" צה"ל ממערב לתעלה פנתה מצרים אל מישור העתודה הפוליטי הבינלאומי וביק-שה הפסקת אש.

במכתבו אל נשיא סוריה (חאפטי אסד) נימק הנשיא סאראת את בקשתו להפסקת אש בזו הלשון: "אינני יכול... לקבל את האחריות בפני ההיסטוריה בעבור השמדת כוחותינו המזוינים פעם נוספת. לכן הודעתי לברה"מ כי אני מוכן להסכים להפסקת אש במצב היתכנות הכוחות הנוכחית" (20 באוקטובר).⁹ זו עדות בעל הדבר עצמו על מפלתו הצבאית, עדות שנכתבה מיד לאחר שהדיח את הרמטכ"ל של צבאו. צה"ל הוא, אפוא, המנצח הצבאי של מלחמת יום הכיפורים. צה"ל כפה על נשיא מצרים לבקש הפסקת אש ולצאת מן המלחמה וכך תומך גם סוריה אל ההסכמה להפסקת האש, גם אם מצבה הצבאי של סוריה באותה עת היה מאוון יותר מאשר מצבה הצבאי של מצרים.

ברה"מ, אשר אליה פנה הנשיא סאראת לראשונה כדי שתסדיר הפסקת אש מידית, לא יכלה לכפות על ישראל מאומה במישור המדיני או הכלכלי. הדרך היחידה בה יכלה

ברה"מ לנסות ולכפות על ישראל את הפסקת המתקפה במערב התעלה, הייתה איום בהתערבות צבאית סובייטית ישירה במלחמת יום הכיפורים כנגד ישראל, באמצעות כוחות ים, אוויר ועוצבות מוטסות שהועמדו בכוננות (שבע דיביויות מוטסות), ושהיו מסוגלים לאיים על ישראל בצפון סיני, במתקפת נגד על המסדרון בגדה המזרחית, או פשוט להיערך באורח צנוע יותר במבואות המזרחיים של קהיר וליצור לעצמם תרמית של מושיעי מצרים. אלא שהתערבות סובייטית כזו הייתה למעשה בלתי אפשרית בלי שארה"ב תסכים לכך או לפחות תשלים עם כך, וזו לא גלתה כל סימן של נכונות לאפשר לברה"מ להפעיל מעורבות צבאית של ממש במלחמת יום הכיפורים. בניגוד לברה"מ היו בידי ארה"ב כל האפשרויות ללחוץ על ישראל במישור המדיני והכלכלי. התברר, אפוא, כי ארה"ב היא שהחזיקה בידה ברגע ההיסטורי של סוף מלחמת יום הכיפורים את המפתח לכפיית הפסקת האש וגם הקפידה לאחר מכן לגבות את הרווח הפוליטי ממצב עניינים זה. זו הסיבה שהסובייטים נאלצו להזמין לצורך השגת הפסקת האש את שר החוץ האמריקני למוסקבה ב-21 באוקטובר שם נקבעו עקרונות הסדר הפסקת האש בין ישראל למצרים שנועדו להיכנס לתוקף ב-22 באוקטובר בשעה 1800 לפי שעון ישראל וקהיר. הסדרים אלה שאושרו במקביל ובדחיפות גם עליידי מועצת הביטחון הועברו לישראל ברכי הקשר הדיפלומטי וגם באמצעות שר החוץ של ארה"ב, שטרם לסור לישראל למשך מספר שעות בצהרי יום 22 באוקטובר כדרכו חזרה ממוסקבה לווינגטון.

הנשיא סאראת הבין מיד את חיוניות מעמדה של ארה"ב במצב העניינים הנתון והחל, למן ה-23 באוקטובר, לפנות ישירות אל וושינגטון בכל טענותיו, בהניחו כי הדרך היעילה ביותר ללחוץ על ישראל היא לפעול באמצעות וושינגטון. תמורת לחציה של ארה"ב על ישראל גילה נשיא מצרים נכונות הדרגתית לפצות את ארה"ב עליידי שיפור מעמדה במצרים. כל זאת, על חשבון שחיקת מעמדה של ברה"מ ובתמורה לווייתורים צבאיים ישראלים: הפסקת המתקפה בגדה המערבית; פתיחת ציר אספקה לארמייה השלישית המצרית המכותרת; ונסיגה מן הגדה המערבית של התעלה אל קווי הפרדה במערב סיני מבלי שהמצרים יאולצו לסגת מהישגיהם הטריטוריאליים בגדה המזרחית של התעלה. גם הסורים הבינו את הדינמיקה הזו, אלא שהם נזקקו לה פחות מאשר המצרים משום שמצב צבאותיהם מדרום לרמשק היה טוב יותר מאשר מצב הצבא המצרי בכל רחבי חזית תעלת סואץ.

צה"ל ביצע באורח כמעט מלא את המשימה האסטרטגית שהוטלה עליו: "למנוע מהאויב כל הישג צבאי". הצבא הסורי סולק מרמת הגולן וכוחות צה"ל אף כבשו

מובלעת בארץ הבשן אל כיוון רמשק. הצבא המצרי הותיר בידי הישג טריטוריאלי מסוים, אבל די מוגבל, בדמות שני ראשי הגשר המצריים ממזרח לתעלת סואץ. אלא שצה"ל הצליח להתעשת, לצלוח את התעלה מערבה בין שתי הארמיות המצריות, לפרוץ אל העומק האופרטיבי המצרי, לכתר את הארמייה המצרית השלישית ולערער את כל המערך הצבאי משתי גדות התעלה, עד כדי כך שההנהגה המצרית החליטה להוציא את מצרים מן המלחמה ולבקש הפסקת אש.

אלא שצה"ל לא הצליח למנוע מן האויב הישגים מדיניים. מן הדין שניצחון צבאי יקדם את האינטרס המדיני של העם או המדינה. ניצחון בשדות הקרב צריך להניב פירות מדיניים. אלא שפירות ההישגים הצבאיים של צה"ל במלחמת יום הכיפורים נקטפו ע"י המעצמה היודיה ביותר של ישראל, היא ארה"ב, אשר שיקמה וקידמה מאוד את מעמדה במצרים בעקבות מלחמת יום הכיפורים, ואף שיפרה את יחסיה עם סוריה ואת מעמדה הפוטנציאלי, כבורר ומתווך בלעדי בסכסוך הערבי-ישראלי.

בחוגי הפיקוד העליון המדיני והצבאי הישראלי הבינו כבר לפני מלחמת יום הכיפורים כי ישראל לא יכולה להרוויח במישור הפוליטי מכל מלחמה שתפרוץ, גם אם ננצח במערכות הצבאיות ובשדות הקרב. תופעה זו אכן התרחשה ומצאנו עצמנו, בסוף מלחמת יום הכיפורים, עומדים בפני שוקת פוליטית שבורה, זאת על אף הישגינו הצבאיים המרשימים, שהוכיחו כי צה"ל מסוגל לבלום ולהכות כל אויב ערבי במזרח התיכון גם במקרה של הפתעה, גם לאחר מחדלים ושגיאות ועל אף אבדות כבדות מאוד. ברור כשמש שאנשי הצבא חייבים ללמוד משגיאותיו של צה"ל במלחמת יום הכיפורים כדי לשכלל ולשפר כל מרכיב לקוי וכדי לחסל כל נקודת תורפה אפשרית. זאת כדי לוודא שצה"ל יהיה הצבא המנצח בכל מקרה ובכל מערכה בעתיד. אולם דומה כי הלך העיקרי צריך להילמד עליידי היושבים על מדוכת המדיניות והאסטרטגיה הגבוהה של מלחמות ישראל. מה לעשות שלא נמשיך למצוא עצמנו במצב שניצחוננו תיו והישגיו של צה"ל יביאו לנו לכל היותר תמורה פוליטית הולכת ופוחתת.

הערות

- (1) חנוך ברטוב, דרו - 48 שנה ועוד 20 יום, ספריית מעריב, כרך א', ת"א, 1978, עמ' 218.
- (2) ראה הפרק "תכנון והכנות" מתוך הספר "מלחמת הרמאן" המתפרסם בחוברת זו בעמ' 68-71.
- (3) דו"ח ועדת אגרנט, "עם עובד", ת"א, עמ' 10.
- (4) שם עמ' 67.
- (5) שם עמ' 67-68.
- (6) ראה T.N. Dupuy, *Elusive Victory*, pp 481-483 (7) *ibid.*, pp. 485-486.
- (8) Dupuy, *ibid.*, pp. 517-519.
- (9) H. Haickal, *The Road to the Ramadan*, pp. 238-9.

מלחמת יום הכיפורים

מושגים, הערכות, מסקנות

תא"ל דב תמרי

הערכת תוצאות המלחמה
הערכת תוצאותיהן של המלחמות שקדמו למלחמת יום הכיפורים הייתה קלה לכאור רה. בעקבות מלחמת העצמאות קמה מדינת ישראל העצמאית בגבולות אפשריים. מבצע "קדש" הסתיים בהישג צבאי ברור. מלחמת ששת הימים הייתה הישג צבאי נדיר. לא כך נסתיימו פעולות הגמול של שנות ה-50 ומלחמת ההתשה בשנים 1969-1970. השאלה הנשאלת אם כך היא האם יש להעריך את תוצאות המלחמות על פי הישגים שהושגו בשרה הקרב?

ההגדרה הקלאסית למושג "ניצחון" אומרת, כי ניצחון צבאי פירושו הכרעת האויב בשרה הקרב, כניעתו ללא תנאי ויצירת מצב בו יכול המנצח להכתיב למנוצח את תנאיו בתחומים המדיניים והחברתיים, לשנות את המשטר ואפילו את הכלכלה. (דוגמת ניצחון בעלות הברית על גרמניה וניצחון ארה"ב על יפן במלחמת העולם השנייה).

אם נקבל את ההגדרה הקלאסית יתברר כי באף לא אחת מתוך ארבע המלחמות שלחם צה"ל לא נחלנו ניצחון על-פי ההגדרה: לא ב-1948, לא ב-1956, לא ב-1967 וגם לא ב-1973, משום שלא יכולנו אף פעם לאלץ את הערבים לחתום על כתב כניעה ולמלא את דרישותינו באף נושא עיקרי ובשום תחום מהותי. כיצד אם כן, יש להעריך את תוצאות המלחמה? האם לפי שטח שנכבש והיקף הגייסות המושמדים? נראה שגם באבני-בוחן אלה לא די, משום שגייסות מוקמים מחדש ובמהירות, ואף אחד מהשטחים שכבשנו לא היה שטח חיוני לקיום הלאומי של הערבים בכלל, ושל מדינה ערבית זו או אחרת בפרט. וגם אם היה זה שטח חיוני, הרי שכיבושו על ידינו לא שינה משמעותית את יחסי הכוחות, את מורכבות הסכסוך ואת המצב הגיאוגרפולטי בכלל. אם נשאר דבקים בהגדרה שהמי לחמה היא המשכה של הפעולה המדינית, הרי שלצורך הערכת המלחמה יש לבחון אם הגשמת מטרותינו הלאומיות התקדמה או נסוגה כתוצאה מהמלחמה. אולם בכך לא סגי: תוצאות מלחמה נבחנות גם על פי ההשפעה המאוחרת שיש להן על החברה ועל המורל הלאומי. מצב התודעה של היחיד ושל החברה לאחר שוך הקרבות חשוב לא פחות מהמצב הצבאי, המדיני והכלכלי. לכן נראה כי בשעת הערכת הישגי המלחמה, יש להפריד בין הישגים בשרה הקרב, ובמלחמה האחרונה היו לנו הישגים מרשימים מאוד בשרה הקרב. לבין תוצאות המלחמה, שבעת הערכתן יש להתמקד בהגשמת המטרות הלאומיות ובמצבם ותו. דעתם של הפרט והחברה לאחר המלחמה. בהקשר זה ראוי להזכיר את דברי בן-גוריון, שנאמרו ב-1950 בעצרת חברים בעין-חרוד: "לא ניצחנו במלחמה ולא נראה את תוצאות ניצחנונו מושגות, כל זמן שלא הוגשמו כתוצאה מהמלחמה, מעשי ההתיישבות, העלייה ומיזוג הגלויות".

מלחמת יום הכיפורים, יותר מכל מלחמה אחרת, גרמה לזעזוע ממשוי במדינת ישראל, בעם ישראל, במרחב המזרח-התיכון ואף בעולם כולו. מעטים המקרים בהם מלחמה שאיננה מלחמת עולם, אלא מלחמה מצומצמת יחסית תגרום לזעזוע כה גדול. מלחמת יום הכיפורים אף הביאה עלינו מושגים, סיסמאות ומיתוסים הנגררים עמנו עד היום.

דרכה של מלחמה שהיא רצופה ערפל קרב, וכאשר זה מתפזר עם שוך הקרבות, עולה ערפל סמיך ממנו, ערפל ה"סיכומים", ה"לקחים", ה"ביקורת" וערבוב המושגים. ערפל זה לא תמיד נעלם עם הזמן ולא מביא לטיהור האווירה. אנו חיים במציאות הרצופה מיתוסים ואין לנו שליטה עליהם.

לפעמים בקרב, מחולל המיתוס הוא חייל פשוט, או נהג, או כתב זוטרי האומר דבר מה בנסיבות מקריות אך דבר זה מתפשט כשרפה בשדה קוצים, למפקדות גבוהות, לעורף, למטה הכללי, לאמצעי התקשורת ועד הממשלה יכולים הדברים להגיע. אי מי בא משדה הקרב ומספר כי ראה או שמע שהמצרים מסתערים במאות ואלפים כסינים, נקצרים באש כוחותינו וממשיכים לעלות גלים גלים. אמנם אף פעם זה לא קרה כך במציאות אבל דבר זה ואחר עברו לעורף והפכו לחלק ממיתוסים ולסיסמאות. הבולטות שבסיסמאות השגורות עדיין עמנו היום כמו "צה"ל לא היה מוכן למלחמה", "הימ"חים לא עמדו במבחן", "אסור להיתפס שנית לקונספציה", "עברה תקופתו של הטנק" ועוד כהנה וכהנה, ראויות כיום, שבע שנים אחרי המלחמה, לעבור בחינה שקולה ועניינית, וזו מטרתם העיקרית של הדברים הבאים.

ההבדלים בין מלחמת יום הכיפורים לבין המלחמות שקדמו לה

מספר הברלים ניכרים בין מלחמת יום הכיפורים לבין המלחמות שקדמו לה. ראשית – במלחמת יום הכיפורים, גילו הערכים שיפור מהותי בתחום האסטרטגי וברתימת מעשי המלחמה למטרות המדיניות, וכן בתחום הארגון ובהגדרת התכלית, במערך כים נ"מ ובמערכי הנשק נ"ט והפעלתו. שיפור ארגוני זה, הותאם לגשר על פני הפער בין המטרות הערכיות לבין יכולת הלחימה הערבית, משום שלא חל שינוי מהפכני בכוח הלחימה של הלוחם הערבי, הן כפרט והן כקבוצה.

מאז ההתקפה הערבית המתואמת ב-15 במאי 1948, לא ראינו תיאום והכנות למלחמה שמטרותיה ותכליתה הוגדרו היטב, כפי שעשו המצרים והסורים ב-1973. מאלף לעיין פעם נוספת בקטעים מפקודת היום של הנשיא אנוור אל סאדאת מה-1 באוקטובר 1973: "האסטרטגיה של האויב – עינינו הרואות שהאויב הישראלי בחר במדיניות המבוססת על הטלת אימה, על התפארות בעליונות שלערכים אין תקווה לעולם לבלום אותה. זהו הבסיס של תורת הביטחון הישראלית, הנשענת על הרתעה פסיכולוגית, מדינית וצבאית. הנקודה המרכזית בתורת הביטחון הישראלית היא לשכנע את מצרים ואת האומה הערבית שאין טעם לקרוא תגר על ישראל וכי על כן אין לנו מנוס מלקבל את תנאיה של ישראל, אפילו הם כרוכים באי אלו פגיעות בריבונות הלאומית שלנו".

האסטרטגיה של מצרים בשלב זה – את היעדי האסטרטגי שאני מעמיד בזה לכוחות המזוינים של מצרים, ואשר לו אני מקבל את מלוא האחריות המדינית לאור כל מה ששמעתי ולמרותי על ההכנות שלנו, אפשר לסכם כך: לערער את תורת הביטחון הישראלית על-ידי ביצוע פעולה צבאית בהתאם לאפשרויות של הכוחות המזוינים במטרה להסב לאויב אבדות כבדות ביותר ולשכנע אותו שהמשך כיבושה של אדמתנו תובע מחיר גבוה מדי בשבילו, וכי על כן תורת הביטחון שלו, הואיל והיא מבוססת על הטלת אימה פסיכולוגית, מדינית וצבאית, איננה מגן פלדה שאין להבקיעו ואשר יוכל לגונן עליו היום או לעתיד לבוא. "הערעור המוצלח של תורת הביטחון הישראלית יניב תוצאות מוגדרות לטווח קצר ולטווח ארוך. לטווח הקצר, יכול ערעור על תורת הביטחון הישראלית להביא לתוצאה ודאית, שתאפשר פתרון של כבוד למשבר המורח התיכון. לטווח הארוך עשוי ערעור של תורת הביטחון הישראלית לחולל שינויים, שבבואם זה בעקבות זה יביאו לשינוי יסודי בחשיבתו של האויב, במורל שלו, במגמותיו התוקפניות".

שנית, במבצע "קדש" ובמלחמת ששת הימים נוצרו תנאים להכרעה בשדה הקרב עוד בטרם נורתה הירייה הראשונה. במי

לחמת יום הכיפורים ובמלחמת השחרור, יצרו הלוחמים והמפקדים, תוך כדי הלחימה, את התנאים להשגת הניצחון בשדה הקרב. ב-1956 פתחנו אנו במתקפה כאשר חלק מאגפיו, המדיניים והצבאיים, היו מובטחים ומאוכטחים. ב-1967 היה מצבנו הבינלאומי נוח ערב המלחמה, משום שאנו היינו המכותרים והעומדים להיכחד. פתיחת הלחימה מצידנו הייתה אם כן צעד הכרחי וטבעי. זאת ועוד, ההפתעה הטקטית שהי שגנו נתנה לנו עוד בטרם נורתה הירייה הראשונה, תנאים לניצחון בשדה הקרב.

שלישית, במלחמת יום הכיפורים לחמנו שתי מלחמות נפרדות: אחת בצפון ואחת בדרום, והחזית האחת כמעט ולא השפיעה על החזית האחרת. לא הועברו עתודות (למעט עתודות חיל-האוויר) ולא הועברו כוחות מגזרה לגזרה (אלא באופן סמלי ולקראת סוף המלחמה). משום שלא היו לנו כאלה. כתוצאה מהעובדה שלא היו לנו עתודות, הרי שלא הצלחנו אף פעם לרכז כוח ומאמץ לגזרה נבחרת. אותם הכוחות שהוקצו למגננה הם שנשאו על כתפיהם את ההתקפה. כתוצאה מכך גם לא הצלחנו לרכז עצמת אש כפי שהתכוונו וכפי שצה"ל בנה את עצמו. האויב לא הובא במוכן הכולל, תחת עצמת האש המרבית של צה"ל (למעט בהפצצות חיל-האוויר בעומק סוריה) דבר המשפיע על יכולת הלחימה, על רצון הלחימה ועל המורל של האויב בשדה הקרב. ב-1967 אף שהלחימה הייתה בקנה מידה קטן יחסית – הצלחנו לרכז גם מאמץ וגם עצמת אש בחזית הדרום, ולאחר מכן לרכזם בחזית הצפון על-ידי העברת כוחות מחזית לחזית ומגזרה לגזרה. מאפייני נוסף למלחמת יום הכיפורים שיש להזכירו כאן, הוא היחס בין הגייסות לשטח. נראה כי במלחמת יום הכיפורים היה היחס כזה שהגייסות משני הצדדים ריוו את השטח. מצב זה גרם לחוסר יכולת מצידנו לאגוף ולעקוף, וכתוצאה מכך היו מרבית הקרבות ישירים ומלווים בשחיקה רבה. בשלוש המלחמות הקודמות, אפשר היחס בין הגייסות לשטח לנקוט איגוף ועיקוף ולהימנע, אמנם לא בכל מקום ולא בכל גזרה, מקרבות ממושכים ושוחקים.

המצב בשדה הקרב באוקטובר 1973 הציב בפנינו בעיה כפולה: מחד גיסא היה צריך לפרוץ ישירות ועמוקות את מערכי האויב הצפופים על מנת ליצור חופש תמרון בערפו, ולכך חסרו לנו גייסות. מאידך גיסא כאשר עשינו זאת, לאחר סיום שלב המגננה, חסרו לנו כוחות להשיג תוצאה מכריעה. איגוף כלל מערכי האויב בדרך האוויר או הים לשינוי כללי של המצב בחזית, דרש כוחות ועוצבות ייעודיים למשימות מסוג זה. אפשר וצריכים היינו להכין עוצבות אלה בשנים שבין 1967 ל-1973 אבל עלות הכוחות והאמצעים לכך לא נתאפשרו כמושגי הערכת יכולת בניין העצמה הצבאית שלנו ששררו לפני מלחמת יום הכיפורים, וספק

אם משאבים אלה עומדים לרשותנו היום. רביעית – במבצע "קדש" ובמלחמת ששת הימים הנחתנו אנו את המכה הראשונה, דבר שחייב את האויב להגיב על מהלכינו, ואילו אנו רכשנו את חופש היומה ואת הכתבת מהלכי המלחמה מתחילתה ועד סופה. ספק אם אנו מבינים את החשיבות העצומה של המכה הראשונה במלחמה כוללת אך קצרה. הערכים במלחמת מות הקודמות לא הצליחו להתאושש מהלם המכה הראשונה, ואילו אנו, במלחמת יום הכיפורים, התאוששנו במחיר כבד של לחימה סטטית שמנעה מאיתנו להביא לידי ביטוי את הניידות ועצמת האש.

מטרות המלחמה

קיימת אפשרות תיאורטית שמלחמה תתנהל לכאורה ללא קרבות וללא מערכות של ממש, אלא בעיקר על ידי מהלכים אסטרטגיים. מבצע "קדש" אפיין אפשרות זו. הקרבות במבצע "קדש" לא היו גדולים ואדירים. אבל המהלך היה אסטרטגי ממדרגה ראשונה. אפשרות שמלחמה תתנהל בעיקר על ידי מהלכים אסטרטגיים במעט קרבות תיתכן, אולם אפשרות הפוכה לא תיתכן. לא תתואר מלחמה תכליתית בקרבות, במערכות ובמהלכים טקטיים בלבד, מאחר ובדרך זו אפשר לנצח בקרבות אולם אי אפשר להשיג הישגים אסטרטגיים במלחמות. לצבא יש ייעוד אסטרטגי ולמלחמה יש יעדים אסטרטגיים שהשגתם מביאה להשגת מטרות המלחמה. את היעדים האלה יש לתקוף וכאשר תוקפים אותם, זוהי תקיפה של מטרות אסטרטגיות. המטרות האסטרטגיות הן המכוונות והמשפיעות ישירות על המהלך הכללי של המלחמה בתחומים המדיניים והצבאיים, לכן, השאלה איננה האם יש מטרות אסטרטגיות, אלא מהן המטרות האסטרטגיות ומהם האמצעים להשגתן?

על מטרות המלחמה, כמטרות אסטרטגיות, להיבחן על ידי הדרג המדיני, כאשר לאחר מכן הן מודרות לדרג הצבאי המנסח אותן לשפה צבאית כתכנית מלחמה או כתכנון אופרטיבי. בשנת 1973 נוצר קיפאון במהלכים המדיניים ולא נאמר ע"י הממשלה בבהירות ובהחלטיות כי המצב המדיני והכללי עלול להביא למלחמה. אמנם הערכת המצב המדינית אמרה שמצרים עלתה על דרך המלחמה, אבל ההתניות שהערכת מצב זו ראתה עד שיצאו המצרים למלחמה, הרחיקה את אפשרות המלחמה וביטלה את התרחשותה הקרובה.

אפשר שטעותו של המטה הכללי הייתה שלא ראה בניתוח מדיני משלו שהקיפאון עלול להביא למלחמה קרובה גם מבלי שנאמרו הדברים על-ידי הממשלה. מטה כללי חייב בניתוח מדיני ובהערכה מדינית לא פחות מאשר בניתוח ובהערכה צבאיים. ייתכן שאי-הערכה זו לגבי התפתחותה של מלחמה כתוצאה מהקיפאון המדיני השפיעה

גם היא על ההערכה המודיעינית המוטעית. מכאן שהמטרות האסטרטגיות כמו במלחמת מות קודמות וכמו במלחמות בעתיד אינן עניין לקביעה תוך מהלכי הקרבות אלא לדיון והתלבטות מתמידים בעתות רגיעה כל זמן שקיימת אפשרות של מלחמה. תמיד התלבטנו בקביעת המטרות משום שהתפית סה היסודית לא ראתה צורך במלחמה על מנת להגשים מטרות לאומיות כלליות, ולכן גרסנו תמיד שהמלחמה לא רצויה לישראל. בעקבות מלחמת ששת הימים הועמדו לרשותנו שטחים בהיקף עצום בהשוואה לשטח שבגבולות הקו הירוק, אך לא התגבשה הסכמה לגבי גורלם של שטחים אלה לא לפני מלחמת יום הכיפורים וגם לא אחריה. בדבר אחד הושגה אחידות דעים כמעט כללית: כל זמן ששורר מצב מלחמה ואין הערבים מוכנים להיכנס להליכי שלום ברורים, אין החזרת שטחים. תפקידו של צה"ל הוא למנוע כל הישג, אם הערבים ירצו להשיג שטחים במלחמה. אם זו הייתה הגדרת המטרה העיקרית לצה"ל – הרי שנדרשה מידה רבה יותר של הכנת הכוח הצבאי והיערכות טובה יותר לקראת מצב פתיחה אפשרי במלחמה יזומה על ידי הערבים, על מנת "למנוע כל הישג". דבר זה נעשה במפורש בקו תעלת סואץ, בבקעת הירדן, וברמת הגולן בזמן מלחמת ההתשה שבין מלחמת ששת הימים לבין מלחמת יום הכיפורים, שנשאה אופי של מלחמה מוגברת.

האם היה צה"ל מוכן למלחמה?
שאלה זו אינה פשוטה, וישנם אף המשיבים עליה בשלילה.

נראה כי ראוי לבחון שאלה זו ללא קשר לכשל המודיעיני, אלא לאור ההכנות הבסיסיות המתמשכות לקראת מלחמה אפשרית, דבר שצה"ל חייב בו ללא קשר לאיום קונקרטי. המדובר בבניין הצבא, כוחו הלוחם והרכבו הפנימי.

בשנים 1973-1971 הקים צה"ל סדר כוחות מרשים בקנה המידה של אז. הוקמו מספר חטיבות טנקים מדי שנה, הוקמו מחסני חירום, ועוצבות מילואים. יחידות פיקוד הצפון והדרום על מחסני החירום שלהן קודמו לגורת הלחימה הצפויה, דבר שסייע באופן ניכר להגעתם המהירה של כוחות המילואים לשדה הקרב בפרוץ מלחמת יום הכיפורים. במהלך שנת 1973 וזרו גם שיקומם של טנקים, תותחים וחל"מים בסדנאות. הוגבר קצב ההצטיידות ונפרשו מערכות קשר. במהלך השנים 1973-1971,

נעשו גם מאמצים להעלות את רמת האחזקה והתחזוקה, שירדה בתקופת ההתשה אך עם זאת אין ספק שהיו פגמים באחזקת הימ"חים אז כמו היום, מעצם העובדה שארסנל נשק עצום מוחזק בכוננות מתמדת. בשנים 1973-1971, נעשה מאמץ גדול (שהחל כבר ב-1971, ואפילו עוד קודם לכן) לייצר אמצעי צליחה, ולהכשירם לשימוש. מאמץ זה נשא פרי, ואפשר את צליחת התעלה, כך שאין לומר כי בתחום ההכנות קפא צה"ל על השמרים. בתחום בניין הכוח ואיוונו הפנימי מרכים אנו היום להרגיש את חשיבותו של הקרב המשולב, ובצדק. (הקרב המשולב אינו בבחינת המצאה חדשה שלנו, כי אם פרי מלחמת העולם השנייה, אשר בא לידי ביטוי מלא על-ידי הגרמנים, האמריקנים והרוסים). בפרק הזמן שבין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים, הוקמה האוגדה המשורינית הקבועה כעוצבת היסוד, שמטרתה הייתה להביא לידי ביטוי בקרב את השילוב של כל הגורמים החיליים, במסגרת עוצבה רב חילית ניירת ומשורינית. חשוב לציין כי שבע שנים אחרי המלחמה לא עשינו שינויים מפליגים. האוגדה כמעט לא השתנתה, לא באיוונה הפנימי, לא במרכיביה החיליים ולא ביחס ביניהם. לא הוספנו אחרי המלחמה גרודי חרמ"ש או חיל רגלים בעוצבות היסוד, לא הוספנו גרודי ארטילריה לאגד הארטילרי ולא שינינו מהותית את הסיוע ההנדסי והתחזוקה בעוצבת היסוד. כל שעשינו, וטוב עשינו, בנינו עוצבות חדשות. רכשנו ציוד רב וטוב יותר ולציוד טוב יותר אין גבול. עובדה זו ניתן לפרש בשלוש דרכים: הראשונה – טעינו אז ואנו טועים היום ולא למדנו דבר. השנייה – אנחנו חושבים שזהו המבנה הנכון והמאוזן של עוצבת היסוד, והשלישית – זהו האיוון האפשרי בין הרצוי לנו לבין יכולתנו. נראה לי שהאפשרות השלישית היא האפשרות הנכונה. עיקרי תורת הקרב שגובשו על-ידינו בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים (לא בכל התחומים ולא בכל הפרטים), היו נכונים ולכן לא שונתה תורת הקרב מהותית גם היום. השאלה החשובה בתחום הלחימה היא, האם הצלחנו ליישם את עיקרי תורת הקרב כמהלך מלחמת יום הכיפורים? נראה שבחלק ניכר לא הצלחנו והדבר מעורר את השאלה מדוע? האם עקב ההפתעה והגיור החפוז? או בגלל תורת הקרב של האויב כפי שבאה לידי ביטוי במלחמה? ניתוח שאלות אלה וההכרה בחשיבותן מחייבים דיון נוסף של כאן המקום לעסוק בו.

לסיכום שאלת ההתכוננות למלחמה יש לציין כי היינו מוכנים למלחמה כמיטב המסורת של צה"ל ובמרב המשאבים, שעמדו אז, לפי הבנתנו, לרשות בניין הצבא. אולם מיד מתעוררת השאלה המתבקשת כמעט מאליה – האם לקראת מלחמה אפשרית בעתיד הקימונו ואנו מקימים את סדר הכוחות הצבאי המרבי? תפיסתנו

בעבר, עוד משנות ה-50 הייתה שהיקף כוחה הצבאי של ישראל איננו מותנה בסיכון מידי או בהערכת מצב קונקרטית ובהערכת יחסי כוחות, משום שלעולם לא נעמוד ביחסי כוחות זהים לאלה של הערבים ולעולם לא יהיו לנו משאבים כשלהם. אמרנו וגרסנו, שעל ישראל להקים את העצמה הצבאית האפשרית הגדולה ביותר, והגבול הוא גבול יכולת הקצאת משאביה של ישראל בתחום האדם והחומר, משום שמלחמה בינינו לבין הערבים יש לה משמעות קיומית. הפירוש למשמעותה הקיומית של המלחמה אינו במחשבה שבכל מלחמה שעברנו היה הקיום הפיזי של מדינת ישראל והחברה היושבת בה נתון בכף, אלא שהשאלה המתמדת שבגינה פורצות מלחמות בינינו לבין שכנינו היא השאלה הקיומית של ישראל, בניגוד למלחמות אחרות בדורנו ובדורות קודמים שהתחוללו על רקע של אינטרסים כלכליים, או סכסוכי גבולות, או כל מחלוקת אחרת. אם כך אי אפשר שלא לשאול כיצד יכולנו לאחר מלחמת יום הכיפורים לבנות סדר כוחות נוסף כה גדול ובמהירות כה גדולה מבלי שגודל האוכלוסייה ומצבנו הכלכלי השתנו מהותית?

העיקרון שהוסבר כאן לפיו נבנה הצבא לא בהתאם לאירועים קונקרטיים במרחב, אלא לאור הנחת היסוד הקובעת שמלחמה בינינו לשכנינו אפשרית, ולא תמיד יש לנו שליטה על עתידה ויותר מכך: ספק אם נדע עליה במועד, חייב בניית צבא גדול בהיקפו הכללי וברמת הצטיידות מרבית. לצבא זה מספר ייעודים ששניים מהם ראויים לדיון: האחד – להרתיע את הערבים מפתיחה במלחמה. אבל ברור היה שהרתעה זו אינה מוחלטת ולכן מלחמות פרוצו מפעם לפעם. אם ההרתעה אינה מוחלטת ומלחמה פרצה, עדיין פועלת הרתעה זו במלחמה גופה בכל הקשור להפיכת המלחמה למלחמה כוללת למלחמה טוטאלית. זו אחת הסיבות העיקריות שהערבים לא השתמשו ב-1967 וגם לא ב-1973 בגז, למרות שהמצרים השתמשו בגז חרדל בפעולות קרבות במלחמתם בתימן. האוכלוסייה האזרחית לא הובאה תחת אש המלחמה גם משום יכלתו המרתיעה של צה"ל וגם לא השתמשו נגדה באמצעי לחימה בלתי קונבנציונאליים שצבאות שומרים כיום בארסנל הנשק שלהם. הייעוד השני – במקרה של מלחמה תהיינה הכרעתה הצבאית והפסקתה אפשריות רק אם ניערך להילחם בשטחי האויב

מלחמה כוללת – מלחמה אשר בה משתמשים הצדדים הלוחמים במרכיב משאביהם, כוח אדם וציוד, ואחד מאפייניה הוא גיוס לאומי כולל. המלחמה מתנהלת בהיקף גדול ובמרחב ניכר. מלחמה טוטאלית – מלחמה כוללת שבמהלכה פוגעים הצדדים היריבים לא רק בכוחות הלוחמים אלא גם באוכלוסייה, בכלכלה ובתשתית ומשתמשים גם באמצעים כמו לוחמה כימית, בקטריולר-גית וגרעינית.

ושם נכה את גייסותיו ונפגע במרכזים חיוניים לשלטונו. ההתמודדות היא בין יכולת המחץ של צה"ל ליכולת העמידה של הערבים. כוח המחץ צריך לגבור על כוח העמידה. על מנת להגשים זאת נבנה צה"ל כצבא נייד ומשוריין על כל מרכיביו החיליים. ההגנה המרחבית אינה מטרה בפני עצמה אלא נועדה לתת מענה להתקפת פתע ובעיקר לשחרר את הצבא הנייד והמשוריין למתקפה אל שטח האויב מוקדם ככל האפשר. חשוב להבין שעיקרון זה היה נכון בגבולות 1967, בקווים של 1973, בקווים הנוכחיים והיפוטטית אפילו היונו נמצאים בגבולות רחוקים הרבה יותר מאלה של שנת 1973. צריך לעשות הפרדה בין שאלת הגבולות הרצויים למדינת ישראל משיקור לים לאומיים היסטוריים, ביטחוניים, כלכליים ועוד, לבין הדרך היחידה כנראה, להפסיק מלחמה מרעע שזו פרצה. אחרי הכל הפריצה ברמת הגולן אל מעבר לקו וכיבוש השטח שנקרא "המובלעת" אל מול דמשק, וצליחת תעלת סואץ, כיבוש "אפריקה" וכיתור הארמיה השלישית לא באו להעניש את הסורים והמצרים הרעים, אלא להפסיק את המלחמה בהקדם האפשרי. אמנם זאת עשינו והמלחמה פסקה.

דע עקא שהכוח הצבאי (והנפשי?) לא הספיק כדי לסיים את המלחמה בהישגים צבאיים ניכרים. בניין הצבא כנייד ומשוריין בעל יכולת תמרון מרשימה ועצמת אש, הוא שעמד לנו במלחמה קשה כמלחמת יום הכיפורים כמו שעמד לנו במלחמה קלה יותר – מלחמת ששת הימים. כנראה שעיקרון זה ימשיך להנחות את בניין הצבא גם בעתיד הנראה לעין. לא במקרה רכשנו מספר גדול של טנקים אחרי מלחמת יום הכיפורים, שכן הטנק הוא כלי הלחימה העיקרי בקרבות היבשה. למרות שהטנק הוספד על-ידי מבקרים ורזים אצלנו ובעולם המערבי (לא במזרח, בשום פנים ואופן לא)! ראה זה פלא: כמעט כל המדינות בעלות צבאות מודרניים החלו מייצרות יותר טנקים בעקבות מלחמת יום הכיפורים, ופיתוח טנקי מערכה מתקדמים הואץ לאין שיעור במזרח ובמערב כאחת.

גדלו של צה"ל והשלכותיו הכלכליות

מלחמת יום הכיפורים הראתה בעליל כי גדלו של צה"ל לא הספיק למלחמה מסוגה של מלחמת יום הכיפורים. כל האומר שאילו גייס המילואים ערב פרוץ המלחמה, היו פני המלחמה אחרים, צודק בוודאי. אולם הנחת היסוד צריכה להיות כי אין ערוכות מוחלטות לא למלחמה קלה ולא לגיוס בזמן, ולכן צריך גדלו של הצבא להתאים למלחמה באפשרות הקשה; היינו למלחמה מול כל הצבאות הערביים השכנים או מרביתם, ולא פחות חשוב – גדלו של צה"ל צריך שיעמוד גם כנגד טעויותינו שלנו. מסיבות אלה גדל צה"ל לאחר מלחמת יום הכיפורים

ככוח אדם ובציור במידה שלא היה לה תקדים בעבר וכנראה גם מעבר לפוטנציאל שעמד לרשותנו. התשלום בעבור גידולו של הצבא לא איחר להופיע בדמות התלות חסרת התקדים בארה"ב, שמשמעותה המדינית עולה בהרבה על משמעותה הצבאית. הוויכוח על השפעתו של צה"ל על המשק ועל הכלכלה הישראלית אינו חדש וימיו כימי המדינה. מעניין לציין כי ויכוח דומה לזה שמתנהל היום על תקציב הביטחון התנהל גם ערב מלחמת יום הכיפורים. ויכוח זה נקטע או ליתר דיוק נדחה לכמה שנים בעקבות המלחמה. ויכוח מסוג זה הנו לגיטימי ואסור שלא יהיה ויכוח בשאלות כה חשובות, מה גם שביטחון לאומי אינו נגזר רק מעצמת הצבא אלא גם מזבירונה של החברה, מהמוטיבציה הלאומית, מהכלכלה, מהחינוך, מסדרי החברה, מארגונה ומהנורמות המקובלות עליה. אולם בצד הוויכוח חשוב לזכור כמה עקרונות בסיסיים: המלחמה התנהלה בגלל העניין הקיומי ולכן חייבת עצמת הצבא לתאם את האפשרות הקשה ולא את הקלה או הרצויה; בניין צבא הנו תהליך ארוך וממושך ואין אפשרות להתאימו לתחזיות מודיעיניות, מדיניות וכלכליות קצרות טווח. ניסיונות מהפכניים בבניין צבא, והנהגת שינויים בייעודו ובאר-גונו, נשמעים כדבר חיובי ורצוי. ניסיון אוונגרדי באמנות הנו רצוי מאוד מן הסתם. ניסיונות מהפכניים בכלכלתה של מדינה ניתנים לחיזוק, אם לא עלו יפה, למרות שמחירים עלול להיות גבוה מאוד. אולם ניסיונות מהפכניים בביטחון ובבניין הצבא, כאשר על הפרק ניצבת השאלה הקיומית, עלולים להיות הרי אסון, אם לא עלו יפה. זאת הסיבה העיקרית מדוע נחשבים אנשי צבא לשמרנים. האחריות המוטלת על כתפיהם עצומה ובמקרה הפרטי שלנו, ולקח מלחמת יום הכיפורים מלמד, שמלחמה שלא עלתה יפה מסיטה את האחריות המשותפת והכוללת, רובה ככולה אל כתפי אנשי הצבא. יעדים לאומיים, מדיניות לאומית והפעלת העצמה הצבאית הינן מקשה אחת. מי שמנהל מדיניות לאומית, הגם שאפשר שהיא היחידה האפשרית, העלולה לבוא בסיכוכי מלחמות – חייב לזכור לשמור על עצמה מרבית של הצבא. ויכוחים, הן סגורים והן ציבוריים, על יחסי הגומלין שבין מצב המשק וכלכלתו לבין הביטחון ודרישותיו למשאבים, כאשר הם מנותקים מדיון על המדיניות הנקוטה בדינו, יש בהם סכנה רבה. עד כמה שניתן להתרשם מהמתפרסם באמצעי התקשורת, עקרונות אלה נזנחים לא פעם בוויכוח על תקציבי הביטחון, למרות שעקרונות אלה ליזו אותנו בעבר, גם במלחמת יום הכיפורים וגם לאחריה עד עצם היום הזה.

האם קונספציה הכיזבה?

מלחמת יום הכיפורים עשתה דבר אחד ודאי, היא הפכה את המלה קונספציה למוקצה

מחמת מיאוס ולא אחת או שומעים את האמירה "שוב אתם נתפסים לקונספציה?" אולם לא כך יש להתייחס למלה קונספציה. לעולם תהיה נקוטה בידנו קונספציה כלשהי, שכן ללא קונספציה אין קיום למדיניות ולקווי הפעולה. אולם לצד הגדרת הקונספציה יש לשאול: האם הקונספציה שבידנו נכונה או מוטעית, ועוד, האם נוכל לדעת זאת בדרך החשיבה והניתוח לפני שהיא תעמוד למבחן המעשה והמציאות, והאם נוכל להתנתק מהקונספציה במועד כאשר סימנים ותהליכים מצביעים שאין היא נכונה?

מלחמת יום הכיפורים העמידה במבחן תפיסות רבות. שתיים מהן עיקריות ומהותיות: האחת – מתן התרעה בזמן לגיוס המילואים בהתקרב מלחמה, והשנייה – במקרה של הפתעה רבתי ואי גיוס המילואים בזמן, יכלום הצבא הסדיר ויכיל את מתקפת הפתע עד להגעת עוצבות המילואים לשדה הקרב.

ניתוח הסיבות לאי גיוס המילואים במועד ערב פרוץ המלחמה הוא סבוך ומורכב ובמתכוון אין הדברים דנים בו. עם זאת ראוי לציין מספר דברים:

אי גיוס המילואים בזמן יצר את הסיבה הצבאית למצב הקשה ששרר בחזיתות בשבוע הראשון לחימה. ניהול המבצעים הוכנס לסד שקשה היה לצאת ממנו. היימה נשמטה מידנו למספר ימים, ונאלצנו לתת מענה למשברים בשדה הקרב, דבר שגרם לשחיקת כוחות שחסרו עד מאוד בשלבי המתקפה ובסיום הלחימה. עם זאת יש לציין כי מערך האיסוף המודיעיני מילא את הציפיות וסיפק ידיעות שנתנו יסוד להניח כי סוריה ומצרים עומדות לפתוח במלחמה. אך ההערכה הייתה שונה. מערך המילואים מרגע שקיבל הוראה להתגייס פעל במהירות רבה. התגייס, הצטייד ונע לשטחי הלחימה מהר יותר מאשר חזו תכניות הגיוס וההיסע לקרב.

אחרי מלחמת יום הכיפורים נלמד לכאורה, כי אין לסמוך יתר על המידה על הידיעות בדבר כוונות האויב, אלא יש להעריך את אפשרויות הפעולה שלו. אולם דומה כי מי שיבקש למצוא פתרון להניח כי ללא ספק נכונה עקרונות, פתרון לעניין – יטעה. ניסיונו של צה"ל לפני מלחמת יום הכיפורים, ולמרבית הצער גם בשבע השנים שלאחריה, מראה שאפשרויות עומדות לרשות האויב כל הזמן, ואין ברירה אלא לנסות ולחפש ללא הרף מהן כוונותיו ומהם הסימנים המעידים עליהן, וכאשר כוונות האויב אינן ברורות די הצורך, וזהו המצב הרגיל, מתחילה להתלבטות הישנה נושנה האם לגייס מילואים וכמה. פעמים מגייסים מילואים בהיקף מוגבל, פעמים מסתפקים בצעדי כוונות ובפריסת הצבא הסדיר והמילואים הנמצאים אותה שעה באימונים שוטפים, ופעמים אין עושים לא זאת ולא זאת. המסקנה היא שלא חל שינוי קונספציה

טואלי בהערכת המודיעין ובהחלטות המטה הכללי המתחייבות מכך, ובעיית גיוס המילואים במועד ובהיקף הדרוש, מבלי שעצם הגיוס ירחוף לקראת מלחמה, הייתה קשה לפני יום הכיפורים ונשארה כזאת גם אחריו. השינוי הוא בעירנות וברגישות של המודיעין ושל הצבא כולו שגברו מאז 1973, ובהבחנה הברורה בין סמכויותיו ואחריותו של ראש המטה הכללי לבין אלו של ראש אגף המודיעין, דבר שהיה לקוי כנראה ערב מלחמת יום הכיפורים.

אחרי מלחמת יום הכיפורים, לאור הכשל המודיעיני ובעקבות מה שנבע ממנו, היו בינינו לא מעטים שסברו שאם כשל המודיעין הרי אין טעם להשקיע בו משאבי כוח אדם בעריפות גבוהה כפי שהיה מקובל. לאור גישה זאת חיוני להזהיר כי אסור למחוק בשום פנים ואופן את המושג "התרעה מודיעינית למלחמה" מהלקסיקון הצבאי. זה"ל היה זקוק למודיעין ולהתרעה, ויהיה זקוק להם למרות הכישלון ערב המלחמה האחרונה. כל בניין הצבא מבוסס על כוחות המילואים, ואותם צריך לגייס ערב מלחמה. לכן יש להקצות למודיעין את כל שדרוש לו על מנת שימשיך ויחפש את ההתרעה. עיקרון זה היה נכון בעבר ויישאר נכון גם בעתיד.

למן הרגע שהחל גיוס המילואים התרחשו שני דברים בעת ובעונה אחת: יחידות המילואים הציטידו באין מפריע אך כלחץ זמן נורא, והיחידות הסדירות עם המילואים שהיו בשירות פעיל, באו עד מהרה תחת אש ביחסים כוחות גרועים ביותר. היו רבים, וביניהם חיילי מילואים מהשורה, שטענו כי מצב ציוד הלחימה כימ"חים לא הניח את הרעת וכי חסר ציוד חיוני. אך חובה עלינו לזכור כמה עובדות יסוד, לא למען הצדק העבר, אלא למען העתיד והמלחמה הבאה אם תפרוץ: מרבית הציוד ואמצעי האימונים של צה"ל ובעיקר אלה המיועדים לאימון מערך המילואים ולהבשרתו, מטנקים ונג"מ"שים ועד מימיות, הנם אמצעי הלחימה של עוצבות המילואים המוצאים ממחסני החירום לפי תכנון שנתי. יתר על כן, גם חלק ניכר מציוד הלחימה המצוי בביטחון השוטף בקווי העימות מיועד ליחידות המילואים בשעת מלחמה. איש המילואים המגויס לפתע, אפשר וימצא שציוד הלחימה שלו טרם הוחזר מבסיס אימונים, או הוחזר זה עתה ואינו כשיר. המחשבה שעלתה לאחר מלחמת יום הכיפורים, לבנות שתי מערכות ציוד לחימה וציוד כללי: אחת לאימונים ואחת לשעת חירום, נמצאה יקרה במידה כזו, שגם משאבי ההתעצמות שהוזרמו בשנים 1974-1977 לא יכלו לעמוד בכך.

לא רק למצב ציוד הלחימה הוקרשה מחשבה, גם משך הגיוס נדון ונבדק. אין ספק שסררי גיוס המילואים וסררי ההצטיידות במחסני החירום שופרו לאין ערוך בהשוואה לאלה של שנת 1973. אך, לא ניתן להתגייס ולהצטייד באפט זמן. זהו תהליך הדרוש זמן

אופטימלי. בכל מקרה בו נופתע ונרצה לשלוח כוחות מילואים לשרה הקרב מהר יותר מהזמן האופטימלי המקובל עלינו – נשלם במהומה לא מבוטלת. זו גם הסיבה לאי הסדרים בהצטיידות ב-1973 בימ"חים, וכזאת עלול לקרות, אם נופתע בעתיד. החלטת הפיקוד הבכיר תצטרך לבחור בין האפשרות הגרועה, לאפשרות הגרועה פחות: גיוס והצטיידות מסודרים, לפי תכניות מוכנות מראש ללא אלתורים – או הגעה חפוזה לשרה הקרב תוך אלתורים ואי סדרים בגיוס ובהצטיידות.

האם הצבא הסדיר יעצור

האפשרות, שלא תהיה התרעה מודיעינית שתאפשר החלטה על גיוס המילואים ופריסתם לקרב לפני התחלת הלחימה, נדונה ונשקלה כל השנים. גם בחדשים הסמוכים למלחמה שב המטה הכללי ודן באפשרות שההתרעה תהיה קצרה. במקרה של התרעה קצרה הסתמך צה"ל על היחידות הסדירות, על עצמת האש של חיל האוויר ועל כלי הלחימה הסדירים והמהירים של חיל הים.

עקרון בניינו של הצבא גרס שעל הצבא הסדיר להיות גדול ככל האפשר ומצויד כהלכה על מנת לתת מענה להתקפת פתע. לכן ניתנה עדיפות בהקצאת משאבי כוח אדם סדיר לחיל האוויר, לשייטות הסטי"לים של חיל הים וליחידות השריון וחיל הרגלים. כמבט כולל עשו הכוחות הסדירים כמיטב יכולתם, האטו ואף עצרו את התקדמותם של המצרים והסורים עד להגעת כוחות המילואים.

הטעות העיקרית הייתה לאו דווקא בהנחה שבמקרה של התקפת פתע, יצטרך הצבא הסדיר להילחם עד להגעת המילואים (וכי הייתה אפשרות אחרת?). הטעות הייתה בעניין אחר: הערכת הפיקוד הבכיר לגבי מידת יכולת העמידה של היחידות הסדירות אל מול התקפה סורית-מצרית כוללת, ללא סיוע אש וללא סיוע הנדסי מספיקים (אלה היו במערך המילואים המתגייסים) הייתה מוגזמת ולכן מוטעית. המשימות שהוטלו על העוצבות הסדירות, לא תאמו את יכולתן (שהייתה ונשארה גבוהה ביותר) לא בהיקף ולא במשך הזמן שנדרש מעוצבות אלה לעמוד מול האויב עד להגעת המילואים.

אפשר שהערכה מוטעית זו, השפיעה גם היא על השיקול שלא לגייס את המילואים. כי ממה נפשך: במקרה הגרוע ביותר עדיין יש לנו הסדירים שיעצרו. הישגי היחידות הסדירות בשלבים הראשונים של המלחמה אפשרו אמנם לכוחות המילואים לבלום את התקדמות האויב, לעצור אותה ולעבור למתקפה. אבל יחידות אלה סבלו שחיקה רבה. ודבר זה השפיע על המתקפה ועל סיום המלחמה בתוצאות צבאיות לא מספקות. המסקנה הנובעת מדברים אלה היא אחת: כל עוד אין ערובה מוחלטת לכך שהמילואים יגויסו לפני התקפת האויב, יאלץ הצבא

הסדיר לעמוד מול התקפה כזאת ולעצור אותה. לכן יש הכרח לקיים צבא סדיר גדול ככל האפשר המצויד כמיטב הציוד ואם קיים מחסור במשאבים, יש לעשות זאת אפילו על חשבון המילואים.

לאחרונה הועלו באמצעי התקשורת השונים הצעות ורעיונות להקטנת הצבא הסדיר. הצעות כאלה עולות בדרך כלל בסמוך לאירועים קונקרטיים כגון מלחמת עיראק-אירן או התברות של התחזית הכלכלית במשק הישראלי, המחייבת למצוא מקורות מימון, ואז נמצאים המבקשים למצוא אותם בתקציב הביטחון. אין להחליט על קיצוץ בצבא הסדיר בצמוד לאירוע קונקרטי כלשהו אלא בהתאם לשיקולים רחבים יותר תוך התחשבות באפשרות המתמדת לפריצתה של מלחמה או מתוך הנחה שניתן לנקוט מדיניות ישראלית כוללת שתביא בעליל להקטנת סכנת התלקחות מלחמה בעתיד הקרוב והרחוק. מדיניות שקשה אובייקטיבית בית להבטיחה ולקיימה. הביטחון הווה ביותר הוא צבא סדיר מרבי בעצמתו.

סיכום

מן הראוי להצביע על מספר מסקנות הנובעות מן הדברים שהובאו כאן שכוותן יפה גם היום וגם בעתיד.

כל השנים אמרנו כי מאחר שאין לישראל עומק אסטרטגי חייב צה"ל לתקוף ראשון והמלחמה חייבת להתנהל בשטח האויב, אחרת היא עלולה להימשך רמן רב מאוד ולהתנהל על-ידי, או ממש על מרכיוני החיוניים. בהתאם לכך נהגנו עד 1967 ובמלחמת ששת הימים. אחרי מלחמת ששת הימים, היו שסברו כי מאחר שקווי המגע עם האויב התרחקו, עלתה חשיבותה של המגננה בנייהול הכללי של המלחמה.

מלחמת יום הכיפורים לימדה לכאורה שהדרך העומדת בפנינו היא אחת: המתקפה שאנו פותחים בה ראשונים. אולם דרך זו אינה מתחשבת דיה באילוצים מדיניים או אפילו יותר מכך, בטעויות אפשריות של ההנהגה, ולכן חייב צה"ל להיות בעל כושר להיכנס במהירות למלחמה בפתיחה גם בהגנה וגם בהתקפה. עיקרון זה מחייב את הצבא להיות בראש ובראשונה גדול בהיקף פו. בעל מספר גדול של עוצבות ובעל אמצעי לחימה רבים. על הצבא להתעצם במלוא המידה שמשאבי המדינה והלאום מאפשרים זאת. ובכך לא יהיה לנו מנוח, גם בעתיד.

מקובל לחשוב שאחת החלטות החשובות במלחמת יום הכיפורים הייתה ההחלטה להניע אוגדה משורינית לפיקוד הצפון כנגד הסורים. בניגוד למחשבה המקובלת עד אז, שהחזית העיקרית תהיה החזית המצרית. מרגע שאוגדה זו נעה לצפון עמדנו כשתי חזיתות ובשתי מלחמות נפרדות: צפונית מול הסורים ודרומית מול המצרים. לכן הכרחי לדעתי שתעמוד לרשות המטה הכללי עתודה ניידת גדולה מאוד, אשר

יכולה להכריע את המלחמה מבלי לפגוע בהגנת חיות זו או אחרת. עצם ההחלטה על הפעלת העתודה היא בדרך כלל ההחלטה על המאמץ העיקרי במלחמה. זו הסיבה העיקרית שסדר הכוחות של צבא היבשה ושל חיל-האוויר גדל באופן כה מרשים בשבע השנים שחלפו.

המלחמה חייבת להסתיים בהישגים מרשימים בשדה הקרב – חר וחלק! אמנם גם ניצחון כזה אין בו כדי להבטיח תוצאה מדינית מוצלחת או נוחה, אבל בלעדי הניצחון הצבאי קשה מאוד, אם בכלל אפשרי, לנהל מדיניות שלאחר מלחמה שלא בתנאים נחותים. מלחמת יום הכיפורים סבלה יותר מכל מהישגים צבאיים, אמנם ניכרים, אך שלא הספיקו למשא ומתן מדיני נוח.

מדינות האזור וישראל בתוכן הגיעו למצב של עצמה צבאית ומדינית ומידת השפעה כזו – שהן נהפכו לדומיננטיות והן המכתיבות מלחמה ושלוש במזרח התיכון ולא המעצמות הגדולות. המעצמות הן שנגררות אחרי מדינות האזור. מובן שלא כמו מדינות קטנות אחרי גדולות מהן. הן נגררות עם מידה רבה של עצמה והשפעה. אך לא הן שקבעו או חוללו את מלחמת יום הכיפורים, וכנראה שלא הן שתקענה מלחמה או שלום באזורנו בעתיד.

עלינו להקטין עד כמה שרק ניתן את התלות בגורמי חוץ בזמן המלחמה ותוך כדי הקרבות. רצוי להימנע מכך בכלל אם אפשר, שכן ברגע שהוגשה לוושינגטון בקשתנו הראשונה לציוד לחימה ותחמושת תוך כדי המלחמה – אבדו לנו חלק ניכר מהישגינו בשדה הקרב. אנו נוכל להימנע מפנייה כזאת רק אם יהיה לנו מלאי גדול, וייצור עצמי נרחב של אמצעי לחימה עיקריים ותחמושת. אולם למנוע תלות באופן מוחלט לא נוכל, אפשר יהיה רק להקטינה, והדבר חשוב בעיקר אם מדובר בתקופה המידית שלאחר המלחמה שבה הצבאות שנלחמו וזקוקים בדחיפות להשלמת ציוד לחימה, כדי לנהל את המשא ומתן המדיני מעמדה חזקה.

ככל שהמלחמה תתקצר כן ייטב ודבר זה אינו חדש. מלחמות ארוכות מאופיינות באבדות רבות בנפש ובציוד. זאת ועוד, יש הגורסים כי ככל שהמלחמה מתארכת, הולכת ומעמיקה מעורבות המעצמות הגדולות ודבר זה אינו לטובה. התערבות המעצמות אינה התערבות אוטומטית להפסקת אש בכל מצב ובכל תנאי. גם ברה"מ וגם ארה"ב מנסות להוציא את המיטב

מהמלחמה לפי צרכיהן ולפי הבנתן. בדרך-כלל, כאשר ישראל גוברת, יגבר הלחץ להפסקת המלחמה גם מצדה של ברה"מ וגם מצדה של ארה"ב. כאשר נראה כי לצבאות הערביים "הולך טוב" – לא יהיה לחץ ממשי להפסקת המלחמה. כל זאת יודע מכבר, אבל החידוש במלחמת יום הכיפורים הייתה המעורבות האמריקנית בעניין הארמייה השלישית המצרית (למרות שהוויכוח האם יכולנו להשמירה או שהחמצנו הזדמנות, גם צבאית וגם מדינית – עדיין בעינו עומד). מכאן שאם בעתיד נצליח מבחינה צבאית להביא את צבא ירדן או סוריה לדוגמה, רובו ככולו במיצר – יתכן ותחזור פרשת הארמייה השלישית במהדורה רחבה הרבה יותר, וזוהי סיבה נוספת מדוע חייבת המלחמה להיות קצרה עם הכרעה מהירה. חובתו של הצבא, וזו אחריותו הבלעדית, להתכונן למלחמה אפשרית. הכנות אלה משתרעות על תחומים רחבים וגמוונים כמו בניין הכוח הצבאי, ציודו, הכשרתו ואימונו, סדרי כוננות והתכוננות מעולים ועוד ועוד. מלחמת יום הכיפורים מלמדת שאין די בהכנת יומי הכיפורים, אם לא הוכנה תודעתו של הפרט ותודעת החברה לאפשרות של מלחמה.

נדמה שלא השכלנו עד היום לדון בפרהסיה במשמעות המושג מלחמה ואופן התרחשותה כתופעה שהחברה הישראלית פוגשת מפעם לפעם תוך כדי מאבקה עם שכניה. למלחמה יש משמעות רעיונית עמוקה כתופעה בחברה האנושית. אפשר ומשמעות זו היתה בעבר נחלתם של מצביאים. בתקופתנו כאשר המלחמה היא עניין מכריע לחברה כולה וכולנו שותפים לה. עלינו למצוא את הדרך לדון במלחמה, בדרכי התהוותה ופריצתה, בעקרונות הירי סוד של תורת הביטחון ובמכלול הנקרא תוצאות מלחמה. ספק אם ניתן ללמוד מהי הצלחה צבאית, או מהו כישלון, רק דרך הדיווח העיתונאי על צבא וביטחון כמקובל. אסור גם שניתפס להרגשה שניתן להבטיח לעם מלחמה דה-לוקס. כמו מבצע "קדש", מלחמת ששת הימים, או להבדיל – מבצע אנטבה. היסטורית, מלחמות הינן עניין קשה ליחיד ולכלל ורק מקרה הוא ששתי מלחמות מתוך ארבע שעברנו היו קלות יחסית. מלחמה כורכת עמה נפגעים, ובמלחמת יום הכיפורים נפלו 2365 לוחמים ונפגעו 6400. הדברים רציניים אבל כבר אמר קלאוזוביץ כי "גל נשמע מפקדים הכובשים ללא שפיכות דמים. אם שדה קטל רווי דמים הוא מוחזק נורא, אויזו רק סיבה להתייחס למלחמה

ביתר יראת כבוד. ודאי שאין זו סיבה להקהות את החרב אותה אנו נושאים, שמא יופיע שוב פעם מישהו ויגדע את זרוענו". הנשיא ויצמן אמר כי עם לא מקבל את עצמאותו על מגש של כסף, וודאי שאין הוא מקבל את הבטחת קיומו ושיגווגו על טס זהב. חשוב שזכור גם כי הכדורים והטילים שירו בנו הערבים במלחמת יום הכיפורים אמנם היו מסוכנים וגם הכאיבו אבל ספק אם הם היו מסוכנים ומכאיבים כמו הכדורים והטילים שירינו אחרי המלחמה איש ברעהו, כזריקת בוץ. במלחמות יהודים, בהפרת סדר צבאי וחברתי כאחת, בחוסר אחדות וכי"א אוש.

בין הדברים שנאמרו אחרי המלחמה נשמעה האמרה ובתוקף ניכר, כי את ההישגים במלחמה יש לרשום לזכותם של הלוחמים מהשורה. שר הביטחון אף אמר לא פעם כי ה-Generalship במלחמה זו לא עמד במבחן.

אחד העקרונות שהנחו ומנחים את החינוך לפיקוד ולמנהיגות בצה"ל הוא כי המפקד אחראי אחריות כוללת לכישלונות ולהצלחות כאחת, וכל המטיל אחריות לכישלון על הפיקוד הצבאי חייב להטיל עליו בנשימה אחת גם את ההישגים ואלה היו לא מעטים במלחמת יום הכיפורים. כשרו של צה"ל בקרב ובמלחמה הינם פועל יוצא של יכלתו ואופיו של הלוחם הישראלי, של אימוניו, של תורת הקרב, של ארגון המסגרות הלוחמות, של התפיסה הטקטית ושל המורל הכללי. לכל אלה אחראים המפקדים בכל הרמות. כל הזקף הצלחות לזכותו של הדרג הזוטר וכישלונות לחובתו של הדרג הבכיר מפריד הפרדה מסוכנת בין מפקד לפקוד ומערער את אשיות הצבא ואחדותו.

לבסוף תמיד ישאל השואל את השאלה הקלאסית האם ניצחנו במלחמה? בשדה הקרב אין לי ספק שניצחנו במידה כזו שיכלנו לסיים את הקרבות וההוכחה הייתה הפסקת האש. אלמלא הישיגנו כקרבות לא הייתה מגיעה הפסקת האש. אבל במלחמת יום הכיפורים, כמו במלחמות הקודמות לא נחלנו ניצחון כולל במאבק עם הערבים, ניצחון שיש בו כדי לסיים את הסכסוך. רק עברנו עוד פרק עקוב מדם להבטחת קיומנו כפי שאנחנו מבינים אותו. זהו מאבק קשה, ארוך וממושך ואין ידוע מתי סיומו. אם מלחמת יום הכיפורים קיצרה את הדרך אל קיום בטוח ואל השלום – זהו דבר הטמון עדיין בחיק העתיד למרות הסכם השלום עם מצרים.

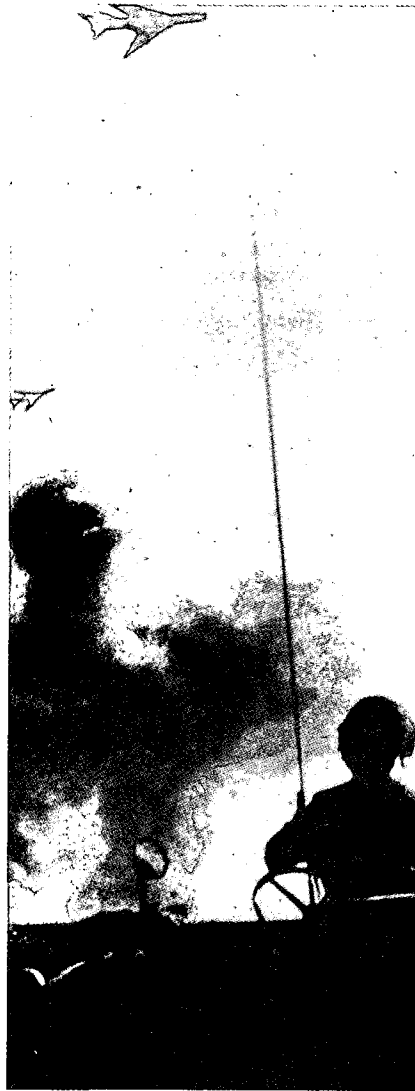
על מידע והערכתו בהקשר ההתרעתי

מניתוח ההפתעות האסטרטגיות בעולם ובאזורנו עולה, שכמעט תמיד לא הייתה נעוצה הסיבה העיקרית למחדל ההתרעתי בחוסר המידע עצמו, אלא בהערכתו הלא נכונה של זה ובכושר היזוי לקוי. לאחר האירוע מתברר, שכמעט תמיד היה קודם להפתעה מידע ברמה ובהיקף, כזה או אחר, שלו נותח והוערך כראוי היה עשוי למנעה.¹ לכאורה מצויה בידינו התשובה למחדל ההתרעות, והבעיה היא אם כן לברר, מהן הסיבות להערכות הלקויות, והאם ומה ניתן לעשות לשיפורן; ובכך למנוע את אפשרות יות ההפתעה או לצמצמן. אך במציאות רחוקים הדברים מלהיות פשוטים עד כדי כך, מאחר שהבירור והמסקנה שהובאו הם בבחינת חכמה שלאחר מעשה.

בראייה לאחור, היינו אחרי המעשה ואחרי הזעזוע, נראים הדברים פשוטים, ברורים וצלולים בתכלית. אך לא כך פני הדברים בשעת מעשה, או יותר נכון לפני. את הניתוח, אולי הטוב ביותר, של דילמת המידע שלפני מעשה הציגה ר' וולשטטר בנתחה את הפתעת פרל הרבור. המידע שלפני מעשה הנו בדרך כלל מעורפל ורבי משמעויות, סותר את עצמו, לא רלבנטי ואף חלקי. רק לאחר מעשה ניתן להבחין בהירות בין פיסות המידע הנכונות והמתאימות לבלתי נכונות ולבלתי רלבנטיות, או בין "אותות" (סיגנלים) אמיתיים ל"רעשים" (המידע המפריע והמטשטש את התמונה הנכונה).

הבאנו אמת זו, לא כדי לאמר שהיא הייתה הסיבה המכרעת להפתעת מלחמת יום הכיפורים, הגם שכהבחנה אוניברסלית יש בה לא מעט מידה של רלבנטיות להפתעה זו, אלא כדי להציג בחטף את הבעייתיות המורכבת של עבודת המודיעין, ובעיקר כדי לדון בשאלת היחס והמשקל שבין קיום ידע מחד גיסא והערכתו הנכונה מאידך גיסא, בזיקתם לנושא ההפתעה. לא מקרי הוא, שהמתייחסים המעטים מבין אנשי המודיעין לשאלת ההפתעה מתייחסים כמעט בבלעדיות לצורך בחיזוקו של הגורם האיסופי של המודיעין, כלומר בהגברת כמות הידע ואיכותו, כאמצעי לצמצום הערכה מוטעית ולמניעת הפתעות. לעומתם אנשי התיאוריה, שאינם בקיאים דיים בעבודת המודיעין, מתעלמים או אינם שמים לב לצד זה של העניין ומצביעים על מגבלות היסוד של ההבנה האנושית בתנאי אי-ודאות (האופייניים למצבים אסטרטגיים וקונפליקטים) כעל גורמים מרכזיים להערכת מוטעות.

כיוון שאנו רגים בחיפוש אחר המענה ההולם ביותר לבעיית ההפתעה, אין כאן שאלה תיאורטית, אלא אופרטיבית ומעשית של הפניית מאמצים ודגשים הן בתחום המחשבה והן בתחום המשאבים החומריים.

הפתעה והתרעה

עיונים בשאלות יסוד

ת"ל אהרון לברן

שבע שנים חלפו מאז מלחמת יום הכיפורים, אך דומה כי למרות התחדדותה של הפרספקטיבה ביחס לנסיבות ההפתעה ולקחיה, מלמדת דות ההפתעות הרבות שאירעו לאחריה, כי אנו רחוקים מאוד ממיצוי הנושא.

התקופה שחלפה סיפקה לנו מספר הפתעות אסטרטגיות נוספות, כמו כיבושה של דרום וייטנאם על ידי צפון וייטנאם, ביקורו של סאדאת בירושלים, המהפכה האיראנית ומיגור שלטון השאה ועוד.¹ אם נוסיף את אלה לרשימה הלא קצרה של ההפתעות האסטרטגיות מאז מלחמת העולם השנייה (כמו פרל הרבור, הפלישה הגרמנית לברכה"מ, מלחמת קוריאה, משבר קובה, מלחמת הגבול בין סין והודו ב-1962, מלחמת ששת הימים, הפלישה הסובייטית לציכיה ב-1968, ההתערבות הסובייטית באפגניסטן וכיו"ב) תשוב ותעלה בכל חומרתה השאלה הנוקבת: האם הפתעה אסטרטגית בבחינת גזרת גורל היא, ולא ניתן לעשות דבר (או מעט מאוד) למניעתה או לצמצומה? מורכבותה היתרה של שאלה זו עשויה להתברר אף יותר, אם נתעמק בה מעט; אזי ניווכח באפשרות הישנותן של הפתעות באותה מלחמה או משבר,² ובכך שאף אותו צד עלול להיות מופתע שוב ושוב, אם באותה מלחמה ואם בכלל.³ אין ספק שמחקר ההפתעות היאסטרטגיות האזוריות הנו בראשית דרכו, ומכל מקום בישראל מצפה עדיין תחום זה לחוקריו המעמיקים והמטודולוגיים.⁴ כוונת השורות הבאות היא, לדון בכמה משאלות היסוד הקשורות בבעיה האסטרטגית גית של ההפתעה ומניעתה (ולא במאפיינים הטכנו-טקטיים שלה, כמו שיטה, מקום ועיתוי). על רקע הזמן שחלף מאז מלחמת יום הכיפורים, ועל בסיס כמה מהדברים שנכתבו. מוקד הדיון יופנה בעיקר לאמצעים שהועלו למניעת ההפתעה ופחות לסיבות ולגורמים שהביאו להפתעה של מלחמת יום הכיפורים, אשר להם הקדשתי דיון במסגרת אחרת.

ראש אמ"ן לשעבר, במאמרו המעניין מלפני כשנה⁶, נתן אף ביטוי גרפי פשוט והגיזני לשאלת יחס הגומלין שבין איסוף להערכת מודיעין, לאמור: "ככל שהמאמץ האיסופי גדול יותר, טוב יותר ומלא יותר – כן גדלים סיכויי ההערכה המודיעינית הנכונה." לכאורה אין לך אמת והיגיון גדולים ממסקנה זו. ואמנם, כשמשווים את המידע העולה לאחר מלחמת יום הכיפורים (וניקח הצורך זה, לדוגמה, את ספרו של חסנין הייכל "הדרך לרמאדאן", שלא להזכיר מידע אחר שנאסף מיד לאחר המלחמה) למידע שהיה ברשותנו קודם שפרצה (וידענו לא מעט), מגלים שראינו בסך הכל את קצה הקרחון של המידע הרלבנטי. וההנחה היא: שככל שהמאמץ האיסופי יגדל, נגלה יותר מהקרחון השקוע והנעלם.

אך כאן עולות מספר שאלות סבוכות. אם נתבונן בתחום האלקטרוני (וזה ממין הטענה, שהרי אנו עוסקים ב"אותות" וברעשים...) ניווכח, שכל הגברה של מערכת קליטה, לדוגמה זו המצויה בתנאי קליטה סביבתיים קשים, גורמת לא רק לשיפור הקליטה, אלא גם להגברת כמות הרעשים, אם כי אולי לא באותו יחס. משמעותה של הבחנה זו היא, שהגברת המאמץ האיסופי בתנאים של אי ודאות, עלולה להגביר גם את כמות הרעשים הנכנסת למערכת; ותחת שתר על להערכה הנכונה ותמנע את ההפתעה או תצמצמה, רק תקשה עליה יותר.

אין כוונת הדברים לאמר, שהמצב ההפוך הוא המצב הטוב, היינו שככל שהמאמץ האיסופי יקטן והמידע יהיה מצומצם יותר – ייטב למעריכים. הכוונה היא רק להצביע על המכשלה הגלומה בתפיסה הפשטנית, הגורסת שככל שיגדל המאמץ האיסופי ייעשו ההערכה והחזוי טובים יותר, שכן לא קיים במציאות, ובסבך המודיעיני בפרט, סידור "סטרילי" המבטיח ריבוי "אותות" ומיעוט "רעשים" כאחד. מטבע הדברים הוא, שאף כאשר מצטבר ידע רב ובעל איכות, אין מנוס מבחינתו ההערכתית וגיבוש התמונה הכוללת.

ללמדך, שהגברת המאמץ האיסופי, ככל שתהיה ברוכה, מחייבת עדיין תוספת מסגנים למערכת, תוספת הקשורה יותר בגורם ההערכתי מאשר בגורם האיסופי. שוגה אפוא מי שטוען, שדי בהגברת המאמץ האיסופי ובהגדלת כמות המידע כדי לשפר את ההערכה ושם עליהן את הדגש הבלעדי, ולוקה בתפיסתו אף יותר מי שמנסה להבחין בחזרות בין ידיעות להערכות ומייחס רק לאחרונות ערפול ואי ודאות. אם נוסיף על כך את המסקנה הבסיסית המלווה את מרבית החוקרים של ההפתעה האסטרטגית – לפיה המכשלה היא בדרך כלל בהערכה מוטעית ובליקויי שיפוט וניתוח, ולא בחוסר מידע רלבנטי, יהיו היקפו וניתוחו ככל שיהיו – נתחזק בעמדה הטוענת, כי התרופה לצמצום ההפתעה מצויה דווקא בתחום

ההערכתי. יתרה מזו, מכשלת המודיעין העיקרית בהפתעת מלחמת יום הכיפורים הייתה – קיומו של מידע מעולה, שרווקא הוא שימש מחסום להערכה נכונה.

דו"ח ועדת אגרנט תולה את אשמת המחלף המודיעיני ברבקות הקשיחה בקונד ספציה שגרסה: ראשית, ללא עליונות אווירית על ישראל ויכולת להכות בעומקה ובשדות התעופה שלה, נמוכה הסבירות שמצרים תצא למלחמה רבתי; ושנית, כי סוריה לא תצא למתקפה רבתי על ישראל אלא עם מצרים.

בדיעבד אין ספק שההינעלות הקשוחה על ההערכה המסוימת⁷ היא מקור המחלף. אך מדוע אירעה תקלה זו, ולאנשים בעלי מוחות טובים וניסיון עשיר ומוצלח?⁸ התשובה נעוצה בראש ובראשונה בכך, שהיה ברור שם אותו מידע אמין שכולם מייחלים אליו תמיד, אשר תמך בגרסתם; מידע זה היכה אותם בסנורים, דווקא משום שתאם בצורה משכנעת את ניתוחם והערכתם; מידע זה הפריע להם לראות את חשרת השמים המתקררים, את המתחולל בשטח, ואת פיסות המידע השונות מסוגים ותחומים אחרים. אלא, שמידע מעולה ואמין זה לא היה מעודכן, או יותר נכון היה מעודכן לתקופת-מה אחרנית, והתפניות בכוונת ובהחלטה לצאת למלחמה, על אף המגבלות דלעיל, לא היו ידועות ולא נחזו.

כאמור, אין נושא דיונו הפעם מכלול הסיבות להפתעת מלחמת יום הכיפורים,⁹ אלא ההקשר האיסופי-הערכתי. משמעותם של הדברים האמורים היא אפוא חזרה לכלל מודיעיני ורתי ידוע, לפיו יש לפקפק בכל מידע קיים – יהיה טיבו אשר יהיה, ויהיה ביסוסו אשר יהיה, וכוודאי יש להטיל תמיד ספק בעדכניותו. אפילו נבחנו ואומת בעבר. ההבחנה הראשונה מציבה שוב סימן שאלה לגבי הערך של הגברת המאמץ האיסופי, והשנייה מצביעה שוב על כך, שאי אפשר להסתפק בניסוח הפשוט, לפיו ככל שהמאמץ האיסופי יגדל – גדלים סיכויי ההערכה המודיעינית להיות נכונה, וכי יש להשלימו בממדים מחייבים נוספים, כמו עדכניות, אמינות, שלמות ועוד. ספק רב אם ארגון מודיעיני אכן מסוגל לקיים בתדירות גבוהה מאמץ איסופי טוב ועדכני כאחד.

דברים אלה מדגישים שוב את חשיבותה של ההערכה על פני המאמץ האיסופי,¹⁰ שכן רק לזו הכלים הראויים להתייחס לממדים אלה, והבעיה היא אפוא שוב: האם ניתן לשפר את ההערכה המודיעינית בתחום ההתרתעי וכיצד? יש חוקרים לא מעטים המטילים ספק בכך, אם ניתן בכלל לעשות דבר מה בתחום זה. חוקרים אלה תולים, כאמור, את הקולר במגבלות הקשות והאינהרנטיות של ההבחנה האנושית את סביבתה, ומכאן במגבלות הטבע האנושי כיחיד ובקבוצה לחזות ולנבא בכלל, ובפרט בנתוני אי ודאות ובמצבי יריבות במישור האסטרטגי. במלים אחרות: המדובר במכש

לוח סוציו-פסיכולוגיות כמו פרספציות, דימויים, מאוויים, ביטחון עצמי, הלכי נפש, אופטימיזם, עריצות מחשבתית, התנהגות קבוצתית, חשיבות יחיד וכיו"ב.¹¹ מאחר ומדובר במגבלות מהותיות (ולא טכניות) של הטבע האנושי במקור הטעות – יש אולי יסוד לתהיית החוקרים, מדוע ניתן לעשות כה מעט לשיפור מגבלות אלה.

עם כל זאת נראה, כי ניתן להציע למודיעין ההערכתי כלי או מתכונת, שבאמצעותם יוכל לשפר את כושרו ההתרתעי, או לפחות לנטרל, ככל שניתן, את מגבלותיו. ניתוח טעויות ההערכה בהפתעות השונות מלמד, כי מדובר בליקויי שיפוט בתחום הכוונות, ואילו ועדת אגרנט מדברת על ליקויי שיפוט הן בתחום הכוונות והן בתחום היכולות והאפשרויות. אבל גם הוועדה וגם אחרים המתייחסים לנושא ההפתעה אינם מצביעים או מתעלמים מגורם משמעותי ותרתי נוסף. מהו בעצם הלקח המודיעיני העיקרי מהפתעת מלחמת יום הכיפורים? החכמה שלאחר מעשה הייתה, שלו הייתה התייחסות לעובדות ולהתרחשויות כפי שהן (היינו למידע שהצביע על איומים, ובעיקר לפעיל ליות בשטח שהצביע בבירור על הכנות ויצאות דופן וחריגות), בניחוק מניתוח כוונות היריב ואפשרויותיו (על אף שנתמכו במידע מעולה אחר ושאומתו בעבר), רב היה הסיכוי למניעת הפתעה מודיעינית.¹²

הוא הדין בניתוח העקרונות. כשהמודיעין ההתרתעי מתייחס לכוונות היריב (היינו למישור השאיפות וההחלטות שלו) מצד אחד, ולאפשרויות שלו (היינו לכושרו לממש בפועל את כוונותיו והחלטותיו) מצד שני, הרי המכנה המשותף לשני אלה הוא עדיין בבחינת הנחות. (יהא המידע אודותם מבוסס ככל שיהא.) מכל מקום, כשאנו למדים וחווים בפעילויות, תופעות והתרחשויות מאיימות בפועל, אנו מצויים בתחום העובדות וההוכחות, ואלה חייבות להיות מועדפות על מה שהוא בבחינת הנחות (בנוסף "ברי ושמא – ברי עדיף").

משמעותם המעשית של הדברים היא, שמשעת הגעתן של ידיעות מאיימות, ועם גילויין של התרחשויות ותופעות הקשורות בהכנות לאיום שאפשרות ממושג גדולה, הרי שאפילו כשקיימת ידיעה, או הערכה, שהכוונות והאפשרויות של היריב אינן עולות בקנה אחד עם הסימנים האמורים, יש להטות הכף לחומרא, ולצלצל בפעמוני האזעקה. משמתקררים השמים בעננים כבדים, אפילו כשאין ודאות מוחלטת בירידת גשמים, או כשאין העונה מתאימה לכך, מוטב להצטייד במטרייה, אם אין רוצים להירטב עד לשד העצמות. במלים אחרות: יש להשתרל להיות חכמים בשעת מעשה על-ידי העדפת ה"עובדות" המוכחות בשטח על פני מה שצריך לראותו תמיד בבחינת הנחות, היינו הכוונות והאפשרויות של היריב. דומה כי דגם זה של התייחסות למתריעים, כוונות, אפשרויות ותופעות

(בחרנו במינוח זה מחוסר מינוח טוב יותר, וכוונתו: העובדות, ההתרחשויות, ההוכחות וכיו"ב בתחום ההתרתיות), הנו דגם מושלם ומבטיח יותר למניעתה של אפשרות ההפתיחה על ולצמצומה, אם כי בפירושו לא נוסחת פלא. מכל מקום טועים אלה המצביעים כתרופה לבעיית ההפתעה וההתרה שימת דגש מודיעיני על גילוי כוונות היריב דווקא. אך גם מי ששם יתנו במה שקרוי בז'ארגון המודיעיני המקצועי "סימנים מעידים ומתריעים למלחמה" חייב לדעת ש"לפתח חטאת רובץ". רשימת סימנים מעידים כזו הייתה קיימת במערכת ההתרתית הישראלית גם לפני מלחמת יום הכיפורים, ולמרות זאת לא נמנעה ההפתעה. גם רשימת סימנים מוכנה מראש יכולה לעתים להכניס את המתריע לסד ולמכשלה "חשבונית" (האם הרשימה מלאה? האם דגשיה נכונים? מה התממש בשטח מהסימנים? מה המשמעות ההתרתית? וכיו"ב). לכן העדיפות לדעתנו היא לאבחנה במישור ההתרחשויות והתופעות בפועל.

עם כל זאת עלינו עוד להתייחס לשתי שאלות רלבנטיות חשובות. האחת: מי ערב לנו שיגיעו ליריבנו אותן ידיעות על ההתרחשויות והעובדות. שמה נצטרך להתבסס שוב בעיקר על כוונות ואפשרויות? והשני: האם לא יכול היריב לשבש את ערנותו של המודיעין המתריע והיערכותו עלי-ידי ריבוי המקרים של התרחשויות מאיימות בשטח כאזעקות שווא? (על דרך מעשה הרועה והכבשים ואזהרת "זאב! זאב!")

לשאלה הראשונה התשובה היא כפולה. אין כל ספק, כי קבלת ידע בתחום הקרוי עובדות והתרחשויות הוא קל מזה שבתחום הכוונות והאפשרויות. גילוי כוונות של יריב קשה להשגה, משום שמדובר באיסוף מראש הפירמידה, דהיינו מתחום צר של מקבלי החלטות, החסויות מעצם טבען, בעוד שידע בתחום ההתרחשויות הנו מידע הנשאר מהתחום הרחב של הרדגים המבצעיים בצבא ובאומה בכלל. כן מדובר במספר רב של פעולות, אשר רובן מתבצע מן ההכרח כריש גלי. זאת ועוד, אף אם מושג באקראי ידע אמין מתחום הכוונות, לא ניתן, כאמור, לראותו כמבוסס לחלוטין, כשל האפשרות התיריה לשינוי ההחלטה. אין בדברים אלה מתכון לבחירת הדגשים במאמץ האיסופי,¹³ אלא הצבעה על הסיכוי הריאלי שעליו בסופו של דבר ניתן להישען בהערכה ההתרתית.

אין גם ספק, שככל שהאיום של היריב הנו רציני ומשמעותי יותר (כגון יציאה למלחמה כוללת, אפילו היא מוגבלת במטרותיה וביעדיה), גדל הסיכוי למידע התרתית, על אף ניסיונות היריב להעלים ולהערים. (ועל כך נדבר להלן). היציאה למלחמה כרוכה במאמץ לאומי אדיר ומתבטאת בתחומי חיים רבים ומגוונים. ניתן אולי להסוות את ההחלטה לגביה, אך קשה יותר להסוות את ההכנות והיערכויות הנעשות לקראתה

בכל התחומים. לא ניתן להצביע על מלחמה בהיסטוריה שפרצה בבחינת יש מאין, ללא הכנות והיערכויות משמעותיות לקראתה. ועתה לעניין אזעקות השווא, שמשמעותן צורך להגיב על כל התרחשות ותופעה מאיימת אצל היריב, היכול לנצל זאת, כדי להכביר עלינו פיסית ולהקהות חושינו והיערכותינו. אפשרות זו אמנם קיימת, אך נראה שחומרתה פחותה במציאות מאשר בתיאוריה. ניתן להניח, כי מאז מלחמת יום הכיפורים הוכנס צה"ל לא אחת לדריכות ולכוונות מבצעית משמעותית בעקבות מידע מאיים. מערכי צה"ל לא שובשו בעקבות זאת, ואין גם סיכוי שישובשו כתוצאה מסוג התשה זה.

אף האויב, הגם שאפשרויותיו להפחידו רחבות, בשל גודל צבאו הסדיר והיערכותו הסמוכה לחזית, אינו חופשי לבצע תנועות מאיימות לשווא (בבחינת "פלישתים עליך שמשון!"). הן משום שהדבר מהווה מעמסה גם עליו, והן מפני שגם הוא צריך להיזהר מפירושים מוטעים שלנו שיסכנו אותו. בכל מקרה, זהירות הנה כלל גדול, ואין מנוס מלנקוט בה על אף מחירה הממשי והפסיכוכי. לוגי ברור שמחיר זה הנו לעולם נמוך ממחירה של הפתעה נוראה.

על ההונאה כגורם להפתעה

יש הטוענים שהתייחסות יתרה להתרחשויות ולתופעות, בנייתוק מניחות הכוונות והאפשרויות, עלולה להפילנו ביתר קלות ברשת ההונאה; ויש אף הרואים בתכנית ההונאה הערבית וביצועה לקראת מלחמת יום הכיפורים ובאפשרות הישנותה חזות קשה לעתיד. מבחינה תורתית היה זה ברטון ויילי (בנתחו את מבצע "ברכרוסה" – הפלישה הגרמנית לברז'מ במיץ בקיץ 1941) שניסה להציב מודל נגדי או משלים לזה של וולשטר לניתוח שורשי ההפתעה. ויילי רואה את ההונאה רווקא כמפתח לבעיית ההפתעה, ומכאן הוא מצביע אפוא על החדרה מכוונת של "רעשים כוזבים" ליריב, ולא רק על קיומם מחויב המציאות של רעשים אלה במצבי קונפליקט, כפי שרואה זאת וולשטר. אבל מי שקורא בעיון את ספרו מתקשה למצוא את ההוכחה לתיות ההונאה שפיתח (שיש בה עקרונות מידה לא מעטה של היגיון). שכן מוכח דווקא שסטאלין הלך שבי אחר שיקוליו המוטעים או נטיות לבו, כלומר מדובר בדבקות בקונספציה מוטעה, או לכל היותר בהונאה עצמית, אך לא בהצלחת תכנית ההונאה רבתי שהטעתה וגרמה להפתעה.

אך מעבר לתיאוריה מעניינת אותנו השאלה, ברבר התפקיד שמילאה ההונאה הערבית בהפתעת מלחמת יום הכיפורים. לדעתנו לא היוותה ההונאה הערבית לקראת המלחמה גורם בעל משמעות בכלל סיבות ההפתעה; שכן מאחר שלא ייחסנו משקל רב לעובדות ולתופעות האמיתיות

בשטח (בגלל מחסום הרבקות בהערכה לגבי הכוונות והאפשרויות), לא יכלו התופעות ההונאיות להשפיע על הערכתנו ולשנותה. אמנם המצרים והסורים השקיעו מאמץ נכבד, ואף אולי ראוי למחמאות, בתכנון ההונאה ובביצועה ברמה האופרטיבית-אסטרטגית (כמו הסוואת ההכנות במצרים כתרגיל רחב ממדים, בחירת העיתוי בחודש הרמאדאן, הנעת כוחות מצריים לחזית בלילה והחזרת חלקם ביום, פעולת הטירו של ארגון ה"צעקה" בהשראה סורית נגד העולים בוינה וכיו"ב), אך כאמור תועלתם לאלה שטרחו בהם הייתה אפסית. יש אף מרחיקים לכת לאמור, שהמצרים והסורים הונו אותנו ברמה האסטרטגית הגבוהה, כלומר שהם הם אלה שטיפחו וחזקו בנו את התיזה הלא נכונה בדבר נחיתותם האווירית וחולשתם הצבאית, וכן שהעסיקו אותנו בפעולות טירור כדי להסיח דעתנו מהנעשה בגבולותינו. אין ולא יכולים להיות סימוכין לטענה מפליגה זו.¹⁴ הייכל, בספרו הנוכח, אינו בטוח בעצמו בהצלחתה של ההונאה הערבית האסטרטגית והטקטית, ובצדק. אפשרות ההסוואה וההעמסה של יציאה למלחמה עלי-ידי הערבים במסווה של תרגילים רחבי ממדים נחותה ונטענה עלי-ידי המודיעין הישראלי עוד בשלהי הניצחון של ששת הימים (!) שהרי אין לך דבר בסיסי מזה בתכנון הצבאי.

יש לזכור כי גם לצד היוזם את ההונאה אין ערובה כנגד טעויות ודליפות מסוכנות. כך לדאבון לב המצרים פרסמה סוכנות הידיעות שלהם בטעות, בתחילת אוקטובר, כי הכוחות המצריים הועברו למצב של כוננות. כן טעה קשות מנהל שדה התעופה של קהיר כשהורה להפסיק את פעילות המטוסים כשדה באותם ימים. שני מקרים אלה גרמו, לפי עדות הייכל, לדפיקות לב חזקות למצרים.

הלקח הנו אפוא כפול. ראשית, במציאות אין כמעט סיכוי לתכנית הונאית שתפעל בצורה חלקה ומשומנת וללא תקלות, אשר יהיה בהן משום ברכה ליריב. ושנית, בעצם גלגולה והנעתה של כמעט כל תכנית הונאה יש חשיפה בלתי נמנעת של תופעות, אם לא גילוי כוונות; והתפיסה שהוצגה קודם לכן, מן הדין שתעורר חשדנות, התייחסות ותגובה מתאימה. במילים אחרות: פעילות הונאית היא בבחינת חרב פיפיות, שכן גלום בה הצורך, ולו החלקי, להיחשף ליריב, ואם הוא רגיש במידה הראויה יוכל לסכלה.

המודיעין ומקבלי החלטות בהקשר ההתרתית

מקוצר המצע נדון כאן בשתי שאלות בלבד: האם האחריות להפתעה הנה מודיעינית בלבדית? ומה טיב קיומו או אי קיומו של פלורליזם במערך המודיעיני כיום? נפתח תחילה בשאלה השנייה.

אחת התרופות המשמעותיות המוצעות

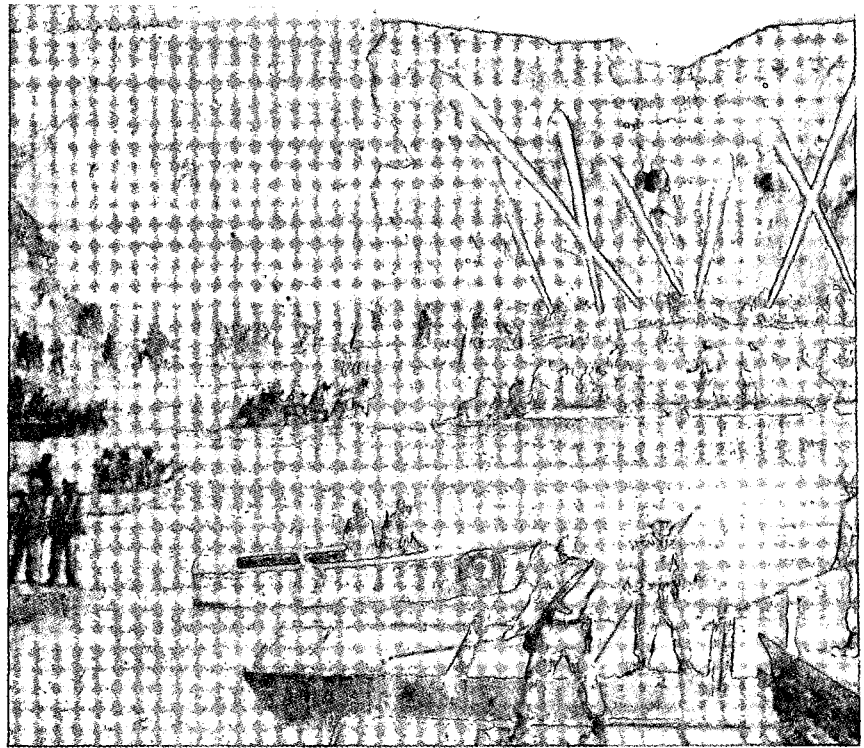
אלה, ובכך ישב ויטשטש את הפלורליום ואת הסיכוי לגיוון הערכות, אלא יהיה מסוגל קודם כל לבדוק ולבקר הערכות אלה, ואם צריך — גם להציג תמונה שלמה ומגוונת, עצמאית ואובייקטיבית ככל שניתן, על סמך בדיקה וביקורת.

בעולם הבנייה אנו מוצאים לא אחת, שבביצוע פרוייקטים גדולים, שההשקעה בהם גדולה, קיימת בנוסף לחברה המבצעת חברה מפקחת ויועצת ליד המשקיע. תוספת העלות בכך לפרוייקט היא שולית לעומת הסיכון הטמון בכישלון אפשרי של החברה המבצעת. בדומה לכך מוצע בזה להרכיב צוות, אשר מטבע הדברים לא יהיה מספרו גדול, ובוודאי לא כזה שאין בכוח המדינה להרימו. היעדרו של יועץ וצוות, בצורה זו או אחרת, הנו דבר מצער, ונקווה שלא נזקק לאישור נוסף לצורך שבקימו.

ולשאלה השנייה. אם היה בעבר ספק, ונראה כי היה, כי שאלת ההפתעה אינה רק אחריות בלעדית של המודיעין, נראה כי מלחמת יום הכיפורים והלקחים שבעקבותיה הסיירו אותו, ובצדק. ברור היום, כי האחריות בעניין זה חייבת להיות משותפת, והסיבות לכך רבות ומגוונות. אנשי המודיעין עין אינם פועלים בחלל ריק. הם יונקים מסביבתם. אין ספק שהביטחון העצמי הרב של צה"ל לפני מלחמת יום הכיפורים השפיע במודע או בתת מודע על פיתוח הקונספציה המודיעינית. זו לא יכלה להתבסס לולא הביטחון העצום בעליונותו של צה"ל וביכולתו לתקן גם שגיאה מודיעינית, אם תהיה. (ודוגמת מלחמת ששת הימים, בה הופתע המודיעין, ולאחר מכן בא הניצחון המוחץ של צה"ל — תוכיח).

עולה כאן גם שאלה נוספת, והיא הזיקה שבין האחריות בהערכה המודיעינית לאחרייות ולמידת הסיכון שבאימוץ הערכה היכולה להיות מוטעית. אחד הטיעונים שהועלה לאחר מלחמת יום הכיפורים היה, שהמודיעין לא היה צריך להגיש הערכה של סבירות נמוכה, ולו רק מפני הסיכון העצום במקרה שהערכה זו מוטעית. אבל טענה זו אינה הוגנת ואינה עניינית. אין המודיעין צריך להעריך דווקא לפי מידת הסיכונים הצפויים, אלא לפי שיפוט אובייקטיבי ויושר אינטלקטואלי מרבי. שאלת הסיכון היא שאלה צבאית כוללת, מעבר לכושר שיפוטו של המודיעין, ונמצאת בבירור בתחום האחריות של דרג מקבלי ההחלטות. אם המודיעין ישקול גם לפי הסיכון במקרה של טעות, יוצר עיוות והכנסת ממד נוסף לשיפוטו שאינו מעניינו, וברור גם לאן זה יוביל.

מעניין להזכיר, כי במלחמת יום הכיפורים לא נפל המודיעין בפח זה. הוא העריך, כי ירדן לא תצטרף ישירות למלחמה, למרות מידת הסיכון הגדולה שהייתה כרוכה בהערכה זו, במקרה וזו הייתה מתבדית. גם "הזנחתו" של המודיעין על-ידי דרג הקברניטים ומקבלי ההחלטות וחוסר ההנ-

איור מצרי המתאר את שיטת פריצת סוללות החול הישראליות ע"י המצרים

ריבוי של הערכות מלאות כמצוות הרעיון הפלורליסטי. קשה לכנות כפלורליום ריבוי של הערכות חלקיות, המתאחדות בסופו של דבר להערכה אחת; ואם קיימת יותר מהערכה אחת, הרי היא מבוססת חלקית, ואין רבותא בחילוקי דעות. הוא הדין כפלורליום לרוחב, היינו בגופי ההערכה שמחוץ למודיעין הצבאי — במוסד ובמשרד החוץ. מאחר שגם שני גופים אלה אינם כוללים גופי מודיעין צבאיים, אלא סומכים בזאת על המודיעין הצבאי, אין הם יכולים לייצר הערכות אסטרטגיות מלאות. (להבדיל מהערכות מדיניות, שהן בהכרח חלקיות).

איננו באים לאמר, שכדי למלא אחר מצוות הפלורליום הצרוף, יש לשלם את המחיר הגבוה, ואולי הבלתי אפשרי, של בניית גופי הערכה מלאים ועצמאיים (ראה, כאמור, חולשתו של הדגם האמריקני). אלא שקודם כל יש לראות את הדברים נכוחה, בלא כחל וסרק, ושנית, אם הסידור הקיים לוקה בחסר, מחייב הדבר לחפש אחר פתרון שונה.

אך אם אין לנו אפשרות (ואולי גם אין טעם) בבניית פלורליום לרוחב, יש אולי טעם והיגיון בקיום פלורליום לעומק-לגובה. כוונתנו בכך היא, ליישום הרעיון שהוצע כדבר קיומו של יועץ למודיעין ליד ראש הממשלה, אך בשינוי דגש. לא בהכרח ייועץ עם צוות מצומצם ומעולה שיאפשר לראש הממשלה לבצע הערכת מודיעין מדינית אסטרטגית עצמאית, אלא יועץ עם צוות מצומצם ומגוון, שיאפשר יובטיח בראש ובראשונה בקרה עצמאית ומלאה, ברמה נוספת וגבוהה, של המודיעין וההערכות שיוגשו על-ידי הגופים הקיימים במילא. לא גוף שיעשה סינטזה מהחומר המודיעיני של

לבעיה ההתרתית היא ארגון פלורליסטי של המודיעין, שיאפשר מצב בו יוגשו למחליטים יותר מהערכה ואלטרנטיבה אחת. השאלה היא רק באיזה ארגון פלורליסטי וכאיזה מחיר מדובר. ועדת אגרנט נתנה דעתה על כך והציעה ארגון פלורליסטי חלקי, שיאפשר פלורליות רעות מחד גיסא ועלות נמוכה יחסית מאידך גיסא. הגם שרעיון הפלורליות כאנטי-תיזה למונוליתיות ודוגמתיות הנו עיקרון אוני-ברסלי חיובי, קשה להתרשם שהועיל לעניין ההתרעה. בארה"ב הוגשם רעיון זה באדי-קות מרובה — וכי מנע ממנה הפתעות חדשות לבקרים! ובאשר לנו — וכי הועיל יתר הפלורליות במודיעין שלנו אחרי מלחמת יום הכיפורים לחוות מראש את בואו של סאדאת לירושלים ולמנוע את ההפתעות שבביקור? משמע שאין לחפש בארגון הפלורליסטי החלקי או המלא את תרופת הפלא לבעיית ההפתעה. מאידך גיסא יש גם כטענה, כי קיים פלורליום רב במודיעין הצבאי (האחראי לתמונה המודיעינית הכוללת), מידה של זריית חול בעיניים. העובדה (והטענה) שפרט למודיעין הצבאי היבשתי קיימים גם גופי מודיעין הערכתיים בזרועות האוויר והים, ויתירה מזו, שגוף המודיעין ההערכתי היבשתי הנו כפול (ברמת המטכ"ל וברמת הפיקודים), אין משמעותה שקיים פלורליום במובן הצרוף של המושג, ובכל מקרה אין המצב מבחינה זו שונה במהותו מהארגון שהיה קיים לפני מלחמת יום הכיפורים. בוודאי שאין כאן הבדל שאיכות (להבדיל מהבדל-זה של כמות), משום שאף גוף מאלה שהוזכרו אינו יכול ליצור ולהגיש הערכה עצמאית מלאה (אלא רק כולם כאחד), ואזי יש לנו שוב הערכה מלאה אחת בלבד, ולא

חייה והניווט של דרג זה, בעבר ודומה שגם בהווה, אינה מאפשרת הטלת כל האחריות על המודיעין. היוון חוזר ודו־שיח מתמיד בין המודיעין לדרג זה הוא מחויב המציאות לשיפור ההערכות, ואם זה אינו קיים – יש בכך מכשלה בהקשר ההתרעתי. ההסתמכות הרבה יותר כיום מאשר בעבר, על תופעות ועובדות (או סימנים מתריעים), והגברת סף הרגישות לאיומים ומכאן הגלישה לאזעקות שווא, גם היא מחייבת "שותפות גורל". שותפות זו היא כורח מטעם נוסף: בל נשכח שקשוי ההתמודדות של המודיעין בתנאי אי ודאות גדולים מאלה של מקבלי ההחלטות, שכן הוא מצוי כולו בתחום היריב, היינו באי ודאות מוחלטת, בעוד שהקברניטים עוסקים בתנאי אי ודאות חלקיים יותר, לפחות כמה שקשור ב"כוחו־תינו".

ברור עם זאת, שהפתעה לא תימנע אף אם יצלל המודיעין בחזקה בפעמונים, אם באותה עת לא יבין הדרג המחליט באורח ברור את המתרחש, ולא יתן מענה צבאי נאות התרעה. הנחמה למודיעין או לעם במקרה זה תהא אפסית. ועל הכל, מהו פירושה של התרעה מודיעינית, אם לא הצגת העובדות וניתוחן והסקת מסקנות מודיעיניות, המהוות יחד את ההערכה לגבי

האויב. במלים אחרות: הערכה זו כוללת שני חתכים, ואיזה משני חתכים אלה, עובדות והערכות, יילקח יותר לתשומת לב על-ידי הדרג המחליט – תלוי רק בו. כך, לדוגמה, בערב מלחמת יום הכיפורים התרשם הדרג המחליט ביתר חומרה מהאיום ברמת הגולן, והכוחות תוגברו בלי קשר להערכה המוטית עית בדבר היערכות הגנתית. שאלה זו של אחריות הנה אכן מורכבת, אך בכל מקרה אין כוונה לאמר שתפקיד המודיעין הוא רק להניף דגל סכנה ולהתנער מהשתתפות באחריות הכוללת.

סיכום

התקופה שלאחר מלחמת יום הכיפורים חייבה ואפשרה עיסוק ובחינה מחודשים של תפיסות ודגשים בעיקר לאור הידימיקה שבהתפתחויות. לא יכולנו לעסוק במסגרת זו במלוא היקפה של בעיית ההפתעה וההתרעה, אלא בכמה מהשאלות שנראו לנו עדיפות. הן בשל חשיבותן בשלעצמן והן בשל התייחסויות שונות אליהן. רצינו להצביע, כי הסתת הדגש מהבעיה העיקרית של ההפתעה – הליקוי בניתוח ובשיפוט – אל עבר הגברת המאמץ

האיסופי והגדלת כמות הידע בלבד, הנה מכשלה; וכי בסופו של דבר אין מנוס מלהיוקק בעיקר להערכה האסטרטגית ואותה לשפר. הצענו זאת על-ידי הרחבת מתכונת ההערכה ההתרעתי וחידודה בחתך שמעבר לחתכים התורתיים המקובלים עד כה (של כוונות ואפשרויות היריב) בתוספת ושימת הדגש ההתרעתי על חתך התופעות וההתרחשויות המאיימות בשטח, שהוא חתך יותר מורחב וחד אף ממה שנקבע כסימנים מעידים ומתריעים למלחמה.

כמו כן טענו, כי נושא ההונאה, הן מצדו העקרוני והן על רקע מלחמת יום הכיפורים, הוצג באורח מוגזם וחרף. עם זאת ברור, שפיתוח חוש רגישות וחשיבות בשילוב עם יתר התבססות הערכתית על תופעות בשטח עשויים להועיל לסיכולה של ההונאה. בסופו של עניין הדגשנו את חשיבות מימוש הצבתו של יועץ מודיעיני בכיר עם צוות מתאים ליד ראש הממשלה, כמתכון מרכזי לשיפור הפולרליזם ההערכתי, ואת "שותפות הגורל" בהקשר ההתרעתי בין המודיעין לדרג הקברניטים ומקבלי ההחלטות. מובן שהספקנות – היא לקחה הגדול של מלחמת יום הכיפורים – חלה גם על דברים אלה.

הערות

1. יש הרואים באירועים אלה, או במקצתם, "התפתחויות חיוביות", אך יודגש בזה, כי אין לגרוע מה"הפתעותיות" שבאירועים אלה, שכן הם לא נצפו כראוי מראש על-ידי מי שעניינו בכך, וגרמו עקב זאת זעזועים רבים.
2. מלחמת העולם השנייה – ההתקפה הגרמנית נגד רוסיה, פרל ריבר, התקפת הנגד הגרמנית בארדנים; מלחמת קוריאה – פלישת הצפוניים, ההתערבות הסינית; המשבר הקובני – גילוי הטילים הרוסיים, התגובה וההסגר הימי האמריקני; ני על קובה; מלחמת ששת הימים – ריכוז הכוחות המצריים בסני, המתקפה הישראלית; מלחמת יום הכיפורים – תקיפת המצרים והסורים, חציית התעלה.
3. האמריקנים הופתעו קשות בהתקפה היפנית על פרל ריבר ובתקפת הנגד המכאיבה של הגרמנים בארדנים; כן הופתעו האמריקנים במלחמת קוריאה, הן בפריצתה והן בהתערבות הסינית בה; ואם תרצו הופתענו גם אנו פעמיים על-ידי המצרים, במלחמת יום הכיפורים ובביקור סאדאת.
4. דוגמת רוברטה וולשטטר שהתפרסמה במחקר פרה המקיף על ההפתעה בפרל ריבר בספרה "פרל ריבר – אזהרה והחלטה" שיצא ב-1962.
5. קיסטינגר, אולי יותר מאחרים, נתן לזה ביטוי קולע לאחר מלחמת יום הכיפורים באמרו: "הפתעה לא הייתה יכולה לקרות כלל לולא היו

1. ליקויי שיפוט [של כוונות]". הכנסנו את סופו של המשפט בסוגריים, כי הוא מסיט אותנו בשלב מוקדם מדי לבעיה אחרת. מכל מקום החשיבות היא בהדגשת ליקויי השיפוט כגורם המרכזי הקשור למניעת הפתעה.
6. אלוף ש' גוית, הערכה מול חיזוי כעבודת המודיעין, "מערכות" 270-271, אוק' 1979.
7. רבים נטו להיטפל לקונספציה עצמה עד להפיכתה למלת גנאי, ואין לך טעות גדולה מזו. שכן בתנאי אי ודאות בכלל ובמודיעין בפרט במקביל לשקילת העובדות לגופן, אי אפשר שלא להישען על איהו שהן תפיסות, הנחות יסוד ומסגרות מחשבתיות לבחינת היריב, שאם לא כן – אין לדברים שיעור. במצבים של קונפליקט ואי יציבות אין אפשרות לבחון ידע וזרם ללא מצפן כלשהו, אחרת נדונים לגשש באפלה ולראות סיכונים ואיומים מתמידים בבחינת על הרים כהרים. עם זאת, מובן מאליו שאין פירושה של קונספציה – דוגמטיות והתנתקות מנתונים.
8. כמאמרו המעניין "הרהורים על הפתעה" ("מערכות" 251-252) מנתח רא"ל (מיל') ח' לסקוב את ההפתעות בפרל ריבר, קוריאה והפיאסקו במפרץ החזירים בקובה, כשאת הקולר הוא תולה בתיאוריית ה"חשיבת-יחד" (Group think) או Group solidarity). אשר אותה הוא רואה כסיבה מרכזית לטעות בהערכה ולהפתעה. אך דומני שאין מכשלה זו רלבנטית דייה לעניין מלחמת יום הכיפורים.
9. שאם לא כן היינו צריכים בהקשר זה להוסיף, לדוגמה, שההערכה המוטעת נשענה לא רק על תימוכין של מידע מעולה, אלא שזו גם נכחנה בפועל ונתאמתה במקרים רבים, מאז הכריז

1. סאדאת על שנת ההכרעה ב-1971. עם זאת, מבט לאחור נראה לי, כי ניצחונו של המודיעין, בהערכתו כי מלחמה לא תפרוץ במאי 1973 ("כחול-לבן"), לא היה אלא ניצחון פירוס.
10. מובן שאין דברים אלה ישימים כשמצב הידע לקוי ביותר, או אז יש לתת למאמץ האיסופי את מרב המשקל; אך כאמור פני הדברים אינם כך בדרך כלל.
11. כדי להמחיש את הנושא ניתן להצביע על הניסוי המאלף הידוע, המציג 20 תמונות בהן הופך כלב בהדרגה ובשינוי איטי לחתול. מתברר, כי רוב הצופים בתמונות החולפות והמשתנות אינם מבחינים בשינוי הכלב לחתול אלא בתמונות האחרונות ממש.
12. הדגש הוא בהחלט על הפתעה מודיעינית, שכן אין ודאות כיצד יהיה מגיב דרג הקברניטים ומקבלי ההחלטות, והאם בתגובה היה מענה הולם למהלכי האויב.
13. אם כי צריך להזכיר ממד מבטיח נוסף בהקשר זה: חלקו הגדול של המידע בתחום העובדות משתייך לתחום היכולת האיסופית העצמאית שלנו, כמו סיורי ותצלומי אוויר, תצפיות וכיו"ב; וזאת בשעה שמידע בתחום הכוונות והאפשרויות בא בדרך כלל ממקורות מסוג אחר, שהשליטה בהם אינה פשוטה.
14. במקרים של כישלון חרוץ או הצלחה מופלגת יש נטייה אצל "מוחות מפותחים" לייחס לאלה סיבות שאין להם ענינה במציאות. כך הוזכר שרווולט התעלם בכוונה מהידיעות על פרל ריבר, כדי להכניס את ארה"ב למלחמה. ויש המעתיקים מחשבה זרונית כזו אף בהקשר למלחמת יום הכיפורים.

תהליך הפקת לקחי מלחמת ששת הימים בגייסות השריון

עם סיום מלחמת ששת הימים ניגשו גייסות השריון למלאכת הפקת הלקחים במלוא הרצינות. בשלב הראשון נאסף החומר התיעודי בכל הדרגים והרמות; וכך בכך הופצו שאלונים, כדי לאתר את העובדות כל עוד הן טריות בזיכרון המבצעים. קיומו כנסים לצורך שחזור המהלכים, וכן נערכו סיורי שחזור בשדות הקרב. כל אלה במסגרות רחבות למדי. במקביל גבה מדור היסטוריה במחלקת תורת חיל השריון (תח"ש) עדויות מדוקדקות תוך עימותן ואימותן לצורך כתיבת היסטוריה מוסמכת של קורות כוחות השריון במלחמה. הושלמו טיוטות לשני כרכים – החזית הסורית והחזית הירדנית – והמפעל כולו ממתין עדיין להשלמתו, שנקטעה עקב מלחמת יום הכיפורים. חקירה זו נכנסה לפירוט המרבי.

עד כדי מעקב אחר קורות טנק בודד, במקרים שהדבר הזה נראה נחוץ. בעקבות כנסי השחזור כונסו בתדירות גבוהה "ועידות מח"טים" (כפי שנתכנו ישיבות מפקדי עוצבות השריון) לצורך דיון בבעיות שנתעוררו תוך כדי מהלך המלחמה, ושחייבו בחינה מחודשת של תורת השריון הצה"לית. צוותי מפקדים הכינו לכל סוגייה מצעים מפורטים, אשר כללו: תיאור התורה הקיימת, העובדות בשדות הקרב, ניסוח קפדני של הבעיה או הבעיות שנתעוררו במפגש התורה עם המציאות, והמלצות (לעתים חריג-משמעות ולפעמים ברורות אחדות) לשינוי התורה או ליישומה השונה. לצורך זה לא נחסך זמן, והמאפיין הבסיסי של "ועידות מח"טים" אלו היה – ליכון כל בעיה ומציאה עד תום. מתוך המכלול הרחב של נושאים בהם טופל ב"ועידות" הללו יוזכרו בזה שלושה בלבד: הסיור המשוריין, חיל הרגלים המשוריין והסיוע הארטילרי לכוחות שריון.

הסיור המשוריין
לחיל השריון הייתה לפני מלחמת ששת הימים תפיסה ברורה ומגובשת בכל הנוגע לתפעול יחידות סיור בקרב, שהתבססה בעיקרה על התורה המקובלת בצבאות המערביים, אולם אין להתעלם מכך, כי יחידות אלו סבלו תוך כדי מלחמת ששת הימים אבדות ניכרות (מעל למשוער). במיוחד בפתחת רפיח ובעמק דותן. אבדות אלו לכשעצמן חייבו עיון וחקירה מחודשים בבעיה. ברם, הייתה זאת גישה מוטעית ביסודה, לו הניחו איפריורי שהאשם הוא בתורה הקיימת; ניתן היה גם להניח, כי זו לא הובנה כראוי על ידי המבצעים, או לא תורגמה כראוי מן ההלכה לשפת המעשה. ייתכן אפילו כי בעיצומו של קרב גילו אנשי הסיור להיטות יתר ("שאטארה" בעגה הצבאית הישראלית), ושאפו לבצע משימות שהיו מעל ומעבר ליכולתם המעשית. מאידך גיסא, אין גם להוציא מכלל חשבון, שדוקטרינה שנראתה הגיונית ותואמת את הצרכים בעתות שלום, נתגלתה כפגומה במבחן האכזרי של המלחמה.² כדי להגיע אל מסקנות בדוקות, שיש בהן

הטנק הכול יכול...

קווים בתורת השריון של צה"ל

אל"מ (מיל') פרופ' יהודה ואלך

מאמר זה נועד לעמוד על עיקרי התפתחות המחשבה השריונית בצה"ל מתום מלחמת ששת הימים ואילך, תוך הצבעה על לקחים שהופקו, על תפיסות תורתיות שחזיבו, ועל האתגרים אשר בפניהם ניצב השריון כמרכיב יסודי בצוות הקרב המשולב של המלחמה המודרנית.

כדי להתוות את הדרך לתפעול יחידות סיור בעתיד, קוימה שורה של מפגשים עם אנשי הסיור (במיוחד עם היחידות שנפגעו ביותר) לצורך חשיפת העובדות עד תומן. הוכן מצע ל"וועידת מח"טים", וקיים דיון נוקב. ואכן, הוחלט על שורה של שינויים, בעיקר הוספת אלמנטים משוריינים ממש ליחידות הסיור. עם מיסוד האוגדות בצה"ל אף רוכז גורם הסיור המשוריין ביחידות סיור אוגדתיות, בהנחה כי דבר זה יאפשר הפעלה גמישה מחד גיסא, והגברת כושר העמידה והביצוע של יחידות הסיור המופעלות מאידך גיסא. היה זה אך טבעי, שיחידות כאלו תמשוכנה אל עצמן את מיטב הלוחמים. (זה היה גם ניסיון של יחידות הפשיטה למיניהן — כגון: P.P.A., S.A.S., L.R.D.G. של האימפריה הבריטית במלחמת העולם השני-יה בצפון אפריקה ובאיטליה). משום כך אין תימה, כי בשלב הראשון (הקריטי) של מלחמת יום הכיפורים הופעלו במרבית המקרים יחידות הסיור האוגדתיות המשוריינות כיוחיות מחץ לשם בלימת האויב והכלתו. אין גם פלא, כי בעשותם כן, נשחקו חיש מהר. בעקבות מלחמת יום הכיפורים נתעורר אפוא צורך לחשוב מחדש על ייעוד הסיור המשוריין, אופי היחידות, תפקודן, הרכבן וצידן.

חיל הרגלים המשוריין

נכנסנו למלחמת ששת הימים כאשר במסגרת חיל השריון מצויות לא מעט יחידות חיל רגלים משוריין (חרמ"ש), הן בחטיבות המשוריינות ובעיקר בחטיבות הממוכנות, שהוקמו לאחר מבצע "קדש". הייתה קיימת

תורת תפעול ברורה לגבי יחידות אלו, אולם בפועל לא נמצא להן במלחמת ששת הימים אלא שימוש מועט. בהקשר זה כתבתי אז: "את הסיבות לכך (תורתיות, טכניות או שמא פסיכולוגיות) בוודאי יהיה צורך לחשוף בראש ובראשונה, לאחר מכן יידרש פתרון לבעיה (תורתית, ארגונית, או טכנית, ואולי אף שילוב כל הגורמים הללו או מקצתם)".³

בדיוני "ועידות המח"טים" הושמעו תהיות כאשר לתפקוד החרמ"ש וייעודו, ואף חשו שבמלחמת ששת הימים לא יכלו לעמוד על מהותו. היה ברור כי נועד לו תפקיד נכבד במסגרת צוות הקרב המשוריין, למרות שלא בא לכלל ביטוי במערכה הספציפית שהסת-יימה זה עתה. אולם, כפי שעוד נראה להלן, אי שם בתקופה שבין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים נדוקה התורה לקרן זוית, והטעות האופטית של חוסר צורך בחרמ"ש, שנוצרה עקב מלחמת ששת הימים, קנתה לעצמה שביתה.

סיוע ארטילרי לכוחות שריון

עד מבצע "קדש" ועד בכלל, הייתה הארטילריה של צה"ל נגררת, ברובה, כשהיא עונה לקצב ההתקדמות של חיל רגלים הנע ברגליו. ברם, כבר ב"קדש" הובחן בכך, שכוחות שריון יוצאים מהר מטווח הסיוע של הארטילריה הנגררת, ואין ביכולתה של זו להריק את השריון הרוהר קדימה. אכן, רק הסוללות המועטות של ארטילריה מתנייעת (תומ"תים) שהיו אז בנמצא היו מסוגלות ללוות את השריון בכל מסעיו, ולהנחית במהירות אש לכל מקום נדרש. אחרי "קדש" נתוספו יחידות תומ"תים וכן יחידות מרגמות מתנייעות מקטרים שונים (81 מ"מ, 120 מ"מ ואף למעלה מזה).

אך במלחמת ששת הימים באה הארטילריה, ריה, בדומה לחרמ"ש, לביטוי מועט בלבד, ולא נוצרו כמעט מצבים קריטיים בהם נדרשו ריכוזי ארטילריה. התוצאה הייתה, שעם פרוץ מלחמת יום הכיפורים היה יחס הארטילריה לכוחות השריון בצה"ל קטן יותר מכל שאר צבאות העולם.

אויבי הטנק ושאננות

זמן לא רב לאחר סיום מלחמת ששת הימים חשתי באי נוחות משיעויות הרצון העצמית המופרות שהתפשטה בקרב השריונאים, ומהתעלמותם הכמעט מוחלטת מהסכנות שמביאות עמן טכנולוגיות חדרות בלוחמה נגד טנקים; וזאת למרות שהספרות המקצועית בעולם טיפלה משך כל אותה תקופה בסכנות הנשקפות לשריון — ובעיקר לטנק — מתחכום כלי הנשק נגד טנקים, ועל אף העובדה שצבאות יריבינו רכשו לא רק כמויות ניכרות של כלי רק"ם, אלא גם שמו דגש רב על רכישת נשק נ"ט בכמויות ניכרות.

ב-1970 הופיע באנגליה ספרו של דאגלס אורגיל "הטנק — עיונים בתולדות הטנק

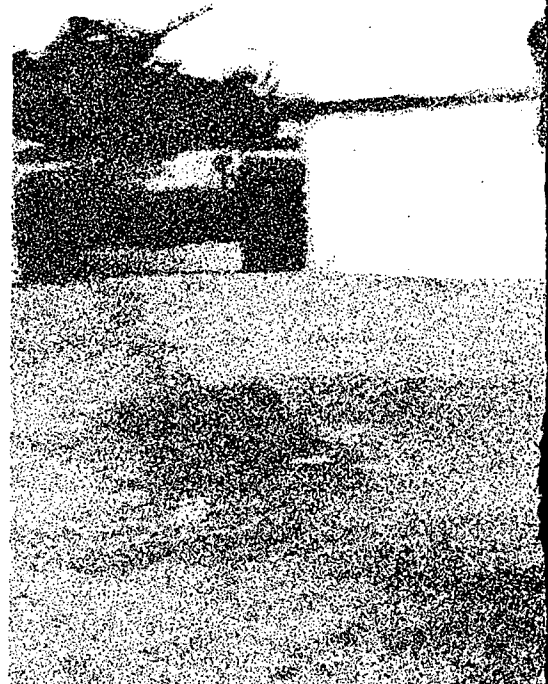
ובהתפתחותו".⁴ בספר זה ניבא המחבר את סופו של הטנק בעידן המודרני מחמת התפתחות הנשק הגרעיני והשכלולים ה-עצומים של הזרוע האווירית ושל הנשק נ"ט. ניצלתי הזדמנות זו, וביולי 1971 פרסמתי ב"מערכות שריון" מאמר בשם הפרובוקטיבי "הספר לטנק",⁵ שלא נבע מהזדהות עם מסקנות המחבר, אלא מרצוני לעודד את קוראי הביטאון — מפקדי השריון בסדר ובמילואים — לבחון את הנושא, להתמודד עם הבעיות שהוא מציג, ולצאת נשכרים מעצם קיומו של הדיון, יהיו תוצאותיו אשר יהיו.

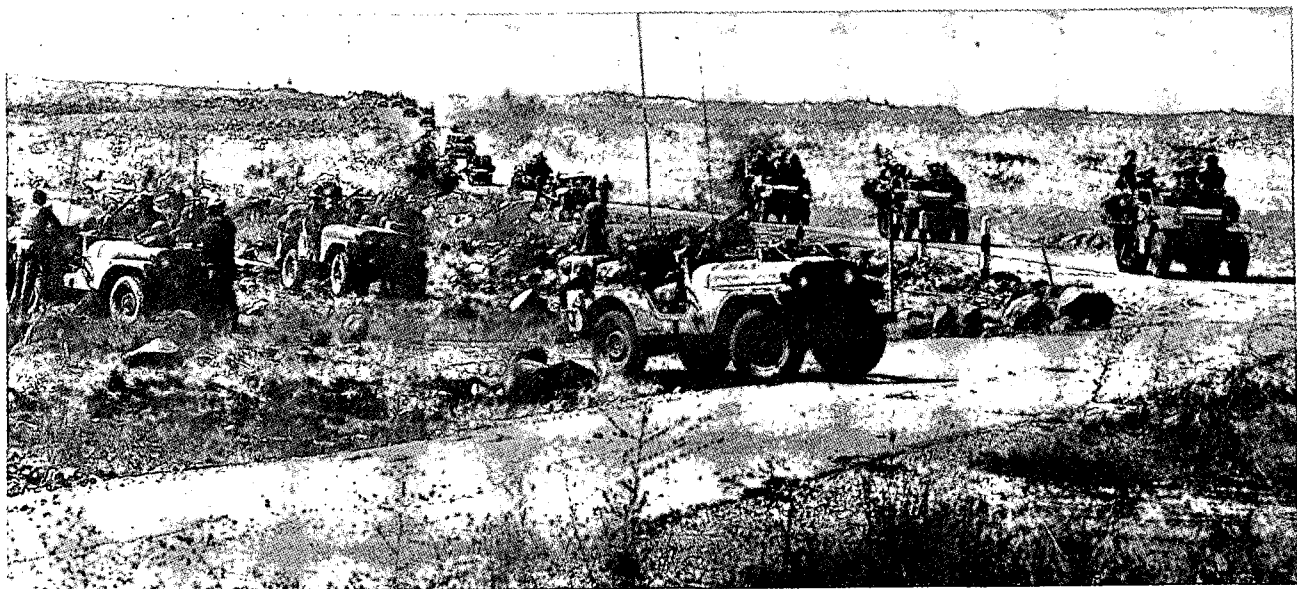
העובדה שמדובר בספר של איש שריון מנוסה, בעל ראייה היסטורית וניתוח הגיוני, שהגיע ל"כפירה", נראתה לי כמחייבת את אנשי המקצוע "המאמינים" לבחון את השקפתם נוכח התקפה מוחצת זו; אולם למרבה הפלא הייתה תגובת השריונאים להתגרות זו... קול דממה דקה. איש לא טרח להגיב עליה, למרות שהוכלטה דעת המחבר האנגלי, כי הפעלת השריון במלחמת העולם השנייה משני צדי החזית הייתה כבר

אנאכרוניזם, שמשום מה לא הובחן בו. גם עצתי בסייפא של המאמר "ישמא כדאי אף לתרגם ספר מעורר מחשבות זה לעברית, ולתועלת אותם שריונאים שאינם שולטים דיים בשפה האנגלית" זכתה להתממש רק כעבור עשר (!) שנים (ועוד מלחמה אחת!).

לא אמרתי נואש. כאשר פרסם הוגה הדעות הצבאי הנודע פ.א.ו. מיקשה בשלהי 1971 בביטאון מקצועי גרמני מאמר על העליונות הצפויה של אמצעים נ"ט חדישים מתוחכמים,⁶ ניצלתי הזדמנות זו והצגתי במרס 1972 את ממצאיו, שוב כביטאון חיל השריון, "מערכות שריון". השתמשתי אפילו בכותרת המשנה הפרובוקטיבית של מיקשה "האם הטנק מת?" ככותרת ראשית למאמרי, והוספתי כותרת משנה משלי: "עוד מסמר לארון המתים של השריון?". בראשית הרשימה הבאתי בהבלטה את הסייפא של מאמרו של מיקשה, בהתייחסו כנגד השריון-אים את האשמה הכבדה, כי כפי שהפרשים סירבו בשעתם להכיר בעצמת האש הגוברת של כלי הנשק האוטומטיים, כך אין השריונאים כיום מודים בהתפתחות כלי הנשק נ"ט המודרניים. מיקשה טיפל ביסודות יות בכעיה של הגנת מרכז אירופה ומערכה בפני נחשול השריון הסובייטי הצפוי להציף את מערב אירופה; והוא הגיע בין היתר גם למסקנה, כי הגנה נ"ט הנה זולה ויעילה יותר מטנקים.

מיקשה הציב אתגר רציני ביותר לעצם קיומו ואורח הפעלתו של חיל השריון, ובעקבותיו ניסיתי שוב לעורר את אנשי השריון להרהר בנושא ההתמודדות המתמדת בין השריון לאמצעים נגד-טנקים, תוך הדגשה כי התעלמות מפרובלמטיקה זאת מעידה על נקיטת מדיניות של בת יענה. הפעם, שלא כדוגמת המקרה הקודם,

יחידות סיור ויחידות חרמ"ש בפעולה

שריון בלתי נכונה, כפי שניסו להסביר מאוחר יותר רבים. אכן, רק לאחר שהוכינו בתדהמה על-ידי מכלול האמצעים שהיה בהם כדי "להשהות, לעכב ולשבש" את התקפות עוצבות השריון שלנו (ובמקרה זה התקפות-נגד), נמצאו הפתרונות בדרך הקשה, ולא תוך ראיית הנולד מראש. אך לא רק בתחום הלוחמה נ"ט לא השכלנו ללמוד. גם בתחום המבנה של כוחות שריון שגיננו ולמדנו לקח מוטעה.

אסכולת "רק טנקים"

הדיון על הרכב כוחות השריון מלווה חיל זה מראשית הופעתו בשדה הקרב בשלהי מלחמת העולם הראשונה. ניתן למצות את הוויכוח בשתי אסכולות יסוד: הראשונה, של פולר, המכונה "רק טנקים",¹¹ גורסת כי נשאה של מלחמת השריון בעתיד יהיה הטנק בלבד, ואילו כל שאר החילות והזרועות יצומצמו ויגישו סיוע רק במקרים מיוחדים (לדוגמה: חי"ר יידרש רק באותם סוגי קרקע בהם טנקים אינם יכולים לנוע, כגון הרים גבוהים או אזורי ביצות). האסכולה השנייה, של לידל הארט, ראתה בלוחמת השריון העתידה שילוב של כל החילות והזרועות. היא ייעדה לחיל האוויר תפקידי זרוע ארטילרית ארוכת טווח, ודרשה שכל שאר יסודות צוות הקרב המשרייני יהיו משוריינים אף הם (חרמ"ש, תומ"טים, מט"נים, פלסים משוריינים וכו'). עובדה היא כי חיל השריון הבריטי נכנס למלחמת העולם השנייה כרוגלו בתפיסה הפולקלית של "רק טנקים", ושילם בתחילה מחיר כבד, בעוד שחיל השריון הגרמני סיגל לעצמו את גישתו של לידל הארט (אם כי כתוצאה ממחסור בכלי רק"ם עבור החי"ר היה יישום זה בלתי מושלם), והשיג בתחילה הישגים ניכרים.

וכלים משוריינים אחרים בסיוע נרחב עד כמה שניתן של חיל האוויר¹⁰ — מן הדיון שניתן את הדעת על כל אמצעי או מכלול אמצעים העלולים להשהות, לעכב או לשבש מלחמת התקפה זו. אין להסתפק באמירה, שאם אכן יקרה כדבר הזה, כבר נמצא פתרון, כפי שתמיד מצאנו. מוטב לחשוב מראש על פתרון למצבים כאלה ולאחרים העלולים להיווצר.

ראוי לחזור ולהדגיש, כי בהערכת המצב הצבאית אנו שוקלים את האפשרויות הפתוחות בפני האויב בטרם נשקול את אפשרויותינו. זה צריך להיות גם העיקרון המנחה, כשרנים בדרכי השימוש של כלי נשק וחיל, עליו אנו משליכים את יהבנו במלחמה העתידה. מהן הסכנות שתארבנה לנו, ומה הדרכים הטכניות, הארגוניות והטקטיות לקדם פני סכנה זו? ניתוח מפוכח כזה — הוא אשר יחסוך מבוכה, ולא ההתעלמות מקיום סכנות.

יד ימין קשורה מאחורי הגב

ההצלחות — ובמיוחד זו של מלחמת ששת הימים — היקוה את חושינו, הרדימו את עירנותנו, וסללו את הדרך לשאננות שהיה בה מן היהירות והזלזול באויב. אין לך אינדיקטור טוב יותר לעובדה זו, מאשר אותה הססמה שהייתה נפוצה ערב מלחמת יום הכיפורים בקרב כל שדרות הצבא, שאם ינסו המצרים לצלוח את תעלת סואץ, יוכל צה"ל "לנפנף אותם חזרה עם יד ימין קשורה מאחורי הגב".

הלך מחשבה זה והגישה שנבעה ממנו הטביעו, להערכתנו, את חותמם על תגובותי-נו המבצעיות והטקטיות בימים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים, יותר מאשר עצם העובדה שמחמת ההפתעה הבלתי צפויה וחוסר הכוננות, נכפתה עלינו טקטיקת

עוררו המאמרים תגובות,⁸ אולם מרבית המגיבים ניסו להשתמט מן הבעיות שהוצגו, והסתפקו בהפרחת הסמאות הידועות של עליונות הטנק בשרה הקרב וכיו"ב (יעידו על כך, בין היתר, גם כמה מן הכותרות: "אני בעד הטנק", "הטנק — מלך שדה הקרב", "המת השועט").⁹

כנגד תגובות אלה שבתי והתרעתי, כי אין די בכך שנשנן לעצמנו שוב ושוב את הסמאות הידועות על מקומו של הטנק במלחמה המודרנית, על יכולתו לגבור על כל הסכנות, על עליונותו בשדה הקרב ועל בכורתו בין שאר הזרועות והחילות; וכי מן הדיון שנבחן אם הננו ערוכים באמת — מבחינת האמצעים הטכניים, המבנה הארגוני — ני ותורת הלחימה — לקדם את המצבים והסכנות הצפויים לנו בשדה הקרב של העתיד.

בחלק מהתגובות האמורות נעשה ניסיון "לפתור" את הבעיה, המוצגת על-ידי מיקשה, בהגדרתה כמיוחדת לגרמניה המערבית, הנמצאת במגננה מול הכוחות התוקפניים של ברית ורשה, ובקביעה שאנו איננו במצב כזה — ולפיכך כל העניין אינו רלבנטי לגבנו; אך זוהי טעות אופטית. הרי במלחמה יש לפחות שני צדדים. במקרה המוצג בפנינו הייתה נקודת המוצא של מיקשה הגנתה של גרמניה כלפי מזרח. ברם, אם הפתרון המוצע על ידו הוא נכון ויעיל, אזי הוא מציג אתגר חמור ביותר דווקא לצד התוקף. וזאת היא זווית הראייה אשר מחייבת את השריונאים למחשבה ולחיפוש פתרונות. סבורני, כי כיוון הפתרון ההגנתי של מיקשה ראוי לתשומת לב גם מבחינת ערכו ההגנתי. אף לשיטת אלה הסבורים, כי "במקרים של מלחמת התקפה כפי שאנו רגילים בצה"ל ובהרבה צבאות אחרים, הכוח הפורץ והמבקיע מורכב מטנקים

כאשר החליט צה"ל לאחר מבצע "קדש" להרחיב את היקף חיל השריון ולהרבות במספר החטיבות המשוריינות, הוא יצר שני סוגי חטיבות: האחת נקראה "חטיבת שריון" עם עדיפות טנקים בהרכבה, והשנייה "חטיבה ממוכנת" עם דגש על החרמ"ש. במבנה זה פעלו במלחמת ששת הימים, אך התבוננות מדויקת יותר תגלה, שברוב המקרים בהם נקראה חטיבה ממוכנת לפעול באופן עצמאי או בקשר מבצעי רופף עם כוחות אחרים, תוגבר בה יסוד הטנקים. (כך בחטיבה הממוכנת שלחמה בגזרת ירושלים, וגם בחטיבה הממוכנת שפעלה בכיבוש רמת הגולן.)

אולם קרה עוד דבר: במלחמת ששת הימים בא, כאמור, החרמ"ש לכיטוי מועט ביותר. הסיבה העיקרית הייתה, שבכל זירות המלחמה לחמנו אחר שלב התחלתי קצר, יחסית, נגד אויב נסוג, שלא עשה מאמצים רבים להתגונן ולהתנגד. ברדיפה זו אחר אויב נמלט לא היה צורך ומקום בהפעלת חרמ"ש. כמו כן לא היה בצורת קרב זו צורך רב בסיוע ארטילרי.

שתי עובדות אלו היה בהן כדי לעוות את דימוי המלחמה, וזאת יותר פסיכולוגית מהגינות-שכלתנית. למרות שבעיית החרמ"ש ותפקידו לובנה, כאמור ביועידות המח"טים" שלאחר מלחמת ששת הימים, ואף הגיעו הלכתית למסקנות סבירות, הרי איכשהו בתרגום ההלכה לשפת המעשה גברה תמונת התעותעים של מלחמת ששת הימים על ההיגיון המפוכח. מצב עניינים זה מאופיין על-ידי הממרה של אחד ממפקדי השריון: "תנו לי אלף טנקים – ואין כוח שיעמוד בפני!"

אין זה מקרה, שבין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים אוישו כמעט כל תפקידי המפתח בצה"ל על-ידי אנשי שריון, שכולם באו מקרב הטנקיסטים (רמטכ"לים, סגני רמטכ"לים וראשי אג"ם, ראש מה"ד, בהמשך אלוף פיקוד הדרום, מרבית מפקדי האוגדות). הם הטביעו, כמובן, את חותמם על המחשבה והנעשה בצה"ל. אינדיקציה לכך יש לראות בעובדה, שיותר ויותר פעולות תגמול, בעיקר בתקופת "מלחמת ההתשה", היו פעולות שריון, דוגמת פעולות כאראמה והפשיטה המשוריינת בחוף אפריקה. אפילו בשטחים בלתי מתאימים ביותר לתפעול שריון בגזרת ה"פתחלאנד" בדרום לבנון בוצעו פעולות תגמול משוריינות, שבמקרה אחד לפחות גרמו להארכה ניכרת של המבצע, הרבה מעבר למתוכנן ולהשקעת כוחות נוספים, עקב בעיות חילוץ של כלי רכ"ם מהשטח הקשה. אולם באויפוריה השריונאית של אותם הימים אך מעטים שמו לב לכך.

כתוצאה מההשתלטות, הבלתי מודעת אולי, של אסכולת "רק טנקים" בין שתי המלחמות האחרונות שלנו קרה עוד דבר. במלחמת ששת הימים היינו עדים לתופעה, שמפקדי חי"ר שקיבלו טנקים תחת פיקודם

לא ידעו כיצד לתפעל אותם. החטיבה הירושלמית, חטיבת הצנחנים שפעלה בירושלים וכן חטיבת "גולני" שפעלה ברמת הגולן, לא הפיקו את מלוא התועלת מהטנקים שהיו תחת פיקודם. התחקירים שנערכו עם תום הקרבות חשפו בעליל, ששימוש יותר נכון בטנקים בשילוב עם החי"ר יכול היה לחסוך בעוצבות אלו אבדות ניכרות ולקצר בהרבה מאבקים אכזריים ועקובים מדם. לעומת זאת נתגלתה תמונה הפוכה במלחמת יום הכיפורים מרבית המפקדים שבאו מחיל השריון לא ידעו כיצד לתפעל את יחידות חיל הרגלים, שלפתע הורגש צורך בוער להפעילן ביחד עם הטנקים נוכח סכנת עצמת הנשק נ"ט של האויב. תופעה זו מתגלית תדיר במרבית תיאורי הקרבות של מלחמת יום הכיפורים. לעומת זאת היו אלה המצרים דווקא, שהפיגנו בימים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים רמה גבוהה של אינטגרציה של כל מרכיבי צוות הקרב המודרני, בעוד שאנו המשכנו כבעבר בגישה שביסודה הייתה תפיסת "רק טנקים" הפולרית, שכבר נכשלה במלחמת העולם השנייה. גישה זו התבססה על לקח מוטעה של מלחמת ששת הימים, והתעלמה לחלוטין מלקחי מלחמת העולם השנייה והמלחמות המוגבלות שלאחריה בפינות שונות של העולם.¹² ייתכן שרעיון מפקדת כוחות השדה יש בו כדי לספק פתרון לבעיה זו, שכינתה אותה בעבר כ"הפרדה גזעית" מקצועית בין השריון לשאר הצבא.¹³

השריון ומכשולי מים

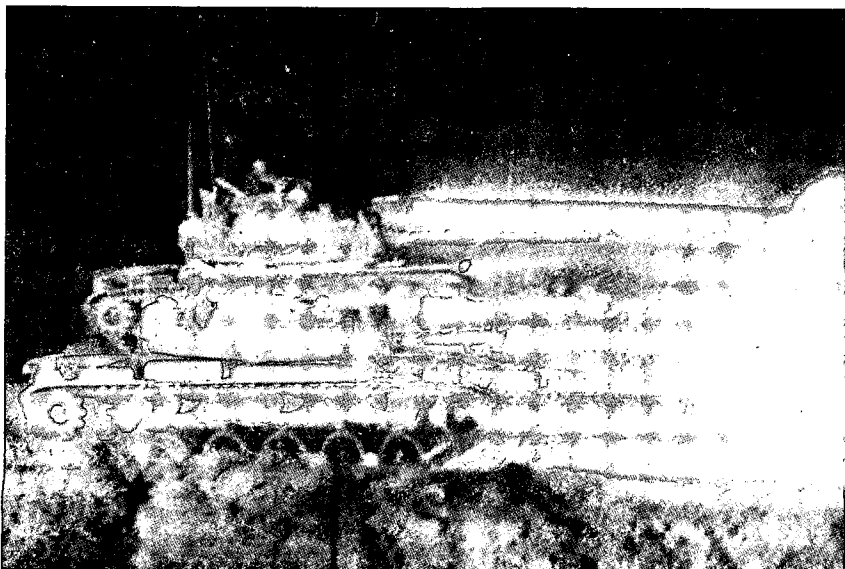
מלחמת ששת הימים הסתיימה כאשר בשתי חזיתות, המצרית והירדנית, חצצו מכשולי מים בינינו לאויב. היה זה אך טבעי שניתן את הדעת לבעיית צליחת מכשולי מים על-ידי כוחות שריון, וזאת בשני מובנים:

טנק בירי לילה

ראשית, משום שתיכון סיטואציה בה אנו נרצה לצלוח אותם כדי להעביר מלחמה עתידה אל שטח האויב (עיקרון בו דגל צה"ל מאז מלחמת העצמאות!), ושנית, משום שתיכון תוקפנות אויבת, שמהלך פתיחתה יחייב צליחת מכשול מים בעצמה ניכרת. ישבו אפוא על מדוכת סוגייה זאת, ופיתחו הן אמצעי צליחה והן תורה ותרגולות ביצוע. בראשית שנת 1972 נערך ליד סכר ראופה בסני תרגיל צליחה לילי לבחינת הנושא תחת עינייהם הפקוחות של הרמטכ"ל דאז, רב-אלוף דוד אלעזר (רדו), עוזר שר הביטחון, האלוף טל, וכל סגל הפיקוד הבכיר של צה"ל, כאשר התרגיל מנוהל על-ידי ראש מה"ד דאז, האלוף שמואל גונן (גורודיש), ובראש הכוחות המתורגלים עומד מפקד גייסות השריון, האלוף אברהם ארן (ברן). היה זה באותה התקופה שהזכרתי לעיל, בה שלטו הטנקיסטים בכיפה.

תרגיל זה נחרת בזיכרונם של המשתתפים והנוכחים כמהומה רבתה עם שיבושים בלוח הזמנים המתוכנן ותקלות מתקלות שונות. הלקח הגורלי שהיה אז בפני-כל היה: שאם בצה"ל הדבר חורק ואינו "דופק", קל וחומר שלא יעלה בידי צבאות ערב להשתלט על הנושא.¹⁴

הדבר לא נתן לי מנוח; ניצלתי את השפעתו כחבר מערכת "מערכות שריון", ועמרת על כך שבביטאון יימסר מידע שוטף על כל תמרונים הצליחה של ברית-יורשה. ואכן, כך נעשה. אולם לרוע מזלנו התעלמנו מן הכתובות על הקיר, אם כי אפשר היה להבחין – לו רק רצינו! – בטקטיקה, בטכניקה ובאמצעים בהם נפתחה מלחמת יום הכיפורים. אך אז נחשב כרואה שחורות ודפטיסט במחננו כל מי שעקב אחרי תמרונים צליחת מכשולי מים של צבאות ברית-יורשה והתריע על כך, שכדוגמתם עלול לקרות גם בזירתנו. והשאר הרי ידוע!

סיוע אווירי ולוחמת לילה

במבצע "קדש" ובמלחמת ששת הימים נהנו כוחות היבשה של צה"ל מעליונות אווירית של חיל האוויר שלנו, והחל משלבי המלחמה הראשונים ממש יכלו לסמוך על כך שיושט להם סיוע אווירי בשעת הצורך. כתוצאה מכך הניחו, שגם בעתיד יעמוד יתרון זה לצדם של כוחות השריון. התעלמו מלקח צבאות אחרים, שנאלצו להילחם מבלי שנהנו ממותרות אלו, כגון חיל השריון הצרפתי ב־1940, חיל השריון הרוסי ב־1941, חיל השריון הבריטי בראשיתה של מערכת צפון אפריקה ב־1941, הפלמארשל הגרמני רומל בשלב השני של מערכת צפון אפריקה החל במחצית שנת 1942, וכוחות השריון הגרמניים מול נחיתת בעלות-הברית המערביות בצרפת ב־1944.

אכן, עם פרוץ מלחמת יום הכיפורים נאלץ חיל האוויר של צה"ל לנהל קורס כל מעין מלחמה "פרטית" משלו, בטרם היה מסוגל להתפנות בצורה כלשהי להושטת סיוע לכוחות היבשה. (מעניין הרב, שהרמטכ"ל הגרמני ערב מלחמת העולם הראשונה, הפלמארשל פון-שליפן, ניבא כדבר הזה כבר בשנת 1909 במאמרו "המלחמה בימינו", מבלי ששמו לב כראוי לתחזית הזאת). דבר זה יצר עבור כוחות השריון מצבים שלא נחוו מראש בצורה זאת.

פתרון חלקי לבעיה יש כמוכן לראות בהעברת עיקר הלחימה לשעות החשכה (אם כי במערכת עלם-אל-חלפה באוגוסט/ספט-טמבר 1942 לאחר שאותרו שטחי ההיערכות והפריסה של השריון הגרמני, הותקפו אלה על-ידי הבריטים מהאוויר משך לילות רצופים בעזרת הגנדה). אמנם משך כל תקופת הקיום של גייסות השריון בצה"ל השקיעו מחשבה באפשרות הלחימה בלילה של טנקים, ואימוני לילה נכללו בתכניות האימונים של הצוותים ושל היחידות, אך עד מלחמת יום הכיפורים, ועד בכלל, לא הגיעו לפתרונות שישביעו במלואם את הרצון. יש לקוות שהשכלולים והשיפורים שהוכנסו בטנקים הקיימים, ובעיקר עיצוב הטנק הישראלי "מרכבה", ייתנו את המענה לבעיה, ויאפשרו בעתיד ניצול עצמת השריון גם בשעות החשכה.

מלחמת יום הכיפורים – מקרה פרטי?

מיד עם סיום מלחמת יום הכיפורים נשמעו דעות, כאילו מלחמת יום הכיפורים ומאור-עותיה היו מקרה פרטי בלבד, ואין להקיש

מהם על המלחמה העתידה. עיסוקי בהיס-טוריה לימדוני, כי כל מלחמה היא מקרה פרטי ואינה דומה לקודמות לה (אף אם הדבר נראה לפעמים כך), ובוודאי לא תהיה דומה לבאות אחריה. לכן חשוב לשים אליה לב, ולא להתעלם ממנה. כל מלחמה מצביעה על כיווני התפתחות בעתיד, ולכן ראוי להיחקר ביסודיות לבל ניתפס בלתי מוכנים, לא רק חומרית אלא בעיקר מחשבתי.

עוד בטרם הסתיימה מלחמת יום הכיפורים, הושמעו בעולם דעות, שעידן השריון עבר ללא שוב, משום שצוות הקרב המסורתי מטוס-טנק נמצא כבלתי יעיל נוכח האמצעים נ"ט ונ"מ החדשים המשוכללים. (ראש הטוענים כך היה הגנרל הצרפתי בופר). ברם, היכן נקבע ועל סמך מה, שצוות הקרב המודרני הנידר חייב להיות זוגי? אין ספק, כי צוות הקרב חייב עתה, לאור ההתפתחויות האחרונות, להיות לפחות מרובע, כאשר דווקא אמצעי הנגר משתל-בים בו באופן חורגני כאלמנטים ההתקפיים. די במבט חטוף בעיתונות המקצועית בעולם כדי לגלות, שמשני עברי "מסך הברזל" יושבים על מדוכת מבנה כוחות השריון, ורואים כבר צורך להוריד את אינטגרציית היסודות השונים (כולל מסוקי קרב) אל הדרג הנמוך של הפלוגה ואפילו המחלקה. (דבר המחייב קצינים שהוכשרו במיוחד לתפקידים אלה!)

תהייתה המסקנות אשר תהיינה, אין לי כל ספק, כי אסכולת "רק טנקים" לא תענה עוד לאתגרים של המלחמה המודרנית (כפי שלא ענתה למעשה גם על אלה של מלחמות העבר!). ויש לחפש את הפתרון שלילוב מאוון של צוות הקרב על כל מרכיביו, כאשר הטנק הוא אחד מהם, מסייע לאחרים ומסתייע בהם. עדיין לא נס' להם של דברי אותם מצביא יהודי אוסטרלי מהולל ומחונן במלחמת העולם הראשונה, לויטננט-גנרל (רב-אלוף) סיר ג'ון מונאש, וראויים הם לתשומת לב ולמחשבה:

"תכנית מושלמת לקרב מודרני דומה לפרטיטורה של יצירה תזמורתית. כאשר היחידות השונות והחילות הם כלי הנגינה, והמשימות שהם מבצעים הן קטעי הנגינה המיוחדים שלהם. כל יחידה ויחידה חייבת לבצע את כניסתה בדיוק ברגע הנכון, ולנגן את קטעה במסגרת ההרמוניה הכללית. כל התכנית מבוקרת על-ידי לוח זמנים מדויק, אליו חייב להתאים את עצמו בדיוקנות כל איש חי"ר, כל תותח כבר או קל, כל מרגמה

ומקלע בינוני, כל טנק וכל מטוס. אם לא כן – ישרור חוסר הרמוניה אשר יפגע בהצלחת המבצע ויגדיל את מחירו."¹³ מן הדין שנגלה עירנות מתמדת להפקת לקחים מניסיונוֹר־אנו, ונעקוב בהתמדה אחר ניסיונם של אחרים, כדי ללמוד מהם.

הערות

1. על התפתחות זו ער מלחמת ששת הימים ראה: יהודה ואלך, "התפתחות המחשבה השריונית בצה"ל", מערכות, קצ"ו (197), טבת תשכ"ט, עמ' 19-12.
2. ראה יהודה ואלך, "מהלומה משוריינת נוסח צה"ל 1967", מערכות שריון, 19/18, יוני 1968, עמ' 6-12. בהרפסת מאמר זה נשמט משום מה הקטע הדין בסיור המשורייני, בעוד שבגרסתו האנגלית של המאמר "The Israeli Armored Corps in the Six Day War" Day War שראה אור בביטאון האמריקני ARMOR מאי/יוני 1968 הוא נמצא. אין עוד אפשרות לברר את סיבת ההשמטה – טעות בהדפסה (הבחור הסעטצער), או שמא פחד מעינא בישא.
3. "מהלומה...", שם, עמ' 12.
4. Douglas Orgill, *The Tank. Studies in the Development and the Use of a Weapon*, London, 1970. הופיע זה עתה בתרגום עברי בהוצאת "מערכות".
5. יהודה ואלך, "הספר לטנק", מערכות שריון, 23, יולי 1971, עמ' 40-41.
6. Lt. Colonel F.O. Miksche, "Mobility-Kill in der Grenzverteidigung. Ist der Panzer tot? Eine Grenzstudie", *Wehr und Wirtschaft*, 7.8.1971, pp. 364-369.
7. יהודה ואלך, "האם הטנק מת? עוד מסמר לארון המתים של השריון", מערכות שריון, 25, מרס 1972, עמ' 4-9.
8. למען האמת, גם הפעם לא "נשפכו" תגובות באופן ספונטני, אלא "נסחטו" ממרבית הכותבים עקב "נרנדודיו" של עורך הביטאון.
9. "רקוויאם לטנק? תגובות למאמר 'האם הטנק מת?'", מערכות שריון 26, יולי 72, עמ' 11-17, 30.
10. שם, עמ' 16.
11. בלועזית: all tank.
12. אגב, יש בצה"ל קצינים הכופרים בכך שפעלנו בכלל במבוכתנו הראשונית לפי תפיסה כלשהי, אלא סבורים שנקטנו בתגובות "עליהום" אימפול-סיביות בלבד.
13. "הספר לטנק", שם, עמ' 40.
14. גישה זו דומה לגישה שרווחה בצה"ל בסוף שנות ה־50 וראשית שנות ה־60. דהיינו, שהערכים לעולם לא יצליחו להטיס מטוסי סילון, דעה שנתבררה כמובן.
15. Lieutenant-General Sir John Monash, *The Australian Victories in France in 1918*, London, 1920, p. 56. ראה גם מאמרי: יהודה ואלך, "מונאש – מצביא יהודי חרשן שנשכח", מערכות, 255, אפריל 1977, עמ' 42-48.

מלחמת יום הכיפורים החלטות אסטרטגיות

סא"ל א'

"חיכוך" הוא המושג היחיד המבטא באופן כללי את המבדיל בין מלחמה ממשית לבין מלחמה על הנייר. מכונת המלחמה, הצבא וכל הכרוך בו, פשוטה למעשה, ולכן נראה כאילו קל להפעילה; אך עלינו לתת רעתנו לכך, ששום חלק ממנה איננו מקשה אחת, שהכל מורכב מאנשים יחידים, שכל אחד מהם מצוי בחיכוך עם כל הסובב אותו...

חיכוך עצום זה, שאינו מרוכז בנקודות בודדות. כפי שהוא במכונות, מצוי לפיכך במגע עם המקריות בכל מקום, ולכן מתרחשות תקריות שאי אפשר לחשבן מראש.

קלאוזוביץ

מטרות המלחמה ומתאר המלחמה

מלחמת יום הכיפורים, כמוה ככל מלחמה, נועדה לשרת מטרות מדיניות. ככלל, מבחינה התיאוריה הצבאית בין מטרות מלחמה הצופות אל מעבר לשרדה הקרב (להישג מדיני ולהסדר רצוי) ובין מטרות במלחמה, דהיינו יעדים צבאיים (כיבוש שטח, השמרת כוח וכיו"ב), אשר אינם אלא אמצעי להשגת מטרות המלחמה. אלה גם אלה נקבעים על-ידי הדרג המדיני, השוקל את האפשרויות הצבאיות ואת "מחירן". בדין שמטרות המלחמה תיקבענה מראש, אולם ניתן לשנותן במהלך הקרבות, בהתאם להישגי הלחימה ותנאיה המשתנים. ואמנם, במהלך מלחמת יום הכיפורים דן קבינט המלחמה הישראלי (להלן הרכבו) במטרות המלחמה, במועדים שחיכוך זאת. מטרות המלחמה של ישראל גובשו על-ידי הרמטכ"ל, ואושרו על-ידי שר הביטחון בקיץ 1973. אלה הניחו, כי מלחמה אינה

רצויה לישראל, ויש לסכלה. אם תפרוץ, תהווה מלכתחילה הישג מדיני לערבים, ולכן יש למנוע כל הישג צבאי, ולהנחיל לתוקפים מפלה צבאית בדרך של השמרת כוחות ותשתית צבאית, ובכך להקנות לישראל יתרונות למשך מספר שנים, הן ביחסי כוחות והן בקווי הפסקת אש חדשים. מטרות המלחמה של המחנה הערבי בראשית שנות מצרים וסוריה היו מוגבלות בהיקפן הצבאי, אך כוללות בהישג המדיני אליו חתרו. בניגוד לישראל הניתו הערבים, שמלחמה רצויה ואף הכרחית כדי להפעיל תהליך מדיני. היעד האסטרטגי של מלחמה זו על-פי הנחיות סאראת היה – לערער את תורת הביטחון של ישראל, על "מגמותיה התוקפניות", על-ידי ביצוע פעולה צבאית (בהתאם לאפשרויות הצבאיות) שתסב לישראל אבדות כבדות ותפגע במורל שלה. בדרך זו קיווה סאראת לחולל שינוי מצב שיתרום לפתרון המשבר במזה"ת.¹

החומר הרב אשר פורסם מאז מלחמת יום הכיפורים בספרי זיכרון-נות של מפקדים ומדינאים, חושף בפני חוקר המלחמה כמעט את כל הליכי קבלת ההחלטות בכל שלבי המלחמה. על-פי ממצאים אלה אנסה לאתר את ההחלטות המרכזיות, הישראליות והערביות, אשר גרמו לתפניות במלחמה ועיצבו את מהלכיה. בתוך כך אתמקד בעיקר במצבים בהם בלט גורם "החיכוך במלחמה" ובאירועים אשר שימשו יסוד להחלטות העיקריות של הצדדים הלוחמים.

המטרות במלחמה (יעדיה הצבאיים) נגזרו ממטרות המלחמה המדינית. אלו של ישראל היו: סיכול מלחמה (על-ידי הרתעה), מניעת הישג קרקעי מהערבים, השגת עליונות אווירית (על-ידי סיכול פעולת הטילים), השמדת כוחות ערביים וכיבוש שטח. היעדים הצבאיים של הערבים היו: ביטול עצמת חיל האוויר הישראלי באמצעות מערך הטילים נ"מ, ביטול יכולת צה"ל לפעול ב"קווים פנימיים" (על-ידי מתקפה בזמן), כיבוש שטח מוגבל וגרימת אכזריות ניכרת לצה"ל. כאמור, הייתה עצם הפתיחה באש הישג מדיני, וכל כולה של הלחימה לא באה אלא לשנות מצב מדיני.

צה"ל (וכדומה גם הערבים) בנה את מתאר המלחמה בדיונים אופרטיביים ובמשחקי מלחמה, דוגמת תרגיל "איל ברזל" שחזה את הקרב בתעלה בקיץ 1972. צה"ל צפה מתקפה רב חזיתית, בה ישאו כוחות סדירים קטנים יחסית בנטל הבלימה והכלת התוקף פים, אך הוא סמך על התראה שתאפשר לו לגייס את כוחות המילואים שיגיעו בזמן מוגדר ויטלו להתקפות נגד, לרבות העברת המלחמה לשטח האויב. על חיל האוויר הישראלי היה למנוע ניסיונות לסכל את גיוס המילואים והגעתם לחזיתות, להשתתף בקרב היבשה (לאחר פגיעה במערך הטילים) ולהשיג עליונות אווירית.

מצרים וסוריה ציפו לקרב אשר למן שלביו הראשונים ירותק צה"ל לשתי זירות נפרדות, בלא יכולת הפעלה יעילה של חיל האוויר (נוכח מערך הנ"מ שלהן); קרב בו יתקפו צבאותיהן כוחות ישראלים סדירים דלים, אשר בגפם (לפני הגעת כוחות המילואים) לא יוכלו למנוע כיבוש מהיר של הגולן ומזרח סיני. על-פי תכנית זו צפויים היו אף כוחות המילואים של צה"ל להישחק, עם הגיעם לזירת הקרב, מול מערכים מוגנים נ"מ ונ"ט. כל זאת, כאמור, במגמה להביא להישגים צבאיים מוגבלים שילחצו על המעצמות לעשות לשינוי המצב המדיני.

מקבלי ההחלטות

בכל מלחמותיה פעלה ישראל במיקום מרכזי ובקווים פנימיים מול קואליציה ערבית בקווים חיצוניים, כשהמדובר הן בהפעלת גייסות והן בתהליך קבלת החלטות. גם בעידן המודרני של קשר אלקטרוני אמין ומסווג יחסית אין תחליף לתקשורת בין-אישית ובלתי אמצעית. בניגוד להיעדרה של תקשורת מעין זו בצד הערבי, התקיימה זו בצד הישראלי. בישראל התקבלו החלטות טוט על-ידי קבינט מלחמה שכלל את ראש הממשלה (מאיר), שר החוץ (אלון), שר הביטחון (דיין), השר בלי תיק גלילי, הרמטכ"ל מוצב הפיקוד העליון, שר הביטחון, הרמטכ"ל וסגנו ביקרו תכופות במפקדות הפיקודים, ולא מעט החלטות גובשו והתקבלו במהלך ביקורים אלה. קשר בלתי אמצעי זה אפשר גם לפזר "ערפילי מלחמה", אם כי אלה לא חסרו

במהלכה. כמו-כן הכריע קבינט המלחמה בוויכוחים ובחילוקי דעות שהיו במטכ"ל, או בין הרמטכ"ל לשר הביטחון.

מצרים וסוריה קיימו ביניהן קשר בלתי אמצעי לפני המלחמה, באמצעות מפגשים בין המנהיגים האזרחיים ומפקדי הצבאות במסגרת מועצה משותפת עליונה, בה תואמו היעדים והתכנית, אך ככל הנראה לא פעלה מועצה זו או כל מפקדה מדינית-צבאית בין-ערבית במהלך המלחמה גופה. החלטות התקבלו על-ידי כל צד בנפרד, תוך החלפת שדרים באמצעי קשר אלקטרוניים. גם במלחמה זו, כקודמותיה, השפיעו אינטרסים מקומיים של כל שותף בקואליציה על החלטותיו, ולא דווקא אינטרס כלל-ערבי.

נקודות מפנה והחלטות אסטרטגיות ערביות

שלוש הן ההחלטות המרכזיות של הערבים (קרי: מצרים וסוריה) במלחמה: עצם ההחלטה על המתקפה ויעדיה הצבאיים, הקדמת שלב ב' המצרי ל-14 באוקטובר, וההחלטה לבקש הפסקת אש אור ל-20 באוקטובר.

לבד מאלה היו החלטות ופעולות ברמת חשיבות "משנית": הכנסת העיראקים והירדנים לקרב, והפעלת נשק הנפט במקביל להחלטה המצרית-סורית על הפסקת אש.

ההחלטה לתקוף

ההחלטה על ביצוע המתקפה התקבלה ב-פגישות צמרת השלטון האזרחי-צבאי של מצרים וסוריה. מעטה הסודיות הכבד חייב נקיטת אמצעי ביטחון, ונראה שבשלב זה לא שותפו יתר מדינות ערב בזימה ובתכנית. יעדיה הצבאיים של התכנית היו כלהלן: הסורים נועדו לכבוש את הגולן, לעומתם נועדו המצרים לכבוש בשלב ראשון את מזרח סיני עד לקו גבעות דרך החתים, להיערך, כשלב ביניים, ליעצירה אופרטיבית, ולהגיע לאחר מכן, כשלב שני, למעברים ולקו רפידים-רומני.

מתקפת ה-14 באוקטובר

עד ל-8 באוקטובר היה לערבים יסוד להניח כי הביצוע בשרה הקרב הזה למתאר המלחמה שלהם: צה"ל ירותק לשתי זירות נפרדות, חיל האוויר הישראלי לא יכל לפעול במלוא עצמתו, ולא פגע בהואיזה במערכי הטילים. מעל לכל – כוחות ערביים נאחזו בדרום הגולן ובמרכזו וממזרח לתעלה.

אולם ביום זה ולמחרת התחולל ראשיתו של המפנה: כוחות המילואים הישראליים הגיעו בזמן קצר מהצפוי לזירות המלחמה והוטלו לקרב, בגולן החלו הסורים נדחקים לאחור (עד שיכחו לשלטה ישראלית ב-10 באוקטובר), ואילו בסיני נמנעו הישראלים לאחור ה-9 באוקטובר מלהגרר לקרבות שחיקה בקו גבעות החתים.

ב-11 באוקטובר החל צה"ל לנוע לעבר דמשק, ובזירה הבין-לאומית גבר לחץ המעצמות ובעיקר זה של ברה"מ להפסיק את המלחמה.

מצב עניינים זה הביא ב-12 באוקטובר להכנסה חפוזה ובלתי מתוכננת של חלוץ הכוח העיראקי באגף כוחות פיקוד הצפון, ולהחלטה מצרית להקדים ולבצע את שלב ב' של תכניתם, בטרם הושלמו ההכנות המלאות לכך. על החלטה זו שילם צבא מצרים כ-14 באוקטובר מחיר כבד של אבדן כ-200 טנקים. ב-13 באוקטובר הזיזו אף הירדנים כוח משלוח לזירה הסורית, ובכך שיתפו עצמם במלחמה מבלי להסב נזק חמור למולדתם.

החלטת סאדאת על הפסקת האש

אור ל-20 באוקטובר החליט סאדאת "כלב שותת דם", כדבריו באגרתו לאסד, להיענות לקריאת המעצמות להפסקת אש. עד אז לא נעתר סאדאת ללחץ, (בעיקר של ברה"מ) להפסיק את המלחמה, ולא זו מעמדתו זו הן לאחר ההתקפה הישראלית לעבר דמשק, הן לאחר כישלון ההתקפה המצרית ב-14 באוקטובר, והן משנתגלו לו ממדי הצליחה הישראלית ב-17 באוקטובר. המפנה חל ב-18 באוקטובר. ניסיונות מצריים להכיל את ראש הגשר משני צדיו נכשלו. בשל כישלון זה ובשל הצעתו של הרמטכ"ל המצרי, שאדלי, ב-19 אוק' לפנות את הגדה המזרחית, הורח הלה מתפקידו.

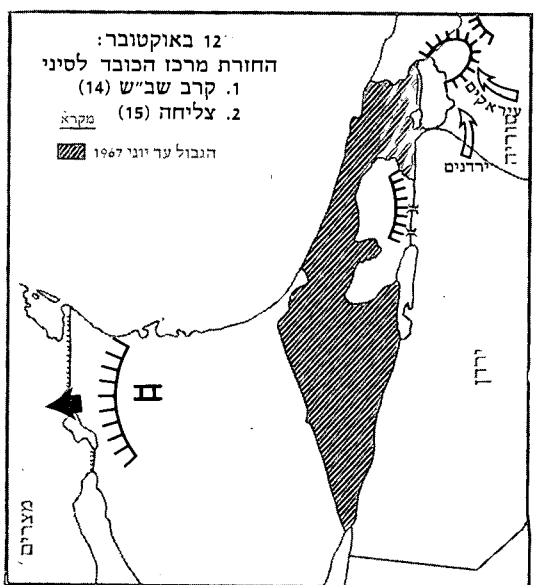
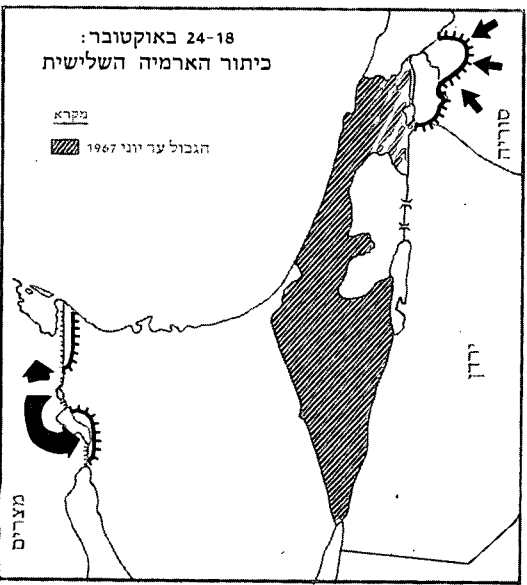
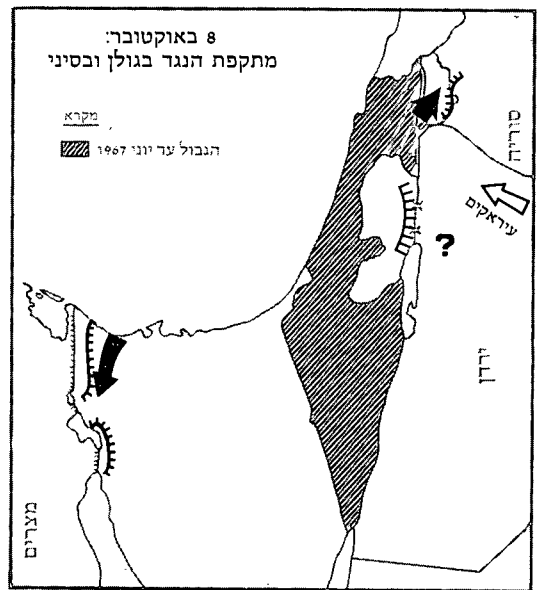
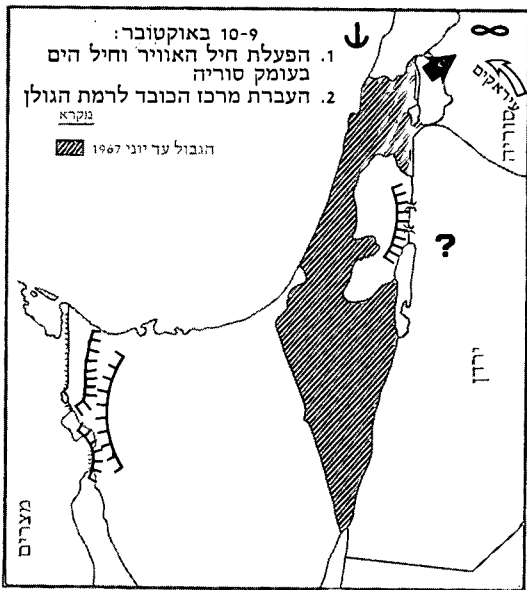
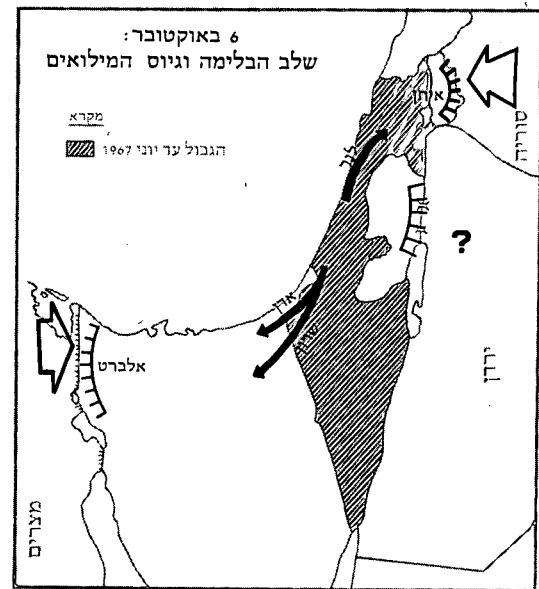
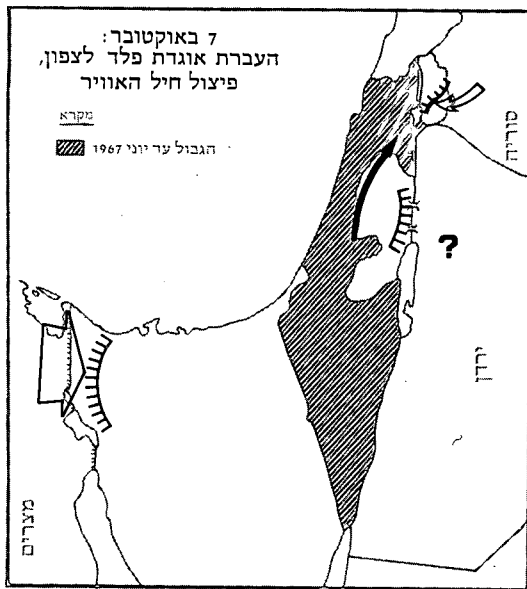
מצב עניינים זה העמיד את סאדאת על "קרני דילמה", לאן יפנה צה"ל? לעבר ארמיה 3, לעבר ארמיה 2, או לעבר קהיר? יתר על כן, הישגיו הצבאיים המוגבלים, אך המרשימים, שהושגו במילואים כבר בימים 6-8 באוקטובר הועמדו בסכנה מוחשית, בפעם הראשונה מאז פרצה המלחמה.

נסיבות אלה הובילו את סאדאת להחלטה לבקש הפסקת אש. זו לא מומשה ב-22 באוקטובר, ואז לחץ נשיא מצרים לבצעה בהקדם, לפני שתכותר ארמיה 3, או אף תושמד.

סמוך להחלטתו של סאדאת הפעילו ארצות הנפט הערביות את נשקן. ב-19 באוקטובר הטילה סעודיה חרם על משלוחי נפט לארה"ב. "נשק" זה לא הופעל במלחמה מות קודמות, ונראה כאילו היה זה הפעם חלק ממהלך מתואם. האמנם? בספרו של סאדאת אין כל עדות לכך. ניתוח כלכלי קר מצביע על כך, שלמעשה תפסו הסעודים "טרמפ" על המלחמה. בפועל, התלכד אינטרס כלכלי מובהק של מפקות הנפט עם הפעילות הצבאית.

ההחלטות האסטרטגיות הישראליות

שמונה הן ההחלטות המרכזיות הישראליות במלחמת יום הכפורים: שלוש מהן (שהוכי רעו בימים 6-8 באוקטובר) עמדו בסימן נתוני הפתיחה וההפתעה, אך בה במידה בנטייה

לפעול בקווים כלליים של מתאר המלחמה, כפי שנחזה מראש. חמש ההחלטות הבאות (שהוכרעו בימים 9-19 באוקטובר) עמדו בסימן הרצון לסיים את המלחמה ובמיקוד הפעילות ההתקפית לחזית אחת בלבד. ההחלטות היו:

1. 6 באוקטובר – לא לבצע מתקפת מנע.
2. 7 באוקטובר – העלאת אוגדת פלד לגולן.
3. אור ל-8 באוקטובר – התקפת הנגד.
4. 9 באוקטובר – הפצצות בעומק סוריה.
5. אור ל-10 באוקטובר – התקפה לתוך סוריה.
6. 12 באוקטובר – המתנה לקרב השריון בסיני.
7. אור ל-15 באוקטובר – הצליחה.
8. 18 באוקטובר – המשך פעולה מראש הגשר.

מתקפת המנע

בשעות הבוקר של ה-6 באוקטובר פסק קבינט המלחמה, בניגוד לדעת הרמטכ"ל, שלא תבוצע מתקפת מנע אווירית בזירה הסורית – כנגד שדות תעופה, מערך הטילים וכוחות בקו – וזאת חרף ידיעות בטוחות על מלחמה באמצעות ארה"ב העבירה ישראל שדר למדינות ערב בו הבהירה כי תימנע מפעולה כזו. קיסטינגר אף הזהיר את ישראל מפעולה כזו.

ביסוד החלטה זו נצבו שני גורמים:

- א. עדיין שררה הנחה, כי ניתן למנוע את המלחמה, אשר כאמור לא הייתה רצויה לנו, ועל אחת כמה וכמה כאשר כוחות המילואים לא גויסו בפועל.
- ב. חשש שלא נקבל סיוע אמריקני במהלך הקרבות.

בשלב זה ברור היה, שמעמסת ההגנה תהיה על כוחות סדירים קטנים, ואלה יישחקו בקרב בלימה קשה, עד להגעת כוחות המילואים.

העלאת אוגדת פלד

בבוקר ה-7 באוקטובר החליט הרמטכ"ל את ההחלטה האסטרטגית היחידה שלא בשיר תוף קבינט המלחמה, לפיה יש להעלות את אוגדת פלד לגולן, ומעט לאחר מכן להפנות את חיל האוויר לזירה זו.

עד להחלטה זו נראה היה לרמטכ"ל, כי למרות נתוני הפתיחה מתנהלת המלחמה על פי קווי המתאר שנחזה לפנייה: הכוחות הסדירים (הגם שנשחקו) השיגו הכלה של הכוחות התוקפים בסיני ובגולן, וכוחות המילואים זרמו לחזיתות. מצב ענינים זה אפשר להתחיל בהכנות להתקפות נגד. ב-7 באוקטובר בבוקר החל חיל האוויר לתקוף את מערך הטילים המצרי, על מנת להשיג עליונות אווירית, כתנאי מוקדם להשתתפותו בהתקפות נגד בקרב היבשה, לרבות ממערב לתעלה. הוראת הרמטכ"ל נבעה משינוי לרעה בהערכת כוח העמידה של כוחות פיקוד הצפון, עד כדי חשש לכיבוש הגולן על ידי הכוחות הסוריים.

בהמשך אותו יום הופעל חיל האוויר חליפות בשתי הזירות: בבוקר תקף את מערך הטילים במצרים והופנה לגולן; ב-1100 תקף את מערך הטילים הסורי; ובצהריים הופנה בחלקו נגד כוחות מצריים שנעו (כביכול) מורחה.

באותו יום היה צה"ל נתון על "קרני דילמה", בעקבות חשש להתערבות כוחות ירדניים במערכה. לא ידענו אז שהמצרים עומדים לעבור באותו יום לשלב "עצירה אופרטיבית"; נהפוך-הוא, הנחנו כי אלה ינצלו את מיעוט הכוחות מולם, וימשיכו בתנופת המתקפה לעבר המעברים.

מתקפת ה-8 באוקטובר

חרף התמונה הקשה לא קיבל קבינט המלחמה בערבו של ה-7 באוקטובר את הערכתו הפסימית של שר הביטחון והצעתו לסגת למעברים, והסמיך את הרמטכ"ל לבדוק את המצב בזירות ולהחליט על מתקפת נגד. ואמנם, לאחר שון בתכניתו, במפקדה הקדמית של פיקוד הדרום, החליט הרמטכ"ל אור ל-8 באוקטובר לתקוף למחרת בגולן ובסיני.

שני גורמים עמדו ביסוד החלטה זו:

א. הצטברות כוחות המילואים הייתה מהירה מהצפוי, למרות האלחור שבגיוסם (ואולי בגלל).

ב. עדיין שלטה התחושה, כי תנופת המתקפה הערבית בסיני ובגולן לא נפסקה, ויש לבלמה.

בשלב זה עדיין תאמו ההחלטות את מתאר המלחמה. החלטת הרמטכ"ל דמתה לדעת אלו אשר במשחקי המלחמה צידרו בהתקפת נגד על כוחות ערביים, בטרם יתארגנו אלה להגנה או להמשך התקרבות. ההנחה הייתה, כי למחרת יתקוף צה"ל במסות של טנקים ובסיוע אווירי, ויטה את הכף במלחמה כולה.

העברת מרכז הכובד לגולן

ההחלטות בימים 9-11 באוקטובר עמדו בסימן מן העברת מרכז הכובד לגולן. ב-9 באוקטובר בר אישר קבינט המלחמה לרמטכ"ל להפעיל את חיל האוויר בעומק סוריה כנגד מטרות כלכליות וצבאיות. הרקע להחלטה זו טמון באירועי היום הקודם: מתקפת הנגד של פיקוד הדרום נכשלה. בגולן נכנסה אוגדת פלד לקרב והייתה את הכף, אך עדיין היו כוחות סוריים בעומק שטח הרמה.

מעתה, ברור היה, כי לא ניתן להשיג הכרעה בשתי הזירות כאחת. על הכוחות בסיני, (שעליהם מונה רביאלוף בר-לב כמפקד חזית) הוטל להימנע מקרבות התקפה ושחיקה. אותו יום נעשו גם הכנות להקמת קו הגנה שני בגולן ובסיני. החל משלב זה שאפה ישראל לקצר את משך המלחמה. על רקע האמור לעיל ניתן להבין את הסלמת המלחמה על-ידי הכנסת חיל האוויר לעומק סוריה, הסלמה שעשויה הייתה לזרז הליכים בין-לאומיים להפסקת

המלחמה. על רקע זה ניתן גם לראות את ההחלטה שנתקבלה ב-10 באוקטובר, לתקוף בתוך שטח סוריה. על-ידי מתקפה זו ניתן היה להוציא את סוריה מהמערכה, וגם להרתיע את ירדן, שער אז נמנעה מפעולה.

להחלטה על העברת מרכז הכובד לצפון, תרמו ללא ספק גם הישגי פיקוד הצפון בקרב ההגנה, המעבר המהיר להתקפת נגד וסילוק הסורים מהרמה עד ל-10 באוקטובר. בקבלת ההחלטה על התקפה הכריע הקבינט לצד הרמטכ"ל, בוויכוח שנסב בינו לבין סגנו אשר המליץ להימנע מלתקוף בגולן, ותחת זאת להעתיק את מרכז הכובד לסיני, להעביר לשם כוחות ולתקוף.

העברת מרכז הכובד לסיני

ב-12 באוקטובר, בטרם תקף כוח עיראקי באגפם הדרומי של כוחות פיקוד הצפון, החליט קבינט המלחמה להעביר את מרכז הכובד של המלחמה לסיני, לקדם מתקפת שריון מצרית צפויה, ולהתכונן למבצע צליחה. ברקע החלטה זו עמדו הגורמים הבאים:

1. רצון לקצר את המלחמה. שאיפה זו גרמה לישראל אף ליום השגת הפסקת אש ב-12 באוקטובר, אלא שזו לא נתממשה בשל התנגדות מצרים.

2. תחושה כי כוחות פיקוד צפון מיצו את יכולתם בקרב ההתקפה, ולא יוכלו עוד להגיע להישגים משמעותיים.

3. תחושה שחיל האוויר הגיע ל"קרי אדום", שבתוך כמה ימים לא יאפשר השתתפות בקרב היבשה.

4. ידיעה (שיורטה) על צליחת ריביוזיות השריון המצריות. ידיעה זו הכריעה בוויכוח בין מצדדי הצליחה למתנגדיה.

אור ל-15 באוקטובר החליט קבינט המלחמה על ביצוע מבצע "אבירי לב" – צליחת התעלה במגמה לחייב את המצרים להסכים להפסקת אש. תרמה להחלטה זו לא במעט הצלחת קרב ה-14 באוקטובר, בו הושמדו, כאמור, כ-200 טנקים מצריים.

באשרו את התכנית החוזר הקבינט את צה"ל למתאר המלחמה שצפה העברת המלחמה לגדה השנייה של התעלה על מנת להכריע במלחמה, אלא שבפועל נדחה שלב זה, מאחר שלא היה סיפק ביד חיל האוויר להשמיר את מערך הטילים נ"מ ביד באוקטובר, ובשל כישלון התקפת הנגד ב-8 באוקטובר.

18-22 אוקטובר

השבוע האחרון במלחמה, על פעולותיו והחלטותיו, עמד בסימן סיום מלחמה, ולקראת סופו (מ-22 באוקטובר) בסימן הפסקת אש קרבה. ב-18 באוקטובר קיים מוצב הפיקוד העליון דיון ברמת האסטרטגיה-רבתי. היה זה הדיון הראשון בעצם ימי המלחמה בו נבחנו בפועל מטרות המלחמה. סגן הרמטכ"ל סבר, כי עד כה ניהל צה"ל מלחמה על עצם הקיום; כתוצאה

החלטות אסטרטגיות במלחמת יום הכיפורים

השלב	מועד	ישראל	ערבים	מעצמות
פעולה ישראלית וערבית לפי מתאר המלחמה	6/10 7/10 ליל 7-8/10 8/10	לא לבצע מתקפת מנע להעלות את אוגדת פלד לגולן לתקוף נגד ב"8/10	לתקוף בסיני ובגולן, לבצע עצירה אופרטיבית בסיני	בינוס ראשון של מוהב"ט
העברת מרכז הכובד לגולן	9/10 10/10	לתקוף מטרות אסטרטגיות בסוריה להעביר את מרכז כובד המלחמה לגולן		רכבת אווירית רוסית לסוריה
החזרת מרכז הכובד לסיני	12/10 ליל 14-15/10	לבקש הפסקת אש; להתכונן לקרב שב"ש בסיני לצלוח ב"15/10	מצרים – להקדים שלב ב'; (כוח עירקי תוקף באגף כוחות פיקוד צפון)	רכבת אווירית אמריקנית לישראל
פעולה בלי "שעון חול פוליטי"	18/10 ליל 19-20/10	להמשיך לתקוף מראש הגשר	מצרים - להסכים להפסקת אש (חרם נפט סעודי)	
מבצעי סיום המלחמה	22/10 23/10 24/10 25/10	להגיע לאגם המר לכתר את ארמיה 3 לכבוש את סואץ		החלטת מוהב"ט 338 החלטת מוהב"ט 339 כוננות גרעינית אמריקנית

• ניתן תוח החלטות המרכזיות ובעיקר בימים 6-8 באוקטובר יכול ללמד על מקום משחקי המלחמה וחיבותם ביצירת מתאר המלחמה, ועל החשיבות העליונה בשילוב הדרג המדיני, לא רק במהלך המלחמה, אלא בריונים ובמשחקים שלפניה.

• ההחלטות במלחמה הושפעו מאיכות החומר המודיעיני ויכולת ניתוחו על-ידי אנשי המודיעין והמפקדים. דוגמאות בולטות לכך – אי הידע על "העצירה האופרטיבית" המצרית ב-7 באוקטובר, ולעומתו ידע על צליחת הדיכויים המצריות ב-12 באוקטובר.

• ויכוחים וריונים הנם חלק אינטגרלי ואפילו חיובי במהלך מלחמה, אולם לא ביצועים חלקיים או אי ביצוע הוראות וכוונות דרג פיקוד, או דיווח לוקה, כפי שנתגלו במלוא חריפותם בקרב ה-8 באוקטובר בסיני ובמקרים אחרים. התנהגות כזו מעמידה בסימן שאלה כל החלטה ושיקול דעת של המטכ"ל.

• דומה שמעבר לכל שומה על מפקדים להיות מודעים לתיאוריה הצבאית הקלאסית, ויותר מכל למושג "חיכוך במלחמה" של קלאוזוביץ, אשר תמציתו קובעת, כי מה שקורה בשדה הקרב אינו דומה בהכרח לתכנון בחדר המלחמה. בקרב אנו פועלים בממד יוצר התנגדות (או כהגדרתו של פרופ' הרבכי: "האסטרטגיה הנה קונפליקט טי" וכל גורם, פעוט ערך לכאורה, עלול לשנות את פני המערכה.

הערות

1. הנחיות סאראת לשר המלחמה מ-1 באוקטובר 1973 (סאראת, סיפור חיי, עמ' 251-252).
2. שם, עמ' 199.

איתו יום הסכים סאראת להפסקת אש. הסכמה זו היוותה תחילת "ספירה לאחור" לסיום המלחמה. בצד הישראלי, לעומת זאת, שררה הנחה, כי "שעון החול הפוליטי" אינו פועל בשלב זה, והפסקת אש, אם תחול, תתחיל לא לפני ה-22 באוקטובר. יתר על כן, ישראל לא שאפה עתה להשגתה.

ואכן, עד אור ל-22 באוקטובר נעו כוחות אוגדות ברן וקלמן דרומה בהתקדמות מחושבת ואיטית, תוך חיסול כוחות מצריים משהים ובסיסי טילים, כתנאי להשגת עליונות אווירית שתאפשר התקדמות מהירה יותר.

בבוקר 22 באוקטובר נתקבלה החלטת מועצת הביטחון 338 שקבעה, כי האש תיפסק בו ביום בשעה 18.52. משלב זה עמדו ההחלטות בסימן הרצון להשיג מקסימום הישגים עד סיום המלחמה. בשלב זה, לראשונה במלחמה, שלט חיל האוויר הישראלי שליטה מלאה במרחב הקרב היבשתי. כוחות פיקוד הדרום נדרשו למאמצים כדי להגיע לאגם המר, וההתקדמות הפכה למהירה משהייתה.

משלא נכנסה הפסקת האש לתוקף באותו ערב, הונעו הכוחות לכיתור ארמיה 3, ובבוקר 24 באוקטובר, סמוך לתחילת הפסקת האש השנייה, נעשה ניסיון כושל לכיבוש העיר סואץ.

בטבלה מרוכזות ההחלטות האסטרטגיות המרכזיות במלחמת יום הכיפורים, והעיון בה עשוי להמחיש את המפגש והעימות בין ההחלטות הישראליות והערביות. נמנעתי מלדרג בטיב ההחלטות, ודי לי בהצבת העובדות המרכזיות וב"חיתוכי מצב". אסתפק בכמה הארות הנובעות מ"משחק המלחמה לאחור" שערכתי.

מכך לא ניתן עוד להשיג את מטרות המלחמה המקוריות, דהיינו למנוע כל הישג צבאי ולהנחיל לאויב מפלה, ולכן יש לשאוף להגיע לסיום הקרבות, על-ידי מהלך לעבר ארמיה 3, או פעולה באגפים, בפורט סעיד או במפרץ סואץ, שיקנו לצד הישראלי עמדת מיקוח טובה. לעומתו סבר הרמטכ"ל כי חרף נתוני הפתיחה השגנו את מטרות המלחמה בסוריה, וכי ניתן להשיג גם במצרים; ולכן יש לשוב למטרות המלחמה המקוריות (השמדת צבא ושיפור קווים), ולחייב את מצרים להסכים להפסקת אש ובכך להימנע גם ממלחמת התשה. מעניין שהרמטכ"ל כלל במטרות המלחמה גם מניעת הישג מדיני, אם כי סעיף זה הושמט עוד לפני המלחמה. דעת הרמטכ"ל היא שנתקבלה ואושרה על-ידי קבינט המלחמה. כרקע להחלטת הרמטכ"ל ב-18 באוקטובר יש לראות את האירועים מאז החל קרב הצליחה אור ל-16 באוקטובר. התכנון חזה הגעת כוחות ישראליים לסואץ תוך 72 שעות, אולם גורמי "חיכוך" אופייניים מנעו זאת. המצרים לא עמדו על הצליחה ומהותה עד לערב ה-16 באוקטובר. כשניסו לאחר מכן לפגוע בראש הגשר, נכשלו במאמציהם, אולם הם הצליחו לעכב מעבר כוחות ישראליים משמעותיים לגדה המערבית, עד ערב ה-17 באוקטובר, ובו בזמן הזרימו כוחות וסגרו את החלל הריק מכווחות ממערב לאזור הצליחה. משמעות הרבר הייתה – צורך בלחימה ישראלית לפריצה מראש הגשר, כדי להמשיך ולהתקדם. ואכן כך היה ב-19 באוקטובר, היום בו הכריע הרמטכ"ל בעד שימת דגש על תנועה לכיתור ארמיה 3, על פני התנועה צפונה לעבר ארמיה 2.

עמדת ארה"ב בסוגיית "המכה" המקדימה

רס"נ ישי

בספרה "חיו" מספרת גולדה מאיר, כי בהגיע הרכבת האווירית האמריקנית במלחמת יום הכיפורים חשבה היא בלבה: "תודה לאל שצדקתי בזה שדחיתי את הרעיון של מהלומת-מנע; אולי היא הייתה חוסכת קרבנות בהתחלה, אבל אני בטוחה (שלו היינו מבצעים אותה) לא היינו מקבלים את הרכבת האווירית הזאת, שחוסכת עכשיו קרבנות כה רבים."¹ מאמר זה מנסה לבחון את העמדה האמריקנית בסוגיית המכה המקדימה, וכן את התפיסה לפיה היה קשר ישיר בין נכונותה של ישראל שלא לפתוח במלחמה ב-6 באוקטובר 1973, לבין מידת הנכונות האמריקנית להגיש סיוע צבאי ומדיני לישראל במהלך המלחמה.

סוגיית אי הפעלתה של מכה מקדימה על-ידי חיל-האוויר הישראלי בבוקר יום הכיפורים 6 באוקטובר 1973 חוזרת ועולה בדיונים ובחיבורים שונים על המלחמה. חלק מהחוקרים הדנים בעניין סבורים, כי אם היה צה"ל מקדים ומכה בריכוזים הערביים, לפני שפתחו המצרים והסורים במתקפתם, הייתה ישראל זוכה ליתרונות צבאיים רבים במהלך המלחמה, ויש אף הסבורים, שדמות המלחמה ותוצאותיה היו לובשות צורה שונה לחלוטין.²

בעיקרו של דבר הייתה ההחלטה שלא להפעיל את חיל האוויר בבוקר יום הכיפורים החלטה מדינית מובהקת. היא נומקה, בראש ובראשונה, בחשש שמא ירחיק צעד זה את הממשל האמריקני מישראל, ויפגע בסיכויו להשיג ממנו סיוע צבאי ומדיני החיוני למלחמה.

"השיקול האמריקני" שהנחה את מעצבי המדיניות הישראלית ב-1973, כבשנים עברו, נבע מהכרת העובדה, כי גובר בירודה של ישראל בזירה הבינלאומית, ומחריפה תלותה הצבאית והמדינית בפטרונותה היחידה — ארה"ב. בישראל היה ברור, כי כל ניסיון לזווג מלחמת-מנע נגד אחת או יותר ממדינות העימות לא יתקבל בהבנת ארה"ב, גם אם תהיה מטרתה של מלחמה זו לקטוע את התהליך הנמשך של התעצמותם הצבאית של הערבים בסיוע סובייטי, ולהסיר את האיום שנוצר עקב כך לישראל. עם זאת לא נשללה האפשרות שבמצבים קיצוניים, היה ויתווו כאלה, יוכל צה"ל להכות מכה מקדימה, ולשבש כוונות התקפיות של האויב.

אולם בהדרגה השתרשה בישראל התפיסה, כי ארה"ב מתנגדת בכל תוקף למלחמה ביזמה ישראלית, יהיו הנסיבות אשר יהיו. ברור היה, כי הממשל האמריקני יראה ביזמה צבאית מצדה של ישראל משום חיסולו של משטר הפסקת-האש, שכונן בתיווכו באוגוסט 1970, תוך סיכונם של אינטרסים אמריקניים חיוניים באזור. כמו-כן נראה, כי הערכת ראשי הממשל הייתה, שיש בכוחה של ישראל להדביר את אויבה, אף אם לא תכה ראשונה. יועצו של נשיא ארה"ב וי"ר ה"מועצה לביטחון לאומי", קיסינג'ר, חזר והזהיר את ישראל בלשון תקיפה לבל תקדים ותכה,³ למרות שבאביב 1973 נודע לשירותי הביון האמריקניים והישראליים על הכנות ממשיות שעושים הערבים למלחמה בישראל.

אולם, ראשי הממשל האמריקני והצמרת המדינית בישראל לא ציירו לעצמם תסריט, לפיו תופתע ישראל, כפי שאכן אירע ב-6 באוקטובר. למעשה רק בשעות הבוקר המוקדמות של יום הכיפורים נודע לממשלת ארה"ב, כי ישראל מעריכה שסוריה ומצרים עומדות לפתוח במתקפה מתואמת נגדה. אמנם בערב ה-5 באוקטובר העביר ציר ישראל כושינגטון, מרדכי שלו, לגנרל ברנט סקורפוט, עוזרו של קיסינג'ר ב"מוע-

צה לביטחון לאומי", אגרת מאת הגב' מאיר למוכיר המדינה, בה ציינה, כי אחד ההסברים האפשריים לריכוזי הכוחות המצריים והסוריים לאורך הגבול היא כוונתם לזווג פעולה צבאית התקפית נגד ישראל;⁴ אולם הציר הוסיף, כי הערכתו הרשמית של אמ"ן הינה, שהסבירות למלחמה נמוכה.⁵ קהילת המודיעין האמריקנית עצמה העריכה למעשה עוד בבוקר ה-6 באוקטובר, כי הסבירות למלחמה במוחה"ת נמוכה ביותר. ועדה מיוחדת של הביון האמריקני, המופקדת על מתן התראות למשברים, שהתכנסה באותו בוקר, סיכמה את דיוניה במסקנה, כי במוחה"ת "לא מתוכננת כל מתקפה מתואמת מאסיבית בעתיד הנראה לעין".⁶

אולם בישראל נראו הדברים אחרת, ובשעה זו כבר הניחו, כי מצרים וסוריה עומדות לתקוף באותו יום. בעקבות זאת השתלשלו העניינים בבוקר יום הכיפורים כלהלן: ב-060555 התקיים דיון אצל שר הביטחון, דיין, ובו הועלתה לראשונה האפשרות שישראל תכה מכה מקדימה. הרמטכ"ל סבר, לאחר שהתייעץ עם מפקד חיל האוויר, כי על צה"ל להקדים ולהכות בשדות התעופה שבעומק סוריה.⁷ הוא הציע שנעביר מיד את כל המידע (על ההכנות הערביות) שבידנו לידי האמריקנים, כדי שידעו גם הם שהערבים אכן עומדים לפתוח במלחמה. דעת שר הביטחון הייתה, כי האמריקנים לא יתנו לנו "אור ירוק";⁸ ארה"ב "תאשים את ישראל שהיא גרמה להתלקחות בדרך של הסלמה", וישראל "תצא ניווקה בנושאי הצטיידות חיוניים".⁹

בשעה 0805 הובא הנושא להכרעת ראש-הממשלה. הרמטכ"ל טען בתוקף, כי הנחתת מכה מקדימה "תחסוך הרבה חיים". הוא הציע לרחות את ההחלטה הסופית בנושא עד הצהרים (דחייח בת כארבע שעות); בינתיים אולי יעמוד גם "הבית הלבן" על כך שמתרגשת מלחמה יזומה נגד ישראל, ושוב לא יהיה עוד תוקף לחשש, שמא תוטל על ישראל אחריות הפתיחה במלחמה.¹⁰ אולם ראש-הממשלה קבעה שצה"ל לא יבצע מתקפה מקדימה, בנימוק ש"אם נהלום ראשונים לא נקבל שום דבר מאף אחד".¹¹ לאחר הכרעה זו (09.25) זימנה ראש-הממשלה את שגריר ארה"ב בישראל, קיטינג, לשיחה,¹² ומסרה לו שהתקפה ערבית עומדת להתבצע אחר-הצהרים,¹³ וכי "אנו לא נהלום ראשונים".¹⁴

התגובה האמריקנית להחלטה לוותר על האופציה של תקיפה מקדימה לא הייתה

¹ בריעבר טען משה דיין, כי למכה המקדימה שהציע הרמטכ"ל לא יכולה הייתה להיות השפעה צבאית ממשית על המלחמה. בספרו על רוד אלעזר עוסק חנוך ברטוב בפרוטרוט בדיונים שקדמו להחלטה שלא להכות מכה מקדימה, אולם על-פי הרמטכ"ל שם לא השמיע דיין הנמקה כזו באוזני הרמטכ"ל או ראש-הממשלה בבוקר יום הכיפורים.²

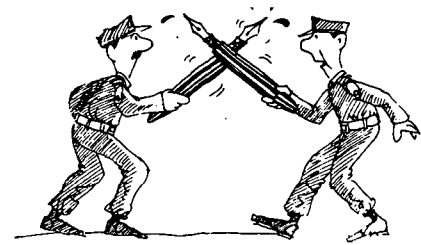
חד-משמעית. בספרו "מלחמת יום-הדין" מוסר חיים הרצוג, כי קיטינג שאל את ראש הממשלה: "גבירתי, האם בתכניתך להורות על ביצוע התקפת מנע?"¹⁵ לדברים אלה לא נמצא אישור אולם לדברי השר גלילי הנקודה החשובה בשיחה זו הייתה דווקא העובדה, כי השגריר האמריקני לא דרש כלל מישראל להימנע ממתקפה מקדימה.¹⁶ קיטינג דיווח לארה"ב על תוכן השיחה. לפי עדותו של קיטינג נודע לו רק בשעה 6 בבוקר לפי שעון ניו-יורק (12 בצהריים שעון ישראל), כי ישראל מעריכה שמדינות ערב עומדות לתקפה.¹⁷ דהיינו שעה וחמישים דקות בלבד לפני פרוץ המלחמה. בפרק זמן מצומצם זה עמל קיטינג רבות לשכנע את הערבים וישראל "למנוע פגיעה בהפסקת-האש". על-פי הוראת הנשיא, ניכסון, הוא טלפן לשרי החוץ של מצרים וישראל, ששהו באותה עת בניו-יורק, וביקש משניהם לגלות מתינות "ולהימנע מלפגוע בהפסקת-האש".¹⁸ אולם בשיחתו עם שר החוץ הישראלי, אבא אבן, הודיש מוזכר המדינה, שהוא "מבקש שירשם, כי ההחלטה (להימנע ממכה מקדימה) הייתה החלטה ישראלית, שנמסרה לארה"ב לאחר שסוכם עליה (בישראל)". הוא הוסיף, כי באופן אישי נראית לו החלטה זו נכונה, "אולם ארה"ב אינה רואה צורך לייעץ לישראל בנושא שעליו החליטה כבר בעצמה".¹⁹ לאחר מכן טלפן קיטינג לשר החוץ ותדרך אותו לפנות לגולדה מאיר פעם נוספת, אולם גם לאחר התדרוך מארה"ב הסתפק השגריר בכך שמסר מראה-הממשלה, כי "אם ישראל תימנע ממכה מקדימה, היא תניח לערבים לספק לעולם את ההוכחה החותכת שהם התוקפים; וכי אז תרגיש עצמה ארה"ב מחויבת מוסרית לסייע לישראל".²⁰ אין ספק כי מעבר לרצון האמריקני להבהיר לישראל את שביעות הרצון על ההחלטה שלא להכות מכה מקדימה, שיקפו התבטאויותיהם של מוזכר המדינה והשגריר עניין אמריקני להבהיר לצמרת המדינית בישראל, כי ארה"ב לא תיטול על עצמה אחריות מיוחדת באשר לתוצאות העוללות לנבוע מקבלת ההחלטה על-ידי ישראל, או לחוש יתר מחויבות לסייע לעניין הישראלי בשל כך. יתר על כן, בלטה הימנעותם הקפדנית מהתייחסות מפורשת לעמדה שתוקט ארה"ב, באם תחליט ישראל בכל-זאת לצאת למתקפה מקדימה. ניתן אפוא לאמור, כי השיקול המרכזי שהנחה את הצמרת המדינית הישראלית בהחלטתה שלא להנחית מהלומה צבאית מקדימה על צבאות סוריה ומצרים, היה הערכתה כי ארה"ב לא תהא נכונה להתייצב לימין ישראל באורח חד-משמעי, אם יסתבר לה שישאלה היא שפתחה במלחמה. הערכה זו גובשה במהלך המגעים השוטפים שקיימו נציגי ישראל עם נציגי הממשל האמריקני בתקופה שלפני המלחמה, ואשר מהם הובן, ככל הנראה, כי ישראל חייבת להימנע

מלחמה מלחמת מנע ומלירות את הירייה הראשונה, אם ברצונה לזכות בסיוע האמריקני החיוני. בשעות המעטות שנותרו בבוקר יום הכיפורים – לאחר שנודע כי מצרים וסוריה עומדות לתקוף את ישראל כמתואם – לא נעשה למעשה ניסיון ממשי להעריך מחדש דברים אלה, לאור המצב הקריטי שנוצר בשטח, ולהעמיד את האמריקנים על חומרת המצב. כמורכב ברור כי מבחינת ארה"ב מרווח הזמן שעמד לרשות ראשי הממשלה להגיב על הידיעה שמלחמה עומדת בשער, ולהפעיל לחצים כלשהם על ישראל להימנע ממכה מקדימה נע בין ארבע שעות (שיחת גולדה-קיטינג) לשעתיים (הגעת דיווחו של קיטינג לקיטינג). קשה לשער כי בתחומם של מרחב זמן כה מצומצם הספיק הממשל האמריקני לגבש מערכת מתואמת של לחצים משמעותיים על ישראל לכל תפתח במתקפה מקדימה, אף אם נעריך את יכולת התגובה שלו כמהירה ויעילה ביותר. כך קרה, שההחלטה שלא להכות מכה מקדימה הייתה, לאמיתו של דבר, החלטה ישראלית עצמאית לחלוטין.²¹ בלא שנערכו התייעצויות מוקדמות ממשיות עם ממשלת ארה"ב בעניין. יתר-על-כן, לא ניוו שום ניסיון לשכנע את האמריקנים בצורך שיש מבחינתה של ישראל לנסות ולשבש את המהלך הערבי מראשיתו. לאמריקנים נאמר בפשטות, כי ישראל החליטה שלא לבצע מתקפה מקדימה. התגובה האמריקנית הייתה אמביוולנטית. מחד גיסא, הביע הממשל שביעות רצון מכך שאשמת ה"תוקפנות" תוטל על שכם מדינות ערב ולא על ישראל, אך מאידך גיסא, ייתכן שעשה ניסיון לאותו, כי אין ארה"ב נוטלת על עצמה אחריות מיוחדת כלפי ישראל, נוכח הסיכון שיש מבחינתה של זו בעצם הוויתור על המכה המקדימה, וערפל במכוון את מסקנותיו האפשריות מהמצב שיווצר בעקבות כך. דהיינו: בעוד שהצמרת הישראלית כרכה באורח הדוק את סוגיית המכה המקדימה באפשרויות להשגת ציוד צבאי ותמיכה מדינית מארה"ב במהלך המלחמה, לא היה מעוניין הממשל האמריקני שיווצר קשר כזה, ורמז כי לא יטול על עצמו מחויבות מיוחדת בשל כך. בדעכו התברר, כי למרות שדחתה את המלצתו של הרמטכ"ל לצאת למתקפה מקדימה בבוקר יום הכיפורים, ואף-על-פי שויתרה על הסיכוי ש"מצבה של ישראל" יהיה "שונה לחלוטין" במהלכי הפתיחה של המלחמה,²² לא השיגה ממשלת ישראל את הפרות המדיניים והצבאיים שלהם ייחלה. כפועל נחלצו אמנם האמריקנים לסייע לישראל ברכבת אווירית, אך זאת לאחר שבוע תמים של לחימה. בסופו של חשבון הפעילו הם את הרכבת האווירית כ-14 באוקטובר, לא משום שסברו כי ישראל זכאית ל"פרס" כלשהו על הימנעותה ממכה מקדימה בבוקר יום הכיפורים אלא כתגובה

על הרכבת האווירית הסובייטית, שהחלה לפעול ב-10 לחודש, ולאחר שנכשל הניסיון האמריקני-סובייטי, בתיווך הבריטים ב-13 באוקטובר, להניע את מצרים להסכים להפסקת-אש "במקום".²³

הערות

1. גולדה מאיר "חיי"; ספריית "מעריב", 1975, עמ' 313 (להלן גולדה מאיר).
2. בעניין זה רדנים: E. Luttwak and W. Laquer, "Kissinger and the Yom Kippur War", Commentary, September, 1974; S. Rosen and M. Indyk, "The Temptation to Pre-empt in a fight Arab-Israeli War", Orbis, Summer 1976 כן בולטת דעתו של מפקד חיל האוויר בעת המלחמה, אלוף (מיל') ב' פלר, כפי שהובאה ב: Military Aspects of the Israeli-Arab Conflict: International Symposium. Jerusalem Oct. 12-17 1975: Univ. Publishing Projects. Tel-Aviv.
3. M. and B. Kalb Kissinger A. Dell Book, 1975 p. 520. (להלן קאלב).
4. שם, עמ' 518.
5. Abba Eben, An Autobiography. Steimatzky's Agency Ltd., 1977, p. 500. (להלן אבן).
6. The Pike Papers: House Select Committee On Intelligence C.I.A. Report. The Village Voice, Sept. 20, 1976, p. 20.
7. משה דיין, "אבני דרך", מהדורת "ידיעות אחרונות", 1976, עמ' 576.
8. חנוך כרטוב "דדו", 48 שנה ועוד 20 יום, ספריית "מעריב", 1978 (כרך ב'). עמ' 13. (להלן כרטוב).
9. "הנוסח המלא של דו"ח הביניים של ועדת אגרנט", "דבר", 9 אפריל 74, עמ' 4; דיין, עמ' 576.
10. כרטוב, עמ' 22.
11. גולדה מאיר, עמ' 310.
12. כרטוב, עמ' 22.
13. גולדה מאיר, עמ' 310.
14. שם.
15. חיים הרצוג, "מלחמת יום-הדין", הוצאת "עידנים", ירושלים, 1975, עמ' 62.
16. ישעיהו בר-פורת "שיחות עם ישראל גלילי", "ידיעות אחרונות", 27 אוק' 78, עמ' 7.
17. מסיבת העיתונאים של קיטינג ב-12 באוק' טובר על-פי: The Department of State Bulletin, No. 1792 p. 534.
18. קאלב, עמ' 519.
19. אבן, עמ' 502.
20. קאלב, עמ' 521.
21. W. B. Quandt, "Decade of Decisions", Univ. of California Press (Paper) 1977, p. 170.
22. ציטוט שדר שלחנה גולדה מאיר לנשיא ניכסון ב-8 אוק' 73 "עפ"י שמואל שגב, "מעריב", 26 מרס 76, עמ' 25.
23. דיון מפורט בסוגייה זו ראה במאמרי "הרקע המדיני לרכבת האווירית האמריקנית במלחמת יום הכיפורים", "מערכות", 256, יוני 1977.

ספרא וסייפא

מלחמת יום הכיפורים

”כישלון”

או ”ניצחון”?

תא”ל אריה בראון

במאמר ”מלחמת יום הכיפורים – הפתעה? ניצחון?” (”מערכות” מס’ 275) פוסק אל”מ (מיל) יעקב חסדאי, כי ”אי אפשר להגדיר את תוצאות מלחמת יום הכיפורים כניצחון, ופצער וכפאב צריך להי’ דות, כי תוצאות אלה קרובות יותר לכישלון”. לדעתו נסתמנה בעקבות מלחמה זו אפשרות, לפיה עלול בעתיד הקרוב להיסגר לחלוטין הפער אשר היה בינינו לבין מדינות ערב, ”ואפשר יהיה להשמיד את מדינת ישראל”. בן טוען הוא, כי החולשה אשר פקדה את ההנהגה, המדינית והצבאית, הביאה להקטנת עצמתנו הלאומית הכללית, ובעקיבות זאת למשבר האמון בעתידנו בכלל.

מתוך ידיעת העובדות והכרתן הריני משוכנע, שאין לדבריו של חסדאי יסוד מוצק כפי שהוא שואף להציג, וכי חלק מהערכותיו אינו מבוסס על מידע ועל הכרת כל העובדות לאשורן. מכאן שטועה חסדאי ומטעה במובנית דבריו התוכחה שלו, אשר רב נזקם על תועלתם. כדי להסיר מכשול מדרך הרבים מצאתי אפוא לנכון לבבן בזה את השאלות המרכזיות הנדונות במאמר.

האמנם כישלון?

הערכת חסדאי את תוצאות המלחמה לוקה לדעתי בחסר, הן בבחינתה את המהלכים המדיניים אשר קדמו למלחמה זו ונבעו ממנה והן בהתמקדותה היתרה, חסרת הפרופורציה, בבעיות קרב הכלימה, ובנסיון לבחון את תוצאותיה הצבאיות של המלחמה על-פי ההצלחה או אי ההצלחה של קרב זה על מהלכיו הראשוניים.

מקובל להעריך מלחמה על-פי תוצאותיה הסופיות. כך היה מקובל גם אצלנו בעבר, וכך יש לנהוג לגבי מלחמת יום הכיפורים. מתמיה מדוע מגדיר חסדאי את המלחמה כ”כישלון”. האין הוא יודע מי ביקש הפסקת אש במלחמת יום הכיפורים ומי לחץ בעבורה? מי איים בהתערבות, באם לא יפסיק צה”ל את התקדמותו והאם קשה להעריך, מה היו התוצאות הסופיות של המלחמה, אם אכן היינו משוחררים מהתערבותן של המעצמות?

אני משוכנע שהתשובות לשאלות אלו ידועות היטב לחסדאי, ולכן מפליג אותי, כיצד הוא ואחרים מתאמצים להציג את תוצאות מלחמת יום הכיפורים ככישלון. אי אפשר להתכחש לעובדה, שהמלחמה החלה כאשר לא היינו מוכנים במידה הדרושה, וכי לאויב היו הישגים לא מבוטלים בימים הראשונים למלחמה. עם זאת, אי אפשר שלא להכיר בעובדה, כי מלחמה זו הסתיימה בניצחון ישראלי ברור ומשכנע; כאשר ברמת הגולן לא רק שהדפנו את הסורים, אלא גם חדרנו לתוך שטחם כדי ק”מ מדמשק, ובחזית המצרית כיתרו כוחותינו את הארמיה השלישית, חצו את התעלה, וניצבו 100 ק”מ מקהיר. אכן, כוחות מצריים התמקמו גם מרחית לתעלה, אך מי הרים ידיים? ועל מי לחצו המעצמות להפסיק להתקדם? – הלכל זה אפשר לקרוא ”כישלון”?

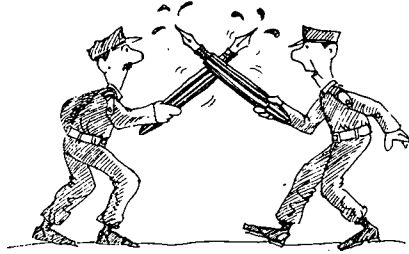
חסדאי איננו מתעלם אמנם מן העובדה, שהמלחמה קירבה אותנו לקהיר ולדמשק, אבל טוען, כי עובדה זו איננה יכולה למחוק את העובדה המכרעת יותר, לפיה היו לערבים הישגים משמעותיים גם בקרקע וגם בזמן. לדעתו ”הוכרעו תוצאות המלחמה ביום הראשון שלה. כאשר זלחו המצרים את התעלה, והסורים פרצו ברמה, הם

המחבר שימש בעת מלחמת יום הכיפורים כמו-כירו הצבאי של שר הביטחון דאז, ראי”ל (מיל) משה דיין. במסגרת זו שהה במחיצת מקבלי ההחלטות, והיה עד לאירועים שונים. על רקע זה ראייתו השונה את פני המלחמה.

השיגו את ההישג המכריע שהיה ררוש להם מבחינה צבאית ומדינית... כל מה שעשה צה”ל לאחר מכן, היה ניסיון לצמצם את המשמעויות החמורות של ההצלחה המצריית והסורית.” הצגת דברים זו עולה בקנה אחד עם התעמולה הערבית, אשר ”הצלחי” חה” להפוך את כישלונם לניצחון; ומאחר שלא יכלו להתכחש לעובדות תוצאותיה של המלחמה, הדגישו ביתר שאת את הצלחתם לחצות את התעלה. ייתכן שעצם חציית התעלה החזירה לערבים את כבודם, אולם מכאן ועד לקביעה, כי הללו השיגו את יעדיהם במלחמה, רחוקה הדרך. האם אפשר לעשות שימוש בתיאוריה זו של ”יום המלחמה הראשון” גם לגבי מלחמות אחרות שהתחוללו או שניטשות כיום בעולם? ההיסטוריה אינה חסרה דוגמאות של מלחמות, אשר בהן לא קבע המהלך הראשון את תוצאות המלחמה. תוצאות מלחמת העולם השנייה, לדוגמה, אינן נבחנות לאור המהלכים המוצלחים שנקטו הגרמנים ביום פתיחת המלחמה בפולין, או לאור הצלחתם לבתר את צרפת בתחילת מלחמה זו. ובאם תנצה, לדוגמה, איראן במלחמתה בעיראק, על-ידי הריפת העיראקים וחזירה לתוך ארצם עד למרחק של 40 ק”מ מבגדד, האם אפשר יהיה לטעון, כי למעשה העיראקים הם שניצחו במלחמה, משום הצלחתם במהלכים הראשונים של המלחמה? דוגמי אות אלה ממחישות, כי ניתוחי המלחמה והערכת תוצאותיה חייבים להיקבע הרבה מעבר לנקודת הפתיחה ולמהלכים הראשוניים של הלחימה.

להערכתנו מעוות אפוא חסדאי את סיכום המלחמה, בייחוס לערבים הישגים מעל ומעבר להצלחתם הממשית, ובהמעטו, לעומת זאת, בהישגי ישראל במלחמה זו. מלחמת יום הכיפורים לא הייתה אולי ניצחון גדול עבורנו, אבל בוודאי שאי אפשר להגדירה ככישלון; ומכאן שלא נזקקנו כלל להסתיר את האמת מידיעת הציבור, כפי שנהגו לעשות מדינות ערב, אשר הפכו כל מפלה לניצחון. בכלל זה תכונתם במלחמת יום הכיפורים.

ואכן, בעולם מעריכים את תוצאות מלחמת יום הכיפורים באור שונה מכפי שרואה אותו חסדאי, במיוחד במישור הצבאי. בעולם לומדים את מהלכיה של מלחמת יום הכיפורים, תוך יחס של השתאות, כבוד והערצה לצה”ל, אשר הצליח להפוך את הקערה על פיה תוך ימים ספורים. ב-1978 למדתי במכללה לביטחון לאומי בבריטניה, ובתוך כך נודמתי לי לשהות

ולהתיר כניסתם של 8,000 חיילים מצרים בתוספת ארטילריה וטנקים מזרחה לקו זה. חסדאי דוחה את הטענה, לפיה פנה סאדאת לדרך השלום, אחרי שנוכח כי אי אפשר להכריע את ישראל בדרך צבאית. אולם העובדות הידועות לי על מהלכיו של סאדאת, וזאת משנת 1971, אינן מראות על כיוון חד וחלק של "דרך מלחמה" או "דרך שלום" שהחלו או הסתיימו במועד מסוים. אצל סאדאת שיחקה המלחמה כאחת הדרכים להשגת יעדים מדיניים. בהמשך למדיניות קודמו, נאצר, אשר נאלץ להסכים להסכם הפסקת האש באוגוסט 1970 (כתוצאה מהמצב החמור בחזית ובעורף), נכון היה סאדאת לחתום על הסכם חלקי בשנת 1971. סימוכין לכך ניתן למצוא בראיון של רבין עם סאדאת ("ידיעות אחרונות", יום הכיפורים תשמ"א). בתגובה לניסיון שיכנוע של רבין, כי סאדאת פנה לדרך השלום בשנת 1974, מפסיקו סאדאת ומדיג'י: "1971. בשנת 1971. בשנה הראשונה לנשיאותי הייתה היוזמה הראשונה שלי, בה היבעתי את השקפתי, אבל לא היה לכך המשך". סאדאת המשיך בתהליך המדיני בשנים 1971-1973, כאשר במקביל הכין לעצמו את האופציה הצבאית. באותן שנים נערכו ניסיונות נוספים להגיע להסכמים חלקיים, אולם מצרים הקשיחה את תנאיה; אי לכך לא הושגו הסכמים אלה, ומחודש מאי 1973 החל סאדאת עובר ל"דרך המלחמה". ל"דרך השלום" חזר סאדאת בעקבות כישלונו להשיג את היעדים אשר הציב לעצמו ביציאתו למלחמה. כלום ניתן להעלות על הדעת שסאדאת היה מסכים לשבת עמנו לשולחן הדיונים אם היינו נוחלים מפלה?! רק מי שיכול להכיר בגודל הנזק והאבדות אשר נגרמו למצרים במלחמה זו יבין מדוע ביקש סאדאת הפסקת אש, ומדוע חתם על הסכם ההפרדה, על הסכמי הביניים, ומאוחר יותר על הסכם השלום.

קרב הבלימה וגורם ההפתעה

חסדאי תוקף גם את שיטת ההגנה של צה"ל ערב המלחמה, וכופף בכך שההפתעה הביאה לכישלון קרב הבלימה, ולכך שהיחידות הסדירות לא נערכו כראוי, המילואים לא גוייסו והמחסנים לא היו מאורגנים. חסדאי מודה שההפתעה הייתה גורם חשוב שהשפיע על כל מהלך המלחמה, אך מתנגד לטענה שהיערכות הכוחות הסדירים לפי התכנית וגיוס המילואים בזמן היו משנים את הכל.

בכונות ישראל לזוויתורים ולנסיגה הייתה קיימת לפני יום הכיפורים כלאחריה, ולא היה בתוצאות המלחמה כדי לשנות את המדיניות הבסיסית של ישראל, שהתבטאה בכונות לוותר על שטחים למען השלום. הדבר היחיד אשר השתנה הוא: הנכונות הערבית להסכמים ולשלום.

באותו הקשר ברצוני להתייחס גם אל האפשרות, אותה מעלה חסדאי, לפיה ניתן היה להגיע להסכם שלום בתנאי קמפ-דיוויד גם בשנת 1971. אני מוכרח להביע תמיחה: מהיכן שאב זאת?! ייתכן מאוד שחסדאי מתכוון לאפשרות הריאלית, אשר התי- עוררה באותה שנה, להגיע להסדר חלקי עם מצרים. הסדר כזה – אשר כונה על-ידי סאדאת בשם "הסכם לגבי התעלה" – הציע באותם ימים משה דיין, באמצעות תת שר החוץ האמריקני דאז, ג'וזף סיקו, בפגישה בה נכח גם שגרירנו לשעבר בארה"ב, שמחה דיניץ. הסכם זה דן בעיקרו בנסיגת כוחות צה"ל למרחק של 20-30 ק"מ מהתעלה, ובמעבר סמלי של 800 חיילים מצרים עם נשק קל מזרחה לתעלה. הצעה זו הוסרה מעל סדר היום על-ידי ראש הממשלה דאז, גולדה מאיר, אשר אימצה את העמדה, לפיה אסור לסגת מעבר לקו התעווים (כשמונה ק"מ מהתעלה), וכי אין להסכים למעבר של חייל מצרי אחד, שכן יש בצעדים אלה משום פגיעה בפירושו של סיני בעתיד לבוא.

שנים מספר לאחר מכן, בשנת 1975, במהלך השיחות על הסדר הביניים שלאחר מלחמת יום הכיפורים, נודמן לי לשוחח עם שמחה דיניץ, אשר טען כי לא ניתן היה להגיע ב-1971 להסכם זה. מאחר וג'וזף סיקו נכח בחדר הדיונים, הצעתי לדיניץ כי ניגש אליו ונשאל לדעתו. סיקו אכן אישר את הערכתו וטען, כי בשנת 1971 ניתן היה להגיע להסכם. על רקע זה ברצוני להדגיש, שבשנת 1971 ניתן היה כנראה להשיג הסדר חלקי, אבל לא הסכם שלום בתנאי קמפ-דיוויד, כפי שטוען חסדאי בביטחון כה גדול. אילו היה מושג הסכם חלקי זה בשנת 1971, אפשר שהדינמיקה של ההסכם והמציאות אשר הייתה נוצרת בעקבותיו היו מוליכים לחתימת הסכמים נוספים, ואולי אף להסכם שלום. קשה אמנם להעריך, אם קיומו של הסדר חלקי עשוי היה למנוע את פריצתה של מלחמת יום הכיפורים, אולם סביר להניח, שההתערורות המצרית למלחמה הייתה קטנה בעקבות זאת, אם לא שוקטת. בזכור, הסכימה ישראל בהסכם הביניים שלאחר מלחמת יום הכיפורים לסגת למרחק שמעל ל-30 ק"מ מקו התעלה,

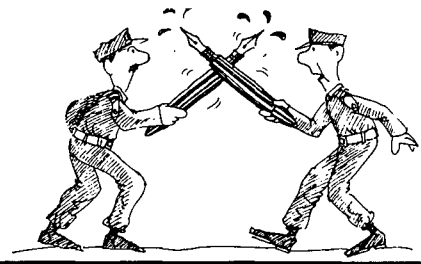
שנה תמימה בחברת קצינים בכירים מ-23 מדינות בעולם, וכן לבקר במספר ארצות וצבאות. בכל שיחותי, פגישותי והדיונים בהם נטלתי חלק, שמעתי על צה"ל דברי הערכה בלבד; ובהתייחסות ספציפית ל-מלחמת יום הכיפורים ציינו כולם את ניצחונה המזהיר של ישראל, אשר למרות ההפתעה הצליחה להפוך את מצב הפתיחה על פיו, לחצות את תעלת סואץ בחזית המצרית, ולהדוף את הסורים אל עבר דמשק בחזית הצפונית.

מטרות המלחמה ומהלכים מדיניים

לדברי חסדאי עוצבו מטרות המלחמה של צה"ל לאור מדיניות של סטטוס-קוו, שחתרה להגן על המצב המדיני ששרר מאז מלחמת ששת הימים, וזאת לעומת המטרה המדינית הערבית המנוגדת, שנועדה לשבור את הסטטוס-קוו. לדברי חסדאי "אכן נשבר הסטטוס קוו לחלוטין, והחל אותו תהליך שהיה המטרה המדינית הראשונה במעלה של מצרים וסוריה – נסיגת ישראל לגבולות 1967".

ניקח כדוגמה את המצב בחזית הסורית. האם נשבר הסטטוס-קוו 40 ק"מ מדמשק, בכונותנו להסכם ביניים, בעודנו ממשיכים לשבת ברמת הגולן?! והאמנם אנו כבר בדרך לגבולות 1967? חסדאי חוזר ודוחה את הטענה, לפיה פנה סאדאת לדרך השלום, אחרי שנוכח שאי אפשר להכריע את ישראל בדרך צבאית. הרבה יותר הגיוני לדבריו לאמר: "כי ההנהגה הישראלית שינתה את עמדותיה, אחרי שאיבדה את האמון ביכולתה לקיים את הסטטוס-קוו". מכאן הוא אף מסיק כי: "בסופו של דבר השפיעו תוצאות מלחמת יום הכיפורים על עמדותיה המדיניות של ישראל הרבה יותר מאשר על אלה של מצרים". (הזכרתו את מצרים בלבד, ללא סוריה, הנה בוודאי משום, שרק עם מצרים חתמנו הסכם שלום, אך חסדאי צריך להסכים לכך, שלגבי סוריה, לפחות, לא נשבר הסטטוס-קוו.)

אולם האמת הנה פשוטה יותר, וזו נאמרה בצורה זו או אחרת על-ידי כל ממשלות ישראל: תמורת שלום אמת מוכנה ישראל לוותר על שטחים. בעיקר נאמרו דברים אלה לגבי מצרים וסוריה. כבר בשנת 1968 הודיעה ממשלת ישראל, כי תמורת שלום אמת תהיה ישראל מוכנה לסגת מסיני ומרמת הגולן; ורק מאוחר יותר סייגו ממשלות ישראל החלטה זו ב"אי חזרה לגבולות 1967", ב"קביעת גבולות ביטחון" וכיו"ב. אני אומר זאת בכדי להדגיש, כי

לדבריו לא חסרו מאות טנקים בקו החזית, אלא בודדים. הוא מסכים שפלוגות הטנקים והגדודים לא חנו במקומות המיועדים להם לפי תכנית ההגנה, אך טוען שביצעו את התקפות הנגד כמתוכנן. לדבריו אכן החלו אלה לנוע רק בשעה 14.00 (שעת תחילת המלחמה). אך גם אלה שהגיעו כמתוכנן אל עמדותיהם, לא שינו את מהלך הקרב באזורם. הוויכוח הציבורי סביב השאלה, מי אחראי לכך שהטנקים לא היו בעמדותיהם בשעה 14.00 הנו אפוא, לדעתו, שולי וחסר משמעות, ואת כל האשמה הוא מטיל בתכנית ההגנה כולה.

חסדאי טוען, כי שיטת ההגנה בסיני הייתה גרועה, טענה לגיטימית לכאורה, אלא שבניסיון להוכיחה הוא מתבסס על נתונים לא נכונים ועל הערכה, לפיה העובדה שכוחות השריון לא היו ערוכים בעמדותיהם לפני פתיחת המלחמה, הנה רבר שולי. נדמה לי שפה חסדאי הרחיק לכת. כחוקר של ועדת אגרנט צריך חסדאי לדעת את העובדות הנכונות: כוחות השריון, ברובם הגדול, היו בשעה 14.00 במרחק של 70-100 ק"מ מהתעלה, ובקו הראשון לא היו יותר משלושה טנקים. כיצד ניתן לטעון, כי כוחות אלה ביצעו את התקפות הנגד כמתוכנן?! כיצד ניתן לטעון לכישלונה של תכנית אשר לא הגיעה כלל לכלל ביצוע?!

בהשוואה להגנה ברמת הגולן אומר חסדאי: "באופן פרדוכסלי אפשר לסכם, כי בחזית סיני אי אפשר היה למנוע את הצליחה המצרית, גם אילו לא היינו מופתעים; ואילו בגולן אפשר היה למנוע את הפריצה למרות ההפתעה. בשני המקרים לא הייתה ההפתעה גורם שהשפיע באופן מכריע על תוצאות המערכה." בהקשר זה צודק חסדאי בדבר אחד בלבד: בשני המקרים לא הייתה ההפתעה גורם מכריע. הגורם המשפיע העיקרי היה: אי ביצוע פקודות ואי היערכות בזמן בהתאם לתכניות האופרטיביות. לצבא הסדיר לא הייתה כלל הפתעה. ערב המלחמה הוא נכנס לכוננות הגבוהה ביותר, ובלחץ הדרג המדיני תוגברו החזיתות (בפרט רמת הגולן) בצורה משמעותית, וכן תוגבר חיל המודיעין וחיל האוויר. צה"ל כולו אמין, שבכוחו של המערך הסדיר לכלום את כוחות האויב ביתר הצלחה עד לבואם של כוחות המילואים. לדעתו, אילו אכן היו כוחות צה"ל נערכים בהתאם לתכנית (במיוחד בסיני), גם אם לא היו בולמים לחלוטין את הצליחה המצרית, היו בוודאי משבשים אותה, ומונעים מהמצרים את הישגיהם הראשוניים, גורם אשר לו

הייתה ודאי נודעת השפעה על פני המערכה כולה.

הערכת המודיעין ואחריות הדרגים הבכירים

חסדאי משחרר את המודיעין מאחריות כלשהי להערכת המודיעין, תוך תליית הקולר ל"כישלון" בדרגים המדיניים והצבאיים הבכירים, אשר במקום לתת תשובה ל"מהות הסיכון", שהייתה ברורה וידועה גם בלי שום אתראה מודיעינית על המלחמה, העדיפו לבסס את רמת הכוננות על ה"סבירות". (היא הערכת המודיעין באותם ימים).

מופלא בעיני, כיצד מוכן חסדאי לשחרר את המודיעין, האחראי על הערכת המודיעין הצבאית הלאומית, ולהטיל את האחריות הבלעדית על הדרגים הגבוהים, כאילו יש לכל אחד מהם מודיעין פרטי משלו. אם אין ל"סבירות המלחמה" כל ערך, אזי היינו צריכים להחזיק כל השנים את כל העם מגויס, כי רק בדרך זו ניתן לתת תשובה ל"מהות הסיכון", השרירה וקיימת גם בימים אלה. למרות הערכת המצב של אמ"ן - "הסבירות הנמוכה" - העריכו דווקא הדרגים הבכירים, באותם ימים שכן מאי לבין אוקטובר 1973, כי פני הערבים למלחמה. הדבר שלא היה ברור, לדעתו, הוא העיתוי.

על מנת לסתור את טענתו של חסדאי בדבר ה"נעילות" על "הסבירות הנמוכה", אציין שני אירועים הזכורים לי היטב כמי שנכח בהם. בחדש מאי 1973 הופיע שר הביטחון בכנסי קצינים בכל צה"ל, בכדי להעביר לקצונה את הערכת המצב שלו. להלן דברים אשר אמר בכנס קצינים בפיקוד המרכז ב־15 במאי 1973: "אינני יודע באם הם יפתחו באש או לא, אבל הם יותר קרובים לכך היום מאשר אי פעם במשך כל השנים. אני רוצה להציע לעצמנו, גם כאשר מאחורינו תוצאות מלחמת ששת הימים ומלחמת ההתשה, לא לזלזל בערבים, באם תתחדש האש. פירוש הדבר, לעשות את כל ההכנות הדרושות לאפשרות כזאת, שבקיץ זה תתחדש האש, ונעמוד בפני סיכוב נוסף, ואז לעשות אותה שנה הופיע שר הביטחון 21 במאי של אותה שנה הופיע שר הביטחון בפני פורום המטה הכללי, לפי בקשתו, ובסיכום הערכתו את המצב נתן הוראה כשם ממשלת ישראל: "על צה"ל להתכונן לכך שבסוף קיץ זה יפתחו מצרים וסוריה, בלי ירדן, במלחמה בישראל; על הצבא להיות מוכן לחידוש מלחמה זו מיוני, הואיל

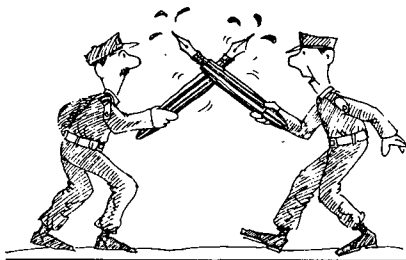
והכוחות הערכיים מרוכזים כבר עתה במידה מרבית לאורך הקווים ותכניותיהם הושלמו."

האחריות על הערכת המצב הכוללת בצה"ל היא, לדעתי, על ראש המטה הכללי, אשר מעביר את המלצתו לדרג המדיני. בחדש מאי 1973, כאשר נתגלו ידיעות על כוננת הערבים לפתוח במלחמה, ראה המודיעין הישראלי אפשרות זו ב"סבירות נמוכה". למרות שבאותם ימים מסר הרמט"ב ל"ל לדרג המדיני, כי להערכתו "במידה שמצרים וסוריה הולכים להתקפה מתואמת, תהיה התרעה של 48 שעות", המליץ הוא לגייס כוחות מילואים, ולבצע את תכנית "כחול-לבן". המלחמה נמנעה, ומכל מקום לא פרצה.

ההבדל בין מאי 1973 לבין אוקטובר 1973 הוא, שבמקרה השני קיבל הרמטכ"ל את הערכת המודיעין, כי האפשרות שתפרוץ מלחמה היא "בסבירות נמוכה", ולכן לא רק שלא המליץ על גיוס מילואים, אלא נוקט ל"דרכון" של הדרג המדיני, בכדי לתגבר את החזיתות בכוחות סדירים.

בדברי אלה אינני בא להטיל אחריות בלעדית על המודיעין, ובכך להפחית כמשהו את אחריותם של הדרגים הגבוהים בצבא, או של הדרג המדיני. ערב מלחמת יום הכיפורים התקיימו דיונים בהם נטלו חלק כל הגורמים השותפים להערכה הכוללת; כל אחד מהם נושא באחריות במידה כזו או אחרת, אבל אין בזאת כדי לשחרר את המודיעין מהערכתו. באחריות שאני תולה במודיעין אינני מתייחס רק ל"סבירות הנמוכה", אלא להערכה הכללית והיומית אשר אותה הגיש המודיעין באותם ימים בהתייחסותו לידיעות המודיעיניות (אשר זרמו מהשטח ונצפו עלידי כוחותינו) אודות ההכנות הפיזיות אשר עשו המצרים לצליחה; ידיעות מודיעיניות אחרות, לפיהן עתידה להיפתח מלחמה ב־1 באוקטובר; ידיעות על יציאת משפחות המומחים הסובייטים את סוריה ב־5 באוקטובר וכן ידיעות רבות אחרות. על אף כל זאת העריך אמ"ן, כי מדובר בתרגיל גדול ממדים, וגם כאשר נשאל ראש אמ"ן באותם הימים על-ידי הדרג המדיני, אם אין חשש כי עורכים לנו הונאה, אישר בביטחון כי המדובר בתרגיל. עובדות אלה סותרות את דעתו של חסדאי לפיה נבע "כישלוננו" במלחמת יום הכיפורים מהשתעבדות הדרגים המדיניים והצבאיים להערכת המודיעין בדבר "סבי" רות נמוכה."

לדעתי לא העריך המודיעין נכונה גם את

מות קודמות היו מחדלים רבים. אולם מאחר שהניצחון שאפף מלחמות אלה היה משכנע יותר, ובעיקר מאחר שלא כמו מקטרגים ומלעזים, גם לא הוקמו ועדות חקירה ממלכתיות, ולא בוצעה הלקאה עצמית.

סיכום

ככלל מלחמה כן במלחמת יום הכיפורים, היו טעויות ותקלות של כל הדרגים, כולל הדרגים המדיניים והצבאיים הבכירים, אשר בעיקר אותם תוקף חסדאי. אולם היו במלחמה גם גילויים חיוביים, מהלכי מלחמה מכריעים ומעשי גבורה רבים – אותם אין חסדאי מוצא לנכון להוכיח אפילו במלה אחת, וחבל מתקבל הרושם, כי חסרה במאמרו התייחסות אובייקטיבית לנושא, וכי עמדה שלילית אל המערכת, או מרירות כלפיה, מקלקלות כאן את השורה.

עם סיום כתיבת תשובתי זו למאמרו של חסדאי ב"מערכות", הופנתה תשומת לבי למאמר נוסף אשר פרסם חסדאי ב"ידיעות אחרונות" מיום 17.10.80, המהווה המשך ופיתוח מאמרו הנדון.

דומה כי במאמר זה מתערערת קמעה נחישות דעתו של חסדאי. הפעם הוא מוכן להורות, שאי אפשר לקבוע בוודאות, אם ניתן היה להשיג שלום בתנאי קמפ-דייוויד בשנת 1971, למרות שהיה בטוח בכך קודם לכן, ותולה את הסיבות להזירתו הפעם במקורות סותרים ומגמתיים.

חסדאי גם מעורר את השאלה: מי מוסמך לקבוע את האמת? ומסגנון כתיבתו עולה, כאילו היה הוא אפוסטרופוסה של האמת. בדבריו על מלחמת יום הכיפורים נכשל לדעתי חסדאי, בעקבות מקורות סותרים ומגמתיים, לא רק לגבי שלום אפשרי בשנת 1971, אלא ברוב דברי התוכחה שלו. אז איפה היא האמת?! אנו אכן חיים בחברה המאפשרת חופש ביטוי, אך האם לא נכון היה – אם לא להניח את הדברים להיסטוריונים – לפחות לבדוק ולחקור את העובדות לפני הטחת ביקורת כה חריפה ומויקה?! נוכח פרסומם של ספרים ומאמרים מהסוג הנדון, נעשה הערפל הסובב את מלחמת יום הכיפורים כבד יותר ויותר. על רקע זה מתגבר הצורך להציג סוף סוף לידיעת הציבור את מלוא העובדות על מה שהתרחש במלחמה, ובכלל זה לפרסם את דו"ח ועדת אגרנט בשלמותו. הגיעה העת להוצאתה של האמת לאור.

להגנה על ההנהגה הצבאית או המדינית של הימים ההם, אבל למרות הרוח הקשה אשר פקדה אותנו לאחר המלחמה ובעקבותיה, למרות החיטוט הקשה בשאלות שהמלחמה העלתה, ולמרות המצב הכלכלי בארץ כיום ומעמדה המדיני של ישראל בעולם – הריני מתקומם כנגד דבריו של חסדאי, לפיהם איבדנו את הביטחון בעתידנו ככלל. על מה מבוססת הערכה זאת? על כישלון ב"מירוץ מוחות" במלחמת יום הכיפורים?! האם לא אנו שניצחנו ב"מירוץ" זה בעת חציית התעלה ובמהלכי מלחמה מכריעים אחרים?! לא אטעה אם אומר שניצחנו גם בהבאתו של סמדת לחתימת הסכם שלום; שכן אם היו למדינת ישראל יערי מלחמה או מטרות בסיסיות באותם ימי מלחמה, כבימים אלה, הריהם מתגלמים בחתימה לשלום.

חסדאי מציג שאלה נוספות: "האם החברה הישראלית במשבר בגלל הכישלון במלחמת יום הכיפורים, או מפני שהעם עיף מאבדות, ולא מבין את גודל הניצחון?" לדעתי יש כאן ניסיון לא מוצלח לאפיין את החברה הישראלית של היום על-פי ההלם שפגע בה בעת מלחמת יום הכיפורים ומיד אחריה. אינני רוצה להיכנס עם חסדאי לוויכוח בדבר טיבו או עצם קיומו של משבר הפוקד כיום את החברה הישראלית, ואינני מבקש להיזקק במסגרת זו לבירור, האם מקורו של המשבר ברקע מדיני פנימי, בקשיינו הכלכלי-ליים, בבעיותינו החברתיות, או במעמדנו בזירה הבינלאומית. יהיו סיבות המשבר וממדיו (באם הוא קיים) אשר יהיו, אין אני רואה אפשרות לייחס זאת היום באופן כל כך קטגורי וחד משמעי למלחמת יום הכיפורים, אשר הייתה לפני למעלה משבע שנים. אני בטוח שאמון העם בצה"ל הוא מלא, כפי שהוכח הדבר הן בשניקומו של צה"ל, הן במבצעים כמו "אנטבה", והן בפעולות צבאיות שהתבצעו בשנים האחרונות. אם בעקבות המלחמה וספיחיה קיימת היום בציבור נטייה חזקה יותר לבקר את המתרחש בצה"ל ובמדינה, הרי אין בכך פסול, אך לא ער כדי הטלת קדרות כוונת על העתיד.

איש לא טען, ולא טוען גם כיום, שבמלחמת יום הכיפורים היה הכל כשורה. היו הרבה דברים שלא היו בסדר, בהרבה תחומים, ובדרגים שונים. אם ייובט חסדאי את ותיקי הקרבות ומפקדים שנטלו חלק במלחמת קודמות, ילמד מהם שגם במלח-

תוצאות מלחמת יום הכיפורים, כאשר למירת הנזק, האבדן והזעזוע אשר נגרם למצרים וסוריה בעקבות הישגינו במלחמה זו, אילו הערכנו נכונה את המפלה הקשה אשר נחלו מצרים וסוריה ואילו לא הלקאתנו העצמית, היה מעמדנו המדיני שונה, וייתכן מאוד שיכולנו לנהל את המשא ומתן שלאחר המלחמה מעמדה של יתר כוח; כשהמדובר לא רק בהסכמי ההפרדה ובהסכמי הביניים, אלא אולי גם בהסכם השלום האחרון אשר נחתם בקמפ-דייוויד. דומני כי היחיד אשר עמד על מצבן האמיתי של מצרים וסוריה לאחר המלחמה היה שר החוץ האמריקני דאז, הנרי קסינג'ר, עובדה אשר, להערכתו, סייעה לו רבות, בניסיונו לגשר על הפערים שבין עמדות הצדדים ולהביאם לחתימת ההסכמים.

המשבר בחברה הישראלית והפער בינינו לבין הערבים

חסדאי מרחיק לכת וטוען, שהשוואת תוצאות מלחמת יום הכיפורים לתוצאות מלחמותינו הקודמות מעידה: "כי בעיני העם הפער בינינו לבין העולם הערבי הולך וקטן. יתר על כן, נסתמנה אפשרות שבעתיד הלא רחוק אולי ייסגר פער זה לחלוטין, ואפשר יהיה להשיג את מדינת ישראל". אולם קביעה זו נזרקה לחלל, בלא שחסדאי מוצא לנכון לבססה. כאילו מישורים הולך הפער ונסגר? ועל רקע מה מסתמנת האפשרות הקודרת אותה הוא חוזה?

אמנם, אין להעלות על הדעת כי צבאות ערב קופאים על שמריהם. ההתעצמות הערבית מאז מלחמת יום הכיפורים, כולל באמצעי לחימה מהמתקדמים ביותר בעולם, הנה גדולה לאין שיעור מההתעצמות אשר חלה באותו פרק זמן בצה"ל, ועם האפשרות של סגירת הפער בינינו לערבים יהיה עלינו להמשיך ולהתמודד עוד שנים רבות, אך אף על-פי-כן ולמרות הקשיים הכלכליים והאחרים בהם אנו נתונים, מצליח צה"ל לשמור על יחסי הכוחות ולהרתיע את צבאות ערב. פתיחת המלחמה ומהלכה מלמדים, לדעת חסדאי, כי ב"מירוץ המוחות" קטן הפער האמור לדעתנו, ואת האחריות לכך הוא מטיל על הפיקוד הבכיר של הצבא ועל ההנהגה המדינית, אשר חולשתם היא שהביאה, להערכתו, להקטנת עצמתנו הל-אומית הכללית, ובעקבות זאת למשבר האמון בעתידנו בכלל. אין לי כוונה לצאת

"ש"ש"ובך

תכנון וביצוע

אל"מ (מיל') ד"ר זאב איתן*

לאורך חוף הים התיכון. לא הייתה זו סגירה הרמטית. כמה מעוזים נבנו במקובץ כגון קבוצת מעוזי "מילנו" בקנטרה, שנבנו במרחק ק"מ אחד זה מזה, אך המרחק הרגיל בין מעוז למשנהו היה כעשרה ק"מ. בתוך המעוזים, ובחלק מן המקרים על ידם וביניהם נבנו רמפות לטנקים. רמפות כאלה נבנו לעתים גם מאחורי המעוזים ("סנפירים"). מספר הטנקים שנועדו לכל מעוז לא היה קבוע. לעתים הייתה זו מחלקה או פלוגה ולעתים לא הוקצו כלל טנקים לסיוע למעוז.

התכנית

בתקופה שבין מלחמת ההתשה למלחמת יום הכיפורים שרר שקט בקו התעלה, ואלוף פיקוד הדרום, אן, האלוף אריאל שרון, הורה לסגור חלק מן המעוזים. נותרו 16 מעוזים, שהיו ממוקמים בפתחי הצירים העיקריים, ובכל אחד מהם נמצאו בין 16 ל-60 חיילים. שמונה מחלקות טנקים (24 טנקים) נועדו להילחם כמחלקות טנקים צמודות למעוז, בתוך המעוז או בעמדות קרובות אליו. שמונה פלוגות נוספות נועדו להיערך בקו מאחורי המעוזים. חטיבת טנקים אחת נועדה להיערך מאחורי הפלוגות בקו שלישי. במסגרת היערכות זו תוכנן לרכו שלושה גדודים בשלושה מקומות, המרוחקים זה מזה מרחק רב. גדוד קנטרה בצפון, בגורת איסמעיליה-טסה בגורת, וגורת מוצא ה-מיתלה-סואץ בדרום התעלה. גדודים אלה לא נועדו לפי התכנית להיות במקום אליו יגיע האויב, אלא מאחור, ולהיות מופעלים משם לפי הצורך או לבלום אויב שיצליח לפרוץ קדימה. גדוד יום טוב, הצפוני בשלושת הגדודים בקו, פיצל פלוגה שלמה ונשארו לו שתי פלוגות שלמות, שאחת מהן שלחה מחלקה ל"מילנו". גדוד שלו ז"ל, הגדוד המרכזי, כלל מראש שתי פלוגות בלבד שמוקמו ב"חזיון", ב"פורק" ובגורת "מצמד". גדוד זה צריך היה לקבל פלוגת השלמה (שלישית) מגדוד מצנע, ובפועל הוא קיבל אותה כשעתיים אחרי תחילת הלחימה. הגדוד הדרומי, גדוד עמנואל, היה גדוד מלא בן שלוש פלוגות, מפוצלות מראש בשלושה תעוזים: "מצווה", "נוצה" ו"צידר". לפי התכנית היה צריך גדוד זה לשלוח לפני תחילת הלחימה מחלקה אחת מכל פלוגה למעוזים אלה: ל"בוצרי", ל"מסרק" ולראס סורה. ה"פלוגות" שנותרו היו אם כן ברוב

הקמת המעוזים וקו בר-לב

אליבא דרמטכ"ל מלחמת ההתשה, רא"ל חיים בר-לב ועל פי דברי אלוף אברהם ארן, מפקד סיני בתחילת הקמת הקו ומתכננו הראשון, נועד קו המעוזים לענות על שתי בעיות: מלחמת ההתשה ותחילת מלחמה כוללת ("מעבר חלק" לקרב הגנה).

ההחלטה להקים את קו המעוזים קיבלה דחף משתי תקריות אש. האחת אירעה ב-8 בספטמבר 1968, כאשר במפתיע פתחו המצרים באש ארטילרית על הכוחות שהיו פרוסים לכל אורך תעלת סואץ. אבדות צה"ל באותה תקרית היו עשרה חללים ו-18 פצועים. התקרית השנייה, שאירעה ב-26 באוקטובר 1968, הסתיימה ב-15 חללים ובעשרות פצועים. בשני המקרים לא היה די בעמדות של צה"ל, כולל כיסויי ראש, כדי להתגונן נגד הפגיעות של פגזים כבדים ושל פצצות כבדות. צה"ל הגיב על תקריות אלה בפשיטה לעומק מצרים, והשיג כמה חדשי שקט. נראה היה כי המצרים יקטו טקטיקה של פתיחה באש, ניסיון לשחוק את צה"ל, ולהסב לו אבדות, במגמה להביא ללחץ על ישראל מצד האו"ם, או מצידם של הסובייטים והאמריקנים, ולהשיג נסיגה מכל השטחים, שנכבשו במלחמת ששת הימים או לפחות מתעלת סואץ, כל זאת מבלי שהערבים יצטרעו להיכנס למשא ומתן עם ישראל. לאור אפשרות זו, התארגן צה"ל להחזיק בקו המים של תעלת סואץ. על קו המים, בפתחי צירי הפריצה האפשריים לעומק סיני הוקמו עמדות, שנועדו להגן עליו במקרה של מלחמה מוגבלת, הפגזות כבדות או פשיטות פגע וברח, תוך החזקת כוח הגנה לא גדול מדי וספיגה מוערית של אבדות בנפש ובציוד. עמדות אלה נועדו לכוח קטן, (מכיתה מוגברת ועד למחלקה מוגברת). הן בוצרו בשכפ"ץ (שכבת פיצוץ, העשויה קוביות אבנים גדולות בתוך רשתות של גרר), והיו בהן בונקרים למנוחה ולפיקוד. בשלב מאוחר יותר הושלם קו ה"מעוזים" עם הקמת מעוזים נוספים בפר"צות ובאגפים. נוספה מערכת בונקרים שהיו תחנות איסוף נפגעים ובונקרים לפיקוד. נוספו כבישי אורך וכבישי רוחב, שהחשובים בהם היו ציר החת"ם, שהיה מרוחק שמונה עד עשרה ק"מ ממזרח לקו המים, וציר הרוחב שנמצא כ-30 ק"מ ממזרח לקו המים. משנסתיימה מלחמת ההתשה נבנו על קו הגבעות כסביבות ציר החת"ם, ה"תעוזים" בהם הוחזקו פלוגות טנקים ופלוגות חרמ"ש. בניית עיקרו של קו המעוזים הושלמה עד לפתיחה המחודשת באש במרס 1969.

מאוחר יותר נערכו בו שיפורים. בסך הכל נבנו 31 מעוזים ו-11 תעוזים, לאורך קו חזית הנמשך על פני כ-180 ק"מ מהם 160 ק"מ לאורך התעלה ועוד 20 ק"מ

ביום הכיפורים תשל"ד, 6 באוקטובר 1973, בשעה 1400, הצו 8000 החיילים המצרים הראשונים את תעלת סואץ. ב-1100-1300 תותחים, ב-180 מטוסים ומאות טנקים חיפו על הצליחה. בעבור 18 יום, ב-24 באוקטובר הופסקה הלחימה המאסיבית בחזית המצרית (עדיין נמשכה לחימת "התשה"). בעבור חמש וחצי שנים נחתם חוזה השלום הישראלי-מצרי.

מצב הפתיחה היה ברור: ישראל בגדה המזרחית של תעלת סואץ, מצרים בגדה המערבית. מצב הסיום היה מורכב יותר: כל הגדה המזרחית של תעלת סואץ, פרט לפרוץ דור צר בן עשרה ק"מ באזור דוורסואר ("לקקן"- "מצמד") הייתה בידי צבא מצרים. עומקו של השטח שהוחזק בידי המצרים נע בין חמישה ל-15 ק"מ. כל מעוזי קו בר-לב, למעט מעוז "בודפסט" שעל חוף הים התיכון ושני מעוזים על שפת התעלה: "לקקן" ו"מצמד" היו בידי צבא מצרים. צה"ל לעומת זאת שלט בגדה המזרחית ברצועה ברוחב עשרה ק"מ שהופילה אל הגדה המערבית. בגדה המערבית עצמה שלט צה"ל בשטח שהשתרע ממבואותיה הדרומיים של איסמעיליה, דרך רכסי הגניפה, ג'בל עתקה ועד עדבייה שמדרום לסואץ. העיר סואץ וכל ארמיה 3 שבגדה המזרחית של התעלה, היו מנותקות, להוציא אספקה שהובאה בהיטס או דרך הים.

במה תרמו קו בר-לב, לחימת המעוזים ולחימת אוגדת סיני ביממה הראשונה, לאופן בו סיים צה"ל את מלחמת יום הכיפורים, ולהסדר שהושג בעקבותיה? האם לחימת קו המעוזים ואוגדת סיני הם שם נרדף לכישלון, או אולי היו לוחמי המעוזים זים ואוגדת סיני הגיבורים, שהצילו את מדינת ישראל? דומה כי ביקורת או הערצה עיוורת של גבורת הלוחמים, עלולות להכשיל אותנו ולמנוע מאתנו ללמוד את הלכה הנכון. אמנם הושגו הישגים רבים, אך נעשו גם טעויות אנוש רבות. מן הראוי ללמוד את הלקחים, ולבחון הן את ההישגים והן את הכישלונות.

* תורת המחבר נחונה למח' היסטוריה של צה"ל ובמיוחד לסא"ל דוד, לאע"צ חיה ולסרן ירז" על סיועם בכתיבת המאמר.

לוננים

במבחן האש

המקרים פלוגות מוקטנות. חטיבה שנייה צריכה הייתה להיות מפוצלת לגדודים אחד בכל גזרה. מאחורי כוחות אלה צריכה הייתה להיות חטיבה שלמה (שלישית) בעתודה בעומק, ולפי אדן – שתי חטיבות. אם מדובר בתכנית עם כוח סדיר ללא גיוס מילואים, בלתי אפשרי הדבר כי בסיני תהייה ארבע חטיבות טנקים סדירות, מכיוון שבמקרה של לחימת טנקים לפני תחילת הגעת המילואים צריך היה גם לתגבר את רמת הגולן בחטיבה סדירה נוספת כפי שאומנם נעשה בפועל. חלוקת הפיקוד הייתה חטיבה בכל גזרה תוך שימוש במפקדה גזרתית בצפון ומפקדת חטיבה לחטיבת העתודה. כהמשך להיער-כות עם הכוח הסדיר בלבד ("שוכב יונים") הייתה קיימת גם תכנית אחרת ("סלע") להגנת סיני עם כוחות סדירים ומילואים.

יתרונות ומגבלות התכנית – הוויכוח לפני המלחמה

אחרי המלחמה התנהל ויכוח חריף לגבי האירועים בחזית התעלה. האלופים טל ושרון הדגישו אחרי המלחמה כלפניה את ליקויי התכנית, כולל ליקוייהם של קו המעוזים ושל תכנית "שוכב יונים". לעומתם הדגישו רא"ל ברילב והאלוף אדן את הליקויים בביצוע. אלא ששני הצדדים לוקים במעורבות אישית, ונראה לי כי שניהם צודקים באורח חלקי ושוגים באורח חלקי. אכן, היו ליקויים רציניים בתכנית, אך היו לה גם צדדים טובים. היו ליקויים בביצוע והיו לו גם צדדים טובים. על מנת לבחון את הדברים באופן שקול יש לברר לא רק אם התכנית הייתה טובה או לא, ולא רק אם הביצוע היה לקוי או טוב, אלא יש לבחון גם עובדות ולקחים שאינם כלולים לא בתכנית ולא בביצוע.

הוויכוח על תכנית ההגנה בסיני לא זו בלבד שקיבל ביטוי נרחב בספרות העברית¹ אלא אף הגיע לעיתונות העולמית זמן רב לפני המלחמה. בשני מאמרים שפרסם העיתונאי ג'וזף אלסופ בכתב העת The New Republic כ-3 באוקטובר 1970 וב-24 בו, הוא מפרט את הנימוקים בעד ונגד התכנית ואף נדרש לחלוקת על קיום קו ברילב. אלסופ מוזכר כי המחלוקת על קיום קו ברילב התנגדו לקו ברילב, בעוד רא"ל ברילב עצמו והשר משה דיין תמכו בו. הנימוקים העיקריים שהעלו

תומכי הקו היו: מתן מחסה לחיילי צה"ל מול הפגזות מאסיביות, וניצול תעלת סואץ כמכשול נגד טנקים. לנימוקים אלה הצטרף טיעון נוסף: בקיץ 1970 קידמו המצרים טילים נ"מ רבים אל עבר התעלה. כמותם של טילים אלה ואיכותם, הטילו מגבלות על פעולת חיל האוויר הישראלי. תומכי ה"קו" סברו כי ללא סיוע של חיל האוויר לא יוכלו עוצבות שריון ישראליות גדולות לפעול שם. קו ברילב נועד אפוא לשמש בסיס להגנה.

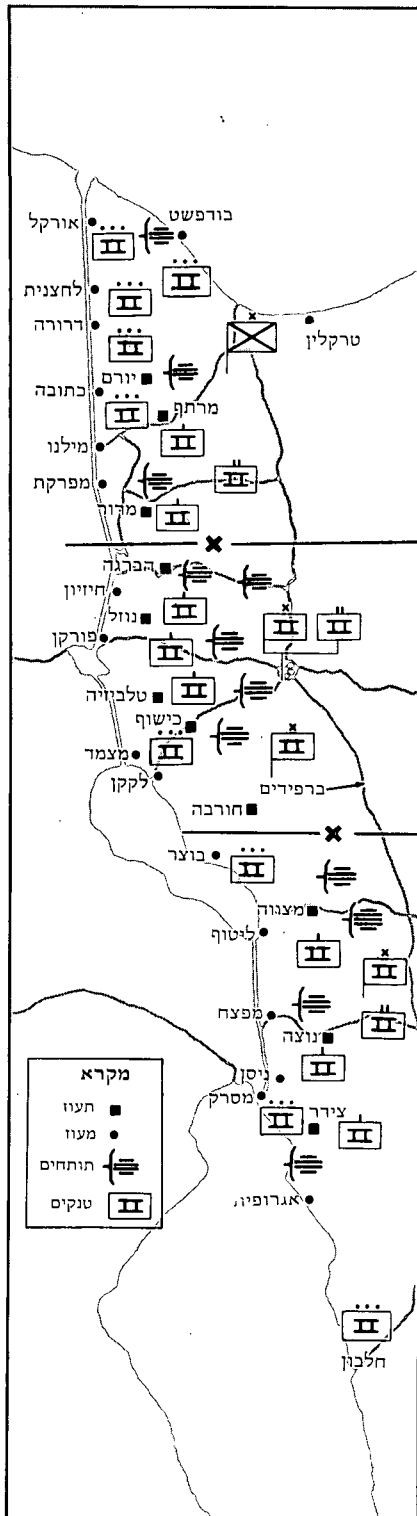
בספרו, שנכתב אחרי המלחמה, מותח האלוף ארן ביקורת, ובצדק מסוים, על כך שצה"ל השלים באוגוסט 1970, עם העובדה שהמצרים, בסיוע סובייטי, קידמו את הטילים לקרבת התעלה תוך הפרת סעיף בהסכם הפסקת האש הקובע כי כל הכוחות ישארו במקום.² קידום הטילים יצר מצב טקטי ששלל מחיל האוויר הישראלי חופש פעולה בקרבת התעלה. עם זאת השאלה אם לחדש או לא לחדש את הלחימה בעקבות קידום הטילים, הייתה שאלה מדינית מובהקת. גם האמריקנים לחצו שלא לחדש את האש, ואפילו "פיצו" את צה"ל בנשק נוסף. הטענה בדבר מגבלות חיל האוויר נתאמתה במידת מה בשלבים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים. חיל האוויר, שהיה אז מוגבל בפעילותו בקרבת התעלה בגלל מסך הטילים, פעל מעט מאוד ביממה הראשונה וסבל בגזרת התעלה ארבע אבדות. ביממה השנייה הסתכמו אבדותיו של חיל האוויר בעשרה מטוסים וכלל פעולותיו ביממה זו בסיני הסתכמו במטס אחד בכוקר היום. עם זאת שמר חיל האוויר על "שמים נקיים", ואף הפיל מטוסים מצריים (כ-18 במספר).

שוללי קו המעוזים טענו כי אף קו הגנה סטאטי בהיסטוריה לא החזיק מעמד, וספק אם דינו של קו זה יהיה שונה. עוד טענו כי לחימה נידתת היא הצד החזק של צבא ישראל בהשוואה לצבא המצרי ויש לנצל עובדה זאת. לטענות אלה הצטרפה העובדה שהקמת קו המעוזים עלתה ממוון רב, ומבקרי הקו העדיפו לנצל את המשאבים הכספיים להתעצמות ולביצוע אימונים.

התכנית המצרית

לדבריו של מחמד חסנין הייכל³ התבססה התכנית המצרית-סורית על הרעשה של 4000 תותחים ומשגרי רקטות בשתי החזיתות, מטס של 300 מטוסים, צליחה של 8000 חיילים בגל ראשון, ואחריהם חמש ריביויות, (עם 80,000 איש) שכל אחת מהן תחצה את התעלה בגזרתה ותתחפר להגנה במרחקים של שלושה עד ארבעה ק"מ. הכוחות הקדמיים תוגברו גם בכוחות קנמנדו ובי תוספת כלי נשק נ"ט, (טילי סאגר ומטולי R.P.G.-7) של היחידות העורפיות יותר. כל זה, על מנת לבלום את השריון הישראלי אשר יתקף נגד, או יחוש לעזרת המעוזים. זה היה השלב הראשון, שאחרי צריכה הייתה לבוא עצירה אופרטיבית למשך זמן

"שוכב יונים"; התכנית להיערכות כוחות צה"ל

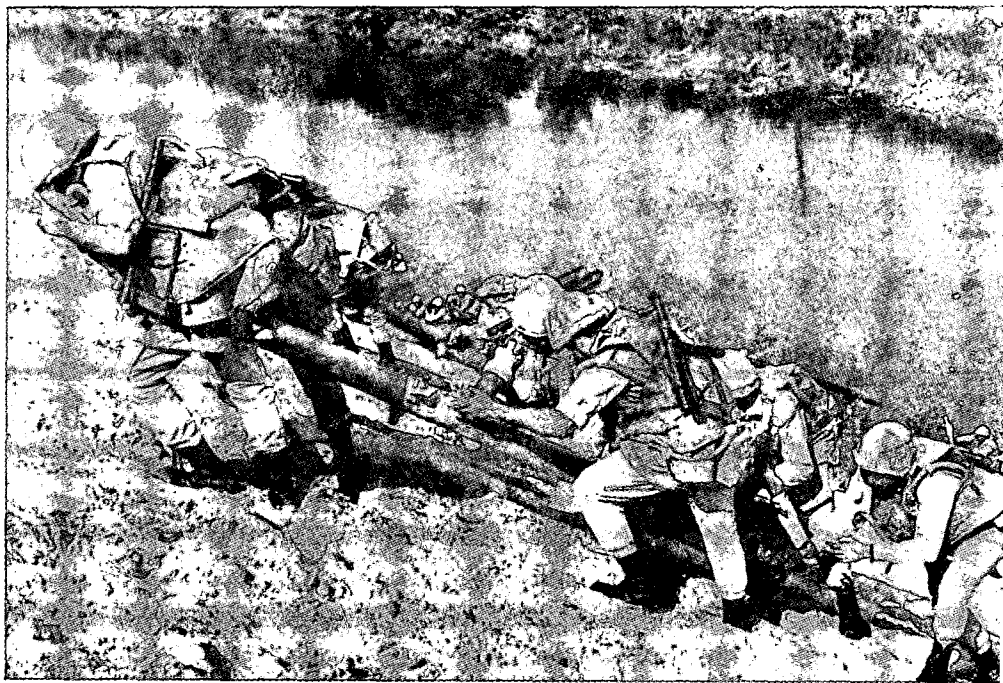
ורביביות. האלוף ארן מדגיש כי האלוף גונן חשב כמונחי מלחמת ששת הימים, אולם נראה לי כי אחת השגיאות הייתה העובדה שברמת המחלקה והפלוגה פעלו הטנקים של צה"ל כאילו התחדשה מלחמת ההתשה, ולא כאילו יש מלחמה כוללת.

מאחר שבזמן מלחמת ההתשה הופעלה ה"חבירה למעוזים", הכירו זאת המצרים היטב, ואף הכינו מענה לבעיה של חבירה. גם הכוחות שבקו ביצעו, מפעם לפעם, פריסה מצומצמת ברכב (שלדית) של כל המערך, ובתנאי התצפית ששררו, יכולים היו המצרים לראות מה קורה.

השינויים בשטח שחלו מאז תום מלחמת ההתשה ועד פרוץ מלחמת יוה"כ

המצרים בסיוע סובייטי קידמו את הטילים לקרבת התעלה, ובכך שללו את חופש הפעולה מחיל האוויר הישראלי. ניתן היה לדעתי לתגבר את הארטילריה כתחליף לסיוע אווירי. אלוף ארן מציין כי למעשה גם במלחמת ששת הימים וגם במלחמת ההתשה הכיר צה"ל טילים נ"ט, "שמל" ו"סאגר", אך בקביעת עובדה זו הוא צודק רק באופן חלקי. הטיל, אותו הכיר צה"ל, היה ה"שמל" בעל טווח יעיל של 2300 מטרים ומשקל של 22 ק"ג. לאחר מלחמת ההתשה הופיע בזירה הטיל "סאגר", העולה על קודמו בטווח (3000 מטרים), בדיוק, במשקלו הקטן (11 ק"ג), ובאפשרות נשיאתו על ידי חייל בודד במוזרדה. יתרונות אלה אפשרו לחיילים מצרים לצלוח את התעלה כשהם נושאים טילים אלה ביד לעמדת שיגור, שיכולה הייתה גם להיות כאגפן או בעורפן של עמדות הטנקים של היריב (עמדת השיגור של ה"סאגר" יכלה להיות במרחק מסוים ממקום הטיל עצמו).

בתקרית אש, שאירעה בינואר 1973, הפעילו הסורים טילי "סאגר". בצה"ל הכירו את תכונותיו של טיל זה עוד קודם לכן. תוכירי המודיעין פרסמו את דבר הימצאו של הטיל בידי המצרים ותיארו את תכונותיו. אלא שידע זה לא נקלט לגמרי, והתכנית כשטח לא התחשבה ב"סאגר". הסנפירים בהם היו הטנקים צריכים לפעול (מחלקות עד פלוגות) היו במרחק של 800-1500 מטרים מן התעלה, כלומר בטווח יעיל של "סאגר", הן מן החזית והן מן האגפים. אמנם האלוף מנדלר ז"ל היה מודע לקרבתם היתרה של הסנפירים לתעלה ואף הציע להרחיקם לטווח של 2000-2500 מטרים ממנה, אלא שכוונה זו נשארה בגדר רצון, ואפילו הייתה מוגשמת, ספק אם לאור תכונות הטיל היה במרחק זה די. חימוש נוסף שהוסיפו המצרים אחרי מלחמת ההתשה היה הקמת 86 "רמפות" בגובה שבין 15 ל-30 מטרים מעל לפני השטח בצד המצרי של התעלה. ברמפות אלה הציבו המצרים טנקים ו"סאגרים" לחיפוי על הצליחה ולשיתוק עמדות צה"ל, כולל ה"סנפירים"

חיילים מצריים באימונים לקראת צליחת התעלה

והאלוף אלברט את המאמץ העיקרי, זאת למרות המידע שהיה בידם על כך שהצליחה היא לכל רוחב החזית עם חי"ר. לא יהיה זה נכון לומר שצה"ל ידע בכל הדרגים בוודאות וכדיוק כיצד יפעל האויב. אחד מהישגי קו המעוזים היא העובדה שהקו תיעל את המצרים לדרך פעולה צנועה יותר באמביציות שלה. אם אכן התכוון סאדאת להגיע לרפידיים ולמיתלה, ואם אכן היה "שלב שלישי", או שהתקפת הנפל של המצרים ב-14 באוקטובר היא השלב השלישי, הרי שלב זה לא הוגשם, והישגי המצרים, הם רק חלק ממה שרצו להשיג. התכנית המצרית הייתה פשוטה יחסית, והם תרגלו עצמם היטב לבצעה. חכמית זו כבר לקחה בחשבון את המעוזים הקיימים, ואת התגובות הצפויות מצד כוחות השריון של צה"ל שנמצאו בעומק סיני.

ליקויים בתכנון ובביצוע

במהלך מלחמת ההתשה פעלו המעוזים היי. לעומת 25 חללים בשני ימי קרב ללא מעוזים, היו במהלך מלחמת ההתשה, שנמשכה מספטמבר 1968 עד אוגוסט 1970, 260 חללים. אף מעוז לא נפל ומספר האבדות, לאחר שקמו המעוזים, היה קטן ממספר האבדות קודם לכן. אלא שהרביזיה שנעשתה בתכנית בין התשה למלחמה כוללת, לא הייתה מספיקה. החבירה של מחלקות ופלוגות טנקים למעוזים, אשר פעלה היטב בהתשה, כשהמצרים פעלו עם ארטילריה ופלוגות קומנדו, לא התאימה למלחמה, כאשר הם הפעילו חטיבות

מה, ושבירת התקפות נגד צפויות של צה"ל. אחר כך צריך היה לבוא שלב שלישי: פריצה "החוצה" ממערך ההגנה שהוקם ממזרח לתעלה לעבר יעדים מערכתיים: נחלים, רפידיים ומצרי הגידי והמיתלה.

הצבא המצרי ניסה לבצע תכנית זו. היה זה מבצע צליחה מורכב, אך לאחריה בא שלב של היערכות להגנה באותן גזרות בהן פעלו אותן רביביות קודם לכן. במהלך שלב זה יצאו הרביביות מתוך עמדות ההגנה שלהן, התקרמו כמה ק"מ אל מעבר לתעלה ונערכו מחדש להגנה. הייתה זו תכנית פשוטה ביותר.

ביום הכיפורים בשעה 11:00, שלוש שעות לפני פרוץ המלחמה, הציג ראש אמ"ן, האלוף זעירא, את דרך הפעולה הזו לרמטכ"ל ולמטהו, אלא שלא ברור עד כמה הועבר מידע זה הלאה. השעה הייתה מאוחרת כדי להעביר את המידע עד אחרון החיילים.

תכנית זו הייתה מוכרת בצה"ל עוד משכבר, אלא שהיא הייתה אחת מדרכי פעולה אפשריות רבות שהיו ידועות. תכנית המעוזים והיערכות "שובך יונים" נועדו לתת מענה למספר דרכי פעולה אפשריות של המצרים. הייתה גם אפשרות פעולה נוספת שעמדה בפני המצרים: מאמץ עיקרי אחד או שניים, מאמץ משני, אולי הטעיה וריתוק בכמה גזרות, ולאחר שהמאמץ העיקרי ישיג פריצה דרך ביצורי המתגונן (צה"ל), התקדמות דרכה לעומק ביצוריו ותפיסת יעדים בעלי חשיבות מערכתית. לאור אפשרות זו חיפשו בשעות אחר הצהריים של יום הלחימה הראשון הרמטכ"ל, האלוף גונן

חייל מצרי במעבר סוללה בעורת סולם עץ

ובירידה לקו המים, אולם הדברים לא התפרשו כמסע התקרבות ארוך, המצביע על שעת הפתיחה באש. כל הכוח של הגל התוקף הראשון היה קרוב מראש לנקודת הצליחה של המצרים. המידע שהועבר לכוחות כאילו ההתקפה צפויה בשעה 1800 ג' והוא לא בוטל. מכאן שבמצב כוננות כזה יש לצפות לתחילת לחימה בכל עת, ולאו דווקא בשעה מסוימת כמו 1800.

ביום ו' ה־5 באוקטובר עבר צה"ל למצב כוננות ג'. זאת ועוד, בשבת ה־6 באוקטובר בשעה 1130 כאשר כל הצבא היה במצב כוננות ג' ואחרי שהתקיימו קבוצות פקודות בהן נאמר כי המלחמה תיפתח הערב, ניתנה בגזרת אוגרת סיני פקודת "כוננות ספיגה", שמשמעותה כי האויב עומד לפתוח באש ארטילרית.¹⁰ באיזה מצב היו אם כן הכוחות סמוך לשעה 1400 כאשר נפתחה האש?

מסתבר כי חלק מן הכוחות בשטח הופתעו בכל זאת מפרוץ המלחמה. אחד הממ"טים ברפידים הופתע כאשר שמע את הפצצות הראשונות וסבר כי הן בום על קולי. גודר שובל, אחד מגדודי הטנקים של חטיבת דן, שהה באותה עת במחנה הקבע שלו, המפקד קיים באותה עת שיחה גדרית עם כל החיילים, הטנקים לא הגודר לא היו פרוסים בשטח ולא היו מוסווים. גם מג"ד זה טעה כששמע את ההתפוצצות הראשונה. גודר טנקים שני, גודר עוזי, הופצץ גם הוא מן האוויר במחנה הקבע שלו וגם הטנקים שלו לא היו מוסווים. פלוגת המפקדה נפגעה וסבלה עשרה חללים. הגדוד הדרומי בקו, גודר עמנואל, היה מפורז פלוגה פלוגה ליד התעוזים "מצווה", "נוצה" ו"צידר". הגדוד הצפוני, גודר יום טוב, היה בשרדות מסע, ביציאה מן החניון אל העמדות. מולנו כי התקפות המטוסים המצריים לא היו יעילות כפי שיכולות היו להיות. חטיבת השריון שהייתה פרוסה היטב באותה עת הייתה חטיבת גבי. מקרב המעוזים היו כאלה שהיו מוכנים היטב, והיו שהיו מוכנים פחות. (הטלביזיה המצרית הראתה שבויים ישראליים כשהם לבושים בבגדי ספורט). גם אם ודאי הדבר שניתנה פקודה להיות במצב כוננות, הרי לא די לתת פקודות. יש לעבור ביחידות המשנה ולברוק אם הפקודות בוצעו וכיצד. הזמן היה קצר, המלאכה מרובה, והמפקדים עסוקים. אך ישנם גם סגנים, וקציני מטה. אכן היו מפקדי גדודים שהספיקו לעבור בין כל יחידות המשנה שלהם באותו בוקר של יום הכיפורים ולוודא שהפקודה בוצעה כהלכה.

לפני המלחמה אמר מפקד חיל האוויר של צה"ל, האלוף בני פלד, שני דברים: ראשית, חיל האוויר יודק לכ־48 שעות כדי לטפל בטיילים, ולא יוכל לסייע לכוחות הקרקע. שנית, להערכתו תחילת הלחימה בשעה 1400 או 1500, כיוון שהמצרים יפתחו את המלחמה במטסי תקיפה אוויריים לפני החשיכה. המידע הראשון לא הובא ליריעת

שמאחורי התעלה. במצב זה יש השפעה רבה לכמות. למצרים, בקו הראשון, היו הרבה מאוד טנקים וטיילים נ"ט בעמדות טובות. ניתן אפוא לסכם ולומר, כי לאחר מלחמת ההתשה הכניסו המצרים לפחות שלושה שינויים חשובים שפגמו בתכנית שהייתה לצה"ל, ואילו צה"ל לא סיגל את עצמו למצב החוש.

יאמר מי שיאמר כי קו בר־לב כלל איננו קו. אולם בקרב הציבור הרחב, בארץ, במצרים ובעולם כולו נתפס קו בר־לב כקו הגנה מבוצר, בדומה לקו מאגיניו במלחמת העולם השנייה. לעובדה זו היו תופעות לוואי, חלקן שליליות, אך חלקן גם חיוביות. כתוצאה מתפיסה זו הקדישו המצרים מאמץ רב מאוד, חלק גדול מכלל כושרם, לפתור את הבעיות שהציב ה"קו", ובכך ויתרו על הקדשת אותם משאבים לצרכים אחרים. בהשפעת הדימוי של "קו", הגבילו המצרים את משימותיהם, לפחות בשלבים הראשון והשני של המלחמה לתכנית צנועה יחסית משיכלו אולי לבצע, וכל זאת במירת מה בזכות הדימוי של "קו בר־לב". אולם עם זאת ברגע שנפל הקו, נגרם נזק למורל העורף הישראלי. במדינה בה עיקר הצבא הוא צבא מילואים אין נתק בין המורל של העורף לזה של הגייסות, לכן ברגע שנודע כי הקו על מעויו נפל, נפגעו מורלית הן העורף והן הגייסות והדבר הביא לנוח חמור. ויתור על מסך הסודיות שאפף את "קו בר־לב", והסברה מה יש ומה אין בו, היו מונעים אולי את הרווח שהביאה התפיסה המוטעית שלו, אך גם את הנזק שהיא גרמה. אך עם זאת לא נראה לי שיש להמליץ לוותר על הסודיות.

ליקויים בכוננות ובתקשורת

ערב המלחמה העירו סימנים רבים על מתקפה קרובה. כוחות צה"ל לאורך הקו הבחינו באמצעי צליחה, אשר קודמו אל מאחורי הסוללה בצד המצרי. הם גם הבחינו בסילוק מוקשים בין העמדות הקרמיות לבין קו המים. פיענוח גיחת צילום אווירי שנערכה ב־4 באוקטובר, הצביע על הכפלת עצמת הארטילריה המצרית מ־600-700 קנים ל־1100-1300 קנים.

סגן הרמטכ"ל, מפקד אוגדת סיני, מח"ט 7, ראש אחד הענפים באמ"ן, ואולי עוד מספר קצינים הגיעו למסקנה כי עומדת לפרוץ מלחמה כוללת, ולא היססו לומר זאת. אולם היו ליקויי תקשורת: דעתם של מפקד אוגדת סיני ושל אחרים, לא הגיעה ליריעת אחרון החיילים, ואם הגיעה, לא ננקטו כל הצעדים המתחייבים מכך. אולי טעו כל אותם קצינים בכך שלא שיתו פקודות מפורשות, לגבי הפעולות שיש לנקוט, שכן לא די להגיע למסקנה הנכונה, יש לתרגם את המסקנה לשפת המעשה. דבר זה לא בוצע, או בוצע באופן חלקי בלבד.

ליקוי אחר היה העדר הבחנה במסע התקרבות מצרי. צה"ל הבחין אמנם בתגבור הקו, בתוספת ארטילריה, בפניו מוקשים

כל הרמות, והמידע השני כנראה גם כן לא הגיע אל מפקדת פיקוד הדרום ואל לוחמי סיני.

ראש אמ"ן קיבל ב־6 באוקטובר בשעה 0400 מידע לפיו הסיק כי המלחמה תיפתח בו ביום, לפני שקיעת החמה. הרמטכ"ל והמטכ"ל קיבלו ידיעה זו תוך דקות. מפקד אוגדת סיני קיבל אותה ידיעה בשעה 0720¹¹, שלוש שעות ועשרים דקות באיחור. מרמת האוגדה עד למעוז, למפקד הכיתה ולמט"ק עברה הידיעה תוך כמה שעות נוספות. היו מעוזים בגזרה הצפונית שקיבלו את הידיעה בין השעות 1200 ל־1330, היינו מספר דקות לפני פרוץ האש.

הלחימה

אין באפשרותנו לסקור כאן את כל מהלך הלחימה, על כן נתרכז בשאלה עיקרית אחת: האם מה שבוצע דומה לתכנית, או שונה ממנה לחלוטין. הבחינה תיערך לא לגבי מעוז מסוים, אלא לגבי כלל המעוזים וכלל פלוגות הטנקים, הגדודים והחטיבות.

לחימת המעוזים

בפרוץ הלחימה היו בקו התעלה 16 מעוזים (לצורך מניין המעוזים נחשבים "אורקל" א' ב' ג' למעוז אחד והוא הדין לגבי מעוז "מילנו". שני מעוזים לא היו אלא תצפית באגפים: "טרקלין", עם תצפית בת שישה אנשים לחוף הים התיכון, שכלל לא היה במגע, ו"אגרופית", עם תצפית בת חמישה אנשים לחוף מפרץ סואץ, שפונתה ב־6 באוקטובר בשעה 1900 ללא קרב). מספר הלוחמים שאיישו את 16 המעוזים שמדובר

בהם, כולל חיילי חי"ר, אנשי שירותים ואנשי מודיעין, הסתכם ב-450. למספר זה יש להוסיף 55 טנקיסטים, שהגיעו למעוזים עם טנקים. הטנקים שלהם נפגעו והם לחמו עם אנשי המעוזים. יחד עם הטנקיסטים היה מספרם של לוחמי המעוזים 505 מתוכם נהרגו (או נעדרים עד היום) 126, שהם כרבע. 162 נפלו בשבי ו-153 נחלצו. למספר זה יש להוסיף 64 לוחמים שהחזיקו מעמד בבורדפ"ט. מרבית החללים והשבויים נפלו ב-11 מתוך 16 המעוזים. על ארבעה מעוזים: "כתובה", "דרורה", "לקקן" ו"בוצר" הורגתה אש, אך לא נערך ניסיון לכבוש אותם. מעוזים אחרים נמצאו בלחץ קשה וסבלו מספר גדול של אבדות: "אורקל" – 39 חללים ב-19 שבויים מתוך 58 לוחמים; "לחצנית" – תשעה חללים ושמונה שבויים מתוך 17 איש; "מילנו" – 13 חללים ושישה שבויים מתוך 42 איש; "מפרקת" – חמישה חללים ושישה שבויים מתוך 16 איש; "חזיון" – 12 חללים ושמונה שבויים מתוך 20 איש; "ליטוף" – 18 חללים ו-11 שבויים מתוך 29 איש; ו"ניסן" – עשרה חללים ועשרה שבויים מתוך 20 איש.

כמה זמן החזיקו למעשה המעוזים מעמד? ביום הכיפורים חדר האויב ל"אורקל" ג', ול"לחצנית" אולם חלק מן הלוחמים המשיך בלחימה מתוך הבונקרים עד למחרת היום. מעוז "לחצנית" נפל ב-7 באוקטובר בשעה 1200. שניים מתוך 16 המעוזים נפלו או פונו מיד. 14 הנותרים החזיקו מעמד כל משך היממה הראשונה ללחימה. מצהרי ה-7 באוקטובר ועד לחצות הלילה באותה יממה פונו או נכנעו שבעה מעוזים: "אורקל" כולו, "דרורה", "כתובה", "מילנו", "מפרקת", "ליטוף", ו"לקקן". ב-8 באוקטובר נכנע מעוז אחד נוסף – "מפצח". ב-9 באוקטובר נכנעו או פונו חמישה מעוזים נוספים ("פורקן" ו"בוצר" פונו, "חזיון", "מצמד" ו"ניסן" נכנעו). ב-13 לחודש נכנע האחרון במעוזי קו התעלה, מעוז המזח ("מסרק"). מעוז אחד, "בורפסט" (לחוף הים התיכון) החזיק מעמד כל משך המלחמה ולא נפל.

בחלק מן המקרים נערכו ניסיונות לחלץ את המעוזים. שישה ניסיונות היו מוצלחים, לדעתי. המדובר בניסיונות לחילוץ המעוזים "דרורה", "כתובה", "פורקן", "לקקן" ו"בוצר", ובניסיון לחילוץ "בורפסט" ב-10 באוקטובר. חמישה ניסיונות נכשלו. היו אלה הניסיונות לחילוץ "ליטוף" (איש לא נחלץ), "חזיון" (איש לא נחלץ), "מסרק" (ניסיון לחילוץ לא מוצלח דרך הים), "אורקל" (רוב הנחלצים נהרגו או נשבו, ורק חמישה איש הגיעו) והניסיונות לחילוץ "בורפסט" ב-6 וב-9 לחודש. את המקרים של "מילנו" (בו נחלצו 24 איש מתוך 42, והשאר נהרגו או נשבו) ו"מפרקת" (בו הגיעו בשלום רק חמישה מתוך 16 הלוחמים) ניתן להעריך בין הצלחה לכישלון. מרבית ניסיונות החילוץ נערכו אחרי היממה הראשונה. ניתן לסכם ולומר כי מרבית המעוזים עיכבו את האויב

מלהשתמש בציר פריצה עיקרי במשך 24 השעות הראשונות ללחימה, אולם ב-9 באוקטובר לא נשארו כמעט מעוזים. לו ניתנה הפקודה לפנות את המעוזים לא בצהרי ה-7 באוקטובר אלא ערב קודם לכן, היה הדבר בריבוע, אולם, במקרה כזה, לא היו נבלמים אותם צירים שכפתחם היו ממוקמים המעוזים. כיום ירוע לנו כי המצרים לא התכוונו לפרוץ מיד לעומק סיני. אולם בזמן הלחימה לא היה דבר זה ירוע.

לחימת הטנקים

התכנית כפי שהיא מוצגת עליידי האלוף אדן,¹² כללה פריסת שתי פלוגות טנקים: שש מחלקות בפיוצול של מחלקה מחלקה. למעשה טוען אדן, כי לבד מהמחלקה ב"אורקל" לא היו הטנקים במקומם, והוא מייחס לכך חשיבות רבה. עובדה זו נכונה אך הפרשנות אינה נכונה. מחלקות הטנקים נועדו במקרים רבים לפעול במחלקות מוקטנות, היינו שני טנקים. מרבית הטנקים של שתי פלוגות אלה (למעשה יותר משתי פלוגות: 24 טנקים) הושמדו, אך לא כל הטנקים הושמדו בדרכם אל העמדות. המחלקה שחברה ל"בורפסט" הגיעה ללא תקלה. שני הטנקים לחמו, ושברו את התקפת האויב, ובהמשך המלחמה נפגע טנק אחד והשני נשאר פעיל. פלוגה ל' מגדוד יום טוב בצפון בפיקודו של סגן אורי הקמן ז"ל, הייתה פלוגה שפוצלה כולה. מפלוגה זו שרד טנק אחד, הוא הטנק ב"בורפסט". שלושה מטנקי הפלוגה נמצאו מראש ב"אורקל". טנקים אלה לחמו, ובסופו של דבר נפגעו ואבדו. שני טנקים חברו עם "בורפסט", בפיקוד המ"מ סגן שאול מוס, ומהם שרד אחד. אך מעוז "בורפסט" לא נמצא על התעלה. מחלקה מוקטנת חברה ל"לחצנית", ובדרך על ציר "זנוגית", בה גיעה לסנפיר, הותקפה ע"י טילים נ"ט. טנק אחד הושמד, והשני נפגע אך המשיך קדימה ל"לחצנית". מאוחר יותר הושמד טנק זה על קו המים, אך לא בדרך אל המעוזים. מחלקה נוספת, בפיקוד המ"פ, הגיעה בשלום אל המעוז "כתובה". גם המחלקה המוקטנת שהייתה צריכה להגיע למעוז "דרורה" הגיעה לשם בשלום. המ"פ שמע ברדיו כי המחלקה שברך ל"לחצנית" נתונה בקשיים, עזב את עמדתו ב"כתובה", וכך עשה גם הקצין עם שני הטנקים ב"דרורה". בשני מעוזים אלה לא היה מצב קשה, והטנקים נעו לעבר "לחצנית", מתוך רצון לסייע לחב"ריהם לפלוגה. שני הטנקים נפגעו, קודם טנק מפקד הפלוגה, אחריו הטנק השני, ואחר כך שני טנקים נוספים.

מפקד חטיבת הטנקים, אל"מ גבי, שהגיע לקו המים בליל 6-7 באוקטובר, והמג"ד עמיר יפה ז"ל, שהגיע ל"מפרקת" ביקשו לפנות את המעוזים, ולהחזיר את הטנקים, כי להערכתם לא ניתן היה להישאר על קו המים. מול עצמת האש, שהייתה למצרים

על הרמפות ממול, וטילי ה"סאגר" וה-R.P.G., שהועברו ע"י חי"ר בין המעוזים ופעלו בדרכים אל המעוזים ובעורף כוחו. תינו שעל קו המים, ספק אם אפשר היה להחזיק בקו המים עם הכוחות שהוקצו לכך. מכאן, שגם אילו עמדו הטנקים מראש על קו המים (אותם טנקים שנועדו לכך בתכנית) הם היו מושמדים במוקדם או במאוחר.

הגדוד הצפוני, גדוד יום טוב, לאחר שפיצל את פלוגת אורי הקמן ז"ל לצפון (לפי התכנית) שלח מחלקה ל"מילנו". פלוגה מוקטנת (יונתן ז"ל) בראש שבעה טנקים יצאה לעזרת "מפרקת" וגם היא סבלה אבדות כבדות. הפלוגה השלישית נערכה מול קנטרה. אחרי ששתי הפלוגות הראשונות, הצפונית והדרומית כמעט אבדו, סבלה אבדות גם הפלוגה השלישית (נועם דביר ז"ל), ואף שקעה בביצות. אבדותיו של גדוד זה היו 34 חללים ועוד 16 לוחמי חרמ"ש מגדוד ניצני, שפעלו באותה גורה. מטנקי הגדוד נותרו חמישה בלבד. הגדוד חדל להתקיים ורק אחרי המלחמה הוקם מחדש.

גדוד שלו ז"ל החל את הלחימה עם שתי פלוגות. כעבור שעתים (בשעה 1600) הגיעה פלוגת התגבורת השלישית. אחת משתי הפלוגות פוצלה: חלקה הופנה ל"חזיון" וחלקה ל"פורקן". כוח אחד נמצא בגזרת "מצמד", וארבעה טנקים אחרים בצומת "שיק"-"לכסיקון". בין אזור החווה הסינית-"מצמד" לבין גזרת "פורקן"-ציר איסמעי-ליה-טסה, היה פער גדול. בכל המקומות היו כוחות הגדוד נתונים תחת לחץ כבד. פלוגת התגבורת הותקפה על ידי כוח חי"ר גדול מאוד על יד "טלביזיה", כאשר הגיעה לשם ב-6 באוקטובר בשעה 1700.

הגדוד הדרומי, גדוד עמנאל, פוצל מראש לשלוש פלוגות מוקטנות שמוקמו בתעוזים "מצוה", "נוצה" ו"צידר" עם שלוש מחלקות (שפוצלו מאותן פלוגות). האחת חברה ל"בוצר", השנייה ל"מסרק" (המזח) והשלישית לראס סודר. המצרים חיכו לטנקים שלנו ברמפות, עם "סאגרים" ועם R.P.G., אולם בכל זאת, כל שלוש המחלקות (שלא היו פרוסות לפני הפתיחה באש) הצליחו להגיע למקומן. המג"ד ארגן ליד "מפצח" הסתערות של פלוגה ב' ושל כוח חרמ"ש מפלוגת הסיור והשתלט על העמדות. אולם כעבור זמן קצר חזר החי"ר המצרי והגיע לשם. שלושת הטנקים שהגיעו למזח, יחד עם טנק רביעי, שהגיע לשם תוך הלחימה, לחמו שם, נפגעו (שלושה מן הארבעה – ביממה הראשונה), ואף אחד מהם לא חזר לכוחותינו. מפקד הגדוד עצמו, עם הפלוגה המרכזית, הצליח להגיע לקו המים ליד "מפצח" (מוצא ציר המיתלה-גיניפה) ולפ"עול לעבר הגדה המערבית, תוך ספיגת אבדות באנשים (21 חללים מכל הגדוד) ובטנקים. הבעיה הייתה לא רק טנקים שנפגעו בתנועה אל העמדות, כי אם טנקים שנפגעו גם בעמדות שעל קו המים. כל החטיבה הפרוסה, עם שמונה פלוגות

ומחלקות, פעלה לפי התכנית, וסבלה אבדות כבדות. השוני מן המתוכנן היה איחור בהגעה לכמה מן העמדות של המחלקות, (שעלה בכמה נפגעים, אך לא בכל הטנקים שנפגעו באותו יום) וכן איחור בהגעת פלוגה לגדוד שלו, וחוסר חרמ"ש וארטילריה, (דבר שתאם את התכנית, אך לתכנית לא הייתה תשובה מתאימה למח"סור בכוחות האלה). הפלוגות ברובן נעו אל קו המים כאשר המחלקות שהגיעו לשם היו בצרה, או כאשר המעוז היה בקשיים וזעק לעזרה. אבל "כך עשו גם בהתשה". כל החטיבה הקדמית, הפרוסה, פעלה פחות ויתר לפי התכנית, על יתרונותיה ועל מגבלותיה.

לפי התכנית נועדה חטיבה שנייה להיות מפוצלת לגדודים: גדוד בכל אחת משלוש הגזרות, על הצירים העיקריים. המרחק בין בלוזה, לטסה ולמוצא המיתלה הוא כ-45 ק"מ, והמרחק מטסה למוצא המיתלה הוא כ-60 ק"מ, וסיוע הדדי בין גדודים בטווח זה, הוא בלתי אפשרי. הקו השלישי, בפועל, לא היה פרוס. בשעה 1400 קיבלו חטיבת הן חטיבת גבי פקודה להתקדם.

האיחור בהגעה למקום המיועד לפי התכנית היה בין שתיים לשלוש שעות. מיקומם המיועד של הגדודים היה עורפי למקומות אליו הגיע האויב. כאשר הגיעה חטיבת גבי לטסה בשעה 1600 קרו שני דברים: בגלל הידיעות כי "ביודפסט" יש לחץ ובשל החשש כי תהיה נחיתה ברומני, נשלח גדוד מוקטן, לפירות (שתי פלוגות) לבלוזה, ובהמשך ל"ביודפסט" ולרומני. אלא שאז התברר כי הכוח אינו מספיק ושארית חטיבת גבי (גדוד מוגבר עמיר, בן ארבע פלוגות) נשלחה לגזרה הצפונית. גדוד ניצני נשלח לתגבר את חטיבת אמנון בגזרת איסמעיליה-טסה. גדוד מצנע הושאר למשך כמה שעות כעתודה אוגדתית. מאוחר יותר, כלילה, כאשר תמונת המצב הייתה כי הכוח בגזרה המרכזית אינו מספיק, נשלח גם גדוד זה כתגבור לחטיבת אמנון.

מבין האירועים שאירעו במשך היום הראשון ללחימה ראויים כמה לאזכור: גדוד לפירות נתקל במארב דרכו ל"ביודפסט", איבד אמנם שני טנקים, ואחר כך טנק שלישי, וחמישה מחיליו נהרגו, אך לא "פרץ בכוח", ולכן גם נשאר שלם. גם האויב נבלם. כוח עמיר בן ארבע הפלוגות פוצל לשני גדודים מוקטנים. גדוד אחד בפיקודו של הסמח"ט, סא"ל שילה, פרץ לקנטרה כלילה (החל בשעה 1900) כדי לחבור ל"מילנו" ולהגיע לקו המים. הגדוד השני של סא"ל עמיר יפה ז"ל פרץ ל"מפרקת" ולקו המים. שני הכוחות, פרט לעמיר אישית ואולי גם שילה אישית, לא הכירו את הגזרה, והם ניווטו בעזרת סא"ל יוסף טוב. היה זה שינוי מן התכנית, שכן חטיבה זו נועדה מראש לגזרה אחרת. שני הגדודים הצליחו להגיע, האחד למעוז "מילנו" ולחעלה, והשני למעוז "מפרקת" ולחעלה, אך לא פינו

את המעוזים (כי כך קבעה הפקודה). הם גרמו אבדות לכוח המצרי הצולח, אך לא מנעו מהמצרים את הצליחה. בגזרתו של סא"ל עמיר יפה הצליחו המצרים להעביר טנקים באותו לילה, למרות האש שירה הגדוד ולמרות שפגע בכמה טנקים. גדוד שילה פרץ לקנטרה עם 14 טנקים. פלוגה אחת, פלוגת ז'פקו ז'ל, אברה כמעט כולה אחרי איי-התמצאות בסמטאות קנטרה, ולחימה בקבוצות טנקים קטנות נגד חי"ר רב, "סאגרים", R.P.G. ותאורת לילה. עם שחר נסוג שילה לתעוז "יורם" עם חמישה טנקים לא פגועים. הדבר נעשה על פי אישור מפקד הגזרה.

כוח עמיר נכנס לגזרת "מפרקת" עם 18 טנקים, איבד שם 13, ונחלץ בבוקר על פי פקודה, עם חמישה טנקים. מספר טנקים נתקעו בביצות, וננטשו, על פי פקודה, תוך הצלת הצוותים, וחלק עלו על מוקשים. לשני הכוחות חסרו סיוע ארטילרי וחמ"ש. רוב הטנקים הפגועים לא חולצו כי השטח נתפס על-ידי האויב.

בגזרה המרכזית הופעלו בהפרש של כמה שעות שני גדודי תגבורת: גדוד ניצני וגדוד מצנע. גדוד ניצני נכנס לפעולה ב-6 באוקטובר סמוך לשעה 1900. פלוגת התג-בורת שלו, השלישית, הגיעה כשעה מאוחר יותר. גדוד ניצני שלח כוח לעזרת סגן מפקד גדוד שלו (רס"נ בניציון) באזור "חיויון". עיקר הגדוד לחם בגזרת "מצת"-פורקן, בה הייתה צליחה מצרית רבת ממדים. כוח פלוגתי מוגבר, בפיקוד הסמ"ד של ניצני, רס"נ יעבץ, נשלח לתקוף אויב, שהיה בין הכוחות שבציר איסמעיליה-טסה לבין הכוח שהיה בציר דוורסאר-טסה ("עכביש").

(פער של 19 ק"מ בין כוחותינו). כיום ידוע לנו כי באותו אזור פעלה דיביזיית חי"ר. כוח הסמ"ד נתקל באלפי חיילי חי"ר, הסב להם אבדות אך נשחק בעצמו. גם הסמ"ד נפל בקרב זה. גדוד מצנע הגיע לגזרת חטיבת אמנון ב-7 באוקטובר בשעה 0100 והוכנס לפעולה באזור ציר "טליסמן", בו פעלו הטנקים שנתרו מגדוד שלו וחלק מגדוד ניצני. הגדוד לחם בחשכה נגד כוח חי"ר, ואחר כך נתקל בכוח מרוכז של כ-20 טנקים T-55, שהתארגן להגנה. הכוחות לחמו בטווח קרוב, וממש התערבבו זה בזה, תוך הסבת אבדות לשני הצדדים. למן בוקר ה-7 באוקטובר ובמשך כל אותו יום לחמו הגדודים ניצני ומצנע זה בצד זה, כאשר מצנע באזור "זנגביל" (מול השטח שבין "חיויון" ל"פורקן") וניצני על "צירני" ליד הציר איסמעיליה-טסה.

בציר "עכביש" (ליד "מצמד") החזיק כוח בפיקוד מ"פ חרמ"ש עם שני טנקים וכמה נגמ"שים. בשעה 1400 לערך (ביד באוקטובר) עשרים וארבע שעות אחר כך החליח הקרב, נפצע סא"ל ניצני קשה. סגנו רס"נ יעבץ כבר לא היה בחיים, וסא"ל מצנע לקח תחת פיקודו את יתרת גדוד ניצני. בגזרת חטיבת אמנון צלחו שתי דיביזיות מצריות. פרט

לאזור "מיסוריי"-טלביזיה", החזיקו כוחו תינו מעמד בקו הגבעות במרחק חמישה ק"מ מן החעלה.

חטיבת דן יצאה מביר תמדה מספר דקות אחרי שעה 1400, עם שני גדודים: גדוד שובל וגדוד עוזי, לגזרת דרום החעלה. גדוד שובל נע על ציר הגירי. (ליד אום חשיבה נלקחה משובל פלוגת החרמ"ש לאבטחת מפקדת הפיקוד). כמוצא הגירי נתקל שובל בחטיבת הנחתים המצרית. למזלו הייתה ההיתקלות מול כעשרה נגמ"שים וטנקים אמפיביים, והגדוד פגעה ברובם. אחר כך, טיפין טיפין, נתקל הגדוד בעוד כוחות מחטיבת הנחתים וגרם להם אבדות כבדות, מבלי להיפגע כמעט. הטנק שעמד לרשות כוחות צה"ל (פטון) וכושר הלחימה של צה"ל בקרב נייד היו עדיפים. האויב איבד כ-40 כלי רכב, נגמ"שים וטנקים אמפיביים קלים P.T.-76. גדוד שובל הגיע לסביבות "ליטוף" ולחם שם כל הלילה נגד חי"ר רב. פלוגה מוקטנת אחת, ירון ז"ל, נפרדה מן הגדוד, ונקלעה לקרב נגד חי"ר שהיה מצויד באמצעים נ"ט. הפלוגה איבדה את דרכה ולא ירדה לציין היכן היא נמצאת. בקרב זה נפל המ"פ והושמרו שישה טנקים. רק כמה מאנשי הפלוגה חזרו מן השבי.

ליד קו המים לחמו הטנקים אך לא החזיקו שם מעמד. ב-7 באוקטובר סמוך לשעה 1300 ניסה הגדוד לחפות, מטווח 1500 מטרים על היחלצותם של חיילי מעוז "ליטוף". כמה מחיילי המעוז פרצו החוצה אך לא הגיעו. בקפל קרקע נתקלו במצרים, והפורצים נהרגו או נשבו.

גדוד עוזי, עם שלוש פלוגות הגיע למוצא המיתלה, העביר פלוגה לתגבור גדוד עמנואל ב"מפצח" והמשיך עם שתי פלוגות ל"ניסן" ול"מסרק". בגזרת "ניסן" נותרו שני טנקים מגדוד עמנואל. החבירה עם "מסרק" לא הצליחה ובמשך הלילה נלחם הגדוד נגד חי"ר רב. הגדוד הסתער על האויב בתחנת הרכבת הישנה בקרבת "ניסן" (הכפר) ונרמה היה כי המקום טוהר, אולם האויב חזר אחר כך. כמו כל הגדודים האחרים, גרם גם גדוד זה אבדות לאויב וסבל בעצמו אבדות. באור יום, תפס הגדוד עמדות מורחה מקו המים. גדוד עמנואל נלחם על הרמפות של "מפצח" ובשלב מסוים נראה היה כי טיהר את השטח, אך החי"ר המצרי הגיע שוב. גם באזור זה לא נמנעה הצליחה, אף כי נגרמו אבדות ועיכובים לצולחים ולמתגוננים כאחד.

כל ששת הגדודים של החטיבות גבי ודן פעלו כפי שהיו צריכים גדודי הקו ה"שלישי" לפעול לפי התכנית, אלא שלצורך ביצוע התכנית, שיעודה לשלושה גדודים לא היה רי בשישה. לא הייתה התקפת נגד בעצמה חטיבתית כפי שהיה בתכנית, וכל הגדודים נשלחו לקרב במסגרות פלוגתיות או גדודיות.

עם הפתיחה באש היו בכל חזית החעלה 28 קני ארטילריה ממוקמים באופן הבא:

סוללת 155 מ"מ בכל אחד מן התעוזים "יורם", "מרור", "מצווה" ו"נוצה". סוללה מעורבת של שני תותחים 155 מ"מ ושתי מרגמות 120 מ"מ ב"בורפסט", וסוללה 175 מ"מ בתעוז "כישוף". ב"מבדר", ליד "צידר", הייתה סוללה מוקטנת של תותחים 155 מ"מ ועוד שתי מרגמות 160 מ"מ. הפריסה הייתה אפוא של סוללה אחת לכל 23 ק"מ של חזית התעלה, למרות שבכמה מקומות ניתן היה לרכז אש של שתיים או שלוש סוללות. היו גם גזרות בהן הופעלה פלגה ולא סוללה, וספק רב אם אש משני תותחים יכלה לכלום צליחה חטיבתית.

בליל 6-7 באוקטובר הגיע בניסיעה גדוד תומ"ת עם עוד עשרה קנים ונכנס מיד לפעולה. גם אם נניח כי בימי רגיעה, ענו 28 קנים, הרי שבוע לפני המלחמה שרר מצב של כוונות גבוהה, ומתוכו שרר במשך יום ורבע מצב כוונות ג'. נשאלת השאלה, האם אי אפשר היה לקדם עוד ארטילריה, או שמא לא חשבו שהדבר חיוני. כשמדובר במעוזים המרוחקים זה מזה מרחק של עשרה ק"מ וטווח תותחי הטנקים הוא 3000 מטרים וטווח המקלעים 2000 מטרים, צריכה הייתה להיות אש ארטילרית שתכסה את הקו. לא 28 קנים ואף לא 38 קנים לא ענו על צרכים אלה. ליקוי נוסף היה העדר חרמ"ש. על פי התכנית נועד הקרב להיות קרב נייד – התקפת נגד של גדוד טנקים, או חטיבת טנקים. כאמור, בפועל בוצעו התקפות גדודיות ולא התקפות חטיבתיות. לפי התקנים הייתה לכל גדוד טנקים במלחמת יום הכיפורים פלוגת חרמ"ש, אולם בפועל, היו גדודים מתוך הכוח הסדיר שלא היו להם פלוגות חרמ"ש או שהיו להם פלוגות מדוללות מאוד. אמנם היו קיימים סידורים לפיהם, בשעת חירום, תשלם פלוגת החרמ"ש מתוך מערך המילואים את הכוח הסדיר. דבר זה היה אפשרי, אולם כאשר הכוח הסדיר מופעל לפני הגעת המילואים, הרי הוא מופעל ללא חרמ"ש, והוא לוחם עם טנקים בלבד, ביום ובלילה (ואיש לא העריך שצליחה לא תהיה בלילה. אדרבה, היה ידוע כי מבצע צליחה הוא מבצע מורכב ומתמשך, שיתחיל בלילה וימשך ביום או להיפך ותהיה לחימה ביום ובלילה). חלק מן הכוחות נכנסו לקרב לא רק בתנאים קשים, וביחסי כוחות נחותים, אלא אף ללא חרמ"ש וללא סיוע ארטילרי מספיק, שהם מרכיבים חשובים של כל לחימה בין אם זו הגנה, התקפת נגד או התקפה.

המחיר

כאשר דנים בהישגי היממה הראשונה וב"כישלונותיה יש להידרש גם למחירו של הקרב. מספר החללים, שאיישו את המעוזים בפרוץ המלחמה היה כאמור 505. 126 מהם נהרגו והנותרים היו ברובם פצועים או שבויים. מספר החללים והנעדרים מקרב חיילי חטיבות הטנקים מגיע ל-219 ביממה הראשונה. כמעט מחציתם (103) היו חללי

שלושת הגדודים הקרמיים שהיו פזורים מחלקות ופלוגות בודדות, כשבמספר זה נכללים גם לוחמי החרמ"ש. שאר החללים היו חיילי שישה הגדודים שתגברו את הקו. הגדוד, שסבל אבדות כבדות ביותר היה הגדוד הצפוני, שנגרמו לו 34 אבדות בנפש ויחד עם חללי פלוגת החרמ"ש שלחמו בגורתו, מגיע מספר החללים שלו ל-54. היינו רבע מכלל חללי חטיבות הטנקים. המספר הכולל של החללים והנעדרים ביממה הראשונה, לא כולל חללים ראשונים של אוגדות המילואים, הוא 345. במספר זה נכללים מפקדים רבים של פלוגות טנקים ופלוגות חי"ר, סמג"ר, קצין אג"ם חטיבתי, מפקדי מחלקות, ואחרים – דור שלם. מספר הנופלים בשבי היה דומה. מאות אנשים נפצעו ובהם מג"ד פצוע קשה. המחיר בנפש היה כבד מאוד.

האבדות בטנקים ומשמעותן

לגבי מספר האבדות בטנקים קיימת אי בהירות מסוימת, וקיימות גירסות שונות. על פי ברטוב היו בתחילת המלחמה בסיני 300 טנקים, ולדברי האלוף אדן 290. סיכומי היחידות הלוחמות מצביעים על 273 טנקים בעוד שהמספר הנכון הוא כנראה 280 או 279. בגלל טנקים בתיקון קל וטנקי מח"טים. לפי רוב המקורות, כולל הדיווח ביומן המלחמה של פיקוד הדרום, נותרו בכוקר ה-7 באוקטובר רק 110 טנקים פעילים, ומכאן משתמע כי מספר הטנקים שנפגעו היה 170. מספר טנקים נוספים אבדו בשעות לפני הצהריים של ה-7 באוקטובר. הסיכום הי-חידתי (היינו בדיקת יחידה אחר יחידה) נותן מספר של 153 טנקים פגועים וכ-117 עריין תקינים. מתוך 153 הטנקים הנפגעים אבדו לחלוטין כמחציתם (כ-76) בגלל פגיעה קטלנית לגמרי, או מכיוון שנשארו בשטח שנתפס על ידי האויב. המחצית השנייה, כ-78 טנקים, נפגעו ופזרו לאחור, ורבים מהם שוקמו אחר כך.

שיעור האבדות איננו שווה בכל היחידות. שלושת גדודי הקו הראשון שהיו פזורים מחלקה מחלקה או פלוגה פלוגה, ולחמו כמה שעות יותר מן האחרים, איבדו ביחד 61 מתוך 93 טנקים, היינו שני שלישים. הגדודים של חטיבות אמנון, דן וגבי, שלחמו בחלק מן המקרים כמסגרת גדודית, (כוח התגבור) איבדו כמחצית ממספר הטנקים שלהם. גדוד יום טוב איבד פלוגה שלמה (רק טנק אחד נותר ממנה). גדוד שובל איבד פלוגה מוקטנת שלמה, וגדוד שילה איבד פלוגה. גדוד יום טוב לא המשיך לפעול בגדוד, והוקם מחדש אחרי המלחמה. בהמשך המלחמה אוחדו גם גדוד לפידות וגדוד מצנע. שאר היחידות המשיכו לפעול במבנן המקורי. יחידות שהצליחו לקיים בידן את השטח בזמן רב יותר, כמו היחידות בדרום התעלה, הצליחו לחלץ יותר טנקים פגועים. יחידות מבודדות, כמו בצפון התעלה ובמעוז "מסרק" (מוח) לא פינו טנקים.

היו גם טעויות אנוש: בליל 6-7 באוקטובר היו שבעה או שמונה טנקים מגדוד יום טוב שקועים בביצה, עדיין לא פגועים או פגועים קל, בטווח 3000 עד 4000 מטרים מן התעלה. באותה עת עדיין לחם גדוד עמיר יפה על קו המים, ולא הורגש צורך לחלץ טנקים שקועים במרחק ארבעה ק"מ מן התעלה מיד. האנשים בגדוד היו גם עייפים ושרויים במתח רב. עם שחר נאלץ עמיר יפה לסגת, המצרים התקדמו, ואו בגלל טילים נ"ט הפכה הגישה לטנקים השקועים לבלתי אפשרית.

אילו ננקטה טקטיקה אחרת, היה צה"ל מאבד יותר שטח אך פחות אנשים ופחות טנקים. לעובדה זו היו השלכות על המלחמה כולה.

ביצוע המשימה?

תכנית "שובך יונים" הוגדרה כתכנית הגנה. על המתנגד הוטל להגן על גזרתו ולהשמיר כוחות אויב בגזרה. המשימה, לכאורה, לא בוצעה. האויב חדר, כבש חלק מן השטח, ולא הושמר.

לאחר מעשה למדנו כי הכוח הסדיר לא הספיק כדי להגן על קו התעלה. הכוחות היו מעטים מדי, ואילו היה הדבר ידוע מראש, היה הדרג הפוקד מטיל על הכוחות הסדירים משימה מוגבלת יותר: להשהות את התקדמות האויב ולעכב אותו עד להגעת יתר כוחות צה"ל. לו כך הייתה המשימה מוגדרת, ניתן היה לומר כי המשימה בוצעה. המצרים חצו אמנם את התעלה, כבשו רצועה ברוחב כמה קילומטרים ממזרח לתעלה, אך הכוחות הסדירים בסיני השיגו את מרווח הזמן הדרוש עד להגעת שאר כוחות צה"ל. מחירם של רווח הזמן ועיכוב קצב התבססותו של האויב היה אבדן חיי אדם, אבדן אמצעי לחימה, ופינוי שטח. המשימה של שבירת ההתקפה לא בוצעה, אך בוצע עיכוב האויב ושיבוש לוח הזמנים שלו. אם בגולן הייתה סכנה שהאויב ימשיך וידהר קדימה לעבר הירדן והכינרת, הרי בסיני מסרה האוגדה הסדירה את הקו לידי הכוחות העיקריים שהגיעו בהמשך יום ה-7 באוקטובר כשקו הגבעות, במרחק שישה עד עשרה ק"מ מן התעלה מצוי עדיין ברובו בידי כוחותינו. הסכנה שהמצרים יגיעו ליעדים חיוניים נבלמה.

מדוע לא בוצעה משימת ההגנה? לא מפני שלא לחמו טוב. לחמו בחירוף נפש. שגיאות נעשו במלחמה זו ככלל מלחמה. אלא שהמשימה לא בוצעה כי טעה מי שחשב כי די בכוח זה, ללא סיוע על מנת לבצע הגנה. פשוט אי אפשר היה לבצע משימה זו. היו אמנם אלטרנטיבות אך ככוונתי לנתח את התכנית ואת הביצוע כפי שהתרחש בפועל ולא למצוא אלטרנטיבה היפותטית. עם זאת איני מקבל טיעון של "אין שום אלטרנטיבה". אין להפעיל כוחות של אוגדה ללא תכנית. אך יכולה הייתה להיות תכנית אחרת טובה יותר, מותאמת לשינויים שחלו. גם על בסיס

ריכוז נתוני המעוזים

שם המעוז	מספר האנשים ב-6.10	טנקיסטים שנוספו	היחלוצות	ניסיון	הותקף	נעדרים	חללים	שבויים	נחלצו	שעת פינוי	שעת כניעה
טרקלין	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
בורפסט	63	8	—	—	כן	3	—	—	—	לא פונה	לא נכנע
אורקל א'	20	8	כן	כן	כן	39	19	5	—	071700	071700?
אורקל ב'	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
אורקל ג'	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	071700
לחצנית	17	—	—	—	כן	9	8	—	—	—	—
דרורה	19	—	כן	כן	באש	3	1	15	—	071430	—
כתובה	21	—	כן	כן	באש	2	—	19	—	071400	—
מילנו	28	15	כן	כן	כן	13	6	24	—	080600-072330	—
מפרקת	16	—	כן	כן	כן	5	6 (?)	5	5	071700	—
חזיון	20	—	—	—	כן	12	8	—	—	090900	—
פורקן	33	—	כן	כן	כן	—	—	33	—	090230	—
מצמד	34	—	כן	כן	כן	2	32	—	—	090800	—
לקקן	10	—	כן	כן	—	—	—	10	—	071700	—
בוצר	26	12	כן	כן	באש	—	—	38	—	090200	—
ליטוף	29	—	כן	כן	כן	18	11	—	—	071330	—
מפצח	28	—	—	—	כן	5	23	—	—	081400	—
ניסן	20	—	—	—	כן	10	10	—	—	091500	—
מסרק	30	12	כן	כן	כן	5	37	—	—	131100	—
אנרופיה	5	—	כן	כן	—	—	—	5	—	061900	—

לא רק שהמעוזים ענו "פחות טוב" על אפשרות של מלחמה כוללת מאשר על אפשרות של מלחמת התשה — אלא גם הכוחות בשרה צריכים היו לצפות לפעולת אויב באחת מכמה דרכים. אמנם היו בצה"ל קצינים שחזו בדיוק את דרך הפעולה שהמצרים נקטו בפועל, אך צה"ל לא יכול היה לסמוך על כך כי אותה דרך אכן תינקט. כדי להשתמש ב"תכנית כבסיס לשינויים", חייבת הייתה לפעול ולתפקד מערכת של היוון חוזר, המוריימה כלפי מעלה תמונת מצב נכונה ומדויקת. בפועל לא בוצעה התאמה טובה של תכנית הפעולה לתנאים המציאותיים בשטח, ולא הגיעו מלוא היריעות על האויב, או שלא הוסקו המסקנות הנכונות מהיריעות שהגיעו. עם זאת מעט המידע שהיה קיים הגיע מהכוחות שלחמו במעוזים ומגרודי הטנקים.

אם משימת הכוחות בסיני הייתה להגן על סיני, כולל קו המים, הרי שהמשימה לא בוצעה, אבל פריצה מהירה של האויב אל עומק סיני, ומשם ללב מדינת ישראל לא הייתה. 24 שעות העסיקו אוגדת סיני ולוחמי המעוזים את צבא מצרים כולו, ושילמו על כך מחיר גבוה. זריקת שלושה גדודי טנקים, מפוצלים למחלקות ולפלוגות, לקו העמידה את הטנקיסטים שלנו בכל מקום בו לחמו בנחיתות כמותית, וגרמה לשחיקת שלושה גדודים אלה. בתום 24 שעות נותרו מכל אחד מהם, טנקים בודדים.

גם שתי החטיבות שבועמק סיני הוכנסו לקרב ללא תמונת מצב כוללת, אלא על סמך תכנית מראש בלתי מעודכנת להשתלשול-

של צה"ל. אם כך יש סתירה בין שני תפקידים אלה. לגבי תקופת מלחמת ההתשה הרי המעוזים וכל המערכת הכי רוכה בהם, כולל סיוע הטנקים וסיוע הארטילריה וחיל האוויר ביצעו את תפקידם בצורה טובה, אך האויב הכיר את התכנית. בין מועד הקמת מערכת המעוזים (סוף 1968) לבין המלחמה (בסוף 1973) חלו שינויים רבים מאוד: שינויי עצמה, הוקמו רמפות בצד המצרי תוך שליטה משם באש טנקים וטילים ני"ט לעומק השטח המוגן על ידי צה"ל, הוצבה מטרית טילים נ"מ רצינית, שמנעה פעולת חיל האוויר של צה"ל בסיוע לכוחות הקרקע במעוזים וביחידות הטנקים, והוכנס לשימוש טיל ני"ט עם טווח 3000 מטרים, הנישא על-ידי חייל בודד.

דווקא בגלל הצלחת התכנית במלחמת ההתשה קשה היה לשכנע את המפקדות בצה"ל לבצע בה שינויים. ידענו שבגלל טילים נ"מ מצריים שקודמו חיל האוויר יהיה מוגבל, אך לא השתמשנו בארטילריה כתחליף לסיוע אוויר.

כלל הברזל ש"תכנית היא בסיס לשינויים" היה מוכר בצה"ל. רבים שילמו לו מס שפתיים, אך במציאות, היו השינויים שבוצעו בתכנית לקראת הפעלתה קרוב מעטים ומקריים. אחד השינויים היה דילול המעוזים וצמצומם מ-31 ל-16. 16 המעוזים שנשארו כיסו את כל הצירים העיקריים שיכלו לשרת כוחות גדולים. המעוזים הנותרים אילצו בדרך כלל את המצרים לצלוח ביניהם ושללו מהם את האפשרות להשתמש, מיד אחרי הצליחה, בציר ראשי.

התכנית הקיימת, ניתן היה לפרוס את כל 24 הטנקים בקו (לדעתי הם היו נפגעים ברובם בכל מקרה). גם על בסיס התכנית הזו על מגבלותיה, עדיף היה לו נתנו לפלוגות ולגדודים הוראות לא "לרוץ" למעוזים מול כוחות אויב עדיפים, אלא לנהל קרב מרחוק תוך בלימת המשך התקדמות האויב. אינני מאמין כי לו הופעלה חטיבת עתודה מלאה יחד עם הכוח המצוי בגזרה, הייתה הצליחה נשברת. התקפת נגד חטיבתית הייתה משמידה כוח צולח אחד, אבל אחר כך לא הייתה עוברת לכוח שני וחוזרת על המבצע וכו', וזאת בגלל המרחקים, הוצאת התחמושת והנפגעים. אי אפשר גם לקבוע כמה אבדות הייתה התקפה חטיבתית על אחד ממקומות הצליחה גורמת לאויב. נראה לי כי לו ננקטה דרך זו, היא הייתה גורמת יותר אבדות לאויב ופחות אבדות לנו, אך הייתה עולה לנו בוותור גדול יותר על שטח. זה היה חלק מן התכנית שלא בוצע. ביצועו היה לדעתי עדיף על פיצול כל ששת הגדודים ל"כיכוי שרפות". אם כי גם כך וגם כך לא הייתה נמנעת הצליחה כולה.

סיכום

תכנית קו המעוזים, והתכנית הצמודה לה, "שובר יונים" נוצרו כדי לתת מענה לשתי בעיות: האחת — לפתור את בעיית מלחמת ההתשה, והשנייה — לאפשר כניסה חלקה יחסית של יתר כוחות צה"ל לחימה מלאה, ובמקרה הגרוע ביותר, של מלחמה תוך אתראה קצרה, לאפשר קרב הגנה עם הכוחות הסדירים בכבד עד הגעת המילואים

יות בשטח ועל פי תמונת מצב כי "בוער" בכל מקום. במקום אחד נתקל גדוד צה"ל בחטיבת הנחתים המצרית וגרם לה אבדות כבדות. שאר הכוחות הוכנסו לקרב במסגרת גיודיות, או פלוגתיות אך לא חטיבתיות, ללא חרמ"ש מספיק ובמעט ללא סיוע ארטילרי. התוצאה הייתה כי מתוך 280 הטנקים שהיו לאוגדת סיני בצהרי ה-6 באוקטובר, נותרו לה למחרת 110. 153 נפגעו, חציים שקעו בביצות או הושמרו. כל זה לא קרה בקרב אחד גדול בו השתתפו מאות טנקים, אלא בשרשרת של פעולות קטנות! מעט טנקים ללא חרמ"ש וללא ארטילריה מול הרבה חיילי אויב עם טילים R.P.G. ו"סאגר", סיוע טנקים מן הרמפות שבגדה המערבית, וסיוע הטנקים שצלחו בליל 6-7 באוקטובר.

האפשרות התיאורטית כי יש קו מעוזים, המעוזים עשו את שלהם, דיווחו, עצרו, עליהם ללכת, לא ננקטה, אלא מאוחר מדי כאשר כבר אי אפשר היה לפנות את המעוזים. ובכל זאת פונו בהצלחה מלאה, או חלקית שישה מעוזים.

תכנית וביצוע

הביקורת שמתח רא"ל בר-לב על תחילת מלחמת יום הכיפורים הייתה כי "צה"ל... אף לא פרס את הכוחות הסדירים הלא מבוטלים בקו החזית. השפעתה של ההפתעה על הצד המופתע היא בכך שהתכנית והפעולות מאולתרות... אפקט ההפתעה היה מלא והוא התבטא בכך שדרגים שונים לא קראו את הקרב וכתוצאה מכך הוכנו תכניות תלושות מן המציאות...¹³ לאור העובדות שהוצגו כאן, נראה כי שתי הגישות הקיצוניות "התכנית לא בוצעה", "הביצוע היה כושל" מחד גיסא, ו"התכנית גרועה" מאידך גיסא, הן חצאי אמת. מחלקות הטנקים שיועדו להיות במעוזים לא פרסו. אבל חלק ניכר ממחלקות אלה כן הגיע לקו המים, גם מי שהגיע לקו המים, מחלקות ופלוגות וגדודים, לא החזיק שם מעמד. הפלוגות והגדודים פרסו, בשינויים קלים, לפי התכנית ורק באיחור של שעתיים או שלוש, ולא זה קבע את אבדותיהם הכבדות אלא השלטה, טיפין טיפין, "לחבור למעוזים", ו"למנוע מן האויב כל הישג קרקעי". דווקא שתי נקודות התורפה של התכנית: הטלת שני שלישים מאוגדת סיני לקרב במסגרות של מחלקות, פלוגות וגדודים וביצוע החבירה, טיפין טיפין, כאורח שהתאים לתקופת ההתשה, ושהוכר עליידי המצרים היטב, בוצעו. אך עם זאת צודק רא"ל בר-לב באמרו כי "לא קראו

נכונה את הקרב", אבל כאשר לא קראו נכונה את הקרב, היה המעשה שנעשה פחות או יותר ביצוע התכנית שכבר לא התאימה לנסיבות.

ראינו כי מי שמנסה להגן על הכל (רא"ל בר-לב טוען כי מטרת צה"ל הייתה "למנוע מן האויב הישגים")¹⁴, מטיל על כוחות קטנים משימות כבדות מדי.

סדר הכוחות, מוגבל ככל שהיה, לא היה מאוזן. הוא לא כלל את המינימום הדרוש בארטילריה ובחרמ"ש, בידועה הברורה כי טנקים יצטרכו לפעול גם ביום וגם בלילה. האם הייתה הצליחה המצרית נהרפת על קו המים, לכל רוחב הגזרה, לו פעלו בדיוק לפי התכנית? התשובה על כך היא שלילית. לפי התכנית יכול היה צה"ל, לכל היותר, להנחית התקפת נגד אחת בעצמה חטיבתית מוגברת כיוון שהיו שלוש חטיבות טנקים, אחת פזורה פלוגות פלוגות מראש, (או לחלופין התפזרה פלוגות פלוגות עם התחלת הקרב) שנייה צריכה הייתה להיות בפיצול לשלושה גדודים. מה שאפשר היה לבצע לפי התכנית היה התקפת נגד של חטיבה מרוכזת ועוד גדוד ומספר פלוגות שפעלו באותה גזרה. יתכן שלו כך פעלנו, היינו בולמים את אחת מגורות הצליחה, אם כי במחיר כבד מאוד. אך לא את הצליחה בשאר הגזרות.

היו גם ליקויים בביצוע. היו פלוגות שלו פעלו אחרת, היו מסיימות את יממת הלחימה הראשונה עם פחות אבדות מאשר סיימוה בפועל. אך ספק אם הצליחה המצרית (עם דרך הפעולה שנקטה, ועם הכוחות שהיו בשטח בפועל, המחסור בארטילריה ובחרמ"ש, והמגבלות לפעולה של חיל האוויר) הייתה נשברת. לכך חסרו כוחות. ואם חשב מישוהו כי די ב-16 מעוזים ועוד אוגדת סיני הסדירה כדי לבלום את הצליחה, הרי שטעה.

אין להתעלם מן ההישגים שהושגו. בניגוד לתכנית שקבעה כי חיל הרגלים (מילואים) בקו המעוזים יוחלף בחי"ר מעולה סדיר, הרי שהכוח שפעל שם, חיל הרגלים, גדוד מילואים לא צעיר וחצי גדוד נח"ל, פעל ללא דופי. כרבע ממספר הלוחמים נהרגו בעוד הגותרים המשיכו ללחום. לא היה אף מקרה של התמוטטות. גם הטנקיסטים לחמו והסתערו מול עצמת אש עדיפה. שום יחידה לא נשברה. יחידה אחת, גדוד הטנקים הצפוני, חוסלה כמעט כולה, וגם ממנה נותרו כמה טנקים שהמשיכו ללחום במסגרת חטיבת גבי. כל המעוזים למעט "בודפסט" (ומעוז המזח ["מסרק"]) עד ל-13 באוקטובר) פונו או נכבשו. אבל המצרים לא

פרצו ללב סיני. המצרים ידעו מראש, כי הם יספגו אבדות. הם היו מוכנים לאבדות כבדות עוד יותר משספגו בפועל. המעוזים והטנקים של אוגדת סיני שיבשו את לוח הזמנים ואת ההישגים של המצרים.

ב-7 באוקטובר אחרי הצהריים היו בסיני שתי אוגדות מילואים טריות. הסכנה העיקרית חלפה. אוגדת סיני והמעוזים עמדו בה. מספר הקילומטרים, שכבשו המצרים היה קטן משחייבה התכנית הבסיסית שלהם לשלב זה. אחר כך באו ניסיונות להרחיב את המאחז המצרי. התקפת הנגד הישראלית ב-8 באוקטובר לא הצליחה. רק אחרי שישה ימים נוספים, ב-14 באוקטובר ניסו המצרים, בלחץ סורי, להמשיך ולבצע את שלב ג' של תכניתם הבסיסית ולפרוץ קדימה. אלא שהם "איחרו את הרכבת" וחלק מ"איחור" זה יש לוקוף לזכותם של לוחמי היממה הראשונה. לוחמי היממה הראשונה לחמו בחירוף נפש, שילמו בחיי אנשים רבים ובנשק רב, אך לחימתם שיבשה את לוח הזמנים של המצרים, ואפשרה את שבירת התקפת השריון המצרית ב-14 באוקטובר, את המעבר לצליחה בליל 15-16 בו, ואת סיום המלחמה כפי שהיה — בצליחה, ובקרבנות בגדה המערבית שבאו בעקבותיה.

הערות

1. רא"ל (מיל') חיים בר-לב, "המלחמה ומטרו" תיה על רקע מלחמות צה"ל", "מערכות" 266, אוקטובר-נובמבר 1978, עמ' 7; חנוך ברטוב, דדו, 48 שנה ועוד 20 יום, ספריית מעריב, ת"א 1978, כרך א' עמ' 198-201; אביעזר גולן, אלברט, הוצאת האגודה להנצחת זכרו של האלוף אלברט מנדלר ז"ל, 1977, עמ' 176-177; אברהם אדן, על שתי גדות הסואץ, הוצאת עידנים, ירושלים, 1979, עמ' 49-55.
2. אדן, שם, עמ' 52.
3. Mohamed Heikal, *The Road to Ramadan*, Collins London, 1975 p. 211.
4. סא"ל אבי שי, "מצרים לקראת מלחמת יום הכיפורים, מטרת המלחמה ותכנית המתקפה", "מערכות" 250, יולי 1976, עמ' 15-40.
5. ברטוב, שם, כרך ב' עמ' 28-29.
6. גולן, שם, עמ' 205-206; ברטוב, שם, כרך ב' עמ' 42.
7. אדן, שם, עמ' 66, 72.
8. גולן, שם, עמ' 187.
9. ברטוב, שם, כרך א' עמ' 315; גולן, שם, עמ' 198.
10. גולן, שם, עמ' 202-203.
11. שם, עמ' 200.
12. אדן, שם, עמ' 54.
13. בר-לב, שם, עמ' 7.
14. שם.

הקרב לכיבוש המובלעת ברמת הגולן

סא"ל אברהם זהר

שונים של מורדות החרמון, צפון חבל הבשן, מסגרת אגן דמשק ואגן נחל הרקאר, בדרומה של ה"מובלעת". שטח טרשי, מכוסה סלעי בזלת וגדרות אבנים, המקשים על העבירות, אך מאפשרים פריסה ותמרון של כוחות שריון, טובים יחסית. במרחב זה שרחבו כעשרה ק"מ מצויים מספר תלי געש, שהגבוה בהם הוא תל-שער. צפונה לו מצוי מרחב הלגיה הקטנה המכוסה גבשושיות לבנה המכבידות על העבירות ועל התמרון ומגבילות אותם ל"מסילים" (ואדיות שטור חים) ולדרכים קיימות. באגף הצפון-מערבי מצויות חורשות. כל אלה מקשים על הבאת עצמה של גופי טנקים לביטוי מלא. שלושה נתיבים מרכזיים מצויים במרחב ה"מובלעת": האחד — כביש קוניטרה-דמשק (ציר "אמריקה"), ולאורכו ח'אן ארינבה-צומת מעץ, תל-שמס וסעסע. השני — מסערה-מזרעת-בית-ג'ן-סעסע (ציר "צין-שרפה"); והשלישי בקעתא-ג'כתא-אל-ח'שב-טרנגיה-חרפא.

האויב

(ראה מרשמים 1, 2)

בקרוב נטלו חלק כוחות של דיביזיית חי"ר 7 מתוגברת בכוח משלוח מרוקני וחטיבת טנקים 65 של דיביזייה 3; בערב ה'21

קרב ההגנה

חמישה ימים עמדו כוחות פיקוד הצפון בקרב הגנה עיקש. אל אוגדת איתן שהגנה על הגולן ב"6 באוקטובר, הצטרפה ב"7 באוקטובר אוגדת לנר. ב"8 באוקטובר נכנסה לדרום הגולן אוגדת פלד. ב"10 באוקטובר היה כל הגולן הישראלי, עד לקו ה"סגול" (למעט החרמון) בידי צה"ל. שתי דיביזיות חי"ר סוריות ודיביזייה משוריית סורית אחת, שהעמיקו חדור בדרום ובמרכז, עד לקו המפלים, נסוגו והותירו בשדה הקרב שנשמט מידם כ-800 טנקים: בפתחת קוניטרה, ניסו עדיין, ב"9 באוקטובר, כוחות של דיביזיית חי"ר וחטיבת שריון לתקוף, וכמעט יכלו לכוחות חטיבה 7 מאוגדת איתן, אך נסוגו תוך הסבת אברות ניכרות, לשני הצדדים.

הישגי צה"ל בקרב ההגנה מול סוריה, בלטו בהשוואה למצב בחזית התעלה, בה התפתחו קרבות סטטיים, בעקבות כישלון התקפת הנגד ב"8 באוקטובר.

זירת הקרב

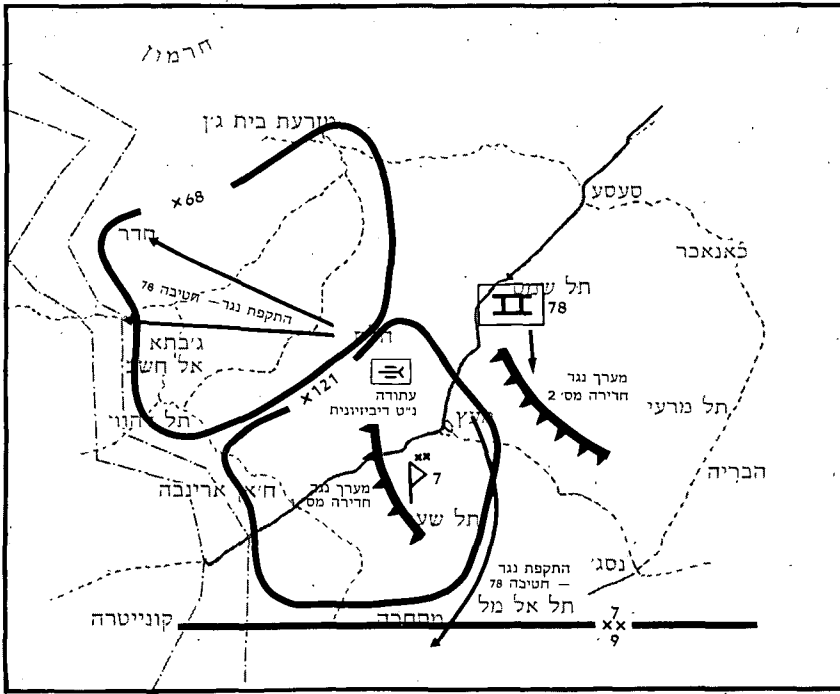
ה"מובלעת" נתחמה על-ידי מעשה המלח-מה. היא משתרעת למן מורדות החרמון ועד למרחק של כ-22 ק"מ דרומית לבית ג'ן, ומן הקו ה"סגול" ועד למרחק של כ-20 ק"מ מזרחה לו. היא מצויה במרחבים גיאוגרפיים

קלאוזוביץ, פילוסוף המלחמה המודרנית, הדגיש בחיבורו "על המלח-מה" עד כמה חשוב למגן לנצל את הישגיו בקרב ההגנה: "יהיה זה תמיד משגה חמור, לא לנצל באופן כלשהו, את הניצחון שהושג על ידי ההגנה ולא להביא אותו לידי ביטוי במאזן המלחמה, כי אז יתבזבז לריק".¹

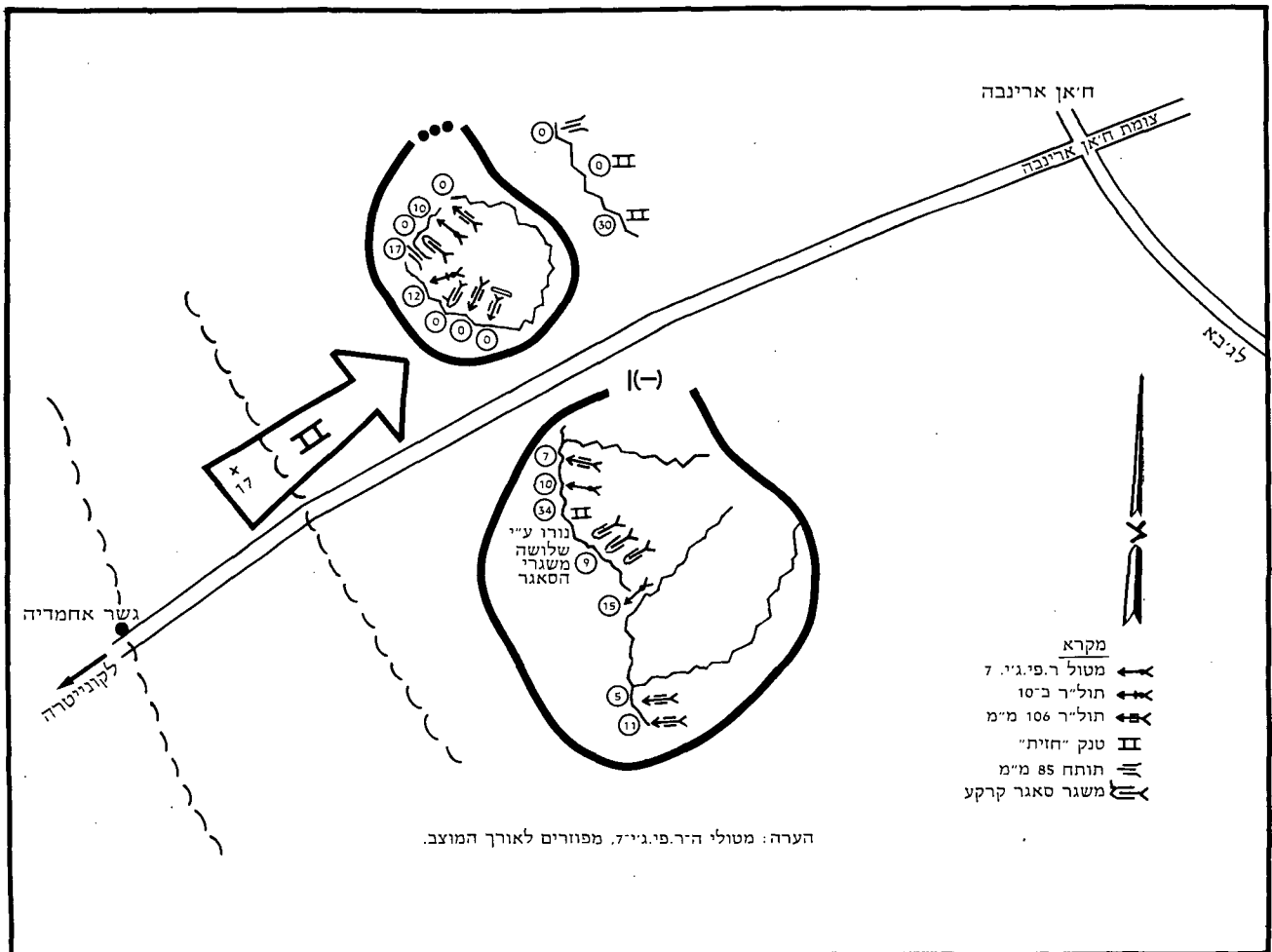
מלחמת יום הכיפורים, כשאר מלחמות "30 השנים" של צה"ל נגד צבאות ערב תיחשב כמלחמת מגננה אסטרטגית, ואפילו פעולות התקפה טקטיות, כמו כיבוש המובלעת ברמת הגולן אינן משנות לא את צורת היסוד של המלחמה, שנכפתה עלינו ולא את מטרותיה.

הדברים הבאים יעסקו בסוגיה של מעבר מהגנה להתקפה במסגרת מגננה, של כוחות פיקוד הצפון במלחמת יום הכיפורים וינסו לבחון "מקרה פרטי" זה מנקודות מבט שונות לרבות אלה של התיאוריה הצבאית.

מפה מס' 1: הערכות כוחות דיביזיה 7 ותכנון התקפות הנגד

מפה מס' 2: מוצב נ"ט בח'אן ארינבה

באוקטובר נוספה לזירה חטיבת שריון מוקטנת עיראקית שכללה כ־100 טנקים ובו בלילה עוד חטיבה ממוכנת. מסמך שלל של גודר נ"ט הדיביזיוני של דיביזיית חי"ר 7, מגלה כי הדיביזיה נערכה להגן בגזרה הצפונית במגמה למנוע חדירה בנתיבים הקיימים על פי כללי ההגנה הסובייטית-סורית: שתי חטיבות חי"ר בדרג ראשון וחטיבה משורינית בדרג שני. בקו ההגנה השני, בסעסע, הייתה חטיבת טנקים של דיביזיה 3 עם כ־100 טנקים טי-54/55, שעד כה לא שותפה בקרב. כוחות דיביזיה 7 היו לעומת זאת, מוכים לאחר התקפות לאורך הקו ולאחר ניסיון ההתקפה האחרון ב־9 באוקטובר בפתחת קוניטרה. עצמת הטנקים טי-54/55 בקו הראשון הייתה כ־100, מתוך כ־400 טנקים שנתרו לסורים במרחב שער דרמשק. הכוחות הנסוגים נכנסו למערך הגנה מוכן, הבנוי מתעלות קוויות ומוצבים פיקודיים (או תלים שולטים כדוגמת תל־א־דהור), שדות מוקשים ומגנני נ"ט בהם היו "תנ"טים, טנקי תובה וטילים נ"ט. מרשם קרב ההגנה של דיביזיה 7 (תוכנית "צל־אח־א־דין"), מצביע על כך שהסורים ראו את כביש קוניטרה-דרמשק בציר בו יעבור המאמץ העיקרי של צה"ל בגזרה זו, ולפי זה תכננו את המערכים נ"ט העיקריים כנגד חדירה. תצ"א שצולם ביום ההבקעה מגלה את ריכוזי השריון והארטילריה (כ־60 סוללות).

כוחות פיקוד הצפון

את קרב ההבקעה ביצעו אוגדות איתן ולנר, שבשתייהן היו כ־180 טנקים "צנטוריון". אוגדת איתן הסדירה כללה את חטיבת הטנקים 7 וחטיבת חי"ר מוקטנת "גולני". אוגדת לנר כללה את חטיבות הטנקים 79 ו־17. על אלה נוספו במהלך הקרב חטיבות השריון 19 ו־20 מאוגדת פלד וכוח "נתי" – תוספת של כ־125 טנקים, חלקם טנקי "שרמן" א־51. חטיבת חי"ר"ם נוספת שהופעלה בהמשך הקרב הייתה חטיבת חי"ר"ם 31. כוח הארטילריה כלל שני אגדים וארטילריה פיקודית. על יתר גזרת הגולן הופקדה אוגדת פלד, ממנה נלקחו תוך כדי הקרב חטיבות השריון 19 ו־20.

הכוחות הישראליים והסורים היו לאחר חמישה ימי קרבות קשים ונוקפו לזמן כדי להתארגן מחדש לקרב. דוגמה מוחשית למצב הייתה דרך ההתארגנות של חטיבה 7. כנגד קרב ההגנה ב־9 באוקטובר, מנתה החטיבה 32 טנקים תקינים. בסמוך להתקפה (ב־11 באוקטובר) היו לה 100 טנקים עם צוותים ומפקדים חרשים ברמות מג"ד־מ"פ־מ"מ. על כוחות אלה מן הדין להוסיף את מלוא עצמתו של חיל האוויר, שהופעלה בקרב ואת כוחות חיל הים של זירת הים התיכון.

• חטי' טנקים 78 נפגעה ברובה בקרבות עד כה.

התכנית

ההחלטה על העברת נקודת הכובד לזירה הסורית, חייבה את המטכ"ל ואת הדרג המדיני, לבחון את מטרות המלחמה ואת תרומת ההתקפה להשגת מטרות אלה. ככלל, מבחינה התיאוריה הצבאית בין מטרות מלחמה לבין מטרות במלחמה. מטרות המלחמה צופות אל התוצאות הצבאיות והמדיניות מעבר למלחמה. מטרות במלחמה עוסקות באמצעי, במערכות וביעדים להשגת מטרה זו. אלה גם אלה נקבעות על־ידי הדרג המדיני, מתוך בדיקת האפשרויות הצבאיות ומגבלות הכוח, ומי תוך התחשבות בהן.

מטרות המלחמה של מדינת ישראל, כפי שנקבעו לפני המלחמה היו למנוע מלחמה, ואם תפרוץ, למנוע מהאויב כל הישג צבאי ולהנחיל לו מפלה בדרך של השמרת כוח ותשתית צבאית, כל זאת, על מנת להקנות למדינת ישראל יתרונות צבאיים משמעותיים, ביחסי כוחות ובקווי הפסקת אש.

ב־10 באוקטובר הייתה המלחמה למצוי־אות בת ארבעה ימים. עצם פרוץ המלחמה היה בו כבר הישג מדיני לערבים, ובזירת הדרום היו להם הישגים צבאיים. הישגים כאלה לא היו להם בזירה הסורית. המטכ"ל נמצא בשלב זה בדילמה וכדיון הצבאי והמדיני הוצגו שתי דרכי פעולה אפשריות: זו של הרמטכ"ל ראי"ל רוד אלעזר, שביקש להעביר את נקודת הכובד לצפון, וזו של סגנו, האלוף ישראל טל, אשר ראה את סיני כשדה המערכה העיקרי להשגת מטרות המלחמה. הדיונים עמדו בסימן המצב שנוצר עקב פתיחת המלחמה, הגיוס, ההישגים בזירת, הערכת כוח העמידה מול הערבים ומצב המשאבים. הנטייה הייתה לקצר את המשך המלחמה, מה גם שעקב התבוסה הסורית, הסתמנה אפשרות של כפיית הפסקת אש ביזמה סובייטית.

אור ל־11 באוקטובר, החליטה הממשלה לתקוף את הסורים, וזאת משלוש סיבות: ראשית, הסורים היו מעורערים וניתן היה להוציאם ביתר קלות ממעגל המלחמה; שנית, איום לעבר דמשק עשוי להתרע את ירדן שעד כה לא הצטרפה למלחמה, ושלישית, העברת כוחות מהזירה הסורית לזירת הדרום, במטעוה הייתה הוצאתם ממעגל הלחימה לזמן ניכר. אופציה זו טמנה בחובה את הסכנה של כפיית הפסקת אש בשעה שלמצרים הישגים קרקעיים בזירת סיני. היטיב לבטא את הסיבות לתקיפה כגולן הרמטכ"ל, שאמר את הדברים הבאים בקבוצת הפקודות לקראת ההבקעה, שהתקיימה בתל־שיבן, בבוקר יום ההבקעה: "צריכים להכריע בנקודה חלשה וזה פה. נשבור את סוריה. אנו יוצאים לקרב בעל חשיבות מברעת. יוצרים עובדה שאנו מעבר לקווי הפסקת האש ולכיוון דמשק... ניצור תנאים כדי לזכות בתפנית ולהפסקת המלחמה. אם אסד לא יבקש הפסקת אש נבצע עוד ונביאם להכרח להיכנע."

בפקודת המבצע המטכ"לית נקבעה סעסע כיעד קרקעי להתקפה, אולם בהיותו עד לעייפות הכוחות, לא ראה הרמטכ"ל את כיבוש דמשק כיעד שניתן להשגה בנקל ובלשונו: "נגיע לאן שנוכל להגיע, נתארגן, יכול להיות שבעבור יום נוכל לעשות עוד מאמץ אחד קדימה לעבר דמשק".

משהחלט על העברת נקודת הכובד לזירה הסורית, הוזרמו אליה כל התגבורות האפשריות: כוח "עמוס", בן 36 טנקים השלים את חטיבה 7, וכוח "נתי" בן 30 טנקים ניתן לאוגדת לנר. חיל האוויר הועמד במלוא עצמתו לרשות פעולת ההתקפה בנוסף לפעולותיו בעומק סוריה. התכנית הפיקודית, כפי שגובשה וסוכמה סופית בבוקר ה־11 באוקטובר, קבעה שההתקפה תיעשה בפניה הצפונית של הגולן, בה האגף הצפוני ההררי הנו ללא אויב וממנה ניתן לאיים לעבר דמשק. חיל האוויר תוכנן להיות מופעל בשלושה מעגלי פעילות: האחד – המשך הפצצות בעומק על יעדים כלכליים וצבאיים, פעילות בה שותף גם חיל הים; השני – שיתוק שדות תעופה; והשלישי – הפצצת אזור ההבקעה, החל מ"ש" פחות שולש. לפעולת ההכנה תוכנן להצטרף הכוח הארטילרי. מתוך רצון לשמור על שלמות הכוח, הוטלה ההבקעה על האוגדה הסדירה, אוגדת איתן. אוגדת לנר יוערה להיות עתודה ובהמשך, להעביר עוצבה לאוגדת איתן או להיכנס בעקבותיה. אם תתגלה התמוטטות סורית, ניתן יהיה להפעילה בציר נפרד.

"שלושה דברים", קבע הרמטכ"ל בתדריך בתל־שיבן בבוקר ה־11 באוקטובר "יקבעו את גורל המערכה: אתם והטנקים; חיל האוויר וכושר העמידה של האויב". סימן השאלה היה לגבי יכולת הלחימה הסורית, שכן לא היה ברור אם יתמוטטו הסורים. הוא העריך את הזמן שיינתן לפעולה עד להתערבות בין לאומית ב־24 שעות.

הזירה האווירית והימית

(ראה מרשם 3)

הפצצות אסטרטגיות – חיל האוויר פעל בעומק סוריה כבר ב־9 באוקטובר. בשחר אותו יום הציע הרמטכ"ל לתקוף מטרות אזרחיות ומטרות אנרגיה וכוחות צבא במגמה להביא לשבירת סוריה תוך 24 שעות ולכפות עליה הפסקת אש. משנתקבל אישור מדיני הותקפו באותו יום בתי זיקוק ותחנת כוח בחומץ ומחנה אל־אמי. בדמשק הותקפו באותו יום בניין המטכ"ל ומפקדת חיל האוויר וכיום שלמחרת הותקפו בתי הזיקוק בחומץ, תחנת כוח בקטינה ונמל מינת־אל־ביצ'א. באותו יום ניתן גם אישור מדיני לתקוף את שדה התעופה הבינלאומי של דמשק במגמה לשבש את הרכבת האווירית הרוסית.

בימים 11-12 באוקטובר הוסיף חיל האוויר לתקוף מטרות בעומק. ב־11 באוקטובר תקף מסוף דלק בחיאן אל עיש

ההשתתפות בקרב היבשה – לקראת ההבקעה הועבר כמעט כל כוח חיל האוויר לזירת ההבקעה. כדי לאפשר הכנה מרבית נדחה ה"ש" היבשתי משעה 1000 לשעה 1100. בשל חשיבות הקרב הורה מפקד חיל האוויר לטייסיו לפעול בכל תנאי, כולל אש טילים נ"מ. ואכן כאמור, המטוסים פעלו תחת אש טילים נ"מ ופגעו בריכוזי שריון, ארטילריה ומוצבים השולטים על נתיבי הפריצה, והטילו עד לשעה 1500 מאות טון פצצות, במרחב דיכוייה ח"ר סורית 7. בפעילות ההכנה, השתתפה גם הארטילריה שירתה בשלב ההכנה אלפי פגזים.

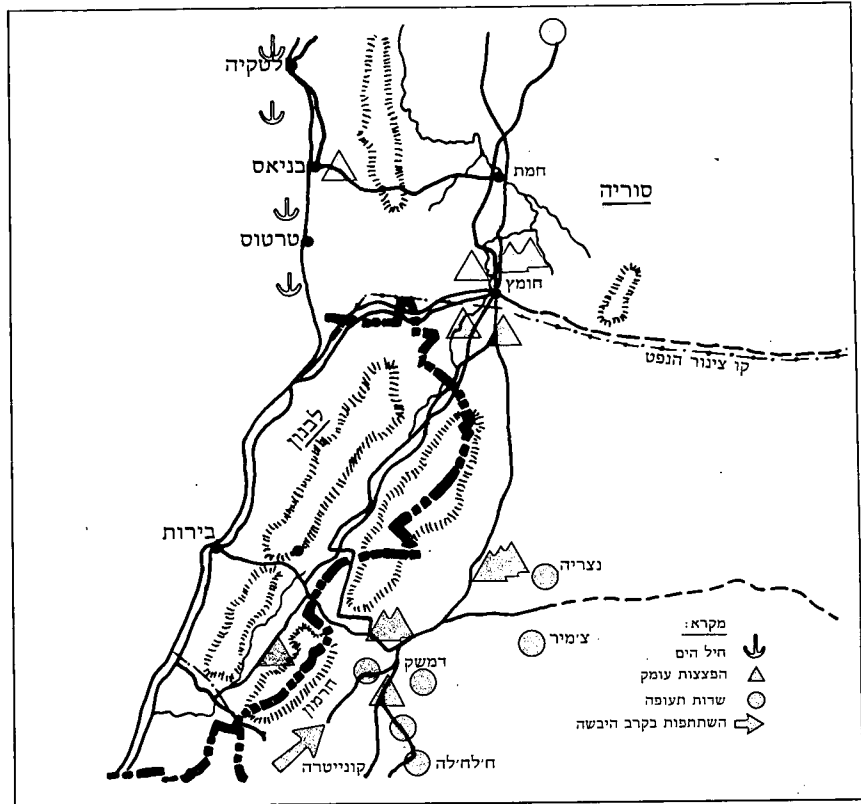
ההבקעה

(ראה מרשם 4)

אוגדת איתן – מפקד האוגדה הסדירה, תא"ל איתן, שהוטל עליו להבקיע, העדיף מלכתחילה שלא לפעול בקו ה"צפוני", הלוא הוא ציר קוניטרה-דמשק, למרות שהמרחב מצפון לו היה גבעי ומיוער וחיבב אותו לפעול בנתיבים מוגדרים המקלים על המגן ומונעים פריצת כוחות שריון. לבר מהצורך לארגן את חטיבה 7 כמעט מחדש, ניצבה בקרב עצמו בפני תא"ל איתן בעיה של מעבר שדות המוקשים שמיקומם המדויק לא נודע גם בסיוור בלילה שקדם להתקפה. את הכוח המבצעי, חטיבה 7, פיצל לשני מאמצים מאוזנים, שכללו בעיקרם טנקים וגוף הנדסה קטן, לרבות טנק פינוי מוקשים, טנק דחפור ואמצעי פריצה. כוונתו הייתה לפרוץ בשני נתיבים, או לרכו את הכוח לנתיב אחד שיפרוץ. חטיבת ח"ר מוקטנת "גולני", יועדה לנוע בעקבות הטור הדרומי לטיהור תל-אדהור וג'בתא-אל-חשב.

בשעה 0715 לערך החלה ההכנה האווירית והארטילרית, ובחסותה נעו הכוחות לעבר נתיבי הפריצה כאמור, הכל ללא הפרעה של מטוסי אויב שרותקו אותו יום להגנת שדות התעופה. מעבר שדות המוקשים נעשה בחסות מסך מתגלגל של אש ארטילרית כבדה. לבר משני טנקים שעלו על מוקשים, עברו כל הכלים מבלי שנוקקו כלל לפריצת השדות על-ידי כוחות ההנדסה. המאמץ הצפוני ובראשו הגדוד של קהלני התקדם, הגיע לצומת חדר ללא קרב, ולפניו מסך אש ארטילרי מתגלגל שהונחת כ-500 מטרים לפני הכוח, ומשם המשיך לנוע, תוך לחימה בכ-20 טנקים סוריים, עד שהגיע לשטח השולט על הכפר מזרעתי-בית-ג'ן. בהעדר כוח ח"ר עם טור הטנקים, נמנע המג"ד מלתקוף את הכפר בו היו טנקים וכוח ח"ר סורי, וכיבושו נדחה למחרת.

המאמץ הדרומי, שהובל על-ידי כוח בן-חנן נע מצפון לג'בתא-אל-חשב לעבר טרנג'יה ולפניו מסך אש ארטילרי מתגלגל. מכאן ואילך התקדם תוך לחימה בגופי טנקים עד לחלס. בעקבותיו נכנסה חטיבת "גולני" וטיהרה ללא קרב את תל-אדהור ואת ג'בתא-אל-חשב. חט' חיר"ם 31,

מפה מס' 3: פעילות חיל האוויר וחיל הים

מעבר לפגיעה הפיזית בשדות. כ-11 באוקי-טובר רותק חיל האוויר הסורי להגנת פנים המדינה ושדות התעופה. אותו יום לא הופעל אף לא מטוס סורי אחד לעבר הכוחות הישראליים, שהיו בשלבים הקריטיים של ההתקפה. למחרת כבר ביצעו הסורים יותר ממאה גיחות תקיפה לעבר כוחות היבשה.

תקיפת הטילים – מערך הטילים נ"מ הסורי לא נפגע עד כה. כ-6 באוקטובר לא אפשר זאת מוג האווירי² וביים שלמחרת הופעלה חלקית התכנית לתקיפת הטילים והישגיה היו קטנים. כך נאלץ חיל האוויר בקרב ההגנה להמשיך ולפעול בתחום מוכה טילים. נרמה היה שהסורים כמעט ובזבוז את כל טיליהם בירי פראי ובלתי מבוקר, והרבר התבטא כ-10 באוקטובר כאשר שיעור הטילים שנורו לעבר מטוסינו ירד. אלא שמחסור זה התמלא עד מהרה בזכות הסיוע הסובייטי שהוגש בדרך האוויר. ההנחה (הלא נכונה) בדבר מיעוט הטילים שהיו ברשות הסורים היא שעיצבה כנראה את התכנית לתקוף כ-11 באוקטובר שלושה בסיסי טילים בלבד. בתקיפה שקדמה להכנה האווירית נפגעו שני בסיסים כאלה. כך מצאו עצמם מטוסי חיל האוויר, שנכנסו לתקיפת מטרות במרחב ההבקעה, בתחום אש טילים נ"מ יעילה.

ולמחרתו גשרים בצפון סוריה, כמגמה לשבש הגעת טנקים שהגיעו בדרך הים מברח"מ. פעולות העומק חודשו כ-15 באוקטובר ונמשכו עד 21 בו.

חיל הים – בפעילות בעומק סוריה נטלו חלק גם כוחות חיל הים. ספינותיו פעלו כבר בליל 6-7 באוקטובר כאשר טיבעו שלושה סטיילים במרחב לדיאקיה. בליל 10-11 באוקטובר פגעו סטיילים במאגרי דלק בבאניאס ולדיאקיה ובנמלים של לדיאקיה ומינת-אל-ביצ'א וטיבעו סטייל. בלילה שלמחרת פגעו במאגר דלק בלדיאקיה וטרטוס וטיבעו שני סטיילים. פעם נוספת פגעו ספינות חיל הים במסוף דלק של באניאס בליל 23-24 באוקטובר.

בהפצצות חיל האוויר ובפעילות חיל הים נגרמו לסורים נזקים בערך של כחצי מיליארד דולר במערכות כוח, דלק וחשמל ובדרכים. הנוקים והשיבושים שנגרמו, השפיעו על סוריה ועל כלכלתה מספר חודשים לאחר המלחמה.

תקיפת שדות תעופה – ביום ההבקעה ולמחרת תקף חיל האוויר שבעה שדות תעופה בסוריה. שדות אלה נסגרו לפרקי זמן קצובים וכ-12 באוקטובר אף היו מקרים בהם נאלצו מטוסים סוריים לנחות על הכביש לדמשק. המשמעות של התקיפה הייתה

שהתפתה מטיהור קוניטרה טיהרה את תל-אלאחמד ותל-קבע.

אוגדת לנר – בקבוצת הפקודות בתל-שיבן התברר למפקד האוגדה סופית, כי הנתבי לגיבתא-אל-ח'שב בו תיכננה אוגדתו לחדור ניתן לאוגדת איתן עליה הוטל להבקיע, בעוד שעל אוגדת לנר הוטל להיות בשלב זה עתודה ולפעול חלקה או כולה בעקבות האוגדה המבקיעה. במקרה שאויב יתמוטט תוכננה אוגדת לנר לפעול בציר קוניטרה-דמשק.

התכנית של האלוף לנר במקרה שיפעל בנתיב נפרד, כללה הכנה אווירית וארטילרית רית ופריצה לעבר ח'אן ארינבה על-ידי חטיבה 17 בחיפוי חטיבה 79. בבוקר נשלח סיור אלים של שתי מחלקות טנקים לעבר המוצבים הסוריים. השולטים על הכביש, שלא נענה בתגובה כלשהי. להרגשה כי הקו עזוב בחלקו, תרמו גם ההתקדמות המהירה של אוגדת איתן, ותשדורות סודיות, שהעידו על התמוטטות. כל אלה הניעו את הרמט"כ"ל, ששהה במפקדת פיקוד הצפון, להורות בשעה 1940 להקדים ולהפעיל את אוגדת לנר בציר הכביש. עד לשעה 1300 כאשר החטיבה המובילה, חטיבה 17, החלה לנוע, ירה האגד הארטילרי האוגדתי אלפי פגזים במסגרת תכנית אש חדשה "חפזה" כלשהי שהוכנה בו בוקר, עם שינוי נתיב הפריצה. לא זו, נוספה כאמור, ההכנה האווירית לאורך הכביש לסעסע ומצידיו.

חטיבה 17, שמנתה כ-40 טנקים "צנטוריון" נעה בשני גופים: על הכביש ומצפון לו. החיפוי של חטיבה 79 הופסק עד מהרה בשל אי יעילותו בשל טווח רחוק וכיסוי היעדים באש ועשן. כבר ככניסה לשטח ההפקר נתקל הכוח במקבצי מוקשים ישראליים ובאש ארטילרית סורית. הגרוד הצפוני נקלע לשדה מוקשים ולאש נ"ט יעילה של מוצב פלוגתי ששלט על הכביש ו-18 מתוך 19 הטנקים שלו נפגעו. הגרוד השני פרץ בנתיב הכביש, עבר תוך כדי ירי את המוצב הקדומני והגיע כשישה טנקים כשירים לצומת ח'אן ארינבה-גיבא.

אלוף הפיקוד הורה עוד לפני כן לאלוף פלד להעביר את חטיבת שריון 19 לגזרת לנר, ועתה הורה לאלוף איתן להעביר גדוד טנקים מגזרתו לעבר כביש קוניטרה-דמשק מתוך כוונה לפתוח את נתיב הפריצה מאחור. נשקלה גם אפשרות ל"שלוף" את חטיבה 17, וחטיבה 79 הוכנה לקרב חילוץ. מגמה זו שונתה ובשעה 1500 לערך חדרה חטיבה 79 פנימה על הכביש ומצפון לו תוך מתן חיפוי עצמי, והגיעה אל הצומת שמדרום לח'אן ארינבה. בשלב זה הופסקה במוצב ובסביבתו ההתנגדות הסורית שכי תוצאה ממנה נפגעו 40 טנקים.

בשעה 1620 לערך הגיע מח"ט 19 ועמו 15 טנקי "צנטוריון" ו-30 טנקי "שרמן מ-51". החטיבה נשלחה אל מעבר לח'אן ארינבה, כבשה עד לחשכה את תל כרום ובשעה 1700 הגיעה לצומת מעץ.

הלילה

עד הלילה נכבש כל המערך הדיכויוני הסורי הראשון למן פאתי מזרעית-בית-ג'ין בואכה חרפא-חלס-מעץ. השטח עצמו לא טוהר. כלילה נהדפו התקפות סוריות על חניוני טנקים, על-ידי כוחות חי"ר שלנו שאבטחו. הכביש הראשי לא נפתח לתנועת דרגים, עד לטיהור ח'אן ארינבה על-ידי גדוד חי"ר"ם של חטיבה 31 וגדוד חרמ"ש של חטיבה 19. שבעה מטוסים איבד חיל האוויר באותו יום. באוגדת לנר נפגעו 40 טנקים בלחימה על מרחב ח'אן ארינבה ובאוגדה המבקיעה של איתן נפגעו שניים בלבד. לשטח, שנכבש וטוהר, הוכנסו בלילה דרגי אספקה וארטילריה. כוח טנקים נוסף, כוח "נתי" שכלל 28 טנקים "צנטוריון" הועבר אל אוגדת לנר ותגבר את החטיבות 17 ו-79.

היום השני

(ראה מרשם 5)

כ-12 באוקטובר היה עדיין מרכז הכובד של פעילות צה"ל בצפון, אך באותו יום כבר דן הפיקוד העליון במה שיעשה בזירה המצרית. בדיון של הדרג המדיני שהתקיים באותו יום בשעת אחר הצהריים התנהל ויכוח בין מצדדי הצליחה לבין אלה, שהעריפו להמתין לצליחת הדיכויים המצרית המשוריינות. באוויר ריחפה תחושה שהפסקת אש קרבה. כוח ירדני החל נע צפונה והתערבות חיל המשלוח העיראקי נראתה צפויה בצהרי ה-13 באוקטובר.

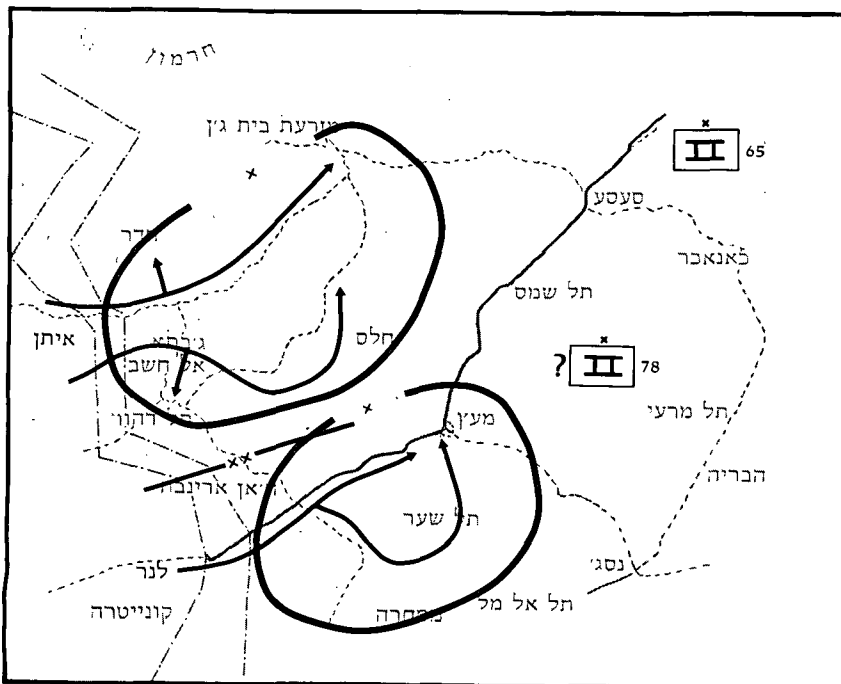
לקראת יום הלחימה השני, אישר הרמט"כ"ל לפיקוד להתקדם למרחב סעסע, תוך

מפה מס' 4: פעילות כוחות צה"ל ב-11 באוקטובר

הימנעות מקרבות הבקעה ומשחיקה של כוחות קרקע וחיל אוויר. ניתנה אף אפשרות להפעיל את אוגדת פלד ואת אוגדת לנר לעבר נוא, ובבוקר אף נכנסו כוחות מאוגדת פלד למגע בגזרתם. בסופו של דבר וזאת גם לפי המלצת שר הביטחון, שהיה במפקדת פיקוד הצפון, הוחלט להמשיך ולרכו את המאמץ בגזרת ההבקעה בלבד, ובשעה 1040 הורה מפקד הפיקוד להעלות את חטיבת טנקים 20 מאוגדת פלד צפונה.

הסורים, אשר לא היטיבו להילחם ביום הקודם בחרו עתה לייצב קו הגנה בקו מזרעית-בית-ג'ין-תל-שמס-תל-קרין ולפעול בדרך של הגנה פעילה של כוחות טנקים וחי"ר של דיכוייה 7 וחטיבת טנקים 68 של דיכוייה 3 עם חי"ר ובסיוע מטוסים. חיל האוויר הישראלי המשיך באותו יום לסייע לכוחות הקרקע חרף אבדותיו ולמרות שהגיע בסמוך למה שהוגדר כ"קו אדום" המסכן את המשך יכולתו לפעול בפעולות תקיפה בזירת מצרים. לבד מתקיפת מטרת עומק תקף בשנית שדות תעופה סוריים וכן חמש סוללות טילים. כן המשיך וסייע לכוחות הקרקע בגזרת ה"מובלעת".

אוגדת איתן – אוגדת איתן התכוונה להגיע לסעסע בשתי זרועות: האחת מכיוון מזרעית-בית-ג'ין והשנייה בדרך כביש קוני-טרה-דמשק, אלא שנתקלה בהתנגדות קשיחה של טנקים, חי"ר ומטוסים בכפר מזרעית-בית-ג'ין ובתל-שמס. המאמץ הצפוני כבש את הכפר מזרעית-בית-ג'ין עד לשעה 1400, תוך שהוא הודף התקפות נגד של טנקים וחי"ר בסיוע מטוסים. המאמץ הדרומי נתקל באש נ"ט חזקה ובסיוע

כדי לבלום את התקדמותם, נערכה אוגדת לנר בקו מעץ-תל-שער-ג'בא-תל-כורום. קו שני לקו בלימה זה, היה של חטיבה 7 מאוגדת איתן, שהוצבה במרחב מעץ-חלס-ח'אן ארינבה. כל אותו לילה הפעילה האוגדה שבעה גדודי ארטילריה לעבר הכוח העיראקי. עם בוקר פתחה אוגדת לנר, אשר קיבלה גידור טנקים נוסף מחטיבה 7 ובסיוע ארטילרי נוסף, בהתקפת נגד על הכוח העיראקי שמצא עצמו נתון בסכנת לפיתה, ונסוג תוך כדי ניהול קרב שריון וארטילרי. 40 טנקים ננטשו בשטח ועד הצהרים השתלטה האוגדה מחדש על השטח שפינתה ביום הקודם למן תל-מרעי וקורין ועד לכפר נסג' ותל-אל-מל ומסחרה.

תוצאות הקרב

כבר בצהרי ה-12 באוקטובר, עוד בטרם התערב כוח החלוץ של חיל המשלוח העיראקי, הביע הרמטכ"ל, רא"ל דוד אלעזר, את דעתו כי המתקפה בצפון מיצתה את יכולתה. באותו יום הוחלט להעביר את מרכז הכובד לסיני.

בימים הבאים הרחיב פיקוד הצפון את שטח המובלעת: חטיבת חי"ר 31 כבשה את תל-שמס, ואת אוס-בטנה; חטיבת "גולני" כבשה את בית-ג'ין וחטיבה 9 במתקפה של אוגדת לנר - כבשה את התלים ענתר וקורין. כוחות המשלוח העיראקיים והירדניים תקפו מספר פעמים את הכוחות במובלעת, אך לא השיגו הישגים קרקעיים. בימים 11-13 באוקטובר נפגעו כ-60 טנקים, רובם בקרב של אוגדת לנר על מרחב ח'אן ארינבה. חיל האוויר איבד בכל פעולותיו 18 מטוסים, וחיל האוויר הסורי איבד 16 מטוסים. דיבזיה חי"ר סורית הוצאה מכלל פעולה (ובמינוח צבאי "הושמ" דה"). הכוח העיראקי איבד 40 טנקים.

הערות והארות בשולי הקרב

עד כאן תואר מהלך הקרב אולם בכך לא די. מן הראוי לבחון את הקרב ולהיירש למספר שאלות הנובעות ממנו, גם אם עדיין לא הושלם מחקר כל פרטי מהלך הקרב ויש להמשיך ולחקרם.

הכלים לבחינת קרב הם מתוך הידע של הקצין בתחומי תורת המלחמה, התיאוריה והדוקטרינה, ובהם נשתמש לבחינת קרב זה. נפנה עין בוחנת לסוגיות של צורות הקרב, מעבר מהגנה להתקפה, איוון בין שריון לחי"ר, יסוד האש - לרבות חיל האוויר, מודיעין ועתודות בקרב הנייד, ונבדוק אם אכן הוצבו מטרות למבצע, ואם כן באיזו מידה הן אכן הושגו.

צורות הקרב

בשלושת ימי הלחימה הנדונים עבר פיקוד הצפון מצורת קרב אחת לצורת קרב אחרת: ביום הראשון ניהל פיקוד הצפון קרב התקפה שנועד להיות קרב הבקעה. מחיר ההבקעה, בעיקר בגורת האוגדה המבקיעה,

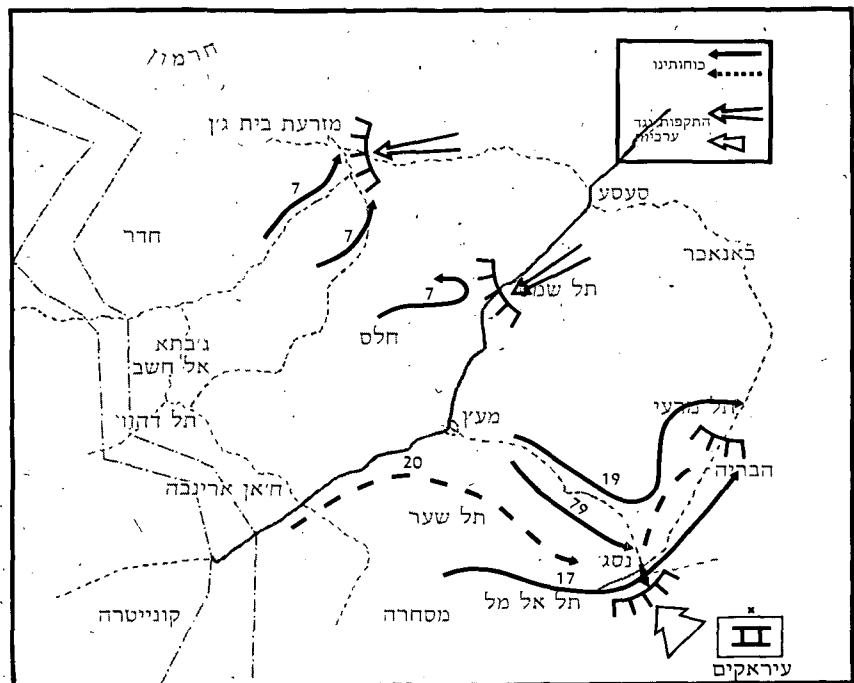
"צנטוריון" נערכה עתה לכיבוש כאנאכר. ההתערבות העיראקית - אלא שאותה עת התקרבה אל זירת המערכה חטיבת שריון מוקטנת עיראקית מכוח המשלוח "צלאח-א-דין". החטיבה העיראקית שכללה (לפי תיאורם של העיראקים²) שני גדודי טנקים, שני גדודי חרמ"ש וגדוד ארטילריה, נעה מעיראק בבוקר ה-8 באוקטובר.

כ-10 באוקטובר הגיעה החטיבה לדמשק לאחר מסע בן יותר מ-1300 ק"מ. היא הופנתה לגזרה הדרומית של דיבזיה 5. ב-11 באוקטובר הועברה לגזרת דיבזיה 9 כבוונה לתקוף את אוגדת לנר עם חטיבה משוריית (68?) סורית אלא שלבסוף תקפה בעצמה בשעה 15:00 בשני טורים מאוונים של טנקים וחרמ"ש לעבר נסג' ותל-מסחרה. האלוף לנר, שהיה בתל-שמס, הופתע לגלות את העיראקים באגפו והעריך את כוחם בעצמה וריחטיתית. עד מהרה נערך לקרב עמם. חטיבה 79 הפסיקה את פעילות התדלוק, בשעה 16:00 לערך נכנסה לקרב בצומת נסג', ואליה הצטרפו החטיבות 17 ו-19, שנאלצו לחזור על עקביהן מתל-מרעי. חטי 20, שהגיעה בשעה 16:00 תל-שער נעה לעבר תל-אל-מל ותל-מסחרה ובעוד החשכה משתררת נתקלה בטור העיראקי הדרומי. הכוחות התערבבו אלה באלה ובשעה 18:00 ניתקה חטיבה 20 מגע ונערכה בג'בא. כנגד הכוח העיראקי הופעל גם חיל האוויר, שפעל באזור מוכה טילים. במהלך פעולה זו אבדו שני מטוסים. העיראקים המשיכו להתקדם בחסות הלילה לעבר ג'בא ותל-שער. לחטיבה 12 העיראקית נוספה בו בלילה חטיבה ממוכנת 8.

מטוסים מתל-שמס, פגע ב-20 טנקים, אך נאלץ לסגת. אחר הצהרים ניסה בן חנן לתקוף את התל מכיוון שטח הלגיה, והגיע למרגלות התל עם שישה טנקים. ארבעה מהם נפגעו והוא עצמו נפצע וחולץ בחסות החשכה. חטיבת "גולני" וחטיבת חי"ר 31 עסקו אותו יום בטיהור המרחב הקדומי שנכבש ביום הקודם ובפתיחת צירים.

אוגדת לנר - התנגדות סורית פחות קשיחה, ויכולת הפעלת גופי שריון גדולים כשטח תמרונ נוח יחסית, אפשרו לאוגדת לנר להעמיק תוך לעבר כאנאכר. עד לשעה 09:00 הסתיים ארגון הכוחות ותדלוק הרק"ם, שנעשו תוך הפרעות של חיל האוויר הסורי שתקף כל העת. חטי 79 שמנתה עתה, עם "כוח נתי", 50 טנקי "צנטוריון" (מהם 30 עם מנוע "מטאור") כבשה את צומת נסג' עד שעה 13:00 תוך לחימה בכ-30 טנקים סוריים, ומכאן השתתחה לתדלוק, לו נזקקו רוב כליה. חטיבה 17 שנפגעה ביום הקודם, קיבלה פלוגת טנקים מ"כוח נתי", וכללה עתה 24 טנקים ו-15 נגמ"שים. היא נעה לכיבוש תל-מסחרה בו נמצאו כוחות דיבזיה חי"ר 9 הסורית. אולם לאחר קרב שנמשך שעתים בו גילו הסורים התנגדות עזה וירר אש טנקים ונג"ט, ניתקה החטיבה מגע, ונעה לעבר צומת נסג', אותו עקפה מדרום. החטיבה התגברה על מגן נ"ט בתל-עלקיה תוך ניהול קרב אש עם טנקים סוריים ונעצרה מול תל מרעי, כשמספר הטנקים הכשירים שלה הוא שמונה בלבד. הקרב הוכרע משהגיעה לאזור חטיבה 19, ואזור תל-מרעי נכבש, בשעה 16:00. האוגדה אליה נעה גם חטיבת טנקים 20 עם 50 טנקים

מפה מס' 5: פעילות כוחות צה"ל ב-12 באוקטובר

נחסך בשל כמה תנאי יסוד שהושגו קודם הקרב: עליונות אווירית וסיוע אווירי טוב לכוחות הקרקע; עצמת אש ארטילרית וכן הפתעה במקום, אם לא בשיטה ובזמן. הקרב ביום השני אופין בתחילתו בהתקדמות מול אויב מאורגן ולוחם. בסופו של אותו יום עברה אוגדת לנר להגנה ניידת בה נאלצה לוותר על שטח אותו חזרה ותפסה ביום השלישי למערכה בקרב נייד של שריון וח"ר בסיוע ארטילרי. מכאן ואילך נערך הפיקוד לקרב הגנה, אשר היו בו מרכיבים של מלחמת התשה.

מעבר מהגנה להתקפה

המערכה בגולן, כמוה ככל מלחמת יום הכיפורים, הייתה בבחינת מגנה אסטרטגיית, בה שולבה התקפה טקטית (או מערכתית). ראיית המלחמה ומטרותיה כפי שגובשו בתכנוני האב ובמשחקי המלחמה עד למלחמת יום הכיפורים, חייבה מעבר משלב ההגנה לשלב ההתקפה על אדמת האויב. על מעבר כגון זה, אמר קלאוזוביץ: "הנקודה המזהירה ביותר בהגנה היא המעבר המהיר והנמרץ להתקפה — חרב הנקמות הנוצצת. מי שאינו כולל מלכתחילה מעבר זה בתפיסת ההגנה שלו לא יבין לעולם את עדיפויותיה של ההגנה כצורת מלחמה"⁴.

משנפלה ההחלטה על העברת נקודת הכובד לצפון, הוטל על פיקוד הצפון לעבור מהגנה להתקפה עוד לפני פיקוד הדרום. כאמור, תרמה להחלטה גם העובדה שקרב ההגנה בפיקוד הצפון והתקפת הנגד שלו הסתיימו בהישגים. אולם, המעבר להתקפה בוצע בתנאים קשים של ארגון כוחות לא רעננים, אשר עמדו עד כה בקרב הגנה קשה ורב אבדות. הארגון נמשך כ-36 שעות ולא ניתן היה לעבור להתקפה בשלב מוקדם יותר. יש לציין שמול הכוחות התוקפים העייפים ניצב אויב מוכה שהובס בקרב ההתקפה שלו, והיה עייף לא פחות. גם עתה כמו בקרבות ה-9 באוקטובר פפתחת קוניט רה, עמדו במבחן כוחות העמידה של צה"ל ושל הסורים, תוך חילופי תפקידים מגן-תור-קף.

האיוון בין שריון לח"ר

בקרב המובלעת הפעיל צה"ל שתי אוגדות שכללו חמש עוצבות טנקים ושתי עוצבות ח"ר, לבד משני אגדי ארטילריה והכוח האווירי. בחינת הקרב ביום הראשון והשני מגלה, כי הנטל העיקרי של הפריצה (ההבקעה) וקרב ההתקדמות נפל על עוצבות הטנקים בסיוע הארטילריה. שתי חטיבות הח"ר המוקטנות — "גולני" וחטיבת ח"ר"ם 31 — הופעלו ביום הראשון בעקבות הטנקים להשתלטות על מערכי ח"ר וג"ט הקדומניים (גם בקרב על "פקק" ח"אן ארינבה הופעלו טנקים). גופי הטנקים המשיכו לנוע מורחה ללא ח"ר. מפקד גדוד 77 לדרוגמה נמנע בערב ה-11 באוקטובר

מודיעין בקרב הנייד

הקרב הנייד והכוחות הממוכנים של שדה הקרב המודרני מהווים בעיה למודיעין. על אנשיו לאתר כוחות בשדה הקרב, וכוחות הנעים אליו, ולתת "מודיעין בזמן ריאלי", בעוד זה משתנה תוך זמן קצר יחסית.

שני נעלמים מודיעיניים היו בפתח הקרב: כוח העמידה הסורי, ומועד הגעת העיראקים לירת הקרב. כוחות משלוח עיראקיים התערבו בזירה הארץ ישראלית במלחמות קודמות, במלחמת העצמאות ובמלחמת ששת הימים, וידענו גם ידענו, כי הם גורם כעל עוצמה העלול לשנות את מאזן הכוחות בזירה הסורית. העיראקים הוכנסו לקרב בחופזה בשעה קריטית לסורים אך הופעתם באגף של אוגדת לנר וערפל הקרב לגבי עצמתם וכוונותיהם הצליחו לעצור את תנופת ההתקדמות של פיקוד הצפון.

עתודות בקרב

"לעתודה", אמר קלאוזוביץ, "שני תפקידים השונים בתכלית זה מזה, והם: הארכת הקרב או חידושו, והפעלה במקרים בלתי צפויים"⁵.

תוך כדי הקרב הועמדה אוגדת לנר כעתודה לאוגדת איתן, ניתנה הוראה לשלוח גדוד מאוגדת איתן כדי לפתוח את פקק ח"אן ארינבה והועברו כוחות נוספים לזירה: חטיבה 19 של אוגדת פלד הגיעה בערב ה-11 באוקטובר ואפשרה לאוגדת לנר להמשיך את תנופת ההתקדמות שנעצרה אל מעבר לח"אן ארינבה. "כוח נת", שנשלח ממרכז הארץ תגבר אותו לילה את אוגדת לנר שאיבדה 40 טנקים. חטיבת טנקים 20 מאוגדת פלד הועלתה בכוקר ה-12 באוקטובר על-ידי מפקד הפיקוד במגמה לאפשר לאוגדת לנר להתקדם לעבר כאנאכר. כניסתה לקרב בערב של אותו יום הייתה בשלב קריטי ותרמה לבלימת העיראקים.

לכבוש את מזרעתי-ביתגין לאור העובדה שלא עמד לרשותו כוח ח"ר. למחרת נכבש הכפר על-ידי כוח טנקים. תל-שמס הותקף על-ידי כוח טנקים. התקדמות אוגדת לנר לעבר כאנאכר וקרב השב"ש עם העיראקים, נעשו על-ידי גופי טנקים. כוחות הח"ר הופעלו בלילה אור ל-12 באוקטובר לטיהור ח"אן ארינבה, לפתיחת נתיבי תחזוקה ולאבטחת חניוני הטנקים שהותקפו בלילה על-ידי כוחות סוריים.

יסוד האש

בהתקפה על ה"מובלעת" החזיר לעצמו צה"ל לראשונה מאז פרצה המלחמה את היכולת ליצור עדיפות ביסוד האש, חרף מספרם הגדול של קני הארטילריה של האויב. עדיפות זו הושגה על ידי ריכוז עצמה ארטילרית ואווירית משולבות זו בזו, בשלבי ההכנה והפריצה פנימה. יעילות יסוד האש בלטה יותר בגורת האוגדה המבקיעה, אוגדת איתן, בה היה הקרב סדור ומתוכנן, ואת הגייסות הפורצים ליווה מסך ארטילרי מתגלגל. יעיל פחות היה יסוד האש בפריצה של אוגדת לנר, כאשר הקרב היה כרוך בשינוי, ובתכנון חפזו כלשהו. הארטילריה מילאה תפקיד נכבד גם בקרב של אוגדת לנר נגד הכוח העיראקי, בהעסיקה אותו במשך כל הלילה אור ל-12 באוקטובר ולמחרת. ליסוד האש שייך גם חיל האוויר. את פעולתו לבחון אלא במלוא היקפה בעומק הזירה ובמרחב קרב היבשה, וכל הפרדה בין הדיון בהפצצות אסטרטגיות לבין האירועים, אינה נכונה. חיל האוויר פעל בתחום מוכה טילים, אולם הצליח להשיג עליונות אווירית מוחלטת ב-11 באוקטובר בשלבים של ההתקדמות למגע ובפריצה, על-ידי שיתוק שדות התעופה הסוריים.

החיכוך בקרב

קלאוזיבץ מפנה את תשומת לבו של המפקד לתופעה בקרב הנקראת חיכוך (friction). החיכוך הנו ההבדל שבין המלחמה בפועל לבין זו המתוכננת באווירת הביטחון. שמשרה לשכת המטה. את הפעילות במלחמה השווה קלאוזיבץ להליכה במים, בממד יוצר התנגדות. תופעת החיכוך של ה"מובלעת" באה לידי ביטוי פעמיים: בקרב של אוגדת לנר על ח'אן ארינבה ולמחרת בהופעה של העיראקים.

מטרות המלחמה ויעדיה

האם הושגו מטרות המלחמה והמטרות במלחמה בקרב על ה"מובלעת"? האם בכלל הוצבו מטרות ויעדים ע"י הדרג המדיני והצבאי העליון? "קבינט המלחמה" המדיני (מאיר, גלילי, אלון, דייק) היה שותף מלא להתלבטויות של הרמטכ"ל ולתהליך קבלת ההחלטות למן הפעלת חיל האוויר בעומק סוריה ב-9 באוקטובר ועד להתקפה וסיומה. שר הביטחון וכמוהו הרמטכ"ל שהו פרקי זמן

ניכרים בזירה ושניהם השפיעו על מהלך הקרב. שר הביטחון הדגיש את הצורך להתקדם לעבר דמשק, אך לא הגדיר יעדים קרקעיים. אלו הוגדרו בפקודת המבצע המטכ"לית, אך גם כך הבין הרמטכ"ל כי כל הישג תלוי בהתחשבות עם כוח העמידה של התוקפים והמגינים. את דמשק לא ראה כיעד שניתן להשיגו בנקל על-ידי הכוחות העיפיים אלא כיעד שיש ל"איים" עליו. משום כך לא פקד להמשיך ולהתקדם כלילה שבין ה-11 ל-12 באוקטובר.

המטרה של מניעת הישגים צבאיים מהסורים הושגה כבר בקרב ההגנה. בהתקפה שבאה בעקבותיו נכבשה ה"מובלעת" וההישגים היו בתחום השמדת כוחות ותשתית. היה בכך שינוי מצב כפי שרצה הרמטכ"ל והוצאתה של סוריה ממעגל המלחמה, למעט פעולות שלה ושל כוחות המשלוח לעבר ה"מובלעת". עם זאת, לא הביאה המתקפה את סוריה לכלל בקשת הפסקת אש, אלא ב-24 באוקטובר. מעבר להשפעת המתקפה בזירה הסורית, יש לבחון את מידת תרומתה להשגת מטרות

המלחמה, ומעל לכל לקיצורה של המלחמה במסגרת כוללת של האירועים בשתי זירות המלחמה. קרוב לוודאי שהאיום לעבר דמשק הביא ללחץ של סוריה על מצרים להקדים ולתקוף בצורה לא מוכנה וכושלת ב-14 באוקטובר בסיני. קרב ה-14 באוקטובר היה נקודת מפנה לטובת צה"ל בזירה המצרית ובכלל המלחמה. שטח ה"מובלעת" שימש כקלף מיקוח חשוב, בדיונים על הפרדת הכוחות שהתנהלו לאחר שפסקה הלחימה.

הערות

1. Carl von Clausewitz, *On War*, Princeton 1976, p. 37.
2. מוג אוויר לא נוח מנע תקיפת הטילים, גם אילו הייתה הממשלה מאשרת מתקפת מנע אווירית. בעניין זה טועה ח' ברטוב בספרו "דרו" (כרך ב' עמוד 23).
3. ראה "מערכות" 259-258 עמ' 8-15.
4. Clausewitz, *ibid.*, p. 360.
5. Clausewitz, *ibid.*, p. 250.

הלוחמה האווירית

בקרב על המובלעת ברמת הגולן

סא"ל יוסי עבודי

התפיסה האסטרטגית שרווחה לפני המלחמה לגבי הפעלת חיל האוויר, הסתמכה על לקחי המלחמות הקודמות, ועיקרה היה כי בכל מלחמה, חייב חיל האוויר של צה"ל להשיג עליונות אווירית, עוד בשלבים הראשונים. תפיסה זו כבר יושמה בעבר על-ידי צבאות שונים, אך דומה כי אף חיל אוויר לא הצליח ליישם אותה כפי שעשה זאת חיל האוויר של צה"ל במלחמת ששת הימים. מדינת ערב למדו את לקחי מלחמת ששת הימים והחלו לרכוש ציוד להגנה על שדות התעופה שלהן ולמיגון מטוסייהן. באורח שלא היה לו תקדים במזרח התיכון. במלחמת ההתשה הפעילו המצרים נגד כוחות צה"ל בתעלה מסה גדולה של אש ארטילרית, ובידי צה"ל לא הייתה תשובה לאש זו. אז הופעל חיל-האוויר, שכונה אז "הארטילריה המעופפת של צה"ל". הפעלתו של חיל האוויר באה לאחר סדרה של קרבות-אוויר בתעלה בהם איבדו המצרים עשרות מטוסי קרב. כדי לכסות על הפער שיצרה העדיפות המוחלטת שהייתה לחיל האוויר של צה"ל במלחמת ההתשה, בנו המצרים והסורים מערכי טילים נ"מ מגוונים

ויעילים, שכללו גם תותחים נ"מ בעלי קוטר שונה ומונחי מכ"ם, לשם הגנה על כוחותיהם מתקיפות האוויר. הנה כי כן, לקראת מלחמת יום הכיפורים הייתה המשמיה שעמדה בפני חיל האוויר קשה שבעתים: היה עליו להתמודד הן עם הכוח האווירי של האויב על מנת להשיג עליונות אווירית, והן עם מערך הטילים נ"מ בחזית על מנת להשיג חופש טיסה ולאפשר סיוע יעיל לכוחות היבשה של צה"ל. הדרג המתכנן בחיל האוויר ראה לנגד עיניו את הקושי שהציבו בפני החיל מערכי הטילים של מצרים ושל סוריה ואת מגבלות הטיסה באזור מוגן טילים, ולצד התפיסה השואפת להשיג עליונות אווירית בשלבים הראשונים של המלחמה, הובאה בחשבון גם תכנית נוספת. המתכננים הביאו בחשבון גם אפשרות שהאויב יפתח במלחמה, יפרוץ את קווי כוחותינו ויאיים על יישובינו. במקרה כזה יהיה על חיל האוויר לתקוף בחזית עוד לפני השגת עליונות אווירית ולמרות הסיכון הרב הטמון בטיסה בתוך אזור מוגן טילים בצפיפות כזו.

תכניות האויב למניעת תקיפות מהאוויר על כוחותינו
מצרים וסוריה למדו כאמור את לקחי מלחמת ששת הימים ומלחמת ההתשה. הן החלו בכנייה נרחבת למיגון מטוסייהם, ובהקמת שדות תעופה חרשים שבהם מסלולים לא מצטלבים (לפי מתכונת שדות התעופה של נאט"ו), כך שלקראת מלחמת יום הכיפורים היו כל מטוסי הקרב של מצרים ושל סוריה מוגנים בתוך מקלטים חזקים ועמידים מול הפצצות מן האוויר. בשדות-התעופה הוצבו גם סוללות טילים ותותחים נ"מ להגנה פעילה כנגד מטוסים תוקפים. בקווי החזית נבנו מערכי טילים והוצבו סוללות תותחים נ"מ, כשהמגמה היא להגן על כוחות היבשה שלהם. חשוב לציון כי התפיסה של מצרים ושל סוריה לגבי התקדמות כוחותיהם בפעילות התקיפה, התבססה על התפיסה הסובייטית, שקבעה כי כוחות יבשה יתקדמו תחת מטריית טילים בלבד ולא ייצאו ממנה, וככל שהכוחות יתקדמו, יתקדם יחד עמם מערך הטילים שיהווה מטרייה הגנתית כנגד מטוסים תוקפים. לצורך זה הם רכשו גם סוללות טילים ניידות מסוג S.A.-6.

מצרים וסוריה כאחת סבלו אבדות כבדות בקרבות האוויר שהתחוללו בין מטוסינו לבין מטוסייהן מאז שנת 1966 ועד ערב מלחמת יום הכיפורים. הן הגיעו להכרה שאין לחילות האוויר שלהן היכולת להתמודד באוויר עם חיל-האוויר של צה"ל, ועל כן ניתן להעריך כי מראש הן לא תכננו להפעיל את הכוח האווירי שלהן לתקיפות בחזית ולסייע לכוחותיהן, מחשש ליירוט מטוסייהן ע"י חיל-האוויר. על-פי הערכה זו התכוננו המצרים והסורים להכניס במסיביות את חילות-האוויר שלהם באחד משני המצבים הבאים: כאשר חיל-האוויר הישראלי ייפגע קשה בהתמודדות שלו עם הטילים בקו החזית, ולא תהיה לו היכולת למנוע תקיפות שלהם בקו, או אם מערך הטילים שלהם לא יצליח למנוע תקיפות של חיל-האוויר של צה"ל בחזית, והמצב יגיע להחרפה, וכוחות צה"ל יאיימו בצורה רצינית על כוחותיהם (או על בירותיהם).

הפעלת הכוח האווירי בשני השלבים הראשונים של המלחמה

בשלבים הראשונים של המלחמה הופעל חיל-האוויר במשימות רבות ומגוונות ובשתי החזיתות. ביום הראשון ובבוקר היום השני תקף חיל האוויר את מערכי הטילים בשתי החזיתות, אך ללא הצלחה יתרה: סוללות הטילים היו בנויות בתוך מחפורות בטון ומוגנות בעצמן על-ידי סוללות תותחים נ"מ. לחיל האוויר נגרמו אבדות מבלי שהצליח לשחוק את הטילים. מטוסי תקפו שדות-תעופה במצרים ובסוריה לשם הטרדה, אך לא הצליחו לשחקם ביעילות. שדות-התעופה היו מוגנים בטילים ובתותחים ומעליהם בוצעו פיטרולים של מטוסי יירוט. מטוסי חיל האוויר תקפו כוחות מצריים שחצו את התעלה וכוחות סוריים שפרצו לרמה. בגלל תנאי השטח שהיה מוגן טילים, איבד צה"ל מספר מטוסים, אך עם זאת יורטו מטוסי תקיפה רבים של חילות-האוויר המצרי והסורי, שתקפו את צה"ל בחזיתות ונמנעו מהם הישגים רציניים. חיל האוויר הצליח ליירט מסוקים מצריים שהובילו כוחות קומנדו לסיני בליל 6-7 באוקטובר. בשלב זה התגייסו כוחות צה"ל תחת "שמים נקיים" והגיעו אל החזיתות מבלי שהאויב הצליח לתקוף אותם בשעת ההתגייסות או בעת התנועה לחזית. ב-8 באוקטובר בוצעו מתקפות-נגד בחזית הסורית ובחזית המצרי רית וחיל-האוויר תקף בשתי החזיתות. הצלחת התקיפות הייתה מוגבלת בגלל עשרות הטילים ששוגרו נגד המטוסים, אך הן איפשרו לכוחות פיקוד הדרום להתארגן אחרי כישלון מתקפת הנגד, בכך שמנעו מחיל-האוויר המצרי לתקוף בסיני.

בשל הדיפת הכוחות הסוריים מרמת-הגולן, ב-9 וב-10 באוקטובר, תקף חיל-האוויר מטרות רבות בעומק סוריה, וכיניהן שדות תעופה, מרכז המטכ"ל הסורי, מפקדת חיל-האוויר הסורי, מקורות אנרגיה וחשמל,

בגלל הטילים, כמושמות של פטרול נגד מטוסי אויב שיתקפו את כוחות צה"ל. כן הוטל על חיל האוויר לתקוף שדות-תעופה בסוריה, מטרות כלכליות, ריכוזי שריון, מוצבים, ארטילריה ומטרות צבאיות נוספות בחזית.

תקיפת שדות-תעופה ומטרות כלכליות בסוריה ב-11 באוקטובר

בהתאם לתכנון תקף חיל-האוויר החל מ-7 עה 0700 את שדות-התעופה הסוריים הבאים: בלי, ציקל, חילחילה, צימיר, אל-מאזה, נצריה ושרדה התעופה הבינלאומי של דמשק. התקיפות מהאוויר נמשכו עד שעות הצהריים. באותו יום בשעות אחר הצהריים הותקפו גם מכלי הדלק בחיאן-אל-עיש.

מבחינת חיל-האוויר, חולקה רמת הגולן לשניים: האזור המיועד לפריצה ולהבקעה, היינו הגזרה שממזרח לקונייטרה בצפון רמת הגולן, והאזור שממזרח לצומת רפיד במרכז רמת הגולן ובדרומה. בגזרה הצפונית הותקפו מהאוויר חניוני רכב ושריון ומוציאים שכללו תותחים נ"ט וסוללות ארטי-לריה. התקיפה החלה בשעה 0700 לערך. תחילה הותקפו מטרות שנועדו מראש לריכוך אווירי.

עם תחילת הפריצה של אוגדת איתן בוצעו אמנעות רבות על הצירים והגוש סיוע קרוב לכוחות הפורצים. הותקפו מטרות צבאיות באזור טרנג'יה, תל-דהור וחדר, ו-סוללות טילים על יד מורעת-ביית-ג'ן, והטייסים דיווחו על פגיעות טובות ועל שריון ותותחים שנפגעו. התקיפות מהאוויר בגזרה זו נמשכו למעשה כל היום כשהמגמה היא שיתוק הירי הארטילרי. הותקפו גם מטרות סוריות ליד ג'בא, מסחרה, ואום-בוטנא, וכן מטרות ליד ח'אן ארינבה ומעץ. הותקפו גם מוצבים ומטרות אחרים על יד טעסע וסויסה וליד כפר-חרפא. סוללות חתים שירו לעבר כוחותינו מאוור זה שותקו.

גם בגזרה שממזרח לצומת רפיד תקף חיל האוויר מטרות צבאיות במגמה למנוע ניסיון התקפה קרקעית סורית בגזרה זו, בזמן שכוחות פיקוד הצפון פורצים מצפון לקו נייטרה ולמנוע הזנת כוחות סוריים לתגבור כוחותיהם בגזרת הפריצה.

בעת התקיפות מהאוויר הותקפו צירים ובוצעו אמנעות על שיירות של רכב צבאי סורי. נראו פגיעות טובות בכלי רכב רבים. ביום הראשון להבקעה באזור המובלעת, לא תקפו הסורים מהאוויר את כוחותינו ברמת הגולן, מכמה סיבות. ראשית, תקיפת שדות התעופה הסוריים על ידי מטוסינו שיבשה את תכנית המתקפה הסורית. שנית, הגנה אווירית יעילה של מטוסי פטרול ושל יחידות נ"מ בקו החזית לא אפשרה לסורים לתקוף, ושלישית, חיל האוויר הסורי היה עסוק בהגנה על שדות התעופה שלו ו"בזבוז" את הכוח האווירי לפטרול וליירוט מעל שטחו ולא לתקיפה.

ושדות תעופה שבהם הונחתו מטוסים סובייטיים, שהובילו ציוד לחימה ברכבת האווירית. כן ערכו מטוסי החיל תקיפות בקו החזית באופן מוגבל. בשלב זה תקף חיל האוויר גם מטרות במצרים: הותקפו שדות תעופה בודדים, וכן כוחות מצריים בחזית. מערך הטילים בפורט סעיד שהיה מבודד ובו מספר קטן של סוללות טילים הותקף והושמד. חיל האוויר נחל הצלחה בתקיפת הכוחות הסוריים, שניסו להתקדם מדרום לרמת-מגשימים ולכיוון נפח (כוחות אלה יצאו ממטריית הטילים והיו חשופים לתקיפת פות יעילות מהאוויר). כמו כן תקף חיל האוויר ואף הצליח לעצור כמעט לחלוטין את תנועתם של כוחות מצריים שניסו להגיע מעין-מוסה לכיוון אברודס (גם כוחות אלה יצאו מתחום ההגנה של הטילים והיו חשופים לתקיפות אוויריות). החל מה-9 באוקטובר תקף חיל-האוויר גם מטרות אסטרטגיות בסוריה והשיג תוצאות טובות, שהשפעתן התבטאה במחסור כדלק ובחשך מל שהורגש בסוריה במשך שבועות רבים אחרי המלחמה. (יש לציין שתקיפת מטרות כלכליות בסוריה בוצעה לאחר שהסורים תקפו מטרות אזרחיות כצפון הארץ במשך שלושה לילות בטילי קרקע-קרקע "פרוג").

התכניות להפעלת חיל האוויר בחזית הסורית ב-11 באוקטובר

תכנית המתקפה שנקבעה ל-11 באוקטובר בחזית הסורית נקבעה לאור העובדה שהדיפת הכוחות הסוריים ברמת הגולן הייתה הצלחה מלאה, ורמת הגולן כולה (למעט מוצב החרמון) חזרה להיות תחת שליטת צה"ל. אי לכך הוחלט להמשיך בתנופה, לפרוץ את קווי הסורים, להכות בהם, ולאיים על בירתם. השאיפה הייתה להוציא את סוריה ממעגל המלחמה מהר ככל האפשר ובכך להרתיע את ירדן מלהיכנס למלחמה ולפתוח חזית נוספת. היות שצה"ל עבר לאופנסיבה, צפוי היה לחץ של המעצמות ושל האו"ם למניעת הכרעה צבאית ניכרת על צבא סוריה. לכן הניח המטכ"ל שתהיה שהות של יומיים למתקפה. זאת ועוד, הצבא המצרי שלט על הגדה המזרחית של תעלת סואץ לכל אורכה. קרב ההכרעה עצמו טרם החל. היה ברור שבגמר האופנסיבה על הצבא הסורי, יפנה צה"ל למלחמה בחזית המצרית וגורם הזמן הוא דומיננטי.

חלקו של חיל האוויר בשיקולים האלה היה מכריע, שכן חילות האוויר של מצרים ושל סוריה טרם הוכרעו. הייתה קיימת גם השאלה באיזו מידה יוכל חיל האוויר להשתתף בקרב היבשה ביעילות על מנת למנוע קרבות שחיקה קרקעיים. פיקוד הצפון תכנן ריכוך מסיבי בגזרת הפריצה, שכלל ירי ארטילרי ותקיפות אוויריות על מטרות מגדרות.

לקראת הפריצה של פיקוד הצפון הוגדרו משימות חיל האוויר לאור מגבלות הטיסה

התקיפות מהאוויר ב־12 באוקטובר

בשעות הערב של ה־10 באוקטובר שלטו כוחות פיקוד הצפון על המרחב שבין מחנות חלס לטרג'יה ועל הצמתים על יד ח'אן ארינבה ועל צומת מעץ. במשך הלילה התנהלו קרבות עם הסורים והיה ברור שההבקעה והתקדמות כוחותינו לא נסתיימו למרות הצלחת קרבות ההבקעה ביום הקודם.

תכנית צה"ל להמשך הלחימה ל־12 באוקטובר היו: לייצב קו בין סעסע לחרמון ולהגיע לטווח ארטילריה לבירה הסורית. כמו כן נשקלו אפשרויות לפרוץ את הקו הסורי ממזרח לרפיד, אולם מגמות המטכ"ל היו שלא להגיע לקרב שחיקה עם הסורים, ובהתאם להערכות המדיניות הייתה צפויה הפסקת אש תוך כ־24 שעות, היינו נותרה יממת לחימה נוספת אחת. על פי הערכה זו תוכננו להמשך הלחימה הבקעה והתקדמות תוך הימנעות מקרבות שחיקה קשים. משימות חיל האוויר ליום הלחימה השני של ההבקעה היו: הגנה על מרחב האוויר בחזית; תקיפה, וסיוע לכוחות הקרקע; תקיפת הטרידה של שדות תעופה סוריים; ותקיפת מטרת כלכלית בסוריה.

תקיפת שדות התעופה בסוריה בוצעה במשך כל היום משעה 0700 לערך עד שעה 1630. הותקפו השדות אל־מאזה, ציקל, שדה התעופה הבינלאומי של דמשק, ח'לח'לה, בלי, נצריה, וצ'מיר. כתוצאה מההתקפות נסגרו שדות תעופה אלה לזמן מה ומטוסי תובלה של הרכבת האווירית, שהגיעו לנחיתה בדמשק, לא נחתו והופנו לשדות תעופה אחרים.

בשעה 1330 לערך הותקפה מפקדת חיל־האוויר ליד בבילא ונפגעה. בקו החזית, בוצעו תקיפות אמנעה רבות, תקיפות סיוע קרוב ותקיפות מתוכננות על חניוני שריון, מוצבים וסוללות ארטילריה. בגורת ההבקעה הותקפו מטרת ליד מורעת־בית־ג'ן ותל־שמש, הותקפו מחנות צבא על־יד ח'אן א־שייך ועל יד קטנא.

סמוך לשעה 1500 דווח על הופעת כוחות שריון ממזרח. הייתה זו חטיבה משורינת עיראקית שהגיעה לכפרים נסג' ואל־מל מדרום־מזרח לכוחות אוגדת לנר ומטוסי חיל־האוויר הופנו לתקיפה בגורה זו. משעה 1430 לערך הותקפו כוחות שריון של האויב על־יד דיר־אל־ערס ועל־יד נסג'. התקיפות מהאוויר נמשכו בגורה זו עד לשעה 1800 בערך. בשלב זה נסוגו כוחות מאוגדת לנר וניהלו קרבות שריון עם הכוחות העיראקי־ים.

מטוסי חיל־האוויר תקפו גם בגורה הדרומית של רמת הגולן ממזרח לרפיד. בוצעו אמנעות רבות על הציר שבין סויסה לתל־חרה ונראו פגיעות רבות בשריון אויב. חיל האוויר הסורי עשה ביום זה מאמץ ניכר לתקוף את כוחות פיקוד הצפון ולשבש את התקדמותם במובלעת, וזאת על אף ששדות תעופה סוריים הותקפו ונסגרו

לשעות אחרות. הסורים ריכזו את עיקר תקיפותיהם מהאוויר בין השעות 0600-0910. הותקפו כוחות ליד ח'אן ארינבה ונפגע טנק אחד שלנו. כן הותקפה חטיבה ליד מורעת־בית־ג'ן ונהרגו שלושה קצינים. ליד תל־שמש נפגע טנק אחד. מטוסים סוריים תקפו גם את חטיבה 1 וגרמו לשלושה הרוגים מקרב חייליה. יש להעריך כי בסך הכל ביצע חיל האוויר הסורי יותר מ־100 גיחות תקיפה. אבדות צה"ל בתקיפות אלה היו: שישה הרוגים, שני טנקים, שני זחל"מים ומשאית אחת. הסורים איבדו בקרבות אוויר ובאש נ"מ תשעה מטוסים.

התקיפות מהאוויר ב־13 באוקטובר

לקראת ה־13 באוקטובר הגיעו כבר כוחות שריון מצריים רבים למזרח התעלה והייתה צפויה מתקפת שריון מצרית בסני. כוחות עיראקיים הגיעו בהפתעה לרמת־הגולן ונכנסו לקרב עם כוחותינו. כוחות פיקוד הצפון היו בשלב זה במצב של עייפות רבה לאחר לחימה רצופה במשך מספר ימים. הפקודה שהוצאה לפיקוד הצפון ב־13 באוקטובר קבעה כי הכוחות יתקדמו עד אזור נהר עווג, וייצבו קו היערכות, תוך בלימה בגורות אחרות.

על חיל האוויר הוטל באותו יום לתת סיוע אווירי לכוחות פיקוד הצפון ולתקוף שדות תעופה. מאז אור הבוקר הותקפו שישה שדות תעופה: ח'לח'לה, בלי, אל־מאזה, ציקל, צ'מיר ושדה התעופה הבינלאומי של דמשק. הכוח העיראקי, שהדאיג את פיקוד הצפון (ואשר גרם בסופו של דבר לעצירת התקדמות הכוחות על הציר קוניטרה-דמי שק), הותקף על־ידי חיל־האוויר כבר משעות הבוקר המוקדמות. הכוחות העיראקי־ים שהיו ליד מסחרה-עקרבא, והיו בקרבות מגע עם כוחותינו, הותקפו גם כן מהאוויר ונראו פגיעות טובות. כן הותקפו כוחות עיראקיים נוספים שהיו בתנועה ליד כפר־נסג' ותל־חרה, וכוחות מחופרים ליד סויסה. הותקפו גם סוללות ארטילריה ליד סעסע ותל־שמש, וליד מורעת־בית־ג'ן, ונר או תוצאות טובות. פעילות מטוסינו בחזית הייתה כולה באזור מוגן טילים.

ב־13 באוקטובר ניסה גם חיל־האוויר הסורי לתקוף את כוחותינו בגורת המובלעת, אולם רוב התקיפות המתוכננות בוטלו, כנראה בשל תקיפת שדות התעופה בשעות הבוקר ובגלל ההגנה האווירית של מטוסינו מעל החזית. תוך כדי התקיפות מהאוויר הטילו הסורים חימוש על כוחותיהם ועל כוחות עיראקיים. בקרבות אוויר שהתחוללו עם מטוסי פטרול של צה"ל איבדו הסורים 11 מטוסים.

המשך התקפות מהאוויר בחזית הסורית

החל מ־14 באוקטובר הועבר המאמץ העיקרי של חיל־האוויר לחזית המצרית, שם נותרה החזית כולה מוגנת טילים (פרט

לפורט־סעיד). בחזית הסורית המשיך חיל־האוויר בתקיפות, אך הן היו מעטות בגלל איום הטילים ובגלל העברת המאמץ למצרים. לעומת זאת נמשכו תקיפות עומק על מטרות כלכליות בסוריה, בהן הושגו תוצאות טובות מאוד. כן עשה חיל־האוויר מאמץ נוסף לסיוע לפיקוד הצפון בעת כיבוש מוצבי החרמון.

סיכום

התקיפות מהאוויר בשלב כיבוש המובלעת הסורית (11-13 באוקטובר) היו תוצאה של התכנונים של פיקוד הצפון, ההתפתחות הקרקעית והמצב בשאר החזיתות.

יש להדגיש כי התקיפות מהאוויר בחזית הסורית בוצעו כולן באזור מוגן טילים. ניסיון של חיל־האוויר להשמיר את מערך הטילים הסורי ב־7 באוקטובר לא עלה יפה. גם ניסיונות נוספים לא הביאו תוצאות משמעותיות. פעילות חיל האוויר התאפשרה רק כאשר פרצו כוחות פיקוד הצפון למובלעת, ופגעו בירי ארטילרי בחלק מסוללות הטילים והטרידו סוללות אחרות.

כתוצאה מתקיפות חיל האוויר בשלב כיבוש המובלעת הושמדו חניוני רכב, ושריון, טנקים ומוצבים, ארטילריה ותותחים נ"ט, ובוצעו אמנעות על רכב ושריון שהיה בתנועה.

העיראקים הופיעו בחזית ונכנסו לקרב מגע ראשון עם כוחות צה"ל כבר ב־12 באוקטובר. מיד הופנו לעברם מטוסים ותקפו את כוחותיהם. הסיוע מהאוויר בקרב נגד העיראקים נמשך גם ב־13 באוקטובר ונראו פגיעות טובות.

חיל־האוויר הסורי הותקף בבסיסו באופן רצוף במשך כל שלב ההבקעה. התקיפות על בסיסי חיל־האוויר הסורי נמשכו בכל שעות היום וגרמו לשיתוק מתמשך ולביטול חלק מתכנוני התקיפה של הסורים. ניתנה גם הגנה אווירית בשמי החזית כדי לסכל תקיפות סוריות מהאוויר.

הסורים עשו מאמץ ניכר להזניק מטוסים ולפגוע בכוחותינו בחזית במגמה למנוע את התקדמותם. בימים 12 ו־13 באוקטובר ערכו הסורים, להערכתנו, כ־200 גיחות תקיפה, וגרמו אבדות בנפש ובציוד לחימה. עם זאת, הם נאלצו להיכנס לקרבות אוויר עם מטוסי ההגנה של חיל־האוויר ואיבדו 20 מטוסים. חיל האוויר תקף מטרות כלכליות בצפון סוריה. בתקיפות אלה הושגו כאמור, תוצאות טובות ונראה שרישומן בסוריה ניכר חודשים רבים אחרי המלחמה. הן השפיעו בסופו של דבר הן על הסכמת הסורים להפסקת־אש, והן על החלטתה של ירדן שלא להצטרף למלחמה.

בשלושת ימי הקרב על המובלעת, ביצע חיל־האוויר מאות גיחות בחזית ובעומק. הושמדו מערכים שלמים של נ"ט וארטילריה, ונפתחו הצירים בפני כוחות צה"ל. במערכה זו נהרגו שני טייסים, ששה נפלו בשבי ותשעה מטוסים אבדו בשטח הסורי.

קרב לטקיה

קרב הטילים הימי הראשון בהיסטוריה

ודאי. הייתה זו ספינת טורפדו סורית מדגם "כ-123". זוהי ספינת עץ קטנה באורך 18 מטר, חמושה במקלעי 14.5 מ"מ ובטורפדו, אשר לא יכולה להוות יריב של ממש לספינות הטילים הישראליות. לא נותר לה אלא לנסות ולנצל את מהירותה הגבוהה, ולהשתדל לחמוק מזרחה, חזרה אל החוף הסורי. בעצם התגלותה ביצעה למעשה ספינה זו את משימתה – התרעה מכ"מית בטווח רחוק יחסית מהחוף. משניתן האות פתחו כל הסטי"לים באש, ועד מהרה הושגו פגיעות שהאטו את קצב השיט של הספינה, עד שלבסוף נעצרה. כל המהלך הזה נמשך למעלה מחצי שעה, ואז החלו מתגלים סימנים של כלי שיט אויב מכיוון מזרח מפקד השייטת לא רצה להשאיר את ספינת הטורפדו כשהיא צפה, ולכן הורה לאחת הספינות להישאר ולטבע סופית את המטרה לאור זרקור. שאר הכוח פנה מזרחה במהירות גבוהה, כדי לקדם את כלי השיט של האויב.

קרב הטילים הימי הראשון

תחילה נתגלתה מטרה גדולה, בטווח 10 מי"ל מן החוף, כשהיא נעה צפון-מזרחה במהירות 15 קשר. היא "ייעודה העיקרי – סורית מדגם "ת-43" (ייעודה העיקרי – הטלת מוקשים, הרחי שלה 560 טון, והיא חמושה בשני תותחי 37 מ"מ וארבעה מקלעים דרקניים 12.7 מ"מ, בעיקר להגנה מפני מטוסים). מטרה כזו הצדיקה כבר ירי טילים. היה זה הירי הראשון של טילי "גבריאיל" על מטרת אויב, ואולי ניתן למצוא סמליות בכך, שהפגיעה הראשונה הושגה מטיל שירתה אח"י "רשף" – ספינת הטילים הראשונה שנבנתה כולה בארץ ושהושקה רק שמונה חודשים קודם לכן (פברואר 1973). נורו שני טילים בזה אחר זה, וכעבור זמן קצר דווח מגשר אח"י "רשף" למפקד: "יש פגיעות, רואים בהק"ש" אך הדיווח הבא היה דרמטי עוד יותר: "טיל, טיל, טיל!"

קריאה זו תורגלה מאות פעמים באימונים, מאז טובעה המשחתת "אילת" מול חופי צפון סיני באוקטובר 1967, על-ידי ארבעה טילי "סטיקס" שנורו עליה מספינת טילים מצרית. הקריאה מהווה אות לפיצוע פעולות התגוננות, שחיל הים פיתח במרץ רב מאז אותו מקרה טראגי. אלא שהפעם לא היה זה תרגול. בעוד תשומת לבו של הכוח מרוכזת במקשת, נתגלו לפתע בדרום-מזרח זוג כדורי אש וזהרים, הולכים וקרבים. לא היה מקום לספק. היו אלה טילי "סטיקס" שנורו על-ידי ספינות טילים סוריות. המקשת הבוערת נעובה, וארבע הסטי"לים פנו והסתערו לכיוון ממנו באו הטילים. עוד הטילים הראשונים באוויר, נורה מטח טילים נוסף על-ידי האויב. על מסכי המכ"ם התגלו שלוש מטרות שזוהו כספינות טילים סוריות, אלא שהטווח אליהן היה עדיין גדול מלאפשר ירי טילי "גבריאיל", שכן בעת

נטרול היתרונות של כלי האויב, בעיקר טווח הטיל הרוסי שהיה עדיף. ספינות הטילים הישראליות תוכננו להילחם בכוחות עצמי איים בים, ובכך גם לאפשר נקיטת יזמה התקפית. לאחר שפותחה התורה, היא הוטמעה בתרגולים ואימונים במתקני חוף ובים, תוך כוונת מתמדת לקראת הפעלה אפשרית, אשר אכן נודמנה במלחמת יום הכיפורים. עתה נותר "רק" ליישם את הכל. חזרו ביטחון בכוחותיו בחר חיל הים בגרסה התקפית: "לחפש את האויב ולהשמידו", ובכך להבטיח שליטה ימית.

ההכנות לתקיפה

במסגרת היערכות חיל הים למלחמה אפשרית יצאו בצהרי יום הכיפורים זוג סטי"לים לאזור החוף הסורי לצורכי התרעה. שלוש ספינות טילים נוספות, בפיקוד מפקד השייטת, יצאו בשעה 1543 (כאשר כבר היה ברור שמדובר במלחמה) לחבור עם הזוג כשמשימתן – תקיפת יעדים בחוף הסורי על-ידי משיכת כוחות המצי הסורי והשמדתם. מראש ננקטה גישה התקפית: לנהל את המלחמה עם האויב במבואותיו, ולשלול ממנו את הרצון ואת היכולת לנקוט יזמה משלו. לפנות ערב חבר הכוח מול חופי צפון לבנון, ונע צפונית במהירות גבוהה, כשהוא נפרש במבנה רחב לאיתור.

היתקלות ראשונה

בשעה 2228, בהיות הכוח 30 מיל מערבית לנמל לטקיה, הנמל העיקרי של סוריה והבסיס הראשי של הצי שלה, גילתה לפתע הספינה המובילה בוזג המערבי מטרה קטנה כמכ"ם בכיוון צפון-מערב בטווח ארבעה מילין. המטרה הייתה חשוכה, עובדה שהחשידה אותה ככלי שיט עוין, אך קשה היה להאמין שכלי שיט כה קטן יימצא לבדו בטווח כזה מהחוף.

בשעה 2230 הורה מפקד השייטת לספינת הפיקוד לירות צרור פגזים מתותחיה, כדי לבחון את תגובת המטרה, וזו אכן לא אחרה לבוא. המטרה השיבה באש ופתחה במנוסה במהירות גבוהה מזרחה. עתה היה הזיהוי

חזקה על חיל שמלחמה היא מבחנו העליון, ותוצאותיה מהוות אמת-מידה מוחלטת לגבי מוכנותו, הן באמצעי הלחימה והן, ובעיקר, בתורת הלחימה אשר פיתח, תרגל ויישם. מבחינה זו מצאה מלחמת יום הכיפורים את חיל הים בשיא מסוים. החיל השלים תהליך ארוך של פיתוח תפיסת לחימה ייחודית, ובמידה רבה חדשנית, המבוססת על ספינות שנבנו אמנם במספנה זרה, אך היו פרי מחשבה ישראלית מקורית, ותאמו את האופי הישראי-לי ואת המשאבים שיכלה המדינה להקדיש לכך.

הרוסים היו הראשונים אשר שילבו טילי ים-ים בלחמת הצי שלהם. הרעיון היה להשתמש בכלי שיט קטנים וזולים אשר יגיחו מחסות החוף וישמידו אניות צי גדולות באמצעות נשק מדויק וקטלני כטילים. הכלים נשלטו מהחוף, ומבחינה זו היוו הרחבה של מערך הגנת החוף. בהיעדר טיל מתאים, נטו במערב לענות על איום זה בעזרת ספינות מהירות נושאות תותחים מכוקרים, ולהתבסס על עצמה אווירית מושטת.

ה"גבריאיל" הישראלי היה טיל ים-ים ראשון שפותח במערב, ותכונותיו אפשרו לו לפגוע מלבד באניות גדולות גם בספינות הטילים הקטנות והמהירות מדגם "אוסה" ו"קומאר" שסיפקו הרוסים לגרורותיהם, בכללן מצרים סוריה. אך לא רק בכך התמצה היתרון של ספינת הטילים הישראלי. לית. הספינה עצמה עלתה על הספינות הרוסיות בכל התכונות: מהירות, טווח שיט, עמידה בתנאי ים, וכנראה גם אמינות. נוסף על כך צוידה ספינת הטילים באמצעי גילוי אלקטרוניים משוכללים ותוכנה לשליטה ותפעול יעילים.

אך החשוב מכל היה – פיתוח תורת לחימה שתנצל היטב את יתרונות הכלי תוך

פחות משעה התאמתו מרבית ההנחות שמאחורי תפיסת הלחימה שפיתח חיל הים. הצוותים שעשו דרכם בספינות חזרה לחיפה חשו בכך, אך התקשו לעכל את המשמעות. יות. הטיב לבטא זאת מפקד חיל הים דאז בעת התחקיר הראשוני: "...אתם המומים, וגם אני מתחיל להיות קצת המום. אבל אני מלא הערכה, ואני שמח שזכינו להוכיח שהמערכת הזאת, עם עוד הרבה שיפורים שנכניס בה, היא מערכת שיכולה לעבוד..."

לראשונה בהיסטוריה התבססה טקטיקת הלחימה על ניהול ירי טילים משני הצדדים. אמנם גם קודם לכן התרחשו מספר קרבות בהם נורו טילים על כלי שיט, אך הפעם התבססה על כך טקטיקת הלחימה. מכאן ואילך שוב אי אפשר לנהל לחמה ימית כבעבר, טווחי הלחימה התארכו אל מעבר לאופק, ואמצעי ההטעה והשיבוש הפכו למרכיב הטקטי העיקרי.

בזירת מלחמת יום הכיפורים הייתה לכך השפעה מידית. הצי הסורי נמנע מלצאת ללב ים, והסתפק בירי טילים מפתחי נמליו, תוך הפקרת החוף הסורי, וממילא גם מרחבי הים הפתוח, לספינות חיל הים הישראלי.

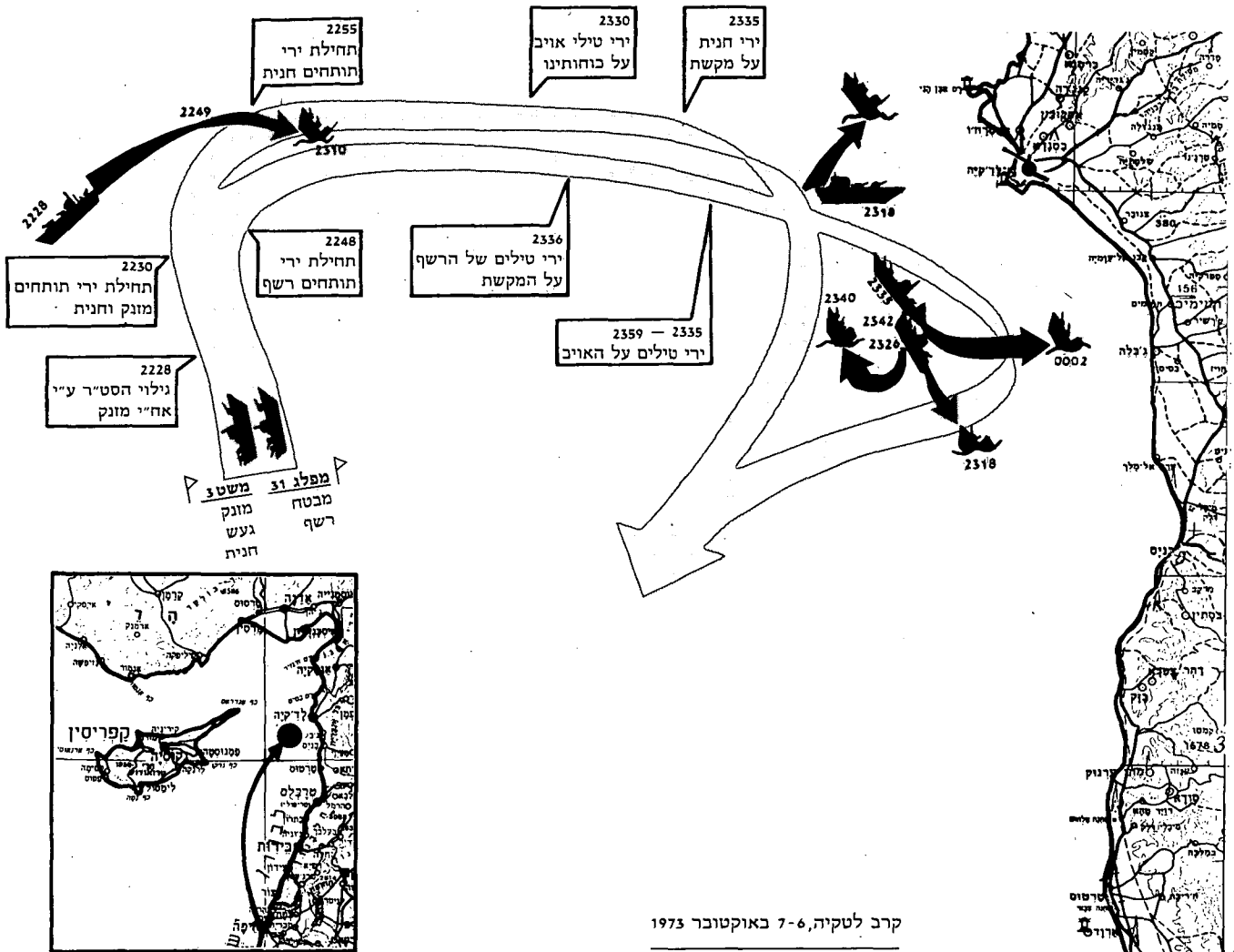
בעת קרב הטילים שהתפתח נותק אתה הקשר, והתעורר חשש שנפגעה. חלפו מספר דקות מורטות עצבים, אך לבסוף חודש הקשר, ומפקד השייטת הורה לה להצטרף לכוח, ובדרכה לטבע סופית גם את המקשת, אשר עדיין צפה על פני המים כשהיא בוערת. שוגר אליה טיל, ולאחר שזה פגע הוחל גם בירי עם התותח. נראו התפוצצויות רבות, והיא החלה נוטה על צדה, עד שלבסוף נעלמה מעל מסכי המכ"ם. גורל ספינת הטילים השלישית לא היה טוב מזה. בניסיונותיה להתחמק עלתה על שרטון בקרבת החוף, והחלה לשמש מטווח תותח חים. נורו עליה מאות פגזים, והיא לא נעזבה לפני שבערה כולה מחרטום עד ירכתיים. ב-0045 פנה כל הכוח במהירות גבוהה לדרום מערב, ועזב את אזור החוף הסורי.

סיכום

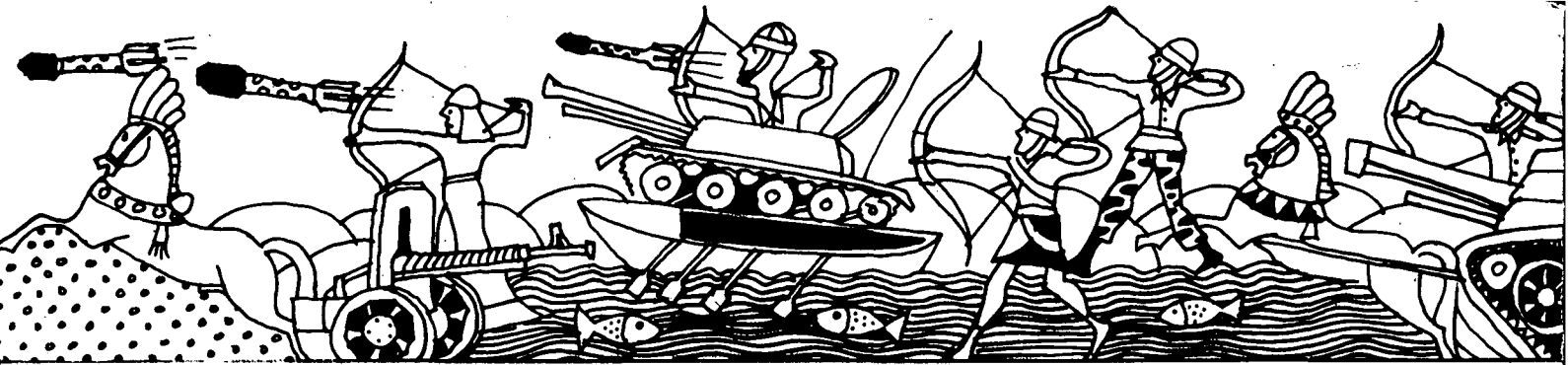
תוצאות הקרב המידיות לאויב היו: אבדן ספינת טורפדו, מקשת ושלוש ספינות טילים. כוחותינו לא סכלו אף פגיעה אחת! מעטים הקרבות בהיסטוריה הימית עם תוצאות כה חריגות. בפרק זמן של

מלחמת יום הכיפורים לא הגיע עדיין טווח טיל זה אף למחצית הטווח של ה"סטיקס". טילי האויב החטיאו; מהם נפלו למים בקרבת הספינות, ומהם התפוצצו באוויר מפגיעות תותחים ומקלעים. הטווח בין שני הכוחות הלך והצטמצם, ובשעה 2348 הייתה זו שוב אחי "דרשף" שהגיעה ראשונה לעמדת ירי. יתר הספינות הצטרפו מיד, וגם האויב פנה ושיגר מטח טילים נוסף. שני הכוחות היו עתה בעיצומו של קרב היסטורי. טילים התעופפו מכל עבר, כשהם חולפים זה על פני זה. טילי "גבריאל" עם להבה קטנה טסו נמוך מעל לים, וטילי "סטיקס" מעליהם בכיוון ההפוך עם להבה גדולה הרבה יותר. אלא שפגיעות הושגו רק בצד אחד. שתי ספינות טילים של האויב נפגעו מירי של מספר ספינות בו זמנית, ומיד נעלמו ממסכי המכ"ם. ספינת הטילים השלישית פנתה במהירות גבוהה לכיוון החוף הקרוב ביותר, בניסיון להתחמק.

השעה הייתה כבר 5 דקות לאחר חצות. עוד קודם לכן, בעת מטח הטילים הראשון של הסורים, דווחה הספינה שהושארה מאחור על סיום הטבעת ספינת הטורפדו.

קרב לטקיה, 6-7 באוקטובר 1973

מלחמת יום הכיפורים בעיני האויב

סא"ל אברהם

המלחמה ומציגה את נקודת ההשקפה המצרית לגבי ההיבט המדיני וההתפתחויות בו במישור הבין-ערכי והבינלאומי.

מעלתם של הפרסומים המצריים היא בהבדלים, המהותיים לפעמים, בין הגיגרות השונות, כתוצאה מן העובדה ששניים מאלה שכתבו וזיכרונות על המלחמה: מוחמד חסנין הייכל והרמטכ"ל המודח שאדילי, הפכו לאחר המלחמה למבקרי המשטר ובכתיבתם בא הדבר לידי ביטוי בדברי ביקורת על דרך ניהול המלחמה על-ידי סאדאת כמו גם על מדיניותו לפני ואחרי המלחמה. אולם בעוד שביקורתו של הייכל מתונה בדרך כלל, הנה שאדילי שהכריז ב-1979 בדמשק על הקמת "חזית לאומית מצרית" שתכליתה להפיל את שלטון סאדאת, כתב את אשר על ליבו ללא מעצורים והוא מגולל את פרוש הוויכוח שניהל עם סאדאת ושר ההגנה עלי ביד באוקטובר על התגובה המתאימה נוכח המצב שנוצר בגדה המערבית של התעלה לאחר חצייתה על-ידי כוחות צה"ל. אכן, בפרסום הוויכוח עשה שאדילי שירות רע לעצמו, שכן מתוך פרסום זה מתברר עומק תפיסתו של סאדאת כמדינאי היודע את מטרתו והמבין שהחזרת כוחות מהגדה המזרחית של התעלה כהצעת שאדילי, פירושה אבדן הישגי המלחמה ומסירתם לידי ישראל שתכלית הבקעתה היא להעביר את המלחמה לאדמת מצרים. (נקודה מעניינת: הייכל אינו מתייחס כלל למשמך עות חילוקי הדעות אף כי הוא מתארן בקצרה ואינו מזכיר את הדחת שאדילי בעקבות זאת.) אכן להוציא את זיכרונות שאדילי, הרואה את תוצאות המלחמה ככישלון למצרים וכהזרמת שהוחמצה בשל החלטות לא נכונות של סאדאת, הנה הגרסות הרשמיות מעלות על נס לא רק את גבורת הצבא (שגם שאדילי שותף לה), אלא גם את התכנון המבריק של המטה הכללי ואת בהירות המחשבה של הדרג המדיני. אין ספק, כי בחינת נקודת ההשקפה המצרית מזוויות שונות מאפשרת לקורא לקבל תמונה שלמה יותר של השקפה זו, דבר שניסינו להביאו בחוברת זו עד כמה שהיריעה מאפשרת.

שטחים נוספים, דבר שהעמידו במצב נחות ביחס לישראל בניהול המשא ומתן הצפוי. יתר על כן, כמי שדחה מאז 1967 את כל הניסיונות ל"סילוק עקבות התוקפנות של 1967" בדרך הפתרון המדיני, התקשה להשתלב בדרך שהתווה הנשיא המצרי גם לאחר שנתן הסכמתו לכך בוועידת הפסגה שהתכנסה באלג'יר בנובמבר 1973. נשאר פער עמוק בין תפיסתו לבין זו של הנשיא המצרי, דבר המסביר את לבטי חתימתו של אסד על הסכם הפרדת הכוחות ברמת הגולן במאי 1974.

כיצד משתקפת מסכת ארועים זו בהיסטוריוגרפיה הערבית של המלחמה? ראשית, יש לציין עובדה מעניינת: בעוד שהמצרים פרסמו ספרות ענפה, בחלקה רשמית ובחלקה בלתי רשמית על המלחמה, רקעה, מהלכה ותוצאותיה (ואפילו על ההגונה לקראת המלחמה) והרבו לנתח מנקודת ראות מדינית וצבאית, לא ידוע לנו על פרסום גירסה רשמית על-ידי סוריה על המלחמה בגורתה. אמנם, בעיתונות הסורית הרשמית פורסמו אי אלו מאמרים צבאיים כוללניים הדנים בעיקר בלקחים מן המלחמה וכן סימפוזיונים שקיימו מומחים ופרשנים סורים על המלחמה. אולם בולטת המגמה לעסוק יותר ב"סיבוב החמישי" של המלחמה הערבית בישראל ולחזות את אופיה, יעדיה ותוצאותיה בראי מלחמת אוקטובר 1973. הוא הדין גם בפרסומי ארגוני המחבלים המרבים לספר על תפקידם במלחמה בגורת גבול לבנון ובעיקר בגורת הר דב, אך עוסקים בעיקר במלחמה הבאה. העיראקים פרסמו ספר על פעילות צבאם במלחמה בחזית רמת הגולן שעניינו העיקרי הבלטת תפקידו של כוח המשלוח העיראקי בבלימת כוחות צה"ל.

האם יש קשר בין אי הצלחתה של סוריה לממש את יעדיה במלחמה לבין העיסוק ההיסטורי המועט בה מצד הממסד הסורי? ייתכן. מכל מקום, היפוכו של המקרה הסורי בולט לעין במגוון הספרים והמאמרים המצריים על המלחמה, המשמשים לנו למעשה ראי עיקרי, בלעדי כמעט, לראיית הערבים את המלחמה, ובכך חסרונו העיקרי: היסטוריוגרפיה זו עוסקת רק בחזית המצרית במה שנוגע להיבט הצבאי של

ערב מלחמת יום הכיפורים היו פרטי תכנית המלחמה הערבית ידועים למעטים בלבד בצמרת השלטונית של מצרים וסוריה. אולם פרוץ המלחמה, הצלחותיה בשלבה הראשון והתמשכותה היחסית הביאו לשורה של גילויי תמיכה צבאית וכלכלית פעילה מצד מדינות ערביות רבות כפי שלא חזתה שום מלחמה קודמת בין ישראל לערבים במזה"ת. עיראק, ירדן, מרוקו, סעודיה, סודאן, לוב, ואלג'יריה שיגרו כוחות משלוח ואמל"ח לסוריה ומצרים. כוחות המשלוח העיראקי ים והירדניים ניהלו קרבות קשים עם כוחות צה"ל בחזית הסורית, ואף כי הוכו קשות, הנה להתערבותם בנקודת המשבר הקריטית של הצבא הסורי בתחילת שלב ההבקעה של כוחות צה"ל ברמת הגולן – הייתה השפעה מאיטה על יכולת חזית צה"ל לעומק השטח הסורי בגורת דרום רמת הגולן. מדינות הנפט הערביות החליטו לקראת השבוע האחרון של המלחמה להטיל אמברגו על אספקת נפט לארה"ב והולנד ולצמצם את השינוק לצרכניות נפט אחרות במערב בממדים משתנים. הייתה זו הפעם הראשונה בתולדות הסכסוך הישראלי-ערבי שהופעל "נשק הנפט" – רעיון ישן שהועלה לראשונה עוד בכינוס מועצת שרי החוץ הערביים בבלודאן שבסוריה ב-1947.

אולם הרגשת הסולידריות שאפיינה את העולם הערבי בשלבי המלחמה הראשונים נעכרה עוד במהלך המלחמה, עת צצו ועלו חילוקי דעות, ובמרכזם המחלוקת המצרית-סורית על דרך ניהול המלחמה ויעדיה. לוב ועיראק זעמו על הסכמת סוריה ומצרים להפסקת אש והתנגדו גם להסרת האמברגו על אספקת נפט למערב. מנקודת ראותן היה הניסיון להפוך את הישגי המלחמה לבסיס למשא ומתן מדיני בבחינת בגידה בעניין הערבי כולו. אך בעוד אצל סאדאת התגבשה תפיסה זו עוד לפני המלחמה והיא אשר הנחתה אותו בתכנונה ובניהולה, הרי שהנשיא הסורי חאפט' אסד נמצא בדילמה חריפה: לאחר החלטת סאדאת להיענות לקריאה להפסקת אש הוא לא היה יכול להמשיך במלחמה לברו, אף כי דרך זו הייתה עדיפה בעיניו, שכן לא זו בלבד שלא הצליח להחזיר לסוריה שטחים שנכבשו ממנה ביוני 1967 הרי הוא עוד הפסיד

מלחמת הרמדאן

הכנות, מהלכים, לקחים

מוחמד חסנין הייכל

ולבסוף, כפי שכבר ציינתי, הייתה תחושה שזוהי ההזדמנות האחרונה של מצרים. יום אחד אמרתי לנשיא סאדאת: "חוששני שהרטאנט עומד להפוך למציאות ולכפות את עצמו עלינו לפני שנוכל אנו לכפות עצמנו עליו. הרטאנט יקבע תנאים לבעיית המזרח-התיכון במקום שבעיית המזרח-התיכון תקבע את תנאי הרטאנט". תשובת הנשיא הייתה ערמומית מאוד: "ייתכן שנוכל לתפוס בדיוק את קצה הזנב של הרטאנט".

מלחמה

תכנית מבצע "ברד" הייתה מצוינת אף-על-פי שההצלחות הראשונות לא נוצלו במרץ ובדמיון מספיקים. במשך חמישה ימים היה ניצחון הכוחות הערביים כמעט מלא, ואין די מלים לשבח את האנשים בכל הדרגות שאפשרו זאת. אחר-כך באו חמישה ימי רגיעה, שבסופה עברה היוזמה לידי ישראל. חמשת הימים האחרונים מתוך חמישה-עשר ימי הלחימה היו בידי הישראלים...

...בשבת (6 באוקטובר) בשעה שש בערב צלצל שגריר ברה"מ וביקש להיפגש עם הנשיא. בשעה שמונה הגיע. בפגישה זו נוצרה אי ההבנה לגבי אפשרות של הכרזת הפסקת אש, והיא לא הוכהרה אלא כעבור ימים אחדים. מקורה של אי הבנה זו היה בפגישה שנערכה בין הנשיא אסד לבין שגריר ברה"מ בדמשק. ימים מספר לפני פרוץ הקרבות זימן אליו הנשיא אסד את שגריר ברה"מ בדמשק, נורידין מוחידינוב והודיע לו, כי המצב בחזית הסורית קריטי בגלל איומים ישראלים. המתח עלה לדרגת רתיחה, והוא סבר שהתחלה של שעות ספורות עלולה לפרוץ מלחמה. השגריר שאל את הנשיא האם ממשלת ברה"מ יכולה לסייע.

לנשיא אסד היו, כמובן, מספר בקשות צבאיות, אולם משהוצגו, שאל השגריר האם ניתן לעשות משהו בתחום הפוליטי. "האם אתה רוצה שנפעל במועצת הביטחון?" שאל. על כך השיב כנראה הנשיא אסד, כי לא ייוק אם תועלה הצעה הקוראת להפסקת אש. ייתכן, שבתוך תוכו חשב שאם תפתח המלחמה לטובת סוריה, ההחלטה לא תשנה דבר ואם היא תפתח לטובת ישראל יהיה בה כדי להועיל. מוחידינוב שלח מידע זה למוסקבה והוא הועבר לקהיר. וינוגרדוב דיבר טלפונית עם ברונייב ואלה היו ההוראות שקיבל:

1. עליו לברך את הנשיא סאדאת בשם ברה"מ על הצליחה המוצלחת והמהירה של התעלה.
 2. עליו להודיע לנשיא סאדאת, שמאחר שהצליחה מובטחת, אין לסורים כל התנגדות לרעיון להציע הפסקת-אש. במשך כל היום התקיימו מגעים בין שתי המעצמות, וכרגיל בעוד הערבים עסוקים במצב הצבאי המידי הייתה ברה"מ מעוניינת יותר במהלך הפוליטי הבא.
- הנשיא סאדאת נדהם כשקיבל מידע זה,

קצינים וחילים במדבר, באימונים ותימרור נים, וכביטוי של סאדאת, "אכלו חול". ואף על פי כן, לא נראה באופק סיום למצב זה. סימני מתח ניכרו בכל הרמות. כך אירע שסגן צעיר הוביל שיירה בת שבעה משוריניים אל לבה של קהיר, נכנס למסגד והחל לגנות את הממשלה. אח"כ התרחש האירוע שהביא להדחתו של הגנרל צאדק. חלק מן המגויסים לבשו מדים חמש ושש שנים. רבים מהם היו בוגרי אוניברסיטה וחשו, כי כל לימודיהם בוזבו לריק, וכי סכנה מאיימת על סיכוייהם לפתח קריירה בשירות המדינה. הצבא השתוקק להוכיח את עצמו, ובצדק. אחד הדברים המיוחדים ב-6 באוקטובר הייתה ההתנהגות המופתית שהתגלתה בכל הדרגות. המשמעת הייתה טובה ביותר והמורל גבוה ביותר.

ב-1973 הייתה כבר מצרים ללעג בעולם הערבי. אנו תבענו לעצמנו את תפקיד המנהיג והמגן של הערבים, אך לא יכולנו להנהיג את עמנו והתגלינו כבלתי מסוגלים להגן על אדמתנו. ביקשנו מאחרים להשיג תמש בנשק הנפט שלהם, אך לא גילינו כל סימן של שימוש בנשקנו שלנו. כל יום שחלף היה השפלה למצרים.

הגענו למצב שידידנו בחוץ, באפריקה, באסיה ואף בלונדון ובפריס היו ממש מיואשים. הם נתנו לנו את כל הסיוע הפוליטי שביקשנו ודבר לא אירע. אפיינית הייתה תגובתו של שר החוץ הצרפתי, ז'ורז' יום אחד הציג בפניו שגרירנו בפריס את חומרת המצב במזרח-התיכון ואמר, כי אם לא ייעשה דבר משהו יתפוצץ. "וכי מדוע לא?", אמר ז'ורז', "שיתפוצץ!"

אחד הגורמים החשובים שהשפיעו על הנשיא סאדאת היה עמדת ישראל. השחצנות הפומבית הרבה של המדינאים הישראליים התקרבה לשיאה ככל שהתקרבו הבחירות הכלליות, שנועדו ל-13 באוקטובר, 1973. מפלגות ומועמדים התנצחו ביניהם במשך האביב והקיץ בדבר תכניות לגבי השטחים הערביים הכבושים. המערך שינה את עמדתו לגבי סיפוח בעקבות לחץ שהופעל על-ידי הגנרל דייך. הסיפוח הוחל, או "יצירת עובדות", כפי שקראו לוה, נמצא בתנופה. דייך דיבר גלויות על תכניותיו החדשות בנמל ימית, ליד רפיח, שצריך היה לבודד אחת ולתמיד את מצרים מרצועת עזה. "כל מלה הנאמרת על ימית היא כסכין המכוונת אישית אלי ואל הכבוד העצמי שלי", אמר סאדאת.

מוחמד חסנין הייכל הוא עיתונאי וסופר מצרי, הנחשב לאחד מגדולי הפובליציסטים והפרשנים המדיניים בעולם כולו. במשך כל תקופת נשיאותו של נאצר היה הייכל ידידו ויועצו הקרוב ביותר של הנשיא ואף שימש כעורכו של העיתון הרשמי למחצה "אלאהראם". בתחילת שנת 1974 סולק הייכל מתפקידו זה על רקע התנגדותו לאוריינטציה הפרו-אמריקנית של הנשיא סאדאת, בעקבות מלחמת יום הכיפורים. הוא נשאר עקבי בדעתו הביקורתית כלפי מדיניות החוץ של הנשיא סאדאת בכלל וכלפי הסכם השלום עם ישראל בפרט.

בספרו, "הדרך לרמדאן" מותח הייכל ביקורת על דרך ניהול המלחמה ובעיקר על כך שהפיקוד המצרי העליון (קרי סאדאת) לא השכיל לנצל את ההצלחה בשלביה הראשונים של המלחמה, ובעיקר לאחר כישלון התקפת הנגד הישראלי ב-8 באוקטובר.

לחצים לקראת המלחמה

בשנת 1973 הייתה כלכלת מצרים נתונה בלחצים בלתי נסבלים כמעט: הפיתוח התעשייתי, הסכר הגבוה ונטל המלחמה בתימן הפכו את המחצית הראשונה של שנות השישים לתקופה קשה במיוחד. ואז באה תבוסת 1967 והצורך לשקם את הצבא ולציידו כמעט מחדש. במשך חמש שנים, בין 68 ל-73 הוציאה מצרים 8-9 מיליארד דולר במסגרת המאמץ המלחמתי. לעם המצרי היה זה עשור של הקרבה וסגפנות שכדוג' מתן לא היה מוכן שום עם לשאת.

מאז 1967 היה האשראי שממנו נהנה המשטר מוטל על כף המאזניים. אפילו בתקופת נאצר נתגלו סימנים אחרים של מרידה, וואת למרות היוקרה הרבה שהניא המושך ליהנות ממנה. בעקבות מותו באה תקופה של הלם ומבוכה. אולם לאחר השפל של "שנת הכרעה" החלה תסיסה בקרב הנוער.

מאז 1967 היה הצבא במצב של גיוס מילואים כמעט מלא. שנה אחר שנה שחו

רים במרכז חצי האי. זו הייתה התקופה של מה שנקרא "עצירה אופרטיבית", שגרמה למחלוקת חריפה, שעדיין לא יושבה בין ראשי המערכת הפוליטית והצבאית של מצרים וסוריה.

הסורים סברו שיש להמשיך במתקפה עד שיגיעו הכוחות המצריים למעברים, ועד אז יגיעו החיילים הסורים לנהר הירדן ולכינרת, כשהם מוכנים לצל את ההצלחה כדי להתקדם לעבר נצרת. אז, ורק אז, תהיה הצדקה ל"עצירה אופרטיבית". הטענה המצרית הייתה שהוסכם, כי תהיה "עצירה אופרטיבית" לאחר חציית קו ברלב. דבר זה יתן שהות להתארגנות לקראת מתקפת-נגד צפויה של האויב. לאחר מכן ניתן יהיה להמשיך ולהתקדם אל המעברים. למעשה, עצירה אופרטיבית אינה מושג מוכר בתי-אוריות צבאיות. עצירה-יכולה להיות רק כאשר המטרה שלמענה תוכנן המכצע הושלמה.

ייתכן, שהסיטוט של תבוסות קודמות מגע מראשי המערכת לקבל החלטה העלולה להתפרש כסיכון. ביטחון הצבא עשוי היה לשקול לידים יותר מאשר ניצול הצלחה בלתי מובטחת. על כל פנים, בין ה-8 באוקטובר ל-10 בו הוחמצה הזדמנות. אני מאמין, שלו הגיעו למעברים וכבשום, היה כל סיני משוחרר, על כל ההשלכות הפוליטיות הצפויות מניצחון כזה.

בחזית הסורית הלכו והתחזקו בינתיים מתקפות הנגד הישראליות ביבשה ובאוויר. הפיקוד הסורי פנה למצרים בבקשה לפעול במהירות כדי להקל מעליהם את הלחץ, שכן, ביום שני, 8 באוקטובר, צירף פיקוד הצפון של ישראל לקרב שתי חטיבות טנקים רעננות. בהיותו מתוסכל מן ההתנגדות העיקשת והבלתי-צפויה של החיילים הסורים בגזרה הדרומית ומשיעור האבדות שלו, הפך האויב את הלילה שבין 9 ל-10 באוקטובר לתופת, בעוד חיל-האוויר ממשיך להכות. דמשק וחומס הופצצו קשות כדי לפגוע במורל האזרחי וכדי לעורר פרובוקציה להפלת המשטר. קונייטרה הפכה לזירה של לחימה אכזרית, כששני הצדדים סובלים אבדות כבדות. לגבי הסורים נחשבה העיר כירה של מחוז סוריה לגבי הישראלים היה לה ערך כעמדה קרמית במסגרת תכנון ההגנה של אזור הגולן הכבוש.

ביום רביעי היו הכוחות הסוריים בסכנה חמורה. המתקפות הישראליות הגוברות גרמו אבדות כבדות והפיקוד הסורי נאלץ להכניס למערכה 500 טנקים, שהוצבו עד אז סביב דמשק ומצפון לה ככוח עתודה אסטרטגית. פנייה נוספת של המפקד העליון הסורי אל עמיתו במצרים כללה בקשה לבצע פעולת גמול נגד ישראל, כתגובה על הפצצת דמשק וחומס. למצרים היה קשה להסכים לכך, משום שהדבר עלול היה להסלים את המלחמה. אז פנו הסורים לעיראקים, ואלה החליטו, לאחר אישור

למברקו של הנשיא סאדאת. הנשיא הסורי הכחיש שביקש מברה"מ הפסקת-אש ואמר, כי נבוכ מלשונו של וינוגרדוב. הקרב מתקדם יפה ככל שהדבר נוגע לסוריה. הצבא הסורי גורם אבדות כבדות לאויב ושחרר כבר יותר ממחציתה של רמת הגולן. אבדותיו הן בהיקף סביר, וניתן למלא את החסר מן המילואים ללא עזרת עיראק. הוא אמר לנשיא סאדאת שבכל דבר בעל חשיבות, כמו הפסקת-אש, יש לדון רק לאחר ישהוסכם עליו בין בעלית-הברית.

כדרכי מדי יום, הלכתי בערב לפגוש את הנשיא בארמון טהרה ומצאתיו במצב רוח עליו ורגוע. עליתי עמו למעלה. הוא פשט את מדיו ולבש פיזימה וחלוק בטרם ישב ל"איפטאר", היא הארוחה המפסקת את הצום. לפני שהתחלנו לאכול צלצל הטלפון. היה זה השגריר הסובייטי שסיפר לו, כי הוא מקווה שבקרוב תצא לדרך רכבת אווירית של נשק. זכרתי שהנשיא אמר לויוגרדוב (באנגלית, וינוגרדוב מדבר אנגלית רהוטה): "כן, כן, נהדר! אמור לחבר ברזנייב, כי אני מודה לו ממעמקי לבי. אמור לברזנייב כי הנשק הסובייטי הוא שיצר את פלא הצליחה". כשסיים את השיחה שאלתי מהי לדעתו, עמדתה האמיתית של רוסיה. הוא אמר, כי הוא חושב שלדעתם מתקדם המצב בכיוון רצוי מאוד והם חשים שזוהי להם ההזדמנות לזכות בחזרה בכל היוקרה שאיבדו במזרח-התיכון. "חושבני שלא יח-מיצו הזדמנות זו", אמר.

נשארתי עם הנשיא עד שעה מאוחרת בלילה. הוא לא היה יכול להירדם ורצה לראות סרט. הוא הציע מערבון, וביקשני לצפות בו עמו, אך אני הייתי תשוש. הוא צחק ואמר: "בסדר, לך לישון". לאחר שעזבתי את ביתו הצעתי למשרדי "אל-אהראם", לראות האם יש חרשות. משמתי שהנשיא ניקסון ביקש לכנס את מועצת הביטחון. התקשרתי לנשיא בשעה שצפה בסרט, כדי להודיע לו על-כך. הוא שאל האם פירוש הרבר שניקסון עומד לנקוט צעדים תקיפים נגד הערבים. "חושבני שלא", אמרתי, "משום שלו רצה לנהוג עמנו בתקיפות לא היה פונה למועצת הביטחון, שבה הוא צפוי לווטו של ברה"מ וסין שיכבלו לחלוטין את ידיו". נראה, כי הנשיא קיבל פירוש זה.

ביום שלישי, עם שקיעת החמה, רוכזו כל העמדות הדיפלומטיות שבגדה המזרחית של תעלת סואץ לשני ראשי-גשר בעומק של 10-12 ק"מ. היעד ההתחלתי של המערכה הושג. יהיה זה הוגן לומר שהצבא המצרי והעם המצרי נהנו משעתם היפה ביותר מאז סואץ, ב-1956.

אולם התמונה בארבעת הימים הבאים הייתה שונה לחלוטין. היו אלה ארבעה ימים, שבמהלכם אבד החף הראשוני של המתקפה. הכוחות המצריים בסיני הצליחו אמנם להרוץ את המתקפות הישראליות, אך החמיצו את ההזדמנות לפרוץ לעבר המעב-

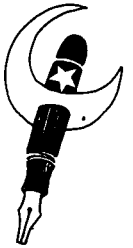
וכששאל את וינוגרדוב מאין הגיע, נענה - "ממוסקבה". הנשיא אמר, שהיה יכול להבין לו הועלתה הצעה להפסקת-אש בווינגטון, משום שהקרב מתפתח לטובת הערבים. הוא מחה ואמר שבשום פנים ואופן אינו יכול לחשוב על הפסקת-אש בשעה שחמש דיביזיות מתקדמות לעבר סיני והשריון נמצא בדרכו. "אנחנו רוצים שלום", אמר, "אך אי-אפשר לחשוב על שלום כל עוד לא עזב החייל הישראלי האחרון את סיני..."

...במשך יום ראשון, 18 בחודש, שיחררה דיביזיית חי"ר את קנטרה המזרחית, ובכך מילא מפקד הדיביזיה הבטחה שנתן לנשיא סאדאת, שחרר במיוחד לגורל פעיר שבה שירת כסא"ל זמן קצר לפני המהפכה, ב-1950-1951. ביום הבא הגיעו ידיעות שסורים נכנסו לקונייטרה ונלחמים בפרברי העיר. בערבית "קנטרה" פרושה גשר ו"קונייטרה" גשר קטן. בשרר ששלח הנשיא סאדאת לנשיא אסד נאמר כך: "אלף מברוכ (ברכות) על קונייטרה וקנטרה...". השרר היה, אמנם, נשלח, אך מעולם לא התפרסם, משום שמאוחר יותר התברר שהידיעות על כניסת סורים לקונייטרה היו מוקדמות מדי.

למעשה, ב-17 בחודש התחזקו התקפות-הנגד של ישראל בחזית הסורית וגרמו למוצלחת שבשתי ההבקעות הסוריות העיקריות, זו שבדרום לעבר גשר בנות יעקב ואל-על, לאבד את תנופתה. הפיקוד הגבוה בישראל החליט כבר לרכז את עיקר מאמציו באוויר וביבשה בצפון, במטרה להוציא את סוריה מן המלחמה.

ביום ראשון התקיימה פגישה נוספת בין הנשיא סאדאת לשגריר הסובייטי. ככל הנראה, לא התייחס השגריר כרצינות כששוחחו בשבת על הפסקת-אש, אך עכשיו הודיע השגריר, שהסורים קיימו מגע עם מוסקבה בנוגע לאבדותיהם הכבדות בטני-קוס, ומוסקבה הציעה, שמאחר שיהיה איחור משמעותי במשלוח טנקים חדשים מאורסה (נמל ההטענה הרגיל) ללאדקיה, מוטב, כי יתקשרו עם העיראקים ויבקשו מהם טנקים. רוסיה תחדש את המלאי העיראקי מאוחר יותר. הוא אישר, שהשרר שקיבל מוחירינוב מהנשיא אסד, כענין אי-התנגדותו לרעיון של הפסקת-אש, אם יועלה, אכן מדויק. כשיצא וינוגרדוב ישב הנשיא סאדאת לכתוב שדר לנשיא אסד. בשרר נאמר כי הפסקת-אש כרגע תותיר את ישראל בעמדה חזקה יותר מוז שהייתה לה בתחילת הלחימה. הנשיא עמד על כך שטעות היא לחשוב שמטרת הלחימה הייתה להשיג טריטוריה. המטרה הייתה להקיז את דם האויב, וכדי לעשות זאת עלינו להיות מוכנים לספוג אבדות כבדות. "אינני יכול לקבל את השקפתך", אמר. "אני מציע לך לצרף לקרב את דיביזיית המילואים המשוריינת שלך, ובו בזמן להסיג, במידת הצורך, אחת מדיביזיות החי"ר מן החזית ולהציבה להגנת דמשק..."

...ביום שני הגיעה תשובת הנשיא אסד

עקרוני, כי אין למפציצים שלהם די זמן לבצע את הפעולה הררושה. בנסיבות אלה נוצר מתח מסוים בין ראשי הפיקוד בקהיר ובדמשק.

ביום שלישי 9 באוקטובר בלילה, בעודו מחכה בארמון טהרה לתוצאות קרב הטנקים הגדול המתוכנן, קיבל הנשיא סאדאת הודעה מיונגרדוב שביקש לראותו. הפגישה התקיימה במשרדו של הנשיא והוא יצא ממנה מתוח במידת מה. ככל הנראה, אמר וינגרדוב כי מצב העניינים בחזית הסורית הוא כבי רע. עד כה איבדו 600 טנקים. על הפרק עמדה ישיבה של מועצת הביטחון על-פי יזמה אמריקנית, והרוסים היו במבוכה: הם עדיין חשבו שהסורים מעוניינים בהפסקת-אש, אך ידעו שלא כן המצרים. אם תועלה הצעה להפסקת-אש מה יעשו? יהיה זה מזורז הן להטיל וטו והן להימנע.

הנשיא סאדאת הפציר בשגריר להפסיק לספר על כוונות הסורים. הוא אמר שקיבל שדר מחאפט' אסד בעצמו והוא יודע בדיוק מהי עמדתו. מה שבאמת הדאיג את הנשיא היה הרכבת האווירית. האמריקנים עשו ככל יכולתם כדי לספק את הנשק שביקשה ישראל. מה עומדים הרוסים לעשות? אם הם מבקשים לסגת מהבטחותיהם, יהי כן. סאדאת יודה להם ולא יתלונן, משום שיום אחד עוד תצא האמת לאור.

וינגרדוב עמד על כך, כי אין הוא מנסה להפעיל על מצרים לחץ לגבי הפסקת-אש. על כך השיב הנשיא סאדאת שהוא מבקש לחקור את התנהגותו של השגריר הסובייטי בדמשק. "אני רוצה חקירה רשמית", אמר. "ואני רוצה שיספרו לי את התוצאות". אז נרגע וחזר והבטיח לשגריר שהניצחונות הערביים יקדמו במידה רבה את שמעו של הנשק הרוסי ואת מעמדה של ברה"מ במזרח-התיכון.

מיד לאחר מכן הלכתי בעצמי אל ארמון טהרה. הייתה זו שעת ה"איפטאר", הארוחה לסיום הצום. ברגע שהנשיא נכנס יכולתי להבחין כי משהו הרגיוז, אך הוא לא הזכיר את הפגישה עם וינגרדוב. הוא הראה לי טיוטת נאום לאומה שהוא מתכוון להשמיע ברדיו ובטלביזיה, דבר שהיה להוט לעשותו מאז פרצו מעשי האיבה, אך נדחה עד כי נהיה בטוחים יותר כיצד מתקדמת המלחמה. הטיוטא, שנתן לי לקרוא בקול, לא התאימה. היא התחילה כך: "אני שמח להיות כאן עם כולכם בשעה היסטורית ומלאת תהילה כזאת..." הנשיא קטע: "איזו תהילה? החזית הסורית נמצאת תחת לחץ כבד מאוד. המצב שם נורא". הוא פסע אנה ואנה. "יהיה עלינו לשנות זאת", אמר. "נלך לעם ונאמר לו שנלחם ולו גם לבד. אני יכול לדבר אליהם כפי שדיבר צ'רצ'יל אל הבריטים ב-1940". הוא טלפן לגנרל אחמד איסמאעילי וביקשו לסור אליו.

יצאתי לפגוש את אחמד איסמאעילי, בהשאירי את הנשיא סאדאת מכתוב שדר אל חאפט' אסד...

איסמאעיל דיבר על התפקיד שממלאים העיראקים. ממשלת עיראק שלחה כנראה משלחת מיוחדת למוסקבה עם בקשה אל פודגורני להתערב ולבקש מן השאה האיראני להרפות מן הלחץ על הגבול המזרחי של עיראק, כדי שהכוחות העיראקיים יוכלו לסייע לסוריה. פודגורני הבטיח שיעשה כך, ואז הביע הפתעה על כך שמדינות ערב אינן מזרזות להגיש סיוע למצרים ולסוריה. "מדוע אינם תורמים למערכה את כל מה שבידיהם?" שאל פודגורני. "לשם מה קיבלו מאתנו עיראק ואלג'יריה את כל הנשק הזה? האם עיראק מתכוונת לצאת למלחמה נגד כווית, או, שמו, מתכוונת אלג'יריה להלחם במרוקו?" פודגורני המשיך והשמיע אותה אזהרה שהשמיע וינגרדוב בקהיר: ברגע שתשיג ישראל ניצחון בחזית הסורית היא תרכז את כל מאמציה נגד מצרים.

נחרדתי כשגיליתי מהו המצב לאשורו. לכן התקשרתי אל וינגרדוב וקבעתי להיפגש עמו מאוחר יותר באותו ערב בביתו...

...הוא התחיל לספר לי על הפגישה הסוערת שהייתה לו עם הנשיא. הוא אמר שדיבר בטלפון עם ברוז'ניב וגרצ'קו ושניהם סבורים, כי ישראל משתדלת להכות קשות את סוריה כדי להוציאה אל מחוץ למלחמה ולרכו אחרי-כך את כוחותיה נגד מצרים. "הייתי כל היום בישיבה כמעט רצופה עם הנספחים הצבאיים שלנו", אמר. "אם לומר לך את האמת, התפתחות העניינים אינה לרוחם. מדוע לא ניצלת את הישגך והתחלת לרחוף לעבר המעברים? זהו לא רק הדבר ההגיוני שצבאך היה צריך לעשות, אלא הדבר גם יקל את הלחץ על הסורים". הוא הדגיש שפרק הזמן שבו יכלו הערבים להשיג תוצאות היה מוגבל. הזמן שהותר ללחימה היה מוגבל, והערבים היו צריכים להתכונן לשלב הבא – הפוליטי. הוא סיפר שאחת השאלות ששאל אותו היום ברוז'ניב בטלפון הייתה מהם גבולות המטרות המוגבלות שלהם? (הנשיא סאדאת עדיין הבטיח לרוסים שזוהי מלחמה בעלת מטרות מוגבלות בלבד). הוא הבטיח לי שאין מקום לחשש שהביע הנשיא סאדאת, כאילו ברה"מ מתמהמהת מתוך פחד. נהפוך הוא: הרכבת האווירית למצרים ולסוריה כבר יצאה לדרך. הזכרתי לוינגרדוב שמן היום הראשון למלחמה הרשו האמריקנים ליש-ראל לקחת במטוסייה מארה"ב כל נשק וציוד שרצתה. כל טיסות "אל-על" נדחו והמטו-אמריקני וינגרדוב אמר, שקשה יהיה לקיים רכבת אווירית רוסית כאשר ממשלה ערבית אחת מבקשת הפסקת-אש והשנייה מתנגדת לכך. "אנחנו מוכנים לעשות הכול. עלינו רק לדעת בדיוק מה מבקשים מאתנו", אמר וינגרדוב.

השגריר סיפר לי כי הוא ויועציו הצבאיים מודאגים מאוד מן המצב הצבאי. הם חשים שהריכוז של כוחות מצריים בחזית המזרחית חושף אותם במידה ניכרת לסכנה. "אם

יפתחו הישראלים בהפצצות שטח, עלולות אבדותיכם להיות חמורות יותר מכל מה שספגתם ב-1967", אמר. השתדלתי להאזין בנימוס, משום שהיה ברור שבאותו אחר הצהרים דיבר אתו הנשיא קשות. ככל הנראה, הדבר האחרון שביקש מן הנשיא היה לצאת מן המלחמה בצורה פוליטית, שכן הרוסים חושבים תמיד מראש על השלב הבא. על כך בוודאי נעץ בו הנשיא מבט ואמר: "אתה מדבר עכשיו עם המפקד העליון של הכוחות המזוינים. את הבקשה הפוליטית שלך לא שמעתי. אם אתה רוצה לדבר על המצב הפוליטי לך דבר עם ד"ר פוז'י". וינגרדוב ביקש לשמוע את דעתו. אמרתי לו שהוא צריך לפגוש את ד"ר פוז'י, כפי שהציע הנשיא, וכך עשה למחרת.

חזרתי מביתו של השגריר הסובייטי מודאג. שעות אחרות קודם לכן, כשרנתי במצב עם שניים מן המומחים הצבאיים שלנו, הם הבטיחו לי שהמצב הצבאי "אידיאלי". לדבריהם מרכזים הישראלים את השריון שלהם בשטח שבין המעברים והתעלה, דבר הנותן להם שטח תמרון מוגבל בלבד ולנו אפשרות להכותם מכה קשה. למעשה, היה זה רק באותו יום שלישי אחר הצהריים שתאל"ח חסן אבו סעדה, מפקד דיביזיית החי"ר השנייה, שהיה הראשון שיצר מגע בקנה מידה רחב עם הכוחות הישראלים והתגלה כאחד המפקדים הטובים ביותר של המלחמה, שבה את מפקד החטיבה המשוריית 170, שהושמדה כליל.

הדברים ששמעתי מן הרוסי אישרו את דאגותי ביחס למעברים. תמיד חשבתי שאנחנו צריכים להתקיף ולהחזיק בהם. אם נשאיר את כוחותינו בשטח פתוח בין התעלה למעברים הם יחשפו למתקפה. צלצלתי לנשיא בארמון טהרה. נאמר לי שיצא לטיול עם בתו וארוסה במרכז קהיר, כדי לחוש את דופק העם. השארתי הודעה שיתקשר אלי. 01.30 בבוקר הוא עשה זאת. סיפרתי לו על פגישתי עם וינגרדוב ודיווחתי לו כיצד רואים את המצב השגריר ואנשי הסגל שלו. הנשיא אמר שאין הוא מקבל את דעתם: "כפי שאמרתי לחאפט' אסד, טריטוריה אינה חשובה, העיקר הוא להתיש את האויב. אינני רוצה לטעות ולדחוף קדימה מהר מדי, רק כדי לכבוש טריטוריה נוספת. עלינו להקיז את דם האויב". כשסוף סוף הלכתי לישון, התקשר תי להרדם, משום שבמוחי התרוצצו הלוך ושוב התפיסות המנוגדות כיצד לנהל את הקרב.

השכם בבוקרו של יום המחרת התקשרתי לגנרל אחמד איסמאעילי וסיפרתי לו שהרוסיים סבורים כי עלינו לצאת לכבוש את המעברים. "אתה יודע", אמר, "זאת הייתה כוונתי. אבל לאור המצב המחמיר בחזית הסורית עלינו לעדכן את תכניתנו. אם האויב יפנה וירכז את כל מתקפותיו עלינו, אנו חייבים להימנע בכל מחיר מהתפרסות מסוכנת".

1. צריכה להיות הפסקת-אש ולאחריה נסיגה של כל הכוחות הישראליים אל מעבר לקווי 5 ביוני, 1967 תוך פרק זמן מוגדר ובפיקוח האו"ם.

2. חופש השיט במקצרי טיראן צריך להיות מובטח על-ידי נוכחות האו"ם בשארם אש-שיח.

3. בעקבות נסיגה מלאה של כוחות ישראל, כפי שצוין בסעיף 1 יושם קץ למצב המלחמה עם ישראל.

4. בעקבות נסיגת חיילי ישראל מרצועת עזה יושם האזור תחת פיקוח האו"ם תוך מתן הזדמנות לתושביו להפעיל את הזכות להגדרה עצמית ולקבוע את עתידם.

5. תוך פרק זמן מוגדר לאחר סיום מצב המלחמה תכנס וועידת שלום בחסות האו"ם, שבה ישתתפו כל הצדדים המעוניינים, כולל הפלסטינים וכל חברות מועצת הביטחון. הוועידה תדון בכל השאלות הקשורות בריבונות, בביטחון ובחופש שיט.

ביום ששי בלילה, 12 באוקטובר, יום לאחר הפגישה העליזה בארמון טהרה, ביקש השגריר הבריטי בקהיר, סיר פיליפ ארמס להיפגש עם הנשיא. הוא התקבל זמן קצר לאחר חצות ומסר שדר מהית, המבקש ממצרים להסכים להפסקת אש בעמדות הנוכחיות והמציין, כי זהו ויתור שהישראליים כבר נאלצו להסכים לו. למחרת נדון השרד של הית והייתה הסכמה כללית שמצרים איננה יכולה להסכים להפסקת-אש ברגע של התקרמות, במיוחד כאשר ליום הבא תוכננה אופנסיה גדולה בחזית הסורית. איסמאעיל פהמי אמר לשגריר הבריטי שאיננו יכולים להסכים להפסקת-אש אלא אם כן יעשו הישראלים מחווה חיובי להוכיח שהם מתחילים לפנות את השטחים שנכבשו ב-1967. רווח לו על חמש הנקודות שנמסרו לקסינג'ר.

העצירה האופרטיבית נמשכה בימים 10-13 באוקטובר, והסתיימה בערבו של ה-13 בחודש, שאותו ניתן לראות כשלב הראשון בקרב שבו זכתה מצרים לניצחון מזהיר. ה-14 בחודש נועד להיות היום בו יופעל השריון המצרי בהתקדמותו אל המעברים.

הדעות בקרב קציני המטה הכללי ובדרגים נמוכים יותר כעניין המתקפה היו חלוקות. אחדים חשו שלמרות שהרגע האידיאלי הוחמץ, עדיין יש סיכוי טוב להתקדם. ואם יעשה מאמץ מרובו ניתן יהיה להרביק את הזמן האבוד. אחרים סברו שמאוחר מדי לעשות זאת, ומוטב להתרכז בעמדות הגנה בגדה המזרחית של התעלה.

הכוחות הישראליים, שבמשך 48 השעות הראשונות איבדו את שיווי המשקל באופן קיצוני, התאוששו. כעת היו אלה המצרים שחשו אי ביטחון, בעוד המצב בחזית הסורית מעורר דאגה חמורה. ב-13 לחודש נתקבל שדר מדרמשק שקרא למצרים להסיט את הלחץ של ישראל, היה זה שדר חד משמעי ביותר.

מקבל תגבורת, כולל מעט מעיראק, והוא אמר לברה"מ שאם יש נשק המיועד למצרים וניתן לעשות בו שימוש בסוריה, צריך למסור אותו שם. באמצעות שליח מיוחד, עמר ח'מאש, לשעבר הרמטכ"ל הירדני, הוא קיבל שדר מהמלך חוסין האומר, כי המלך מתנגד לפתיחת הגבול הירדני, משום שארצו חסרה הגנה אווירית. הוא מעריך לשלוח חיילים מצבאו לסייע בחזית הסורית. הגנרל איסמאעיל נכנס לחדר עליו. הוא קיבל שדר שהסורים בולמים בהצלחה מתקפה ישראלית. "ידעתי שאלו ידיעות טובות מיד כשראיתי את הבעת פניך", אמר הנשיא. ברגע זה צלצל הטלפון. היה זה הנשיא בומדיין מאלג'יריה. הוא הזכיר את נאומו של דוד אלעזר מיום שני, שבו אמר: "נכה אותם, נשבור להם את העצמות." נרמה לי, אמר בומדיין, שכאשר הם מתחילים לדבר כך הם מתחילים לאבד את העצבים. ידיעה טובה אחרת שהגיעה הייתה ששיח' זאיד מאב-דבי, שהיה אז בלונדון, העביר לזכות מצרים 100 מיליון דולר.

הנשיא היה במצב רוח טוב. הוא התכוון להתפלל במסגד קטן שבו התפלל כשהיה בן ארבע בלבד, כשבא לקהיר בפעם הראשונה עם אביו...

...האווירה בארמון טהרה הייתה אופטימית, ונושא השיחות היה מה נעשה כשתיגמר המלחמה. אני, על כל פנים, חשתי שהיו שאלות רבות שררשו תשובה והייתי מודאג מן המצב הבינלאומי.

האמריקנים, כך נודע לי מאוחר יותר מקסינג'ר, סברו תחילה שתוך ארבעים ושמונה שעות מתחילת מעשי האיבה יהיו הישראלים בעמדה המאפשרת להם להשיב לכוחות המצריים כסיני מכה ניצחת. לכן סברו שאם יציעו הפסקת-אש ושיבה לקיום שלפני 6 באוקטובר יסייעו לנו. אם לא תהיה הפסקת-אש, ומצרים תספוג, כך העריכו, תבוסה צבאית מוחצת, צפויות היו שתי התפתחויות, שאף אחת מהן אינה לשיבוע רצונם: או שיצטרפו להתערב, כדי לרסן את ישראל, או שהמצרים יצטרפו לבקש מהרוי סים להצילם, ופירושו שהרוסים שוב יהיו נוכחים במצרים, ובעמדה חזקה בהרבה מאשר קודם לכן. ואז השתנתה התמונה.

האמריקנים תפסו שמצרים אינה בסכנה של תבוסה נוראית נוספת וכי למעשה ביצעו הכוחות המצריים פעולה מרשימה. קסינג'ר קיים מגע עם חאפטי איסמאעיל עוד בטרם נהיה מזכיר המדינה, באמצעות רשתות המודיעין האמריקנית והמצרית. וכך, ביום שלישי, 9 באוקטובר, שלח שדר לחאפטי איסמאעיל באותו צינור שבו שלח שדר לזיאט בושנינגטון: "בסדר, הבהרת את עמדתך, אולם לאן נמשך מכאן? איננו יכולים לצפות לכך שהמצב הנוכחי יימשך זמן רב, ולכשישתנה, יהיה זה לרעתכם". למחרת שלח לו חאפטי איסמאעיל תשובה שהוכתבה, למעשה, ע"י סאדאת. חמישה סעיפים היו בתשובה:

ביום חמישי, 11 באוקטובר הסורים לבנו ונחלשו בגזרה הצפונית והמתקפות הישראליות גברו ונתעצמו והעמיקו לאורך ציר קונייטרה-דרמשק. אולם בשלב זה היה נראה שהעיראקים עשויים להצטרף. הנשיא סאדאת קיבל שדר מהנשיא בכר האומר, כי מזה יומיים הוא מנסה לשווא ליצור קשר עם קהיר כדי להבטיח לנשיא סאדאת שעיראק תסייע לסוריה בכך שתעמיד לרשות הנשיא אסד ארבע טייסות. גם בסיסי האוויר הקדמיים בעיראק עמדו לרשות חילות האוויר של סוריה וירדן.

באותו יום שלח יאסר ערפאת מברק לנשיא סאדאת, האומר, כי הוועד הפועל של אנש"ף מנסה בכל האמצעים להעביר יחידות פדאיון לאזור בקעת הירדן. דבר זה היה, למעשה, פותח חזית שלישית. אבו איאד טלפן לנשיא ודיווח לו שיאסר ערפאת אמר לו שזה 24 שעות מחכים אלף פדאיון בגבול בצפייה להיתר מצד שלטונות ירדן להיכנס לבקעת הירדן בדרום ישראל. הבקשה נדחתה והנשיא סאדאת נתבקש להשתרל אצל המלך חוסין. הנשיא פקפק אם הוא יכול לעשות משהו. הוא חשד שהמלך חוסין יצטרף למלחמה, כנראה רק לאחר שיהיה בטוח לחלוטין שישראל הוחלשה עד כדי כך שהגיעה למצב שבו לא תטרוד אותו במידה רבה.

היו עדיין מעט חילוקי דעות עם קדיאפי. הנשיא סאדאת כעס על קדיאפי משום שאמר בפומבי שאין הוא מסכים לתכנית הכוללת של המתקפה. כעת הגיע מברק מקדיאפי שקידם אך במעט את העניינים: "ברכותי. אני שולח לך את כל הטילים נגד מטוסים שברשותנו. גם את חיל המצב של טוברוק. חטיבה משורינית קיבלה פקודה לנוע מיד לעבר קהיר. הנפט שלנו עומד לרשותכם. ראו בו נפט שלכם. אנו משגרים ציוד ותרופות ככל יכולתנו. שווקים ובתי מסחר רוקנו מתוכנם. אני שומע שאתה מרוגז על כמה דברים שאומרים כי אמרתם. מה שבאמת אמרתי היה: גם אם יתפתח הקרב נגדנו, חס וחלילה, יהיה זה כתוצאה מעליונותו של האויב ומנשקו ולא כתוצאה מחולשות של חיילינו. די בכך שכעת החייל הישראלי בורח מן החייל המצרי. זהו לא רק ניצחון גדול למצרים אלא גם דבר בעל חשיבות עצומה מחוצה לה. (אינני יכול לתאר משהו אחר ברגע זה). אולם, אומר לך נשיא היקר, כי עמנו נעלב מעט משום שבשדורים מקהיר מתעלמים מתרומתו הפוליטית לקרב. בעוד תרומתו של פיצל זוכה לשבחים, אין כל אזכור של לוב. אני מצטער על כך, כבוד הנשיא, אבל כעת הרבר. החשוב ביותר הוא הרצון להילחם. יהי אלוהים עמך בשעה זו. קדיאפי".

ב-11 בחודש בשעות אחר-הצהריים חיכיתי לנשיא בארמון טהרה... נכנסתי למשרדו ומצאתיו עייף מאוד, פושט את מדי ולובש פיג'מת פסים אפורה. הוא אמר שהוא חושב שהמצב בחזית הסורית השתפר מעט. האזור

ב-14 בחודש נצטוו מפקדי הארמיות השנייה והשלישית להגביר את מתקפת ראשי הגשר מעל התעלה בעזרת החי"ר. במוכן מסוים היה בכך דמיון לקרב אחר, שהתקיים באוקטובר, כאשר גנרל מונטגומי רי, לאחר שגם הוא נזקק לתשעה ימים לשבירת הגנת האויב, הפעיל את השריון והחזיק את החי"ר מאחור, כדי לשמור על איוון אסטרטגי בוירת הקרבות. הוהירות של מונטגומי ביטאה, כנראה, את רצונו להימנע מן האסון שנפל בחלקו של ריצ'י, בדיוק כשם שזהירותו של הגנרל איסמאעיל שיקפה את הרהוריו על האסון של הפילד-מרשל עמר ב-1967.

הכוונה הייתה שהשריון של שתי הארמיות יות יחדור לעומק של 30 ק"מ עד למוצא המערבי של המעברים בסיני, תוך תפיסת דרך הרחוב שסלל הצבא הישראלי, וע"י כך ינטרל את חיילי המילואים של ישראל שהוצבו סביב הדרך. השריון צריך היה למנוע התקדמות של השריון הישראלי מאזורי העתודות לאזור הפעילות, וע"י כך, ליצור תנאים נוחים להתקדמות הסופית של הכוחות המצריים מזרחה. אולם מה שיכלה מצרים להשיג ב-7 באוקטובר לא היה עוד אפשרי ב-14 בו.

ברגע שהשריון המצרי פתח בתנועה, בשעות המוקדמות של יום ראשון, ועזב את אזור הכיסוי האווירי שלו, הוא הפך טרף קל למכות האוויר של ישראל. הנשק נ"ט והטילים הנישאים על-ידי מסוקים גרמו הרס רב לטנקים שלנו. מפקדים וצוותי טנקים רבים נלחמו והתקדמו באומץ לב כנגד מבחר של טילים נ"ט מתוצרת צרפת, שישראל החלה להשתמש בהם עתה בשדות הקרב. רוח הלחימה של החיילים הייתה כל הזמן גבוהה ביותר.

כמו מתקפת הנגד של ישראל ב-8 באוקטובר, נערכה גם המתקפה המצרית ב-14 בחודש בארבעה צירים ובאופן מקוטע ובלתי-מתואם. לחיזוק מתקפה זו התפרסו יחידות משתי דיביויות טנקים בגדה המערבית של התעלה כאשר העתודה המטבילית – לב לבה של הארמיה הראשונה – הובאה לסיני, צעד שהיו לו השלכות חמורות בשלב מאוחר יותר. ההסלמה של מתקפה זו נתפרשה על-ידי ממשלת ישראל וארה"ב כסימן לכך שהתנופה המצרית הסופית עומדת על הסף. רכבת האוויר לישראל המשיכה במלוא התנופה. טנקים ותותחים אמריקניים נשלחו הישר אל אזור הקרבות. בשלב זה ידעו האמריקנים והישראליים שהעתודה האסטרטגית של המצרים צורפה למלחמה. הדיביויה המשוריינת 21, שהייתה מאחורי הארמיה השנייה, חצתה את התעלה. כך עשתה גם הדיביויה המשוריינת 4, שהייתה מאחורי הארמיה השלישית.

בחזית הסורית, שהמצב בה היה אחת הסיבות לרעיון הנפל של המתקפה המצרית,

החלו מתגלים, למרבה האירוניה, סימני השתפרות. במשך הלילה שבין 12 ל-13 באוקטובר התכוננה ישראל למכת המחץ נגד סוריה, שאותה הבטיח רב-אלוף אלעזר. כל הכוחות האפשריים רוכזו וקיבלו פקודה מהרמטכ"ל, שהייתה דומה לפקודה "ציד טוב, גינטלמנים" שנתן מונטגומי לשריון שלו באל-עלמין. אולם הכוחות הסוריים התארגנו ונעזרו בחטיבת הטנקים 12 של עיראק, שנכנסה בדיוק בזמן לזירה ומיד הצטרפה לקרב באזור נווה. ההתקדמות הישראלית בדרום הואטה. עשרים טנקים וארבעה נגמשים הוצאו מכלל שימוש. למרבה המזל, בזכות הימים שבהם היה הפיקוד הערבי המשותף פעיל, השתתפה חטיבה 12 באימונים כאן, וקצינים וחיילים רבים הכירו את השטח שבו היו צריכים להילחם.

ב-13 באוקטובר נמשכה תנופת המתקפה הישראלית לעבר דמשק. שדות תעופה סוריים ובסיסי טילים ספגו הפצצות כבדות. אולם בדיוק ברגע הנכון הגיע עוד כוח רענן לעזרת היחידות הסוריות. זאת הייתה חטיבת הטנקים 40 של הצבא הירדני. חטיבה זו, שגם היא הכירה את שטח הקרבות, התפרשה במהירות לשמאלם של העיראקים. כעת נראה בפועל פיקוד ערבי משותף אמיתי: עיראקים, סורים וירדנים הלוחמים זה בצד זה. מרוקאים היו פעילים בחזית הזאת מן ההתחלה וגודר ממוכן של ערב הסעודית צריך היה להצטרף ב-15 בחודש. סיוע זה איים על האגף הימני של תנופת המתקפה הישראלית לעבר דמשק. גם המתקפה של הצבא המצרי בסיני הצליחה למשוך יחידות של ישראל מן הקרב הסורי. על כל פנים, במהלך 17-18 באוקטובר גברו מכות האוויר של ישראל ובשעת בוקר מוקדמת ב-19 באוקטובר נעשה ניסיון נוסף לאורך הדרך לדמשק. ניסיון זה נהדף תוך השמדת 52 טנקים והרס או נזק ל-17 נגמשים.

דמשק ניצלה. האם באמת היה צבא ישראל נכנס וכובש את דמשק, לו נשארה הדרך פתוחה? זאת ניתן רק לנחש. זה יכול היה להיות, כמובן, ניצחון פוליטי דרמטי, אולם אז היה צורך במספר גדול של חיילים כדי לשלוט בעיר כה לאומנית שמספר תושביה 700,000. תגובות חריפות אפשריות בארצות ערב ותגובות דומות בארצות אחרות, במיוחד בברה"מ כלפי מצב כזה, היה בהן כדי לעורר היסוס בממשלת ישראל, גם אם כיבוש דמשק היה אחת ממטרותיה או באמת בהישג יד.

הנה כך נכשלה המתקפה המצרית ב-14 באוקטובר. שתי הארמיות מזרחית לתעלה, שנצטוו לתפוס עמדות הגנה, החזיקו מעמד בשטח שכבשו והתנגדו למתקפות האויב. בפיקוד העליון של מצרים סברו שמוטב עתה לחזור לתכנית האלטרנטיבית, שעל-פיה יש לתת לישראל להטיח ראשה בקיר האש שיציבו ראשי הגשר, ואחר כך להסתכן

בקרב נייד בתוך סיני, שבו תהיה בכל מקרה ידה של ישראל על העליונה.

מאו הקמת מדינת ישראל רווחה בה הגישה שההגנה הטובה ביותר היא לנהל את המלחמה על אדמת האויב. אחרי 1967 לא ניתנה עוד גישה זו ליישום אוטומטי בשטחים הכבושים, משום שאם יבחרו המצרים להילחם בסיני, תשמח ישראל לפגשם שם. אך ישראל הייתה נחושה בדעתה שאם תגלה סימנים של צבירת כוחות על-ידי המצרים בגדה המערבית של התעלה, היא תקדים מכה כדי להחניק ניסיון זה באבו. המתכננים המצרים לקחו בחשבון אפשרות כזאת, והוכנה תכנית לטיפול בהסתערות ישראלית על הגדה המערבית של התעלה: תכנית 200. דוורסואר היה אחד משלושת המקומות האפשריים לצליחה ישראלית, והוקצו חיילים לביצוע התכנית.

האלוף שרון, שבמשך שלוש השנים שער 1973 היה אלוף פיקוד הדרום, עיבד באופן סופי את התכנית הקשורות במכה המוקדמת אל מעבר לתעלה, ואימן חיילים לבצע זאת.

התכנית כללה חדירה אל מעבר לקווי ההגנה המצריים בנקודת המפגש בין שתי הארמיות וצליחה של התעלה באמצעות חיילים רבים וציוד לשיבוש אמצעי התקשרות המצריים ולהשמדת בסיסי טילים במידה שתספיק לפריצת ההגנה האווירית של מצרים ובצורה שתאפשר לחיל האוויר של ישראל להצטרף לקרב. ברגע שתובטח אחיזה בגדה המערבית, יתפלגו הכוחות הישראליים ליחידות קטנות שינועו במהירות על פני שטח רחב, ובכך ימלאו את התפקיד המסורתי של הצבא הישראלי שהוא: "להיות בכל מקום ובשום מקום".

מן הפיקוד הישראלי לא נדרשה חכמה יתרה כדי לדעת היכן נקודת המפגש בין שתי הארמיות המצריות. הדבר היה קבוע מאז 1969 בעמדות ההגנה שנקבעו לאורך התעלה ונשארו באותה נקודה כשעברה מצרים להתקפה. מיקום זה אומת ע"י מטוסי סיור מגביהי טוס של ארה"ב שבסיסיהם נמצאו ביוון וכן ע"י ישראל.

השטח מאחורי דוורסואר ופאיד מספק מסתור טוב לצבא פולש. זוהי אדמה פוריה, מלאת עצים ויש בה שפע חפירות שנבנו אחרי 1967 עבור הצבא המצרי. שדות התעופה של דוורסואר ופאיד, ומערבה להם, שדות התעופה בקברית ובקצר-פריד עלולים היו, לו נכבשו, לסייע במידה רבה להחשת ההסתערות הישראלית.

תכניתו של שרון, לו בוצעה בהצלחה, הייתה יכולה להעלות עד מאוד את המוראל הישראלי הירוד. יתרה מזאת, לו יכול היה חיל האוויר הישראלי להוציא מכלל שימוש את יתר בסיסי הטילים המצריים הייתה כל החזית נתונה להתקפה מן האוויר. במקרה כזה, קיוו הישראליים, תשתרר פניקה ושוב, כמו ב-1967, יפגו הכוחות המצריים עורף במנוסה בלתי מאורגנת מערבה.

התייעצות מפקדים מצריים: הגנרל עלי, הנשיא סאדאת והרמטכ"ל אלשאדילי

האלופים שרון וטל נקטו את דרכו של נפוליון, כפי שעשו גם קודמיהם דיין ודיין ב-1948: השולט בצמתים של שדות הקרב הוא השולט בשטח. שלושת הצמתים החשובים ביותר מערבית לתעלה הם: האחד – מרחית לאיסמאעיליה, השני – הידוע כצומת אחמד עת'מאן, מאחורי פאיד, והשלישי – הצומת החשוב של הק"מ ה-101 מערבה לסואץ. שלושתם תוכננו להיכבש ע"י כוחותיו של שרון. כשהיו הישראלים בטוחים שהעתודה האסטרטגית של מצרים צורפה לקרב קיבל לבסוף שרון היתר ליוזם מתקפה מעבר לתעלה. זו נפתחה ב-15 באוקטובר. באזור דוברי סואר-אבו-סולטאן הייתה באמת פרצה בלתי שמורה בין שתי הארמיות המצריות, והכוחות האמפיביים של ישראל, בחצותם את האגם המר במהירות, השיגו חיש מהר דריסת רגל בגדה המערבית. באופן מפליא היה עדיין מעוז אחד בקו בר-לב בנקודת הצליחה של שרון שלא הושמד או נעזב. דבר שסייע רבות לחיילים הישראלים הצולחים. בהתקדמותם צפונה בבוקרו של ה-16 באוקטובר הרחיבו החיילים האלה את המסדרון ועד שעות אחר הצהריים נמצאו מעבר לתעלה יחידות שלמות רבות. יחידות מצריות אחרות דיווחו, אמנם, מיד על המתרחש, אך התקשורת בין החזית למטכ"ל הייתה לקויה.

בעקבות לחץ של הרוסים, ולאור חילופי השרדים עם קיסנינג'ר והיתר, הגיע הנשיא סאדאת למסקנה שזה הזמן לפעול לקראת פתרון פוליטי. הוא הטיל ספק באפשרות שישראל תקבל את תכנית חמש הנקודות שהגיש לקיסנינג'ר. לפיכך, החליט לפנות למועצת העם ביום שלישי, 16 באוקטובר, ולנצל את ההזדמנות להציג תכנית שלום מקיפה יותר. הנאום נועד לאומה המצרית, ובאמצעות הרדיו והטלביזיה גם לעולם כולו.

בנאומו אמר הנשיא סאדאת כי מצרים תמשיך להילחם להשבת הארמה שנתפסה על-ידי ישראל ולהחזרת הזכויות הלגיטימיות של העם הפלסטיני. אך תהיה מוכנה להסכים להפסקת-אש בתנאי שישראל תיסוג מיד בפיקוח האו"ם מכל השטחים הכבושים אל הקווים שלפני 5 ביוני 1967. ברגע שתתבצע הנסיגה תהיה מצרים מוכנה להשתתף בוועידת שלום שיומן האו"ם, והנשיא יעשה ככל יכולתו כדי לשכנע את המנהיגים הערביים האחרים המעורבים בעניין ועוד נציגי העם הפלסטיני לקחת בה חלק. את אמר הנשיא כי מצרים רוצה להתחיל מיד בניקוי התעלה כדי שיהיה אפשר לפתוח אותה לשיט בינלאומי.

גולדה מאיר התכוננה לשאת נאום בכנסת בשעות הצהריים, כדיוק באותו זמן שהנשיא נאם בפני מועצת העם. זמן קצר לפני נאומו של סאדאת נודע כי ראש ממשלת ישראל דחתה את נאומו לשעה 16.00 כנראה, כדי שתוכל לשמוע מה יש לנשיא מצרים לומר

כל עוד אנו בעיצומו של הקרב, הייתי מעדיף לראות את ההצעות שאתה מתווה בפני מועצת העם לפני פירסומן. אינני רוצה לנהוג כדוגמת אחרים ולנקוט עמדה בעד או נגד הצעות אלה, אבל אני חש שלכל אחד מאתנו יש הזכות לדעת את הרעיונות והכוונות של זולתו לפני ששומעים אותם בשידור. אינני נהנה לכתוב מלים אלו, אבל אינני רוצה להסתיר ממך כל מחשבה או ריעה, משום שאנו קשורים זה בזה במלחמת חיים ומוות."

על כך השיב הנשיא סאדאת: "חאפט' אחי, ההצעות שהצגתי אתמול היו מבוססות על המדיניות שעליה הסכמנו ביחד. לא היה בהם משהו חדש המחייב התייעצות, מאחר שנגעו לנסיגה ישראלית ולזכויות העם הפלסטיני. מה שעורר אותי לשאת נאום כזה היה הידיעה שגולדה מאיר עומדת לנאום בפני הכנסת. כמו כן, אני משוכנע שעלינו לנהל את המלחמה הפוליטית והצבאית זו בצד זו. אני מאמין שאנחנו יכולים להתקדם וכי אין לנו כל מרחב תמרון במסגרת הנוסחה שהצעתי. אם יתעורר משהו חדש, אזי ברור כי אנחנו צריכים להיוועץ זה בזה. אני שמח שרגשותיך כלפי לא השתנו..."

כשעה 1700 באותו יום, יום שלישי, 16 באוקטובר, הגיע קוסיגין לקהיר ומיד נכנס להתייעצות עם הנשיא סאדאת. בשלב זה תמכו הרוסים בהפסקת-אש והיו במגע הדוק

ולהשיב על כך. בנאומו אמרה, בין היתר, כי כוחות ישראל נלחמים עתה מזרחית ומערבית לתעלה סואץ. ברגע שקיבלתי דיווח על נאומו של גולדה מאיר טלפנתי לנשיא, וזה אמר כי אין לו כל מידע העשוי לאמת את טענתה. הוא התקשר לאחמד איסמאעיל, שאמר כי נמסר לו על "שלושה טנקים ישראליים מסתננים" שהצליחו לצלוח את התעלה. כישלון כזה בתקשורת היה הטעות הגדולה ביותר שעשתה מצרים בכל המלחמה. עד שהכל תפסו מה מתרחש צלחה כבר חטיבה ישראלית מלאה את התעלה.

הנשיא העריך שהדברים על "שלושה טנקים מסתננים" אינם מסכמים, כנראה, את כל התמונה. צריך היה להיות לגולדה מאיר בסיס מוצק יותר כדי לומר מה שאמרה בכנסת. אך מן המידע שהיה בריו באותו זמן יכול היה הנשיא סאדאת רק להעלות חשדות שאנחנו נופלים קרבן למלחמה פסיכולוגית של ישראל. מעט מאוחר יותר דיברתי בטלפון עם הגנרל אחמד איסמאעיל והוא אמר, כי אין מה לדאוג: "זהו צעד פסיכולוגי. אנחנו עומדים הלילה לשרוף את האזור שבו הם נמצאים". אבל לאיש לא היה באותו זמן מידע מדויק על המצב.

לאחר נאומו של סאדאת בפני מועצת העם שלח הנשיא אסד שדר שביטא את המתחים הפוליטיים והצבאיים שהתחילו להתגלות בין שתי בעלות הברית. הוא כתב:

עם האמריקנים שהמליצו על הפסקת-אש מאז ה-10 בחודש. קוסיגין אמר שהמלחמה על היקף האברות שהסבה, מהווה סיכון. הדיונים נמשכו עד עזיבתו של קוסיגין למוסקבה ביום ששי, 19 באוקטובר.

ביום רביעי, 17 בחודש, נפגשה בווינגטון עם הנשיא ניקסון משלחת של שרי חוץ ערביים, שמרכיבתם שהו או בניו-יורק בעצרת הכללית של האו"ם. במשלחת – שלא כללה נציגים מן המדינות המערבות ישראל, במלחמה, מן שריח הנפט בה, כדברי מוחמד מסמודי, שר החוץ של תוניסיה, לא נפגע – השתתפו השרים של ערב הסעודית, כווית, מרוקו ואלג'יריה.

...שרי החוץ התקבלו ע"י קוסיגין שהביא את לפני הנשיא. לאחר הפגישה עם ניקסון הייתה להם שיחה נוספת עם קוסיגין, בהשתתפות סיקסו. ניקסון הסביר פנים. הוא אמר שלארה"ב יש מחויבות לסייע לישראל ודיבר ארוכות על הרכבת האווירית. הערבים התלוננו על כך שברגע שמצרים וסוריה החלו לגלות סימנים של ניצחון יצאה לדרך הרכבת האווירית מארה"ב. ניקסון אמר שארה"ב התחילה בכך רק אחרי שהרוסים התחילו ברכבת האווירית שלהם. "אני רוצה לאמר לכם שביטחון ישראל הוא דבר שאיננו יכולים להתפשר עליו", אמר. "איננו תומכים בהתפשטותה של ישראל, אך אנחנו רוצים שיהיו לה גבולות בטוחים".

השרים דנו עם שר החוץ קוסיגין בשאלת הפסקת-האש. שר החוץ של אלג'יריה, בוטפליקה אמר שלו הסכימו האלג'יריים או הוויאטנאמים להפסקת-אש לא היו מצליחים המגעים הפוליטיים שלהם. קוסיגין אמר שהמלחמה במזרח התיכון אינה מלחמת גרילה. ניתן להפסיקה ואם ייכשלו המגעים, יהיה אפשר להתחילה שוב. בוטפליקה שאל מה יקרה אם תפר ישראל את הפסקת-האש. עלי-כך השיב קוסיגין כי ישראל אינה יכולה להילחם לבר יותר מתשעה ימים. לאחר מכן תהיה תלויה לחלוטין בארה"ב, ואם תפר את הפסקת-האש, יכולה ארה"ב לעכב אספקה. מכאן עבר הדיון להחלטה 242. הן ניקסון והן קוסיגין אמרו שהם מוכנים לעשות כל מאמץ ליישומה, והשר שאל מדוע, בעצם, לא יושמה עד כה. קוסיגין השיב בכנות, שהסיבה הייתה עליונותה הצבאית המלאה של ישראל. החלש אינו מקיים מו"מ, אמר. הערבים היו חלשים. עכשיו הם חזקים. הערבים השיגו יותר מאשר מישוה, כולל הם עצמם, האמין כי ישיגו. קוסיגין נשאל האם אפשרי שישראל תיסוג לגבולות שלפני יוני 1967, או שתתחייב לעשות זאת. הוא השיב, כי הוא חושש שאין הוא יכול להבטיח דבר בעניין זה. חזרה לגבולות 1967 תעמיד את ישראל בפני אותן סכנות שעמדו בפניה לפני מלחמת יוני. שר החוץ של ערב הסעודית, עמר סקאף אמר שהערבים אינם יכולים להסכים לפירוז סיני. כך גם ישראל, אמר קוסיגין, משום שבכוונתה להישאר בסיני.

קוסיגין היה מאוד גלוי לב ביחס לזכויות הפלסטינים. משמעות הצעתכם היא הרס של ישראל או של ירדן, אמר. גם הוא הדגיש את נחישותו להימנע מכל עימות עם ברה"מ ואמר, כי לא תהיה כל התערבות ממשית של ארה"ב בלחימה, אלא אם כן ייפגע שטחה של ישראל עצמה.

הרושם היה שקוסיגין איננו ממנהל לעשות משהו לגבי המזרח התיכון. הוא התכוון לנסוע לסיין תוך עשרה ימים. כשישוב, אמר, יבקש את התיקים ויתחיל לעבוד בדרכו שלו. לדבריו, אין רצון לשאת נאומים או לנודד בין בירות זרות. כאן נעץ מבט בסיקסו והוסיף: "עם כל הכבוד לסיקסו". בוטפליקה שאל האם יש לסיין עדיפות על פני המזרח התיכון, במיוחד כאשר מתנהלת שם מלחמה. קוסיגין אמר שסדר עדיפויות ניתן תמיד לתקן. סקאף הזכיר שכאשר נפגש עם קוסיגין ביחידות, אמר לו קוסיגין שמוטב לחכות שלושה-ארבעה שבועות עד שהצדדים הלוחמים יתישו את עצמם. רק אז ניתן יהיה למצוא הסדר כלשהו. לבסוף אמר קוסיגין שבנאומו של הנשיא סאדאת ב-16 בחודש היו מספר נקודות קונסטרוקטיביות, אם כי אין הוא מסכים עם כולן. "איננו מתיחסים אל הנשיא סאדאת כאל אויב", אמר...

...בשעות הערב של ה-19 באוקטובר כבר הקימה ישראל ראש גשר עצום בגדה המערבית של התעלה, שכלל ארבע חטיבות טנקים, חטיבה ממוכנת אחת וחטיבת צנחנים.

הנשיא סאדאת ראה את עצמת ההבקעה הישראלית מעבר לתעלה כנראה, ביום חמישי, 18 באוקטובר משום שבאותו יום יכול היה קוסיגין להציג בפני הנשיא תצלומי אוויר של שדה הקרב, שהוטסו אליו. קוסיגין עזב במחרת, משוכנע, כי מצרים מוכנה לוועדת שלום, בתנאי שתכלול את כל 14 חברות מועצת הביטחון ואת כל הצדדים המעוניינים, כולל הפלסטינים. נאמר לו שאנחנו מוכנים לדון מיד על כך, ועל האמצעים להגיע להפסקת-אש.

במהלך ימים אלה התעוררו קשיים נוספים עם המלך חוסיין. כשלארשונה נאמר לנשיא סאדאת כי 1000 פדאיון ביקשו לתקוף את ישראל דרך ירדן חשב שאין השעה כשרה לכך. כעת הגיע למסקנה שהם יוכלו למלא כמה משימות מועילות, כגון מתקפה על אמצעי התקשורת של ישראל. הוא שלח שדר למלך חוסיין וביקשו לתת את הדעת על התכנית. אנשי פמלית המלך עיכבו את השרד יומיים, בטענה שהיא "מחוץ לעמאן". הנשיא עמד בתוקף על בקשתו לקבל תשובה והתשובה שקיבל הייתה: "הם ינסו ליצור קשר עם המלך", ויומיים. נוספים חלפו. בסופו של דבר הגיע שדר ארוך מהמלך ובו הוסבר כי בגבול הירדני עם ישראל אין כמעט חיילים, משום שחטיבה משוריית אחת כבר נשלחה לחזית הסורית וחטיבה אחת מאבטחת דרך קשר עם סוריה. האם

יהיו למבצע כזה המוצע על-ידי הפדאיון תוצאות המצדיקות הרפתקה כזאת, שאל, או שמא רק יחשוף את החזית הירדנית לסכנות שחסרים לה האמצעים לעמוד בהן? הוא שאל עוד שאלות אחרות: מהו הכוח המרכזי שהפדאיון יכולים להעמיד? כיצד ניתן להבטיח שהאוכלוסייה הירדנית המת-גוררת סמוך לגבול לא תהיה נתונה למעשי גמול של ישראל? האם הפדאיון יכולים להיכנס לשטח תוך התחשבות בדרכי הקשר עם סוריה? לבסוף, אמר המלך שאין הוא רוצה שהוא או הפיקוד של הצבא הירדני יקבלו כל פתרונות על המבצע שמתכננים הפדאיון. כאשר התקבל השרד התברר כי תכסיס ההשגחה של ירדן היו מוצלחים והפסקת-האש קרבה ובהא.

...במשך זמן מה הייתי מודאג שמא הפסדנו במלחמת ההסברה. כימים הראשון נים שלאחר צליחת התעלה, כאשר הרוחות שלנו המעיטו בהערכת הישגנו, סבלו שירותי ההסברה שלנו, כך נראה, מהתקף לב. הם כמעט לא פרסמו דבר. הציבור איבד אמון וחזר להרגל הישן של האזנה לתחנות שידור זרות. דנתי בבעיה הזאת עם הנשיא, כשביקרתי אותו מאוחר בערב של יום ששי, 20 בחודש. (אולי היה זה כבר בוקרו של ה-19 בחודש) מצאתיו יושב במרפסת בארמון טהרה. היה כל כך חשוך עד כי הקצין שהביאני לא הצליח לראותו. כשדיברנו צלצל הטלפון. נאמר כי על הקו נמצא המפקד הכללי⁸ השיחה הועברה לחדר השינה של הנשיא, והלכנו לשם ביחד. "כן אחמד", שמעתי אומר. "כן, עלינו להסתכן ולראות מה יעשה קוסיגין כמוסקבה (הרוסים הודיעו לסאדאת על הביקור שעות ספורות קודם לכן). האם אתה רוצה שאבוא למספר עשר? בסדר, אבוא". "מה קרה?" שאלתי. הוא אמר שהגנרל שאדלי חזר מן החזית ועמו תמונה מלאה של המצב והגנרל אחמד איסמאעיל סבור שהנשיא צריך ללכת למספר עשר. הוא הלך ולקח אתו את עבד אל-פתאח עבראללה, שר המדינה לענייני נשיאות. בין האנשים שחיכו לו שם מצא את הגנרלים אחמד איסמאעיל, גמאסי, סעיד אל-מאחי, מפקד הארטילריה, חוסני מבאי, רב, מפקד חיל האוויר, ומחמד עלי פהמי, מפקד ההגנה האווירית.

ברגע חיוני זה התגלעו חילוקי דעות. הגנרל שאדלי, שראה את המצב מקרוב, העריך את חומרת המצב. הוא חש שצריך להחזיר חלק מן התגבורת שנשלחה לגדה המזרחית, במיוחד את החטיבה המשוריית שצורפה אל הארמיה השלישית, כך שתוכל לקדם פני הסתגנות אויב בגדה המערבית. הוא תמך גם בנסיגה של מספר טנקים וטילים נגד טנקים מן הגדה המזרחית, מתוך חשש שאם לא יינקטו צעדים אלה תכותר הארמיה השלישית והארמיה השנייה תע-מוד בסכנה.

הגנרל איסמאעיל סבר שגם נסיגה חלקית של המזרח תפגע בוודאות במוראל של

בנחישותו לא להפוך לפילדרמשל עמר נוסף, האחראי להרס נוסף של הצבא המצרי.

3. בעת תכנון המבצע נשמר כראוי האיוון בין הדרישות הפוליטיות והצבאיות. בצד המצרי יש לזקוף עניין זה במידה רבה לזכותו של הנשיא נאצר המנוח, ולזכותם של הנשיא סאדאת, והגנרלים ריאץ, פוזי ואיסמאעיל. בצד הסורי יש לזקוף זאת לזכות הנשיא אסד, שמילא תפקיד מכריע בשיקום הכוחות המזוינים של סוריה. הוא היה הנשיא הסורי הראשון ששילב כוח ממשי עם כוח נומינלי.

4. לראשונה חקרו הערבים ביסודיות את האויב נגדו עליהם להילחם. אולת ידנו במקרים קודמים בעניין זה לא תאומן בהיקפה. מאחר שישראל, כך חשנו, היא מדינה שאיננה צריכה להתקיים התנהגו כאילו באמת איננה קיימת. כל התייחסות לישראל בספרות מודפסת הבאה מבחוץ צפויה הייתה להחרמה ע"י המכס, שהקפיד אפילו לקרוע פקוק העוסקות בישראל מתוך פרסומים, כגון האנציקלופדיה בריטניקה ולארוס. מרצה באקדמיה הצבאית, שניסה לפני מלחמת 1967 לנתח את מכונת המלחמה של ישראל, נתבקש שלא לעשות כן. רק אחרי תבוסת 1967 נעשתה, בגיבויו של הנשיא נאצר, הערכה יסודית של המערכת הצבאית של ישראל, שיטותיה, מסורתה ואישיה.

על כל פנים, למרות שב-1967 התקדם כבר הידע שלנו על האויב עד מאוד, הרי עדיין טעינו באופן חמור בהערכת הכוחות שיעמי דו מולנו. בהתחשב בטכניקות הביון המודרניות, קשה להסביר מדוע העריכה התכנית המבצעית של מצרים שישראל מסוגלת להעמיד עשר או אחת עשרה חטיבות טנקים, בשעה שבמציאות הוכח עם תחילת המלחמה שישראל יכולה להעמיד בשדה שבע עשרה.

5. למרות שמצרים תכננה את המבצע הצבאי בדקדקנות יתרה לא ניתנה תשומת לב מספקת למצב שעלול היה להתפתח מן המבצע. זו משמעות ההיסוסים ואי-ההבנות לגבי עתויה של הפסקת-האש והיקפה.

הערות

- הגנרל צאדק היה שר ההגנה של מצרים. בשנת 1972 הודח מתפקידו עקב סירובו להכין את הצבא למלחמה.
- ע"ש "קרב ברר" משנת 623 שבו ניצח מוחמד את מתנגדיו. ניצחון זה פתח את הדרך להתפשטות האסלאם.
- שר ההגנה של מצרים.
- ד"ר פוזי, סגן נשיא מצרים בזמן המלחמה.
- זו הגירסה המופיעה בספרות הצבאית המצ'רית ביחס לגרוד המילואים שמפקדו, סא"ל אסף יגורי, נשבה בידי המצרים.
- ממנהיגי פת"ח.
- יועצו של סאדאת לבטחון לאומי באותה תקופה.
- המפקד הכללי - תוארו הרשמי של שר המלחמה המצרי (היום שר ההגנה).

מעריך ששקלתי את מלותי במלוא הזהירות ותוך הכרה ברורה שאנו עומדים עתה בפני התקופה הקשה ביותר בתולדותינו. אני חש חובה מצדי לספר לך את מחשבותי, במיוחד בנוגע למצב הצבאי בחזית הדרומית. יהי אלוהים בעוזך..."

הוסכם על הפסקת-אש ב-22 באוקטובר והקרב בסיני נכנס לשלבו האחרון. שום מנהיג או מפקד ערבי לא יכול היה למצוא תירוץ להיות מופתע מכך שמיד עם היכנס הפסקת-האש לתוקפה החלה ישראל להפר אותה. זוהי התנהגות ישראלית טיפוסית. בסיבוב הראשון של המלחמות, ב-1948-1949 הסכימה ישראל להפסקת-אש רק כשהפוגה הייתה נחוצה לקבלת נשק מוברח מאירופה, או לצורך התארגנות מחדש לקראת ההתקפה הבאה. בסיבוב השני, ב-1956, לאחר שאידן ומולה הסכימו להפסקת-אש והמצרים נתנו פקודה לסגת מסיני, רחה בן גוריון בכוונה תחילה את ההסכמה של ישראל עד ששיקל אישור על כיבוש שרם אש-יחי"ו ע"י חטיבה 9, חרף ידיעתו איהו בלבול תגרום הרחייה לבעלות בריתו. בסיבוב השלישי, ב-1967 שוב עיכבה ישראל בכוונה את הכרתה בהפסקת-האש שהורה האו"ם עד אשר הושלמה המערכה הסורית לשביעות רצונה כשבידיה גם מעיינות הירדן.

באוקטובר 1973 לא הייתה לישראל כל כוונה לכבד את הפסקת-האש והפיקוד המצרי היה צריך להביא זאת בחשבון. העצמה הישראלית בראש הגשר מערבית לתעלה הועלתה במהירות לחמש חטיבות טנקים, שתי חטיבות ממוכנות וחטיבה מוצנחת אחת. מתקפות הנגד על הארמיה השלישית גברו מדי יום, כשהמטרה היא לתפוס שטח רב ככל האפשר שימש קלף מיקוח במו"ם. הישראלים גם הרבו לקחת שבויים, אורחים ואנשי צבא, ככל שיכלו תוך פרק זמן זה, שישמשו יותר מאוחר כבני ערובה. הם היו עסוקים גם בסילוק כל דבר נייד: יבול, בהמות, ציוד בתי חרושת וכו'. למעשה, הייתה זו ביוה.

היבטים מסוימים של התכנית המבצעית ודרכי ביצועה מחייבים הערה:

- הייתה זו הפעם הראשונה שהערבים עשו הכנות ותאומות למלחמה. התכנון האסטרטגי והטקטי היה דקדקני מאוד הודות לגנרל אחמד איסמאעיל ולגנרל גמאסי. הגנרל שאדלי, שבמהלך הקריירה שלו כצנחן למד להקדיש תשומת לב לפרטי פרטים, הבטיח שהאימונים יהיו יסודיים ביותר. הנשק היה הטוב ביותר וכוחותינו ידעו היטב כיצד להשתמש בו. בהודמוניות קודמות פעלו מנהיגים ערבים, - או לעתים תכופות יותר הגיבו - באופן ספונטני והיו לכך תוצאות הרסניות.
- השגיאה, אם הייתה, בתכנית המבצעית עית ובביצועה ע"י הפיקוד המצרי, הייתה בזהירות יתר. דוגמה לכך יכולים לשמש פחדיו של הגנרל אחמד איסמאעיל, שצדק

החיילים ועלולה להסתיים בהתמוטטות דומה לזו של 1967. הנשיא הסכים עמו. הוא חשב שכל החלשה של הכוחות המצריים בגדה המזרחית תשפיע על עמדת מצרים במו"ם מדיני, שאותו אי אפשר היה עוד לדרות לזמן רב. עם תום הפגישה החליף איסמאעיל מלים אחרות עם הנשיא סאדאת ביחידות בחדר אחר. הוא אמר שהוא מדבר כעת למען ההיסטוריה וכפטריוט. אם הנשיא סבור שיש עתה דרך להגיע להפסקת-אש בתנאים מתקבלים על הרעת, הוא יתמוך בהחלטה. "אינני פסימיסט", אמר. "צבאנו כשיר עדיין. אולם בשום מקרה אסור לנו להיות מעורבים בהתפתחות צבאית שפעם נוספת תאיים להרוס את הכוחות המזוינים שלנו".

באותו יום שלח הנשיא סאדאת שדר לנשיא אסד: "אנחנו נלחמים בישראל זה היום החמישה-עשר. בארבעת הימים הראשונים נלחמה ישראל לבר, ולכן יכולנו לסכן את עמדתה בשתי החזיתות. עם כניסתו איבר האיוב 800 טנקים ו-2000 מטוסים. אולם במשך עשרת הימים האחרונים אני נלחם בחזית המצרית גם בארה"ב, באמצעות הנשק שהיא שולחת. אם לומר בגילוי לב, אינני יכול להילחם בארה"ב, או לקבל על עצמי אחריות בפני ההיסטוריה לגבי הרס שני של כוחותינו המזוינים. לכן הודעתי לברה"מ שאני מוכן להסכים להפסקת-אש בעמדות הנוכחיות, בתנאים האלה:

- ברה"מ וארה"ב תהיינה ערבות לנסיגת ישראל, כמוצע על-ידי ברה"מ.
- האו"ם יזמן ועידת שלום בחסותו, במטרה להשיג הסדר כולל כמוצע על-ידי ברה"מ.

לבי נוסף דם באומרי זאת לך, אך אני חש שתפקידי מחייב אותי להחליט החלטה זו. אני מוכן לעמוד ברגע מתאים בפני האומה ולמסור לה דו"ח מלא על ההחלטה".

למחרת הגיעה תשובת הנשיא אסד: "קיבלתי את השרד ממך אתמול ברגשות עמוקים. אחי, אני מתחנן בפניך לבחון שוב את המצב הצבאי בחזית הצפונית ומשני עברי התעלה. איננו רואים כל סיבה לפסימיות. אנחנו יכולים להמשיך במאבק נגד כוחות האויב בין אם צלחו את התעלה, בין אם הם נלחמים עדיין מזרחית לה. אני משוכנע שאם נמשיך במלחמה נוכל להרוס את יחידות האויב שצלחו את התעלה. סאדאת אחי, למען המוראל של החיילים הלוחמים צריך להרגיש שחרף הצלחתו של האויב לשבור, עקב תאונה, את החזית שלנו, אין פירושו של דבר שיצליח להגיע לניצחון. לפני ימים אחרים הצליח האויב לחדור לחזית הצפונית, אולם עמידתנו אז ולחיימתנו הרצינית נותנים לנו בסיס רחב יותר לאופטימיזם. מרבית נקודות החזירה של האויב נחסמו, ואני בטוח שנוכל לטפל בנותרות במהלך הימים הקרובים. אני רואה חובה לשמור על רוח הלחימה של צבאותי. נו. סאדאת, אחי היקר, אני בטוח שאתה

תכנון והכנות

פרק מתוך הספר המצרי "מלחמת רמדאן"

חדשים מספר לאחר מלחמת יום הכיפורים יצא לאור במצרים הספר "מלחמת רמדאן" – הסיבוב הערבי-ישראלי הרביעי, אוקטובר בר 1973. הספר, שנכתב על ידי שלושה קצינים מצרים בכירים: לנא (אלוף) חסן אלברדי, לנא טה אלמג'רוב ועמיד (תא"ל) דיא זוהרי – הוא ההיסטוריוגרפיה הצבאית המצרית המוסמכת ביותר שפורסמה עד כה על המלחמה. הספר עוסק בחיבור הרקע המדיני למלחמה, ההכנות לקראתה, מהלכה ולקחה.

מתוך ספר זה בחרנו להביא את הפרקים העוסקים בתכנון המלחמה ובהכנות לקראתה.

לא מלחמה ולא שלום

בסוף שנת 1972 ניצלה מצרים את כל האמצעים המדיניים והדיפלומטיים כדי להוציא את הבעיה מהמצר של "לא שלום ולא מלחמה". היא קיבלה את כל החלטות האו"ם ואת כל החלטות מועצת הביטחון; היא קיבלה את כל היוזמות הבינלאומיות, תמכה במאמצי המדינות הבלתי מודדות והמדינות האפריקניות, ביזמת רוג'רס הראשונה והשנייה וביזמת יארינג בפברואר 1971. יתרה מזאת: הנשיא סאדאת העלה באותו חודש יזמה פרטית וחזר והעלה אותה במאי אותה שנה. כמו כן קיבלה מצרים את ההצעה האמריקנית לשיחות קרבה ואף חתמה במאי 1971 על חוזה ידירות עם ברה"מ. כל זאת עשתה מצרים על מנת לטפל בקיפאון שחל במצב במזרח התיכון ומתוך תקווה לקדם את העניין ולהגיע לפתרון צודק. אך כל המאמצים עלו בתוהו ומצרים לא הגיעה לתוצאה מתקבלת על הדעת, בשעה שישראל ניצלה את הזמן כדי להחמיר את תנאיה הקשים.

אולם מצרים לא בזכה את זמנה לריק אלא חיוקה כוחה ופעלה בתחומים רבים, מדיניים, כלכליים, מוראליים וצבאיים. וכך שר הושגו גורמי הכוח המקווים, טבעי היה ללמוד כיצד להשתמש בגורם הצבאי על מנת לשבור את הקיפאון הפוליטי ולהכין את התנאים המתאימים כדי להשתמש בשאר תחומי הכוח האפשריים. ההחלטה הייתה שיש להשתמש בגורם הצבאי. הייתה זאת תוצאה של השתכנעות ההנהגה המדינית והצבאית, שלא ניתן לצאת ממצב זה אלא בכוח מזוין, כאמצעי אחרון לשבוע את ישראל שאין תועלת בהמשך התוקפנות או בהמשך כיבוש השטחים הערביים בכוח או בהתעלמות מהזכויות החוקיות של הערבים הפלסטינים.

ההחלטה הנועזת

האפשרויות שעמדו בפני המפקדה הצבאית והועלו לדיון לצורך השוואה והערכה, היו שתיים: האחת, חזרה למלחמת ההתשה, והשנייה, מאמץ צבאי ברמה גבוהה יותר ממלחמת ההתשה.

לאחר דיונים ממצים הסתבר שבזמנה השיגה מלחמת ההתשה את כל מטרתיה. כמו כן הסתבר כי ישראל לא תסכים לחזור למלחמת ההתשה לאור מספר מגבלות צבאיות כלכליות ואנושיות. לכן אין ספק שעל כל ניסיון מצד מצרים לכפות מלחמת התשה תגיב ישראל בכוח ובממדים גדולים יותר. פירושו של דבר, שמצרים תעמוד בפני מצב שהיא תבצע פעולות קטנות והאויב יגיב בפעולה גדולה. כך הוצאה מכלל אפשרות מלחמת ההתשה על צורותיה השונות כולל חילופי אש ארטילרית, הפצצות אוויר, פשיטות של כוחות מיוחדים, כוחות יבשה וים ופעולות רומות אחרות. על מצרים היה לחשוב על מאמץ צבאי גדול יותר, לקבוע את סוג המאמץ ואת היקפו כדי שישווה לחגובה גדולה אפשרית של האויב. במלים אחרות, על ההתקפה נגד האויב להיות גדולה ובאותו זמן על מצרים להכשיר את עצמה ולהתכונן לבלום את ההתקפה הנגרית הוורדית של האויב.

הוחלט שההתקפה על האויב תהיה כוללת. הוקמה מפקדה צבאית למדינת הפרציה, וזו נתנה ממד חדש למצב, בכך שאיפשרה התקפה משותפת בשתי חזיתות. בראש המפקדה ניצב אלואאי' בהא אדי-דין נופל, והוא תיאם וארגן את שיתוף הפעולה ההדדי. למפקדה הפרטיבית הוקם גם אגף מבצעים.

התקבלה החלטה מדינית להשתמש בכוח הצבאי, והכוחות המזוינים התכוננו לפתוח בפעולות מרכזיות של קרב מגע, במסגרת אסטרטגיה כוללת וישירה שהתפקיד הראשי בה יהיה לכוחות המזוינים. החלטה מדינית נועזת זו לא באה כתוצאה מרעיונות מאולתרים או מלחצים נפשיים, אלא נבעה מידיעה שזמן זה הוא הטוב ביותר, ומהעובדה שמרבית הנסיבות אם לא כולן מתאימות ואף רוחקות להגשמת המטרה המקווה.

לאור נסיבות אלה נתקבלה ההחלטה הגדולה. מקבל ההחלטה לא הגויס בה ואף לא הפחית בערכה באופן שהעובדות לא יטפחו על פניו. ההחלטה נתקבלה מתוך השקפתו העניינית והברוקה של המחליט לגבי הנסיבות ומתוך נסיונו הרב בסיבובים הערביים-ישראליים, במדיניות המצרית הערבית, במשבר הנפשי שיצרה תבוסת

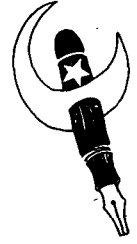
1967, ומתוך החלטה איתנה להגיע למטרה. המחליט הבחיר את המסגרת, את שיטות הביצוע, את היקפו ואת המטרה הרצויה. כל אלה היו תואמים לחלוטין את דרישות ההצלחה. הוא קבע את המטרה הצבאית: להביס את כוחות האויב תכופה מכרעת בסיני וברמת הגולן ולהשתלט על אזורים בעלי חשיבות אסטרטגית. כל זאת כדי להכין את הנסיבות המתאימות להשלמת שחרור האדמות הכבושות בכוח הנשק וכדי לכפות פתרון מדיני צודק לבעיה.

בהתאם למטרה ברורה זו, היה על המפקדה הכללית המצרית לתכנן פעולת התקפה אסטרטגית משותפת שתבצע בשיתוף עם הכוחות המזוינים הסוריים. במסגרת פעולה זו תכנן מצרים פריצה לתעלת סואץ, תשמיד את קו ברילב ותשתלט על ראשי גשר בעומק של 10-15 ק"מ בגדה המזרחית של התעלה, תוך כדי גרימת אבדות רבות ככל האפשר לאויב. תבלום ותשמיד כל מתקפה נגדית של האויב ותהיה מוכנה לבצע כל משימה קרבית נוספת שתוטל עליה לאחר מכן. סוריה תתקוף ותפרוץ את קווי ההגנה של האויב ברמת הגולן, תפצל את ריכוזיו, תשמיד את כוחותיו ותגיע לקו נהר הירדן ולחוף המזרחי של הכינרת.

המפקדה הכללית החלה בפעולה ארוכה ומפרכת, שכללה הערכות וסקרים רבים. נבדקו בקפדנות כל המרכיבים שיש בהם כדי לתרום להצלחה ולסייע להגשים את התכנית המפוכחת ואת התיאום ההדוק. נערך ניתוח מדויק של תורת הביטחון הישראלית, ונתבררו צדדי הכוח והחולשה של תורה זו; נלמדו התנאים הטופוגרפיים ותנאי מוג האוויר של שדה המערכה הבאה על מנת לבחור את המועדים הטובים ביותר לניהולה מנקודת ראות ערבית; נלמד האופי של המפקדה הצבאית הישראלית, ולאיוו התנהגות ואילו תגובות יש לצפות ממנה; נאספו ידיעות מפורטות על האויב ונלמד ארגון ההגנה שלו בתעלת סואץ בצורה ריאלי, ללא הפרזה או הפחתה; לצורך הכנת הכוחות המזוינים המצריים וארגונם נבחרה שיטה שתתאים לאופי המשימות הקשות שיעמדו בהן הכוחות; רוכזו מלוא האמצעים המבטיחים הצלחה, ובראשם מימוש הפתעה אסטרטגית וטקטית תוך ניצול יעיל של כל הגורמים המדיניים והצבאיים.

הגורמים

המטרה הראשונה שעמדה בפני המתכנן הצבאי המצרי הייתה לבטל את תורת הביטחון הלאומי של ישראל, המבוססת על הכוח של "גבולות יסוח" ועל הכוחה לשמור על זמנה ועל "כושר הרתעה" וכן על הצורך להילחם בערבים באופן נפרד ולהבטיח סיוע של מעצמה, בעלת ברית נאמנה שתחלץ אותה בכל עת.

השליגים בחזית הסורית היא בחודש נובמבר או דצמבר ואילו התנאים ההידרוגרפיים בתעלה משתבשים בסוף הסתיו; נחוץ היה חודש, שיש בו לילות ארוכים, כדי שאפשר יהיה לנצל בו את שעות הלילה להשלמת צליחת הכוחות. כל התנאים האלה התקיימו בחודש אוקטובר. לקראת ה-28 בחודש התכוננה ישראל לבחירות לכנסת. חודש זה היה גם גרוש בחגים ישראלים ודתיים: יום הכיפורים, חג הסוכות וחג שמחת תורה. חודש רמדיאן המוסלמי מתקיים גם הוא באותו הזמן. דבר זה משפיע על המוראל של חיילי צבא מצרים וסוריה וזאת בנוסף לאפשרות להפתיע את האויב הפתעה אסטרטגית דווקא בחודש הצום, שבו אין האויב מצפה לכך. הלילות באוקטובר ארוכים, ואורכו של הלילה הממוצע מגיע בחודש זה ל-12 שעות. מזג האוויר נוח בשתי החזיתות לביצוע פעולות קרב רחבות ממדים. חודש זה הוא גם הנוח ביותר בשנה מבחינת המצב באוויר ובים ומתאים לפעולות ימיות.

בחירת היום המתאים ביותר בחודש
 כיום שייבחר למטרה זו היו צריכים להתקיים התנאים הבאים: יום שיחול בו שבתון רשמי, חג או סוף-שבוע אצל האויב; יום שבו ההבדל בין הגאות לשפל בפני המים של התעלה יהיה הנמוך ביותר, ובכך יתקיימו תנאים טובים להקמת הגשרים; יום שיש בו אור ירח בהיר בעיקר בחלקו הראשון, דבר שיסייע להקמת המעבורות והגשרים בראשית הלילה וצליחת הכוחות בחושך, בחלקו השני של הלילה. פירושו של דבר, שנחוץ היה לילה שבו משך אור הירח אינו עולה על 5 עד 6 שעות עד שהוא נוטה מערבה ואורו פוחת.
 כל התנאים האלה התקיימו ב-6 באוקטובר בר 1973. ביום זה שהוא יום שבת וחופשת סוף שבוע, מושבתים החיים בישראל כליל. יום זה חופף את העשרה ברמדיאן, שבו אור הירח מתאים ומאיר משקיעת השמש ועד חצות הלילה; ההבדלים בין הגאות והשפל ביום זה נחשבים להבדלים נוחים, מפני שעד התמלאות הירח הולכים ההבדלים וגדלים.

בחירת שעת ה"ש", זמן תחילת המתקפה
 לבסוף נערכה בדיקה כדי למצוא את השעה המתאימה ביותר, שתאפשר לבצע במשך שעות האור את הדברים הבאים:
 □ לאפשר לכוחות הסוריים לבצע ראשונים את משימתם החיונית הכוללת הבקעת חפירות נ"ט של האויב לכל אורך החזית והשתלטות על הקו החשוב של הגבעות לאור היום.
 □ לתת לכוחות האוויר הסוריים והמצריים זמן מספיק להנחית מהלומה אווירית מרוכזת לאור היום, תוך מתן אפשרות להנחית מהלומה נוספת לפני איר אחרון אם המצב יחייב זאת. לעומת זאת צריך היה למצוא שעה, שלא תאפשר לאויב לרכו

□ עובדה תכנית מיוחדת להעברת ציור הצליחה מהעורף אל החזית, וזו הייתה העדות המכריעה ביותר לכוונת התקפה. תכנית זו כללה תנועות רבות של יחידות מן העורף אל החזית ומהחזית אל העורף וכן תנועות רוחב שנראו כאילו היו אימון בתנועה.
 □ התכנית כללה גם ניסיונות בגיוס אנשי המילואים בפרקי זמן קצובים, כך שהגיוס הגדול ביותר ייערך בזמן שנקבע לביצוע ההתקפה, אולם 48 שעות לפני התחלת הפעולות שוחררו 20,000 חיילים.
 □ תכנית ההונאה כללה גם קווים עיקריים של תעמולה פוליטית.
 פעולות אלו נעשו במגמה לשרת את תכנית ההונאה וכולן הוכתרו בהצלחה.
 די אפוא אם נאמר, שתכנית ההונאה האסטרטגית והטקטית נחלה הצלחה מוחצת, וגרמה לכך שמנגנוני הביון הבינלאומי ים ובראשם סוכנות הביון המרכזית האמריקנית, ושירות המודיעין הישראלי, הסיקו מסקנות מוטעות. לכן גם הופתע העולם כולו מן ההתקפה המצרית והסורית. הדוברים הצבאיים של ישראל ניסו לטשטש את מה שקרה באומרים ש"ראו אבל לא הבינו". את הכישלון הסבירו בכך, שישאל ידעה, אבל הניחה למצרים להנחית את המהלומה הראשונה. טענות אלה מופרכות מעיקרן, מפני שקבלת מהלומה מצד הערבים סותרת לחלוטין את האסטרטגיה הישראלית, העומדת על ההכרח להקדים את המכה הראשונה כאמצעי הגנה הכרחי לסיכול תכניות הערבים. זאת ועוד, מה שקרה בישראל אחרי המלחמה, החקירות והדרישות להעניש את האחראים בשירות המודיעין ובצבא, הוא ההוכחה הטובה ביותר להצלחת התכנית המצרית והסורית.

בחירת העיתוי המתאים ביותר לביצוע המתקפה

אחד הגורמים החשובים ביותר בביצוע מתקפה אסטרטגית הוא בחירת הזמן המתאים ביותר לביצועה.

בחירת החודש המתאים ביותר בשנה
 בחודש שייבחר לביצוע המתקפה היו צריכים להתקיים התנאים הבאים: תנאי מזג אוויר נוחים לכוחות המצריים ובלתי נוחים לאויב; אפשרות לבצע את ההפתעה האסטרטגית, האופרטיבית והטקטית; אפשרות לנצל את התנאים הפוליטיים הפנימיים והחיצוניים וכן את האירועים והחגים המשפיעים על המצב הצבאי של האויב; בחודש זה צריכות היו כל הפעולות להעלאת כושרם של כוחות צבא מצרים להיות מושלמות באופן שיהיו מוכנים לביצוע המשימות המוגדרות בפעולות המתקפה, וכן היו צריכות לבוא לידי סיום כל עבודות הביצורים בחזית; מזג האוויר בשתי החזיתות היה צריך להיות מתון. מזג האוויר היה חשוב במיוחד, מפני שתחילת נפילת

הפתעה ותכנונה

ההפתעה והרכיבים לביצועה העסיקו את הפיקוד המצרי העליון זמן ממושך. ההנהגה הצליחה למצוא שיטות חיוביות ושליליות שיבטיחו הפתעה זו במישור האסטרטגי, האופרטיבי והטקטי. אחד הגורמים הראשיים שסייעו להשיג את ההפתעה היה עיבוד תכנית מפורטת להונאה אסטרטגית במצרים ובסוריה במישור של ארגון ממלכתי, תוך שיתוף הגופים הנוגעים בדבר. על תכנית זו היה להתאים לתכנית ההונאה הצבאית, כדי לאפשר:

- הונאה של האויב לגבי הסיכוי שהכוחות המזוינים של מצרים יצאו לפעולות התקפיות בקרוב.
- שמירה על סודיות מוחלטת לגבי רעיון ההתקפה.
- הסתרת העיתוי המדויק של התחלת המלחמה.

לפיכך ניתנו הוראות למנגנון הפוליטי וההסברתי לפעול במשותף כדי להונות את האויב לגבי כוונת ההתקפה של מצרים וסוריה. התיאום הדרוש נעשה בסודיות ונקבעו קווי פעולה. רעיון ההונאה האסטרטגית הסתמך על תיאום מאמצים של משרדי ההסברה, החוץ והמלחמה. תיאום זה נערך כחמישה-שישה חודשים לפני תחילת הפעולות, כדי לבצע את מכלול הפעולות ולהצהיר הצהרות, שתכליתן הייתה להסתיר את ההכנות הצבאיות המצריות לקראת פעולות קרב שתיערכנה תוך זמן קצר, ולהטעות את האויב לגבי העיתוי האמיתי של התחלת הפעולות. דבר זה נעשה בתיאום מלא עם הסורים, גם במישור הצבאי. במקביל נעשה גם ניסיון לשכנע את האויב כי צבא מצרים ממשיך בכוננות ספיגה ובהעלאת הכושר הקרבי ועסוק באימונים ובתמרונים רגילים.

דרכי ההונאה הצבאית

תכנית ההונאה הצבאית כללה פעולות רבות שביצעו נמשך חודשים אחדים. החשובות בהן היו:
 □ המשך הכוונות במסגרת פעולות הגנה, והכנת קווי הגנה בעומק לבליתם כל התקפת פתע של האויב.
 □ הזות כוחות בכיוונים טובים ומשניים, ביצוע תזווח בתוך החזית, תנועות אל החזית ומן החזית במסווה של תמרונים, תוך כדי שינוי מתמיד בגדלם ובמצבם של כוחות היבשה, ובמקומות הריכוז של יחידות הים בנמלים ובמעגנים בתוך מצרים ומחוצה לה.
 □ כינוס הכוחות להתקפה נמשך שלושה עד ארבעה חודשים. נשלחו יחידות בעלות מספר מצומצם של אנשים ונצברה אספקה באופן הדרגתי בחזית. הכוחות הראשיים נשלחו מהעומק אל החזית שלושה שבועות לפני תחילת ההתקפה במסווה של ביצוע פעולות הנדסיות לקראת תמרון משותף גדול. ואמנם הקרב התחיל בעיצומו של התמרון הזה.

לאור היום את כוחו ולהשיב על מכת האוויר שלנו לפני אור אחרון של היום הראשון של הפעולות. על ידי כך תישלל מהאויב אפשרות של תגובה יעילה לפני בוקר היום השני. פרק הזמן הזה היה הכרחי לביצוע פעולות הצליחה העיקריות ללא התערבות כוחות האוויר של האויב.

□ חיוני היה, שאור היום יאפשר תנאים מעולים לתצפית ולכיוון אש חת"ם בשעת ריכוך האש לקראת ההתקפה וכן בשעת בלימת התקפות הנגד של האויב הצפויות בשעות הראשונות לאחר הצליחה.

□ הכרחי היה לאפשר הורדה של ציוד הגישור הכבד לתוך מי התעלה מיד עם רדת החשכה, כדי שאפשר יהיה להתחיל כהר-כתב הגשרים לאור הירח, והצליחה על הגשרים תתחיל עם שקיעת הירח בחצות.

□ הכרחי היה שקרני השמש יהיו בעיני האויב כאשר כוחותינו צולחים לאור היום. דבר זה יפחית מכושרו לערוך תצפית ולפגוע במטרה.

בהתחשב בכל הדרישות האלה נבחרה שעת ה"ש" שלוש וחצי שעות לפני אור אחרון, כדי שאפשר יהיה לסיים במשך זמן זה את הפעולות העיקריות הבאות: הנחתת מהלומה אווירית משותפת של הכוחות המצריים והסוריים בהיקף של כ-300 מטוסים; ביצוע ריכוך אש חת"ם בארבעה מטחים מרוכזים באמצעות 2,000 תותחים ובמשך כשעה; הזזת הגשרים משטחי הכינוס העורפיים אל הגדה המערבית של התעלה והתחלת הורדתם למים; פתיחת פרצות בסוללת העפר על-ידי שימוש במשאבות המים של יחידות ההנדסה; הצנחת כוחות קומנדו לעומק שטח האויב מיד לפני אור אחרון.

כל הבדיקות לקביעת העיתויים נעשו בדיוקנות ובמיומנות כדי שכל המטרות תתגשמה במלואן, ובראש וראשונה ביצוע ההתקפה האסטרטגית, על כל הנובע ממנה. הביטוי הטוב ביותר לעבודת הכנה זו ניתן בדבריו של המפקד הכללי של הכוחות המזוינים המצריים, בהם הבהיר את הגור-מים לקביעת יום ההתקפה ושעת ההתקפה, ואלה דבריו: "לקביעת יום היע הייתה עבודה מדעית ברמה גבוהה, הראויה לכל הערכה והיא תיכנס להיסטוריה המדעית של המלחמות כמופת לדיוק מופלג ולמחקר מהימן".

סודיות התכנון וההכנה למבצע

בתחילת שלב התכנון של פעולת ההתקפה "בדר" נקבעה שיטת הביצוע ובכלל זה הסודיות המתחייבת מכך. כמו כן נקבע כיצד להוריד את התכנון אל הדרגים הנמוכים, בהדרגה לפי לוח זמנים קבוע. בכל דרג יוחדה לתכנון חוליה קבועה של קציני מפקדה ונאסר על הפצת מסמכי התכנית לאנשים שאינם חברים בחוליה זו.

במקביל ניתן תדרוך למשימות המבצעיות לדרגים שונים. פעולות אלה הוצגו כתרגי-

לים טקטיים. כמו כן נקבע סדר מיוחד לתפוצת מסמכי תכנית הפעולה בכל הדרגים וכן מדרג לדרג הנמוך ממנו, תוך הגדרת בעלי התפקידים החייבים להיכלל בתפוצת מסמכים אלה. התוצאה הניכרת ביותר, שהפתיעה ביותר את האויב, הייתה השינוי היסודי והמידי במאון הכוחות הצבאיים באזור, דבר שיצר מצב אסטרטגי חדש במהלך השעות הראשונות של הקרב. בנוסף לכך השיגה ההפתעה את התוצאות הבאות: היא שיתקה את המפקדות הצבאיות הישראליות בכל הדרגים, הביכה אותן ומנעה מהן לפעול פעולה מהירה, לנהוג באופן נכון או להגיב באופן מידי. מצב זה נמשך ימים אחדים. היא מנעה מהאויב לגייס את כוחותיו המזוינים ואת המשאבים שלו בכוח אדם ובאמצעים כלכליים ולכנס אותם בזמן הנכון ובמקום המתאים לפני תחילת ההתקפה. היא אפשרה לבצע את הפעולות המסובכות, ובראש ובראשונה פריצת תעלת סואץ והריסת המעוזים בקו בר-לב בתנאים קלים ביותר. היא אפשרה גם מספר מינימלי של אבדות בצד המצרי, ומספר גדול של אבדות בכוח אדם, בנשק ובציוד בצד הישראלי.

הקווים העיקריים של רעיון הפעולה

לאור כל הגורמים הרבים הללו עובדו הקוים העיקריים של רעיון פעולת ההתקפה כתחום האסטרטגי, ונשקל במידה מכרעת המאון בין כוחות האויב לכוחות המצריים. על בסיס זה הוצגו המטרות הבאות לגבי האויב:

□ להשמיד את מרבית כוחות האויב ביבשה, בים ובאוויר.

□ להחליש את כוחו האווירי של האויב ולמנוע ממנו אפשרות של פעולה מהירה מוחצת והגשת סיוע לכוחות היבשה שלו.

□ לשחק את מפקדות האויב ולהביאן במבוכה לזמן מה, להכשיל את פעולות גיוס המילואים המהירות או כינוס יעיל של הכוחות.

□ להכביר על תוזות האויב ולמנוע ממנו כושר תמרון נוח או אפשרות פעולה בקווים פנימיים נגד יותר מחזית ערבית אחת בעת ובעונה אחת או ברציפות מהירה, כפי שקרה בסיבוב הראשון והשלישי.

□ לשחק את מקורות האש של האויב מהרגעים הראשונים של הקרב ולשכשך את תכניות ההגנה שלו המבוססות על מהירות תנועה ועל מיומנות גבוהה יותר של הכוחות והאש.

מצרים הקדישה תשומת לב למספר בעיות: היא הביאה בחשבון את האפשרות שהכוחות יתכוננו לפעולה בתנאי עליונות אווירית של האויב ותחת מטרייה אווירית לגנתית שלו. המשימה הראשונה שהוגדרה לכוחות המצריים הצולחים הייתה להשמיד את כוחות האויב בשלבים, ובראש ובראשונה את כוחות השריון שלו; הכוחות יפעלו לספוג את תגובות האויב ואת כושרו

ההתקפי על-ידי פעולות הגנה אקטיביות נמרצות; הכוחות יתכוננו לפתח התקפה בכיוון מזרח לאור התפתחות הקרבות בראשי הגשר; הכוחות ינהלו התקפה לאורך כל קו החזית, בעומק סיני ולכל אורך סיני, בעת ובעונה אחת.

על בסיס קווי יסוד רחבים אלה פותחה הפעולה האסטרטגית ההתקפית המשותפת, שכונתה בשם הקוד "בדר".

תיאום עם החזית הסורית

מועצת הנשיאות של הרפובליקות הערביות החליטה ב-10 בינואר 1973 למנות את פריק אול אחמד אסמאעיל למפקד כללי של הכוחות המזוינים המאוחדים. בעקבות זאת נמסר לאגף המבצעים של המפקדה הכללית המשותפת לבדוק את המצב הצבאי בחזית הסורית ובחזית המצרית, לסקור את דרכי הפתרון הפתוחות בפני האסטרטגיה הערבית ולעבד שיטת שליטה מאוחדת בשתי החזיתות. לקראת סוף החודש נגמר הסקר של אגף המבצעים של המפקדה הכללית המשותפת לגבי כוחות הסיוע של מדינות הקו השני, שיכונסו בוירת הקרבות שכם אל שכם עם מדינות העימות. ב-10 במרס 1973 סיים המפקד הכללי של הכוחות המזוינים המשותפים את בדיקת התכנון למהלומה האווירית המשותפת שנועדה להחליש את הכוח האווירי הישראלי ולשחק את רשת השליטה ואת לוחמת הנגד האלקטרונית בתחילת השלב הראשוני של ההתקפה הערבית העתידה. ב-21 במרס קיים המפקד הכללי של הכוחות המזוינים המאוחדים דיון ענייני עם אגף המבצעים שלו ונקבעו בו פרטי יום ה"ע" ושעת ה"ש", נדונו התכונות האפשריות של האויב, נסקרה המסגרת הכללית וארגון הסיוע האסטרטגי בין החזית המצרית לסורית וכן שיטות ההטעה המדינית והאסטרטגית, שמטרתן להפתיע את האויב ולבלבל אותו בפעולת ההתקפה הצפויה.

ב-1 באפריל אורגן שיתוף הפעולה בחזית הסורית. המפקד הכללי של הכוחות המזוינים המשותפים קבע את שיטת הפיקוד והשליטה בשתי החזיתות ואת דרכי חילופי האינפורמציה ביניהן, בדק את הדרכים לאלץ את האויב להעביר את העתודות האסטרטגיות שלו מחזית אחת לחזית אחרת, דבר שיאפשר ליצור תנאים להת-מוטטות האויב בשלבים לפני התכנון, ולמנוע ממנו יזמת פעולה בקווים פנימיים נגד החזית הערבית בזו אחר זו, כפי שהתרגל לעשות ברוב הסיבובים הקודמים.

בבוקר ה-2 במאי נועדה המפקדה האסט-רטגית המצרית עם המפקדה הסורית כדי לסכם באופן עקרוני את זמני יום ה"ע" ושעת ה"ש", תוך התחשבות בכל הגורמים הרלבנטיים לסוריה ולמצרים. בערב נערך התכנון הכללי למהלומה האווירית הסורית-מצרית המרוכזת נגד ישראל, הוגדרו המטרות שלה, אופן ביצועה ושיטת השליטה עליה.

אסמאעיל הוראות, שהמהלומה האווירית המשותפת הסורית-מצרית תבוצע בשעה 1405 ביום 6 באוקטובר. כמו כן ניסח את הפקודה להתחלת ביצוע מבצע "בדר".

ביום 3 באוקטובר יצא פריק אול אחמד אסמאעיל לדמשק יחד עם כהא ארדין נופל. השניים נפגשו בדמשק עם שר ההגנה הסורי לוא מצטפא טלאס ואנשי מפקדתו, וסוכמו הפרטים האחרונים של מבצע ההתקפה "בדר" בחזית המצרית והסורית בהתאם לתכניות שעובדו ולומנים שנקבעו.

פריק אול אחמד אסמאעיל נעל את הפגישה הגורלית באומרו, שהמערכה העומדת להתרחש תהיה קשה וארוכה, והערבים יכו בכל כוחם בכל מקום ובעומק. כל אחד מכין את המשמעות המכרעת של ההחלטה, וכל אחד מלא תקווה שהפעולה תוכתר בהצלחה ובה נתגבר על כל הסכנות המחושבות.

בצהרים קיבל הנשיא חאפטי אל-אסד את המפקד הכללי של הכוחות המזוינים המ-אחדים, והעביר לידיו את פרטי מבצע ההתקפה האסטרטגי "בדר", שתוכנן להת-חיל בשעה 1405 ביום ה-6 באוקטובר 1973. אחרי כן חזר אחמד אסמאעיל לקהיר כדי לעבד את הפרטים האחרונים של המערכה הגורלית.

מפקדי אגף המבצעים המצרי, אגף המבצעים הסורי ואגף המבצעים המיוחד המאוחד. מטרת הפגישה הייתה לדון במכלול הגור-מים הרלבנטיים ולקבוע באיזו מידה מוכנים הכוחות המזוינים לפעולה התקפית. לקבוע את יום התחלת ההתקפה בכל חזית, לברוק את מצב הגאות והשפל, מצב האוויר, אורך הלילה והיום, הירח, רמת האימונים של הכוחות ואת כושרם הקרבי. כמו כן נסקרו בפגישה זו המצב הפנימי בישראל עד לסוף שנת 1973, ונבדק המצב הבינלאומי והשפעי-תו על מהלך הקרבות הצפויים. בפגישה זו הוסכם, שהחורש המתאים ביותר לביצוע הפעולה הוא ספטמבר או אוקטובר 1973, בהנחה שהתאריך השני הוא נוח יותר. נקבע שפריק אול אחמד אסמאעיל יעביר עניין זה לשיקולה הסופי של ההנהגה המדינית.

בפגישה נוספת עם אגפי המבצעים סוכם שהיום הנוח ביותר להתחלת ההתקפה הוא 10 ברמד'אן, שהוא ה-6 באוקטובר. בערב ה-6 בספטמבר הוציא פריק אול אחמד אסמאעיל הנחיות מטעם המפקדה הכללית המאוחדת להעמיד את הכוחות המזוינים הסוריים והמצריים במצב הכן לקראת פעולת ההתקפה "בדר" תוך חמישה ימים החל מאור ראשון ל-1 באוקטובר 1973. ב-1 באוקטובר הוציא פריק אול אחמד

כמו כן נבדק אלו אמצעים אפשר יהיה להקציב לביצוע המהלומה הזאת, שכל הנוכחים היו משוכנעים בהשפעתה המכ-רעת על כל מהלכי הקרב. ב-22 במאי הוציא המפקד הכללי של הכוחות המזוינים המ-אחדים הנחיות לגבי הרעיון הכללי של מבצע ההתקפה האסטרטגי "בדר" לחזית הסורית והמצרית, וקבע לכל חזית את הצעדים והפעולות המוטלים עליה, לרבות פרקי הזמן שבו היא חייבת לבצעם. בבוקר ה-7 ביוני קבע פריק אול אחמד אסמאעיל את המטרה האסטרטגית הצבאית של המפקדות הסורית והמצרית. הוא קבע למפקדות אלה את מטרת ארגון שיתוף הפעולה בין החזיתות, הציג את רעיון פעולת ההתקפה לכוחות הסוריים והמצרי-ים בשתי החזיתות, ובדק את הארגון האופרטיבי בחזיתות ואת העתודה הכללית בהן. באותו יום, כלומר ב-7 ביוני, ארגן לוא כהא ארדין נופל את שיתוף הפעולה בין החזית המצרית לסורית.

באוגוסט 1973 התקיימה כנמל אלכסנדר-ריה אחת הפגישות החשובות ביותר לתכנון ולתיאום. בפגישה זו נועד המפקד הכללי של הכוחות המזוינים המאוחדים עם ראשי המטות של הכוחות המזוינים המצריים והסוריים, עם מפקדי הענפים העיקריים, עם

הלהסיג את כוחות הצליחה המצריים מערבה? קווי המחלוקת בין סאדאת לרמטכ"ל המצרי

פריק סעד אלדין אלשאדילי*

בעייתיות זו התחדדה כמוחד במערכת יחסיו של סאדאת עם הצמרת הצבאית המצרית, משום שהוא לא חילק עמה (וגם לא עם הצמרת האזרחית) את שיקוליו, דעותיו וכוונותיו. הדבר בא לידי ביטוי בהתייחסות השונה לחלוטין של סאדאת, לעומת זו של שאד'לי, כלפי המצב שנוצר בשדה הקרב עקב הפריצה הישראלית לגדה המערבית של תעלת סואץ. בעוד ששאד'לי נחרד נוכח סכנת כיתור הכוח המצרי בסיני וחיסולו, ולפיכך דרש להסיג את רובו לגדה המערבית, חשוב היה לסאדאת דווקא לשמור על ההישגים הטריטוריאליים בסיני, מאחר שתכנוניו התבססו על ההערכה, שמעצמות-העל ימנעו מישראל להכריע צבאית את המערכה, וכל פיסת קרקע התפוסה על-ידי צבאו בסיני תשפר את מעמדו במו"מ שיפתח עם סיום המלחמה.

המפורט והמקצועי ביותר מבין הספרים שנכתבו אודות מלחמת יום הכיפורים במצרים ובעולם הערבי. בקטעים הבאים, שסודרו בסדר כרונולוגי, מתאר שאד'לי בפירוט את התפתחות המחלוקת בינו לבין סאדאת; מומחשת בהם הבעייתיות הנוצרת פעמים רבות במערכת יחסיו הדרג המדיני העליון עם הפיקוד הצבאי הבכיר, כתוצאה מהפרספקטיבות השונות שמכתיבים להם תפקידיהם. כך, בבואו לקבל החלטות, ניצבות לעיני הדרג המדיני תמונת המצב הכוללת והמטרות קצרות וארוכות הטווח של המדינה המ-נחלת מלחמה, והוא מתחשב לעיתים בשיקולים שאינם קשורים למצב בשדה הקרב; מה שאין כן לגבי הפיקוד הצבאי הבכיר, שתמונת המצב בשדה הקרב היא המרכיב הדומיננטי בשיקוליו.

במהלך מלחמת יום הכיפורים פרצו חילוקי דעות בין סאדאת ושר המלחמה המצרי לבין ראש מטה הצבא פריק (רביאלוף) סעד אלדין אלשאד'לי, בנוגע למהלכים שיש לנקוט עם התבססות הכוח הצולח המצרי בסיני, ומאוחר יותר עם הפריצה הישראלית לגדה המערבית של תעלת סואץ. על רקע מחלוקת זו סולק שאד'לי לאחר המלחמה מתפקידו, וסאדאת האשימו בויכרונותו, שהחלו להתפרסם ב-1976, כי "איבד את עשתונותו" לקראת סוף המלחמה.

שאד'לי הגיב בפרסום ספר אודות מלחמת יום הכיפורים וההכנות לקראתה, בו הציג בין השאר את גרסתו הוא למחלוקת האמורה. הספר, שקטעים ממנו החלו להתפרסם בעיתונות הערבית ב-1978, הנו

* ערך והוסיף הערות - רס"ג אורי.

לסיום, כמה מלים אודות הביוגרפיה והאישיות של מחבר הקטעים שיוצגו להלן. שארילי הנו קצין צבא מקצועי (וליד 1922) שהחל את הקריירה שלו ב־1940 עת נכנס לקולג' הצבאי בקהיר. הוא השתתף בכל המלחמות נגד ישראל, ועיקר שירותו עשה בכוחות הקומנדו והצנחנים. במהלך שנות השישים קנה לעצמו שם של קצין אומץ בעל כושר מנהיגות שאינו חושש מהבעת דעותיו האישיות. לאחר מלחמת ששת הימים מונה למפקד הכוחות המיוחדים, ולאחר מכן למפקד פיקוד הים־האדום. במאי 1971, שעה שסאדאת הכריע סופית את יריבו במאבק על ירושם שלטונו של נאצר, מונה לרמטכ"ל, ובמסגרת תפקידו זה נטל חלק חשוב בהכנות למלחמת יום הכיפורים. בעקבות המלחמה הודח כאמור, מתפקידו, ובראשית 1974 נשלח ל"גלות" כשגריר מצרים בלונדון; משם הורחק לפורטוגל, לאחר שמתח ביקורת פומבית על סאדאת. ב־1978 יצא חוצץ נגד דרכו המדינית של סאדאת, ומאז נודד במדינות ערב ומנסה לארגן אופוזיציה למשטר סאדאת.

11 באוקטובר

מהתקפות הנגד של האויב בימים 8-9 באוקטובר היה ברור, כי האויב ירכז את התקפתו בכיוון הגזרה המרכזית, ציר טסה-אסמעי-ליה שבקרבת בארמיה השנייה. על-כן החלטתי לבקר בארמיה השנייה פעם נוספת. ב־11 באוקטובר ערכתי את ביקורי השני בחזית, שם נפגשתי עם לוא סעד מאמון ועמיד חסן אברוסערה! המצב בחזית הארמיה היה רגוע. היינו משוכנעים, כי כוחותינו מסוגלים להדוף כל התקפה משורינית.

לאחר שובי מן החזית ב־11 באוקטובר, פנה אלי השר² בנושא פיתוח התקפתנו לעבר המצרים. אני התנגדתי לרעיון, בשל סיבות אותן הזכרתי קודם לכן,³ והוספתי: "חיל האוויר הישראלי עדיין חזק ומהווה איום חמור לכל כוחות יבשתיים הנעים במרחב ללא חיפוי אווירי. עלינו ללמוד לקח מן הניסיון הקשה שעברה חטיבת חי"ר 1 אתמול."⁴ נראה היה לי, כי הוא שוכנע.

14-12 באוקטובר

בבוקר ה־12 באוקטובר פנה אלי השר פעם נוספת בטענה, כי מטרת ההתקפה היא להפחית מהלחץ על החזית הסורית. התנגדתי שוב לרעיון, בהנחה כי התקפתנו לא תצליח ולא תפחית מהלחץ על החזית הסורית. כן הוספתי: "בידי האויב שמונה חטיבות שריון מולנו, והוא לא יאלץ להביא כוחות נוספים מן החזית הסורית, שכן כוחות אלו מסוגלים להדוף כל התקפה שנבצע. אין ברשותנו הגנה אווירית ניידת, אלא מספר מועט של טילי "סאם-7", שאינם מסוגלים להגן על כוחותינו היבשתיים. כוחותינו האוויריים הנם חלשים ואינם מסוגלים לעמוד בקרבות אוויריים עם הכוחות האוויריים הישראליים. כתוצאה

מכך, יהיו כוחות היבשה שלנו טרף קל לכוחות האוויריים הישראליים, מיד עם צאתם מתחום ההגנה האווירית, כלומר במרחק של 15 ק"מ מזרחית לתעלה. אם נבצע פעולה זו, אנו עתידים לגרום להשמדת כוחותינו מבלי לסייע להפחתת הלחץ בחזית הסורית."

בסביבות הצהריים שב השר לנושא זה בפעם השלישית תוך 24 שעות ואמר: "ההחלטה המדינית מחייבת אותנו לפתח את ההתקפה לעבר המצרים, ועלינו להתחיל בכך השכם בבוקר ה־13 באוקטובר". בשיחות עם לוא סעד מאמון ולוא עבד אלמנעם ואצל⁵ לא הסתרתי מהם, כי גם אני התנגדתי להוראות אלו, אך נאלצתי לבצען. שחתי ודנתי בנושא פעם נוספת עם השר, והוחלט לזמן את סעד מאמון ואת עבד אלמנעם ואצל לשיבה במפקדה בשעה 1800 באותו יום.

בישיבה זו, שנמשכה עד השעה 2300, חזר כל אחד שוב ושוב על נקודת השקפתו, אך השר העליק על כך שההחלטה הנה מדינית, ועליו לקבלה. כל מה שניתן היה לעשות הוא — לדחות את ההתקפה עד לבוקר ה־14 באוקטובר, במקום ה־13 באוקטובר כפי שנקבע. החלטה זו הייתה הטעות הגדולה הראשונה שעשתה ההנהגה המצ'רית במהלך המלחמה. טעות זו הביאה אותנו לסדרה נוספת של טעויות, אשר להן נודעה השפעה רבה על מהלך המלחמה ותוצאותיה.

בעת שהכנו את התכנית לצליחת התעלה, לא שללנו את האפשרות, כי האויב יבקיע את עמדותינו, הן בשלבים שלפני הצליחה, הן בעת הצליחה והן לאחריה. יתר-על-כן חזינו גם מהם האזורים המשוערים בהם יעבור האויב, וקבענו שלוש נקודות משוערות, שאחת מהן הייתה דורוסואר. ערכנו תכניות מתאימות להלום בהבקעות אלו מיד עם ביצוען, קבענו את סוג הכוחות שיעסקו בכך, ואימנו כוחות אלו לביצוע המשימות.

כדי למגר כל הבקעה בשלביה הראשוניים, ריכזנו את רוב הטנקים באזור הקרמי. סה"כ הטנקים שהיו ברשותנו בתחילת המלחמה הגיע לכדי 1,700. 1,350 מהם ריכזנו בחזית התעלה, ו־100 טנקים נוספים פיזרנו באזור הים האדום ובמקומות אחרים במצרים. את השאר (250 טנקים) החזקנו כעתודה אסטרטגית. במסגרת העתודה האסטרטגית הוכנסה חטיבת השריון עליה הוטלה השמירה על ארמון הנשיאות, כשלארשותה כ־120 טנקים.⁶

בהתאם לתכנית הוחלט, כי הארמיות השנייה והשלישית תצלחנה עם 1,000 טנקים, וכי 350 טנקים יישארו במרחק של 20 ק"מ מערבית לתעלה. טנקים אלו נמצאו במסגרת סד"כ דיביזיית השריון 4, אשר הגנה על עורף הארמיה השנייה, ודיביזיית השריון הרביעית, אשר הגנה על עורף הארמיה השלישית. הימצאותן של שתי דיביזיות אלו במקומותיהן היוותה ערובה

לכך, שכל הבקעה לאורך החזית מצד האויב תמוגר. ההחלטה לפתח את ההתקפה (שהתקבלה בערב ה־12 באוקטובר), ובעקבות זאת שיגור דיביזיות השריון 4 ו־21 (להוציא חטיבת שריון אחת) היוותה, כאמור, שגיאה חמורה. החל מבוקר ה־14 באוקטובר לא הייתה ברשותנו מערכת לתעלה (באזור הארמיות השנייה והשלישית) אלא חטיבת שריון אחת. כאן הופר האיזון, ונוצר מצב אידיאלי להבקעת עמדותינו על-ידי האויב.

15 באוקטובר

בבוקר ה־15 באוקטובר הצעתי לשוב ולרכז את דיביזיית השריון 21 ודיביזיית השריון 4 מערבית לתעלה, כדי שנוכל להשיב את האיזון במצב ההגנה שלנו. השר התנגד לכך בטענה, שהוצאת כוחות אלו תשפיע על מוראל החיילים, ושהאויב יפרש זאת כסימן לחולשה ויגביר את לחצו על כוחותינו, ושבבקעות זאת תהפוך הנסיגה לפניקה. לא הסכמתי לדעתו. שוחחנו בשתי שפות שונות, איש מאתנו לא הצליח להשתכנע מדברי זולתו. סיבה נוספת לאי הוצאת הכוחות הייתה גורם מדיני. הוחלט שסאדאת יישא נאום מדיני חשוב בפני מועצת העם המצרית, והוא חפץ שקולו יישמע בארה"ב ובישראל מעמדת כוח.

16 באוקטובר

בבוקר ה־16 באוקטובר הגיע למפקדה הכל-לית של הכוחות המזוינים מידע ראשוני על הבקעת האויב. המידע היה מקוצר ולא עורר חרדה. בשעות אחר-צ של אותו יום כינסנו ישיבה במרכז הפיקוד כדי לדון במצב. הסכמתי עם השר שנפנה מהלומה חזקה נגד האויב באזור ההבקעה בבוקר ה־17 באוקטובר. בר. אך דעותינו היו חלוקות פעם נוספת לגבי אופן הנחתת מהלומה זו.

אני הייתי איתן בדעתי הקודמת (ההכרח בהשבת האיזון לעמדות ההגנה שלנו על-ידי הוצאת חלק מכוחותינו ממזרח אל מערב התעלה), אך תוך שינוי השיטה בהתאם למצב החדש. ב־15 באוקטובר הצעתי להוציא את דיביזיות השריון 21 ו־4, אך למחרת לא קל היה להוציא את דיביזיות השריון 21, כשהיא נתונה ללחץ האויב. לכן הצעתי להוציא את דיביזיית השריון 4 וחטיבת השריון 25 מגזרת הארמיה השלישית במהלך הלילה, ולהנחית את המהלומה העיקרית בכוח של שתי חטיבות שריון בגזרת ההבקעה מערבית לתעלה בכיוון צפון-מזרח.

השר עדיין התנגד לכל רעיון בדבר הוצאת הכוחות מן המזרח אל המערב, ובעקבות זאת סירב להוציא את דיביזיית השריון 4. ביני לבין השר היה קיים ניגוד מוחלט. אני רציתי שהמהלומה העיקרית תופנה אל הפרצה ממערב לתעלה, תוך הנחתת מהלומה משנית על פתח הפרצה ממזרח לתעלה. לעומת זאת, סבר השר, כי

מצב האויב היה כלהלן:

א. מערבית לתעלה היו ארבע חטיבות שריון, חטיבת חי"ר ממוכן וחטיבת צנחנים. כוח זה נכלל במסגרת שתי אוגדות: אוגדה בפיקודו של האלוף שרון (שתי חטיבות שריון וחטיבת צנחנים) שהפעילה לחץ בכיוון עורף הארמיה השנייה, ואוגדת שריון נוספת של האלוף ברן (שתי חטיבות שריון וחטיבת חי"ר ממוכן) שהפעילה לחץ בכיוון עורף הארמיה השלישית.

ב. שתי אוגדות שריון של האויב ממזרח לתעלה (כל אחת מהן בת שתי חטיבות שריון וחטיבת חי"ר ממוכן) עסקו בריתוק כוחותינו ממזרח לתעלה.

ג. לאחר שהצליח האויב להשמיד או לשדך את גדודי טילי הסאם שרוכזו ממערב לתעלה, עד לעומק של 15 ק"מ בקירוב, היה ביכולתו זו הפעם הראשונה מתחילת המלחמה להפעיל את כוחותיו האוויריים לשם סיוע לכוחות היבשה.

מצב הארמיה השנייה היה כלהלן:

• במזרח – שלוש דיביזיות חי"ר, דיביזיית שריון וחטיבת שריון.

• במערב ובדרום תעלת אסמעיליה – חטיבת צנחנים ושני גדודי קומנדו.

• במערב ובצפון תעלת אסמעיליה – חטיבת שריון.

מצב הארמיה השלישית היה כלהלן:

• במזרח – שתי דיביזיות חי"ר, חטיבת שריון, חטיבת חי"ר וחטיבה אמפיבית.⁹

• במערב – חטיבת חי"ר ממוכן, הדרג השני של הארמיה כולל את דיביזיית שריון 4, שעליה הוטלה ההגנה על האזור המשתרע מתעלת אסמעיליה¹⁰ בצפון ועד ג'בל עתקה בדרום. דיביזיה זו פעלה על-פי הוראות מן המפקדה הכללית.

• העתודה האסטרטגית כללה את חטיבת השריון של משמר ארמון הנשיאות שרוכזה באזור קהיר.

ברור היה כי מערך כוחותינו לא היה מותאם כלל ועיקר לצורכי המלחמה. אחריות כל מפקד הנה לרכוז את כוחותיו ואפשרויותיו בקרב, ולא להתייר לחלק מכוחותיו להילחם ולהישמד טיפן טיפן, בעוד שאר הכוחות צופים באדישות.

תכנית האויב הייתה ברורה – כיתור הארמיה השנייה והארמיה השלישית, והוא פעל כל יום למען הרחבת הפרצה באזור דורסואר. אנו לא ציפינו מכוחותינו לניסים ונפלאות. חטיבת צנחנים מצרית הנכנסת לקרב קשה נגד אוגדת שריון, הכוללת שתי חטיבות שריון וחטיבת צנחנים ישראלית, יכולה להתמיד בהתנגדותה 3-4 ימים נוספים, אך לא לנצח.

טבלת השוואת הכוחות בינינו ובין האויב העידה בבחירות כה רבה על הביקורת הנדרשת, עד כי כל אורח, שאינו מבין דווקא בענייני צבא, יכול היה להשתכנע כי מערך זה מוטעה, ואם לא יתוקן מיד, תתרחש שואה. למרות זאת לא הצלחתי לשכנע את שר המלחמה ואת הנשיא סאדאת לשנות

ואגדות ממערב לתעלה, האחת בפיקודו של האלוף שרון שכללה חטיבת שריון וחטיבת חי"ר, והשנייה בפיקודו של האלוף ברן שכללה שתי חטיבות שריון. נגד כוחות אלו הפנתה המפקדה המצרית את חטיבת השריון 23, כדי שתנחית מהלומה על האויב ממערב לתעלה. התוצאה היתה כמובן – כישלון ההתקפה ואבדן מספר רב מטנקי החטיבה.

עם השמדת חטיבת השריון 23, שהיוותה את העתודה האסטרטגית, לא נותרו בגדה המערבית טנקים מצריים, זולת חטיבת שריון בעורף הארמיות וחטיבת משמר ארמון הנשיאות בקהיר. על כך יש להוסיף כי בצהרי ה-18 באוקטובר חצתה את התעלה חטיבת שריון נוספת של האויב אשר הצטרפה אל אוגדת ברן.

נשיא מצרים ושר המלחמה לא הכירו בחשיבות התמרון בכוחות, אלא לאחר צהרי ה-18 באוקטובר, כשהשלל כוחותינו ריחפה סכנה של כיתור וכשעלת כוחות רוב סוללות טילי הסאם, ובעת שכוחות האוויר של האויב נהנו מחופש פעולה דרך הפרצה אותה יצרו בהגנה האווירית שלנו. גם כאשר הבינו, כי צדקתי בדרישתי להוצאת חלק מכוחותינו מן המזרח, לא הייתה בידיהם היכולת לשער, מה עלול לקרות לאחר יומיים או שלושה. הם שיערו, כי האויב יישאר בפרק זמן זה כמות שהוא, וזו היתה טעות חמורה. לבסוף נתקבלה החלטה בדבר הוצאת דיביזיית השריון 4 בליל ה-18-19 באוקטובר. אני רציני להוציא את הדיביזיה ואת חטיבת השריון 25 בליל ה-16-17 באוקטובר; לו התבצעה תכניתי היה חל שינוי במצב. בשלב זה נתברר שהוצאת דיביזיית השריון 4 לכדה לא תחזיר את המצב לקדמותו. האויב שלח שתי אוגדות שריון למערב התעלה, שתהפוכנה לשלוש אוגדות שריון לפני בוקר ה-19 באוקטובר.

למסך הסודיות והסתרת האמת בדבר המצב ממערב לתעלה, אותו הטילה המפקד-דה המדינית, הייתה השפעה גרועה. לא רק העם המצרי הוטעה לגבי המצב האמיתי, אלא אף אנשי הכוחות המזוינים. יחידות המנהלה, יחידות ההגנה האווירית והמפקד-דות ממערב לתעלה הופתעו לגלות טנקים הפותחים עליהם באש, מבלי שידעו את זהותם של טנקים אלו. כאשר נתגלה המצב לאמיתו, כבר הושמדו יחידות אלו או נשבו.

ב-18 באוקטובר בסביבות השעה 1400 הגיע הנשיא למרכז 10 והאזין לדו"ח מפי השר. לאחר מכן ביקשני הנשיא, לנסוע לארמיה השנייה, כדי לפעול למען העלאת המוראל, ולנסות למנוע את הידרדרות המצב.

19 באוקטובר

שבתי למרכז 10 בערב ה-19 באוקטובר בתום שהייה בת כיממה בארמיה. לאחר שעיינית בדו"חות שונים של המודיעין, התברר לי המצב הכללי הבא:

על המהלומה העיקרית להתבצע במזרח, ועל המהלומה המשנית להתבצע במערב. כעבור מספר שעות הגיע הנשיא למרכז 10. חשבתי להיעזר בו כדי לבטל את החלטתו האמורה של השר.⁸ הבהרתי את הצעותי, אך הנשיא לא נתן לי לסיים את דברי, איבד את סבלנותו, וצעק ברוגז: "איני רוצה לשמוע ממך פעם נוספת על הצעות אלו הנוגעות להוצאת הכוחות מן המזרח. אם תעלה נרשא זה פעם נוספת, אעמיד אותך לדין". ניסיתי להסביר לו, כי תמרון כוחות הוא דבר אחר, ונסיגה היא דבר אחר. אך הוא רגז מאוד, ולא רצה לשמוע.

דברי סאדאת פגעו בי עמוקות, וחשבתי להתפטר, אך מהר מאוד הרחקתי מחשבה זו. כיצד אנטוש את הכוחות המזוינים בעת מצוקה? מה יאמרו עלי היריבים? ברח מיד עם היווצר המשבר הראשון? החלטתי לשאת את הפגיעה והתנצלותי בפני סאדאת. אמרתי לעצמי: "אין ספק שעצביו של סאדאת מעורערים, עד כדי כך שאינו מסוגל לשאת את המצב. עלי לשאתו, ולו זמנית, למען מצרים". לאחר מכן הוצאנו פקודות הנוגעות לפעולות ה-17 באוקטובר, בהתאם להחלטה שקיבלו הנשיא והשר.

בחצות הלילה הלכתי לישון, אך בשעה 0300 הודיע לי קצין המבצעים התורן שלוא אלמנעם ואצל מבקש לשוחח עמי בדחיפות. האחרון הודיע לי, כי חטיבת השריון 25 לא תצליח לנוע בבוקר אותו יום בשל סיבות טכניות. ברור היה, כי לוא עבד אלמנעם ואצל ומפקד חטיבת השריון 25 צופים שואה לחוטבה, והם ממונינים לכרות בעיות, שייתכן ותמנענה את ביצועה של פעולת התאבדות זו. חשתי במעמקי ליבי, כי לוא עבד אלמנעם ואצל צודק, אך האחריות שהוטלה עלי באותה עת אילצה אותי להתנגד לדבריו. באופן עקרוני ייתכנו חילוקי דעות בין מפקדים קודם קבלת החלטה, אך עם קבלתה על כל אחד לפעול כמיטב יכולתו לביצועה, הן אם היא מתאימה לחוות דעתו, הן אם לאו. ההחלטה נתקבלה, ואין ממנה עתה דרך לנסיגה. לאחר שיחה ממושכת אמר לי עבד אלמנעם ואצל בייאוש מוחלט: "אבצע פקודות אלו, אך קודם לכן עלי לומר, כי חטיבה זו תושמד".

17 באוקטובר

החל בבוקר ה-17 באוקטובר התמקמו כוחות האויב מול החזית כשהם כוללים שמונה חטיבות שריון ושתי חטיבות חי"ר ממוכן. אף ברשותנו, בחזית, היו שמונה חטיבות שריון, אך מצב חטיבותינו בבוקר זה היה עלוב.

18 באוקטובר

במהלך ליל ה-17-18 באוקטובר הצליח האויב להקים גשר ראשון באזור דורסואר. על הגשר חצו שתי חטיבות שריון מהאוגדה של ברן. בבוקר ה-18 באוקטובר היו לאויב שתי

מצב זה. בערב ה-19 באוקטובר היה אפוא מערך הכוחות בחזית תעלת סואץ כדלהלן: ממזרח לתעלה היו לאויב 2 חטיבות חי"ר ו-4 חטיבות שריון, בעוד שלנו — 17 חטיבות חי"ר ו-4 חטיבות שריון. ממערב לתעלה היו לאויב 2 חטיבות חי"ר ו-3 חטיבות שריון, ולנו — 3 חטיבות חי"ר ו-3 חטיבות שריון. דנתי במצב עם אחמד אסמאעיל ואמרתי לו, כי אם לא נערוך מחדש את כוחותינו, כדי שיוכלו לעמוד בפני האיום, תתרחש השואה תוך שלושה או ארבעה ימים. באותו לילה מסוגל היה האויב לשלוח אוגדת שריון חדשה למערב מבלי לסכן את מצבו במזרח. באותה עת לא נודעה סכנה גדולה לאפשרות כיתור הארמיה השנייה, נוכח הימצאות תעלת אסמאעיל והחטיבת השריון 15 מצפון לתעלה, והימצאות חטיבת הצנחנים 150, המסוגלת להילחם 3-4 ימים נוספים. הסכנה הגדולה הייתה בדרום ביחס לארמיה השלישית. השטח מתאים לפעולת טנקים, ואפשרי היה שהאויב יפעיל באותו יום את כוחותיו האוויריים נגד כוחות היבשה שלנו, וזו הפעם הראשונה מאז תחילת הקרבות. עם העברת אוגדת שריון נוספת של האויב למערב, צפויים היו לעמוד לרשותו בגזרה הדרומית שממערב לתעלה שתי אוגדות שריון, להן יסייעו הכוחות האוויריים הישראליים, לעומת דיביזיית שריון אחת שלנו.

היה עלינו אפוא להוציא את חטיבות השריון מן המזרח, כדי שיוכלו לעמוד בפני האויב במערב. הוצאת ארבע החטיבות מן המזרח, תוך 24 השעות הקרובות, לא הייתה צריכה, להערכתי, להשפיע על שלום צירינו ועמדותינו במזרח, אלא להגביר את יכולתנו לעמוד בפני האיום במערב.

לאחר שלא הצלחתי לשכנע את השר בצדקת השקפתי, גיליתי לכמה מעוזרי את חרדתי נוכח המצב, ואמרתי כי אם לא נוציא חלק מכוחותינו מן המזרח למערב, תתרחש שואה שאיש לא יוכל לחזות את ממדיה. מפקד החת"ם, לוא סעיד אלמאחי הציע שאזמין את הנשיא ובהיר לו את המצב. במחשבה ראשונה לא התלהבתי מהצעה זו, שכן ידעתי מהי דעתו של הנשיא, מאז המחלוקת שהתגלעה ביני ובינו בחרר המבצעים ב-16 באוקטובר (שלושה ימים קודם לכן). כמו-כן סברתי, כי אחמד אסמאעיל, שהנו איש צבא קודם היותו מדינאי, לא היה מסכים למצב זה, אילולא היה נתון ללחץ מדיני. למרות זאת, במחשבה שנייה, הגעתי למסקנה, כי הזמנת סאדאת והבהרת המצב בפניו יעמידו אותו נוכח אחריותו ההיסטורית. נכנסתי לחדרו של אחמד אסמאעיל ואמרתי לו: "המצב חמור, ומחייב כי הנשיא יבוא להאזין לנקודת השקפתם של המפקדים". הוא ניסה להניא אותי מהחלטתי ואמר, כי עתה מאוחר מדי, ואין סיבה להדאיג את הנשיא, אך אני התעקשתי על כך, שנוכחותו של הנשיא במרכז 10 הנה חיונית, ולא יצאתי את

חדרו של השר אלא לאחר שהבטיחני כי יתקשר עמו מיד.

שבתי לחדר המבצעים, ולאחר מספר דקות בא השר והודיעני, כי הוא התקשר עם הנשיא, וזה הבטיחו, כי יגיע מיד. הסכמתי עם השר, כי בפגישה עם הנשיא יהיו נוכחים: אחמד אסמאעיל, סער אלשאדילי, מחמד עלי פהמי, חסני מבארק, עבד אלעזי גמסי, סעיד אלמאחי ופואד נציאר. הנשיא ועמו המהנדס עבד אלפתאח עבדאללה הגיעו למרכז 10 בסביבות השעה 2230 (19 באוקטובר). הנשיא פנה מיד לחדרו של אחמד אסמאעיל ונשאר עמו כשעה לערך, בעוד שאני נועדתי עם שאר החברים בחדר הוועידות הצמוד לחדר המבצעים, שם החלפנו דעות בדבר המצב.

לבסוף נכנס הנשיא ועמו אחמד אסמאעיל והמהנדס עבד אלפתאח עבדאללה. כל אחד מן הנוכחים סקר את מצב הכוחות בכנות מלאה. לאחר שסיימו לא ביקש ממני הנשיא לומר את דעתי ואמר: "לא נוציא כל חייל מן המזרח".

בזיכרונותיו טוען סאדאת, כי שבתי מהחזית בבוקר ה-19 באוקטובר, וכי ביקשתי "להוציא את כוחותינו ממזרח לתעלה, שכן המערב נתון לסכנה". צר לי לומר, כי זהו שקר. היינו תשעה אנשים, שאחד מהם נפטר ושמונה עדיין בחיים. אני תוהה אם אחד מהם יוכל להעיד על אמיתות טענותיו של סאדאת. למעשה, ביקשתי להוציא חלק מכוחותינו מן המזרח למערב. בקשתי זו ב-19 באוקטובר הייתה ניסיון חמישי להצלת המצב. להלן פירוט חמשת ניסיונותי:

א. ב-12 וב-13 באוקטובר התנגדתי להוצאת את דיביזיית השריון 21 ודיביזיית השריון 4 מהגדה המערבית למזרחית.

ב. ב-15 באוקטובר ביקשתי להחזיר את דיביזיית השריון 21 ודיביזיית השריון 4 לגדה המערבית, לאחר כישלון התקפתנו ב-14 באוקטובר.

ג. ב-16 באוקטובר ביקשתי להוציא את דיביזיית השריון 4 וחטיבת השריון 15 מהגדה המזרחית לגדה המערבית, והנשיא רגז עלי.

ד. ב-16 וב-17 באוקטובר החזרתי ללא ידיעת השר והנשיא שני גדודי טילי סאגר, אשר היוו חלק מעוצבותינו במערב ושקודם הצליחה הוצאו לתגבור דיביזיות החי"ר מבצעות הצליחה.

ה. ב-19 באוקטובר ביקשתי להוציא ארבע דיביזיות שריון מהמזרח למערב.

24 באוקטובר

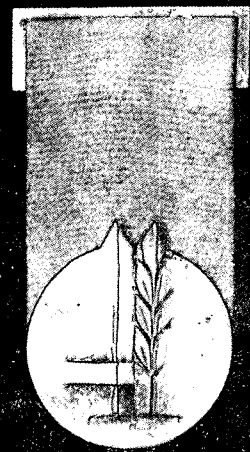
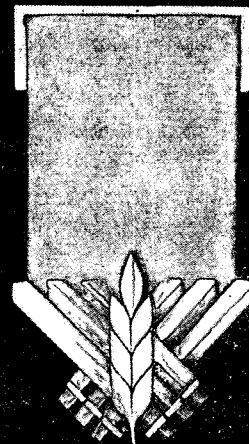
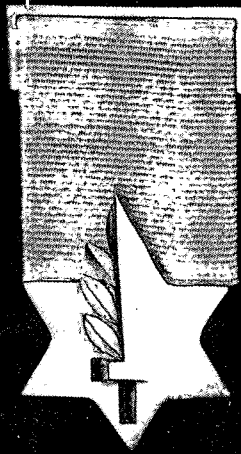
ב-24 באוקטובר הדרדר המצב. האויב השלים את כיתור כוחות הארמיה השלישית ממזרח לתעלה וניתק אותם ממרכז הפיקוד שהיה במערב התעלה. טנקי האויב התקיפו את מרכז הפיקוד של עבד אלמנעם ואצל והשמידו אותו, כשעבד אלמנעם עצמו ניצל בנס. שתי דיביזיות חי"ר מתוגברות (שכללו 45,000 קצינים וחיילים ו-250 טנקים) ובעורפן

העיר סואץ כותרו כיתור מושלם. בעקבות כך יצא כוח זה מתחום מסך ההגנה האווירית ונחשף לסכנת הפצצה אווירית מצד האויב, בלא כל אפשרות להשיב למטוסים התוקפים.

לא היו בידינו במערב התעלה די כוחות כדי לפרוץ את הכיתור, והאויב ידע זאת. ב-24 באוקטובר ביצע חיל האוויר של האויב התקפה מרוכזת על הארמיה השלישית, תוך שהוא מצליח להשמיר את אמצעי הצליחה שהיו עדיין באזור הארמיה. בכך סוכלה כל אפשרות לנסיגת כוחות אלה. חיסול הפרצה ב-16 באוקטובר היה יכול להתבצע בקלות אילולא רגז סאדאת. ב-19 באוקטובר היה עדיין המצב בשליטתנו, וניתן היה לחסל את הפרצה אם נכון היה סאדאת לקבל את דעתי ולהוציא חלק מכוחותינו במזרח. זהו לקק קשה שעבורו שילמנו מחיר יקר.

הערות

- אלוף (לוא) סער מאמון שימש מפקד הארמיה השנייה, ואילו תא"ל (עמיד) חסן אבו-סעדה שימש מפקד דיביזיית חי"ר 2 בארמיה זו.
- הכוונה לשר המלחמה ו"המפקד הכללי של הכוחות המזוינים" קולונל גנרל (פריק-אול) אחמד אסמאעיל עלי, אשר שאדילי שימש כראש מטהו. "המפקדה הכללית" הנה מפקדת הצבא המצרי ומשמשת גם כמטכ"ל.
- שאדילי מונה שתי סיבות עיקריות להתנגדות: א. העליונות האיכותית בחימוש של השריון הישראלי, שחייבה את המצרים להימנע מכניסה לקרבות שריון בשטח פתוח שם טווח התותח הנו הגורם המכריע.
- ביחידות השריון המצריות פוזרו בין דיביזיות החי"ר שצלחו את התעלה, במטרה לסייע לחי"ר בכלימת התקפות הנגד הצפויות, והן הופעלו אפוא כתותחי ג"ט ניידים להגנה, ולא כטנקים. מצב זה הפחית בצורה משמעותית את יכולת ריכוז השריון המצרי ותמרונו, שעה שהשריון הישראלי נהנה דווקא מיכולת כזו.
- הכחנה לניסיונה של חטיבה זו להתקדם לכיוון ראס-סודר ובלימתה עליידי חיל האוויר הישראלי.
- אלוף עבד-אלמנעם ואצל שימש כמפקד הארמיה השלישית.
- הכוונה לחטיבת משמר הרפובליקה החונה דרך קבע באזור קהיר, ותפקידה להגן על המשטר מניסיונות הפיכה.
- מסתבר כי מרכז 10 הנו מוצב הפיקוד של צבא מצרים בעת חירום.
- במבנה השלטון הנשיאותי של מצרים משמש הנשיא כ"מפקד העליון של הכוחות המזוינים" וכפוסק אחרון בתחומים הצבאי והמדיני.
- הכוונה לחטיבה 130 שהייתה פרוסה באזור האגמים המרים על גמגמישים וטנקים אמפיביים.
- הכוונה לתעלת המים המתוקים המתמשכת דרומית לאסמאעיל לכיוון מערב.
- אלוף מחמד עלי פהמי שימש כמפקד ההגנה האווירית. אלוף חסני מבארק שימש כמפקד חיל האוויר. אלוף עבד אלעזי אלגמסי שימש כראש אג"ם, אלוף סעיד אלמאחי שימש כמפקד חיל התותחנים ואלוף פואד נציאר שימש כראש המודיעין הצבאי.
- אלוף עבד אלפתאח עבדאללה שימש כמזכ"ר הצבאי של סאדאת.

מחקר על מקבלי צל"שים במלחמת יום הכיפורים

מיהו גיבור מלחמה?

אל"מ ראובן גל

על כך שאוכלוסיית המחקר מורכבת מכ־40 אחוזים אנשי מילואים, 32 אחוזים אנשי קבע וכ־28 אחוזים חיילים בשירות חובה. יותר ממחצית מקבלי הצל"שים השתייכו ליחידות שריון, כשאחריהן מיוצגים החי"ר (18%), חיל האוויר (כ־8%) וחיל הרפואה (כ־6%). שאר החילות מיוצגים בשיעורים קטנים יותר. התפלגות הדרגות מצביעה על ייצוג גבוה ביותר של קצינים ונגדים:

דירוג	דרגה	מקרים	אחוז
הוגרים	טור - סמל	35	12.4
נגדים	סמל, רס"ל, רס"ר	67	23.7
קצינים זוטרים	סג"מ - סרן	106	37.4
קצינים בכירים	רס"ן - אל"מ	75	26.5

מטרתם העיקרית של עורכי המחקר הייתה לא להסתפק באפיונים כלליים של מקבלי אותות ההצטיינות, אלא לבחון בקפדנות באיוו מידה שונים או מיוחדים מקבלי הציונים לשבח באפיון כזה או אחר מחבריהם ליחידה.

לצורך כך הוגדרה קבוצת השוואה: אל מול כל מקבל ציון לשבח, שנחקר, אותרו שלושה לוחמים אשר שירתו במהלך מלחמת יום הכיפורים באותה יחידה בה שירת מקבל הצל"ש, שימשו באותו תפקיד ודרגתם הייתה זהה לדרגתו. קבוצה זו, שנקראה "קבוצת הביקורת", דמתה לקבוצת מקבלי האותות בכל נתוני העיקריים, למעט עובדה אחת: אנשיה לא זכו בפועל בכל ציון לשבח במהלך הלחימה.

סדרה שלמה של משתני רקע נבדקה עתה תוך השוואה בין קבוצת המחקר (מקבלי

בשלושים ושתיים שנות קיומה, ידעה מדינת ישראל מלחמות ופעילויות קרביות לרוב. מאז הצל"ש הראשון שהוענק בצה"ל (לטייס עורד אברבנאל, לצנחן ג'ורג' פרלוב שנתפס בגלגלו האחורי של מטוס הדקוטה, ולרס"ל שמואל רפאל שמשך את הצנחן אל תוך המטוס) - הוענקו עשרות ומאות ציונים לשבח לחיילים ולמפקדים על גילויי אומץ לב, דבקות עילאית במשימה, הקרבת חייהם למען הצלת חיי אחרים ועוד. במלחמת יום הכיפורים בלבד הוענקו כ־300 ציונים לשבח. סיפוריהם של הצל"שניקים בצה"ל הפכו להיות חלק ממיטות הגבורה של צה"ל ומהווים בלי ספק מרכיב חשוב ביותר, גם אם לא מכוון וגלוי של נורמות ההתנהגות בצבא, של ערכים וסטנדרטים ביחידות שונות ושל תהליך החינוך וההזדהות המלווים את החייל הישראלי מראשית דרכו.

ביחידה לפסיכולוגיה צבאית בוצע לאח"כ רונה מחקר שניסה לעמוד על מאפייני הצל"שניקים ומעשי הגבורה אותם ביצעו. מבצעי המחקר ליקטו נתונים על 283 החיילים שזכו באותות "העוז" ו"המופת" בעקבות מלחמת יום הכיפורים. (מקבלי אות הגבורה לא נכללו במחקר זה לאור ייחודם ומספרם הקטן שאיננו מאפשר ניתוח מחקרי משמעותי.)

ללא ספק היו, במהלך מלחמת יום הכיפורים, מעשי גבורה עילאיים רבים שמבצעים לא זכו לכל ציון לשבח למרות שגבורתם לא נפלה מזו של מקבלי האותות. על אף זאת, לצרכי המחקר בלבד, נקבעה אוכלוסיית המחקר עפ"י ההגדרה הפורמלית של רשימת האותות. בדיקות סטטיסטיות אחדות הראו כי אין הבדלים משמעותיים בין קבוצת מקבלי אות "העוז" (N=89) ומקבלי אות "המופת" (N=194) ולפיכך אוחדו שתי הקבוצות לצורך המחקר. ניתוח ראשוני של משתני הרקע הצביע

מעטים הם, כך מסתבר, המחקרים הפסיכולוגיים שעסקו בניתוח מעשי גבורה או באפיון תכונותיהם של גיבורי מלחמה. מעשי גבורה במלחמה מה התרחשו אמנם מיום שהתקיימו מלחמות בתולדות האנושות, אולם נראה כי תופעת גיבורי המלחמה משכה דווקא את ליבם של סופרים, היסטוריונים ומשוררים, בעוד שמי אפייניה הפסיכולוגיים כמעט שלא זכו למחקר שיטתי ומעמיק.

שאלות שונות עולות בקשר לתופעות הגבורה במלחמה: מהו "מעשה גבורה" וכיצד ניתן להגדירו באופן ברור? היכן מסתיימת החובה ומתחילה הגבורה של הלוחם בקרב? (במדינות שונות, כמו גם בישר"א, ניתנים ציונים לשבח על מעשי גבורה עבור מקרים בהם פעל היחיד "מעל ומעבר לחובתו"). האם ניתן לאפיון את ה"גיבורים" בתכונות מסוימות המייחדות אותם משאר חבריהם לנשק? ואם כן, האמנם ניתן לאתר מראש מי ומו יהיו ה"גיבורים" בקרב הבא? ושמה אין כלל "גיבורים" וקיימים רק מצבים ה"מור" לידים" מעשי גבורה?

הצל"שים) לבין קבוצת הביקורת. לגבי רוב המשתנים לא התגלה כל הבדל משמעותי בין שתי הקבוצות! התפלגות הגילים בשתי הקבוצות הייתה זהה למדי (הגיל הממוצע היה בין 24 ל-25); ממוצע הפרופיל הרפואי בקרב מקבלי הצל"ש היה גבוה במעט מזה של אנשי קבוצת הביקורת, אולם אלה גם אלה היו ברובם בעלי פרופיל גבוה מ-85. נבדקו גם ארצות הלידה והמוצא של הנבדקים, ונמצא כי מרבית מקבלי הצל"שים היו ילידי הארץ (84%) וממוצא מערבי (75%). חלוקה דומה למדי אפיינה גם את קבוצת הביקורת (מספר יוצאי עדות המזרח בקרב צת הביקורת היה במעט גדול יותר, באופן יחסי).

נבדקי שתי הקבוצות הושוּו גם בנתוני איכות שונים: הם אופיינו כממוצע קב"א גבוה (54.0 בקבוצת הצל"שים ו-53.2 בקבוצת הביקורת). בממוצע דפי"ר² גבוה למדי (6.9 – 7.2) וברמת מוטיבציה גבוהה (ממוצע צד"כ³ 29.0 בשתי הקבוצות). יש לציין שממוצע הקב"א של קבוצת מקבלי הצל"שים נמצא כמאון ה-93 (כלומר, בקבוצת עשרת האחוזים בעלי האיכות הגבוהה ביותר בצה"ל!). אולם עם זאת לא נמצאו, גם כאן, הבדלים מובהקים בין מקבלי הצל"שים לבין חבריהם הקרובים ליחידה, לדרגה ולתפקיד.

הבדל מסוים נמצא כממוצע ההישגים שהשיגו הנבדקים בקורסים השונים אותם עברו בצה"ל: מקבלי האותות היו בממוצע בעלי ציונים גבוהים יותר (בסביבות 80) בהשוואה לממוצע ציוני הקורסים של חבריהם (כ-75). לא היה הבדל במספר הקורסים, כממוצע, שעברו נבדקי שתי הקבוצות (כשלושה קורסים). מעניין לציין שלא היה אף מקרה של עריקה בקרב קבוצת הצל"שניקים (בהשוואה למקרים ספורים בקבוצת הביקורת). לבסוף, נעשה גם ניסיון לבדוק אם מבצע מעשי הגבורה, שונים בצורה זו או אחרת כתכונותיהם האישיות מכלל חבריהם. נשקף לצורך זאת אותרו אותם מקבלי הצל"שים אשר עברו במשך שירותם מבחני קצונה ולהם תיק במכד"ק, שבו תיאור תכונותיהם. נתונים אלו הושוּו הפעם, לנתוני כלל אוכלוסיית עוברי המב"ד"ק. נתונותם של מקבלי הצל"שים נמצאו גבוהים יותר, בממוצע, כארבע תכונות (מנהיגות, מסירות לתפקיד, החלטיות, התמדה תחת לחץ). אך לא נבדלו מחבריהם בשלוש תכונות אחרות (חברתיות, אינטלי-גנציה חברתית ויציבות נפשית). ניתן אפוא לסכם חלק זה של ממצאי המחקר ולומר כי קבוצת מקבלי הצל"שים (אותות "העו" ו"המופת") בסיום מלחמת יום הכיפורים, מייצגת אמנם חתך איכותי ואנושי גבוה ביותר בצה"ל, אולם יחד עם זאת בעלי הציונים לשבח אינם מהווים בהכרח קבוצה ייחודית היוצאת דופן. כאשר משווים את מקבלי הצל"שים לחבריהם ליחידה, לתפקיד ולדרגה, מאופיינים מקבלי הצל"שים בנתוני

איכות גבוהים, הם לוחמים טובים (כפי שהדבר משתקף בהישגיהם בקורסים צבאי-ים) והם מתבלטים במעט מעל הממוצע בתכונות המנהיגות, המסירות, ההתמדה וההחלטיות שלהם. אולם כל אלה לא יוצרים עדיין הבדלים משמעותיים וייחודיים לקבוצה זו.

בשלב זה פנו עורכי המחקר לכיוון מחקרי שונה: במקום להוסיף ולחפש את הייחוד במבצעי מעשי הגבורה, ערכו החוקרים ניסיון למצוא האם קיימים מאפיינים מיוחדים למצבי הגבורה. בספרות המקצועית הפסיכולוגית יש כיום ויכוח בין המבקשים למצוא את עיקר ההסבר למעשה מסוים בניתוח המצב בו בוצע המעשה, לבין המצדדים בניתוח אישיותו של הפרט שביצע מעשה זה. נראה היה כי גם במקרה שלפנינו, יהיה זה אולי פורה יותר לחפש את החוקיות וההסבר במצבים ולא באנשים, כמאפייני הסיטואציות המיוחדות בהן אירעו מעשי הגבורה, ולא בתכונות האישיות של ה"גיבורים" שביצעו אותם.

סיפורי המעשה של מקבלי האותות נותחו באורח שיטתי ע"י קבוצת פסיכולוגים צבאיים בכירים ומנוסים. הללו הגדירו 12 ממדים, אשר על פיהם ניתן לאפיין את רוב מצבי הקרב בהם בוצעו מעשי הגבורה. ממדים אלה כללו אפיונים כגון: סוג הקרב (התקפי – הגנתי); מוקפים מכל עבר (כן או לא); נוכחות המפקד (נוכח או לא); בירוד (האם הלוחם היה מבודד, פיזית או פסיכולוגית), או היה יחד עם אחרים); הצלת פצועים (האם הפעולה הייתה כרוכה בהצלת פצועים או לא) וכד'.⁴

לאחר שניתחו החוקרים את סיפורי המעשה: עפ"י 12 הממדים הללו, ניתן היה עתה לקבץ יחד קבוצות של סיפורי מעשה, שמאפייניהם זהים. כך נוצרו ארבע קבוצות, אשר בכל אחת מהן התקבצו בין שבעה ל-20 מקרים. כל קבוצת מקרים כזו מהווה, אפוא, מעין אבטיפוס למצב גבורה; שילוב מוגדר ומסוים של אפיונים צבאיים אחרים היוצרים יחד "סיטואציות גבורה". החוקרים הצמידו לארבעת האבטיפוסים המצביים הללו כינויים המרמזים על אופיים ואלה הם: א. "הקבוצה המבודדת", הנלחמת בגבה אל הקיר". במצב זה נמצאת קבוצת לוחמים בכיתור ע"י האויב, הם מעטים מול רבים ונמצאים בקרב מגנה או נסיגה, המפקד לרוב נמצא במקום, ומעשה הגבורה מבוצע לאו דווקא במצב של בדידות אלא בנוכחות אחרים.

ב. המצב הטיפוסי השני נקרא בפי החוקרים בשם "שרידי ומציל". המאפיין מצב זה היא קרבה רבה מאוד של האויב, עד כדי קרב פנים-אל-פנים, לרוב כאשר כבר ישנם פצועים או הרוגים אחרים. אפייני למצב זה,

נותחו רק 72 סיפורי מעשה, כולם מקבוצת מקבלי אות "העו", כשנפו אותם מקרים בהם הציון לשבח ניתן לא על אירוע מוגדר ומסוים אלא על התנהגות רצופה לאורך זמן.

שהמפקד נפגע (או איננו נמצא במקום) ומישהו חייב לתפוס את הפיקוד באופן ספונטאני תוך שהוא פועל במצב של בדידות פסיכולוגית.

ג. "חידור הנפש" – מצב של מעטים מול רבים, מכותרים ע"י האויב. זוהי יחירתו המקורית של הגיבור, אולם המפקד איננו נוכח. מעשה הגבורה נדרש במצב זה על מנת להציל את חייהם של הפצועים, ובדרך כלל הוא כרוך בסיכון המסתיים במותו של הגיבור.

ד. סוג המצב האחרון המאופיין ע"י הלחימה העיקרית, "עד הסוף המר", או "עד הכדור האחרון". במצב זה נותר בדרך כלל לוחם אחד (או צוות אחד) מכל היחידה, בקרב בעל אופי התקפי (אך לא דווקא קרב פנים אל פנים) והוא לוחם ללא פקודה מפורשת ולאו דווקא למען הצלת חיי אחרים אלא מתוך דבקות במשימה, עד אשר הוא עצמו נהרג.

מרבית תיאורי הצל"שים סווגו לאחד מארבעת מצבי הגבורה הטיפוסיים הללו. כ-20 סיפורי גבורה לא השתבצו לאף אחת מארבע הקבוצות הללו, והם מייצגים בכך אותם מעשי גבורה ייחודיים ומיוחדים, חסרי הקבלה. אולם קיומם של ארבעת המצבים הטיפוסיים שתוארו, מעיד על כך כי ניתן להצביע על תשלובות מסוימות של תנאי קרב מצביים אשר בהכרח יוצרים את מעשה הגבורה. במלים אחרות, כאשר נוצרות בשדה הקרב נסיבות מצביות מסוימות, בעלות אפיונים מסוימים – הן גורמות להסתברויות גבוהות של הופעתן של התנהגויות גבורה מסוג מסוים. המחקר הנוכחי מצביע על כמה תשלובות מיוחדות של נסיבות מצביות כאלו.

יש לציין, עם זאת, שגם הניתוח המצבי עדיין אינו מספק הסבר לתופעת הגבורה בקרב. גם אם איתרנו סיטואציה קרבית שעתידיה "להוליד" מעשה גבורה, עדיין קיימת שאלת הניבוי: מי יהיה המבצע המסוים של מעשה הגבורה? רק השילוב של המאפיינים הכלליים שחוגגו בראשית הרב רים לגבי הלוחמים שזכו בצל"שים, יחד עם המאפיינים הנסיבתיים שהתייחסו לארבעת המצבים הטיפוסיים, הוא שיכול לתת את המענה הקרוב ביותר לשאלה: מי יהיה הלוחם המסוים אשר יבצע, בנסיבות מסוימות מעשה גבורה עילאי.

הערות

1. קב"א (קבוצת איכות) – סימול מספרי המציון את רמת האיכות של החייל, על סמך רמת ההשכלה, האינטליגנציה והמוטיבציה שלו. סיי מול הקב"א נע בין 41 ל-56.
2. דפי"ר (דרג פסיכוטכני ראשוני) – ציון אינטליגנציה הנהוג בצה"ל; ציון הדפי"ר המרבי הוא 9.
3. צד"כ (ציון דרוג כללי) – ציון המבטא את רמת המוטיבציה לשירות של החייל. טווח הציונים הוא בין 8 ל-40.

הפעלת טנקים בלילה

האנס יואכים פוי*

הלחימה בלילה, ברמדומים ובתנאי ראות גרועים העסיקה רבות את אנשי השריון של צבא גרמניה המערבית. נראה כי הניסיון שנרכש בקרבות והפיתוחים הטכנולוגיים החדשים מחייבים לחשוב על שיטות לחימה חדשות.

בטרם נבחן שיטות חדשות מן הראוי לבדוק מה התיישן בתחום זה של הלחימה בלילה ומה יש לחדש לקראת שנות ה-80.

בנתוני יסוד לבדיקה זו נתחשב ברמת הביצוע של חיל השריון הסובייטי, בלקחי מלחמת יום הכיפורים, ובהכנסתם לפעולה בקרבות לילה של מכשירי כינון ותצפית פסוביים.

קרבות שריון בלילה במלחמת יום הכיפורים

מלחמת יום הכיפורים סיפקה מידע רב וחישובי על ניהול קרבות לילה של יחידות שריון. אל מול עמדותיהן של חטיבות הטנקים 7 ו"ברק" הסתערו הסורים ב-6 באוקטובר בשעה 1400 עם הדיביזיות 7 ו-9 בגל הראשון ועם הדיביזיות המשוריינות 3 ו-1 בגל השני. מגמתם הייתה להשמיד את שתי החטיבות הישראליות עד לבוקר ה-8 באוקטובר, להגיע עד לקו שנקבע מראש, מערבית לקו עמדות ההגנה הישראליות, להמתין שם להתקפות נגד של צה"ל ולהדוף אותן, ולהמשיך בהתקפה לתוך שטחה של מדינת ישראל. הכוחות הסוריים קיבלו פקודה להילחם ביום ובלילה בעצמה שווה מבלי להרפות.

לצבא גרמניה המערבית עניין רב בניתוח התקפת הלילה הסוריות. ניתוח כזה יאפשר ללמוד כיצד הצליחו הישראלים לעצור את ההתקפה הסורית, חרף כוחותיהם הנחותים בהרבה מהכוחות הסוריים, ולמרות העובדה

* מחבר המאמר הוא המדריך הראשי בבית הספר לשריון של צבא גרמניה המערבית. המאמר תורגם מכתב העת Kampftruppen, מאי, 1979.

אחוריות מוכנות. כוחות עתודה מקומיים נשלחו לתגבר את הכוחות שבעמדות, או לבלום את הסורים, שהצליחו לפרוץ לעומק מערך העמדות.

בפני שתי החטיבות הישראליות ניצבו שתי בעיות: האחת – צריכה עצומה של תחמושת בקרב לילה, והשנייה – האינטנסיביות של הלחימה: צוותי הטנקים נלחמו ללא הפסק ארבעה ימים ושלושה לילות. יחידות השריון הסוריות מצוידות כידוע בנשק רוסי, והן גם מאומנות על פי עקרונות לחימה סובייטיים. לכן כדאי להשוות את ביצועיהן להוראות התפעול הסובייטיות ולכתוב בספרות הצבאית המקצועית הסובייטית. לצורך דיון בנושא, די אם ננתח את צורת הקרב "התקפה".

הדוקטרינה הסובייטית

על פי עקרונות חיל השריון הסובייטי התקפת לילה אינה אלא פעולה שגרתית לקיום תנופת ההתקפה. כעיקרון נוסף מודגש שילובם של החרמ"ש ושל הארטילריה בגדודי הטנקים התוקפים. בהכנות להתקפה לילית כלולים בנוסף להכנה המדוקדקת של הציוד הטכני, גם תכנון הפעולה וההנחיות למפקדי המשנה. אחר-כך נערך סיור בשטח, עד לרמת מפקדי הטנקים, לעתים גם בחשכה.

הבעיות העיקריות אשר בפתרון מטפלים הסובייטים, הן התקדמות בהסתר עד קו ההיערכות, הפריסה המהירה והשמירה על כיוון ההתקדמות. הם מקפידים מאוד על הסיור המוקדם, ועל קביעת עזרי התמצאות, על קביעת נקודות מתאימות להצבת סימנים מאירים להתמצאות, ועל סימון נתיבי התקרבות וקביעת האזור, אשר בו מותר להפעיל זרקורי א"א לנהיגה. כמובן קובעים הסובייטים במדויק את מקום יציאתו ואת כיוון התקדמותו של כל טנק וטנק. לפני היציאה להתקפה נהגים הסובייטים לירות אש ארטילרית מכינה, שיכולה להימשך עד שעה שלמה. לאש ארטילרית זאת תכלית נוספת של השוואת מסע ההתקרבות אל אזור ההיערכות. כוחות היחידה מתקדמים בשדרות פלוגתיות, ובהתקרבם לאזור ההיערכות הם סוגרים את פנסי הנהיגה א"א. בזמן הפריסה גמנעים הסובייטים משהיות

שיחידות הטנקים הישראליות היו מצוידות במכשירי ראיית לילה באיכות שנפלה מזו של מכשירי ראיית הלילה של הסורים.

ב-6 באוקטובר בשעות הערב עברו הסורים ללא כל הכנות מיוחדות להתקפת לילה. יחידות הטנקים, בשילוב עם יחידות החרמ"ש האורגניות שלהן, התקדמו ישר בחזית רחבה, ותקפו את יחידות הטנקים הישראליות שהיו בעמדות מוכנות. תוך כדי תנועה ירו הסורים פצצות תאורה ארטילרית יות, אשר גילו לישראלים את כיווני התקדמותם. הם התגברו בחשכת הלילה על תעלות הני"ט הישראליות כאשר החי"ר שלהם מוביל, לאחר הכנה ארטילרית. בשלב ההתקרבות הפעילו כנראה הסורים ציוד אינפרא אדום (א"א) ונוריות צבעוניות על כל טנק, דבר שסייע לישראלים בגילוי מוקדם של התוקפים. לאחר שקו העמדות נפרץ (בהשמדת טנקים ישראלים הצטיינו חיילי חרמ"ש רגליים עם טילי כתף), המשיכו הסורים לתקוף בשדרות פלוגתיות לאורך דרכים וכבישים, והגיעו במקומות רבים לעומק מערך הדרגים הישראלי. היחידות הסוריות ביצעו שינויי תנועה, ערכו מארבים, הפעילו אש ארטילרית מכוונת היטב, והסבו לישראלים אבדות.

נוריות הסימון הצבעוניות שעל הטנקים הסוריים, שימשו אותם לשמירת קשר עין ביניהם, אך גם אפשרו למפקד פלוגת טנקים ישראלי להשמיד כ-20 טנקים סוריים שגילו עצמם על ידי נוריות אלה, על הכביש בין רפיד לקוניטרה.

מכיוון שטנקי הסנטוריון של צה"ל מצוידים במכשירי ראיית-יום בלבד, נאלצו הישראלים לנצל ירי תאורה-ארטילרית, ובמקרים יוצאים מן הכלל גם זרקורי אור לכן, לשם איתור מטרות. הם פתחו באש בדרך כלל בטווח 800 מטרים, ולאחר פריצת הסורים גם בטווחים קרובים מאוד, לפעמים פחות מ-100 מטרים. הסורים הפעילו בעיקר זרקורים של אור לבן ואור א"א, אבל אלה היו יעילים רק לטווח של 500 מטרים. יחידות ישראליות מכותרות ומנותקות פרצו בחסות החשכה לאחור, והודות להכרתן המעולה את השטח הן הצליחו לגבור על קשיי התמצאות שנבעו מן האבק והעשן שהותיר אחריו קרב התנועה, ולהגיע לעמדות

ארוכות מדי במקום, ומתירים עצירות קצרות בלבד, שאין להימנע מהן בפריסה לתבניות קרב. בשלב זה מותרת הפעלת מכשירי תצפית בלבד ולא תאורה א"א. הפתיחה באש נעשית על פי פקודת מפקדי המחלקות.

בשלב הראשון תוקפים בתבנית "קו", אשר בה משולב גם החרמ"ש. נוריות סימון על-גבי טנקים T-62 ונוריות צבעוניות, מסייעות למפקדים בשליטתם. לאחר הפי ריצה לתוך קווי האויב מבצעות פלוגות הטנקים שינויי תנועה, כדי להבטיח המשך מוצלח בהשגת המגמה הבאה. בהשתמשן בצירי תנועה נוספים, הן שואפות לתפוס את האויב מן האגף ומן העורף. שינויי כיווני התנועה מבוצעים בסיוע תאורה ארטילרית, ובסיוע מכשירי הניווט המותקנים בטנקים הרוסיים. הקשיים בגילוי מטרות ובאיתורן וכן במדידת הטווח בלילה יוצרים בעיות. גם הירי למטרות קרובות מאוד והסכנה של פגיעה בכוחות ייחודיים מקשים על הלוח-מים.

קרב אש בלילה יש לנהל לא רק בטווחים המתאימים למכשירי כינון לילה, אלא גם בטווחים גדולים יותר. לאחרונה החלו לאמן את התותחנים לניצול מכשירי הכינון ליום נגד מטרות בוערות או מטרות המוארות מפצצות תאורה ארטילריות. באימונים אלה נדרשים התותחנים לפגוע במטרות בלילה עם מכשירי כינון לילה או בלעדיהם.

לקחי מלחמת יום-הכיפורים

כאשר משווים את ביצוע התקפות הלילה הסוריות לדוקטרינה הסובייטית של לחימת לילה, מתגלה אמנם פער גדול, אך עם זאת אפשר גם להבחין בשימוש תכליתי בדוקט-רינה. נראה שהצלחת הישראלים נגד הכוחות הסוריים שתקפו בלי התחשבות באבדות בחיילים ובציוד, נבעה מכמה גורמים שאת העיקריים בהם נמנה להלן:

□ כבר בתחילת הקרבות התגלו לישראלים בכירור כיווני התנועה של הכוחות הסוריים ונקודות הכובד של התקפתם. יתרונותיהם של הסורים, שנבעו מצידור לחימת הלילה המעולה שעמד לרשותם, הפכו עד מהרה לחיסרון, כיוון שהסורים לא ידעו להפעיל את הציוד כראוי.

□ שיתוף הפעולה המושכל של הישראלים עם הארטילריה בירי פצצות תאורה, הקנה להם יתרון בטווחי גילוי מטרות של 300 עד 500 מטרים, בשעה שהסורים סמכו יותר על זרקורי הירי הגסים שלהם, אשר טווחם אינו עולה על 500 מטרים, ואשר נראים גם זמן מה לאחר שמכבים אותם (הנורות לוחטות).

□ עתודות ניידות של הישראלים תגברו גם בלילה עמדות הגנה, שעמדו מול נקודות כובד של ההתקפה.

□ יחידות, שהבקיעו ופרצו פנימה, נבלמו מעמדות ששלטו על מערכת הכבישים והדרכים.

□ ההכרה המדויקת את השטח סייעה

לישראלים, במקרים רבים, לנטוש עמדות קדמיות באופן זמני, לסגת באופן מסודר לעורף ולהפעיל משם אותם כוחות.

□ סיוע התאורה הארטילרית שהופעל על-ידי הישראלים לאיתור מטרות בלילה, הקנה להם יתרון מכריע באשר תותחי טנקים מכוננת במדויק בלילה.

הבעיות שהישראלים נתקלו בהן נבעו מחולשת החי"ר שלהם כי החרמ"ש הסורי, שתקף במשולב עם הטנקים, הפעיל את טילי הכתף שלו באופן קטלני. גם העדיפות המספרית של הסורים, והמחסור בתחמושת שהורגש במשך הקרב – היו בעוכרי הישראלים.

השפעת הלקחים על עקרונות לחימת הלילה של צבא גרמניה המערבית

הלקחים שהופקו מקרבות השריון בגולן יכיר לים לשמש אמת-מידה לבחינת הדוקטרינה ללחימת לילה של צבא גרמניה המערבית.

כאן נסתפק בדיון בצורות הקרב "הגנה" ו"התקפת נגד". הפעלת מכשירי כינון ותצפית פסיביים יכולה לגרום לשינויים משמעותיים, שישפיעו על תפעול הטנקים ועל הפיקוד עליהם בלילה. יש גם להתחשב בעובדה, שההצטיידות במכשירים החדשים תימשך זמן רב, ובשנות השמונים יהיו גדודים מצויידים במגוון רחב של מכשירים: יהיו גדודים שיציודו במכשירי א"א מיושנים, לגדודים אחרים יהיה ציוד מעורב של מכשירים אקטיביים ופסיביים, ותהיינה יחידות מצויידות באופן מלא במכשירים תרמיים או במגברי-אור-כוכבים.

תורת הלחימה של צבא גרמניה המערבית

בתורת הלחימה של גרמניה המערבית, קיים גם פרק מיוחד הקובע עקרונות לקרב אש של טנקים בלילה.

גדוד טנקים בהגנה מנהל את הקרב בלילה, כאשר הוא נע בשטח המוקצה לו להגנה, ובו נקבעו בדרך כלל שני מתחמים פלוגתיים, ולפעמים גם שלושה. עתודה גדודית קטנה – מחלקה אחת או שתיים, מוכנה לתגבור הפלוגה או לבלימת יחידות אויב שפרצו. לשם איתור מטרות מפעילים אמצעי תצפית פסיביים ותאורה מארטי-לריה וממרגמות. כנגד איום מצד יחידות חי"ר עם נשק נ"ט יש לפעול על ידי תגבור ביחידות חרמ"ש. סיורים תכופים מתוגברים כחרמ"ש, צריכים להביא ידיעות על כיוון התקדמותו ועל עצמת כוחו של האויב. כוחות סיור חזקים אלה צריכים להכריח את האויב לפרוס את כוחותיו מוקדם יותר.

כאשר משווים תורת לחימה זו ללקחים שהפיקו הישראלים מהמלחמה, מתברר שעקרונותיה נכונים על פי רוב, ואין צורך בשינויים משמעותיים בעתה, אך עם זאת ראוי לתקן דברים. הסובייטים מצוי-דים במכשירי גילוי תרמיים המסוגלים

לגלות טנק בלתי מוסתר, דבר המחייב להציב את הטנקים בעמדות הסתר, ואם אין אפשרות להעמידם בעמדות הסתר עליהם לעמוד בעמדות הגנה.

בעתיד הקרוב, כאשר נגמ"שים נושאי טילים מונחים נ"ט (טמנ"ט) ייכנסו לפעולה, הם יטלו חלק חשוב בקרב ההגנה, ובכך יקלו על יחידות הטנקים ויורידו מהם מעמסה כבדה. ואולם, בעקרונות לחימה להתקפה בלילה, יהיה צורך בשינויים רבים, עקב השיפור במכשירי התצפית והכינון. משקפי נהיגה מגבירי אור כוכבים ומכשירי ניווט לרכב מאפשרים למעשה פעולה ברווחים ומרחקים דומים לאלה הנהוגים בתבניות קרב ביום, וכן התגברות קלה יותר על מכשולים בשטח, ושינויי תנועה תכופים יותר של יחידות במהירות הנסיעה ובכיוון הנסיעה. באופן זה יתאפשר ניהול התקפות לילה לתוך עומק מערך האויב, לאגפו ולערפו. לא יהיה עוד צורך להסתפק בדילוגים קצרים וישרים ממגמה למגמה.

טנקים בקרב אש בלילה

כוח האש של טנקים בלילה מותנה במידה רבה מאוד בגילוי מטרות. כפי שכבר הוזכר פתרו הישראלים בעיה זאת על ידי הפעלת ארטילריה לירי תאורה, בשיתוף פעולה הדוק עם היחידות הלוחמות בקו הקדמי. גדודי טנקים, שיהיו בעתיד מצויידים באופן מלא במכשירי כינון ותצפית לילה מן הדור השני והשלישי, לא יהיו זקוקים להוראות תפעול מיוחדות לניהול קרב אש בלילה. מכשירים פסיביים אלה, שיעילותם גבוהה מאוד, מאפשרים איתור מטרות, ניהול אש וקרב אש לפי כללים זהים לאלה הנהוגים ביום. יהיה צורך לבחון אפשרות של ויתור מוחלט על ירי תאורה של הארטילריה או שיהיה גם להבא צורך בירי זה, לפחות לשם שיפור כושר הגילוי של מכשירים מגבירי אור, אשר פועלים לטווחים מוגבלים לעומת המכשירים התרמיים.

בגדודים המצויידים בציוד ראיית לילה מעורב: פסיבי ואקטיבי, יהיה צורך לפתח תהליכים מורכבים שיכללו הפעלת הציוד המיושן על המשתמע מכך, יחד עם טכניקות ירי של מכשירים פסיביים, אשר פועלים כמו באור יום. אפשר לחשוב על שילוב של מגביר אור כוכבים עם הזרקור הרגיל על טנק המ"מ בקרב אש מעמדות, כגון בהגנה. אפשר לתאר שמחלקה תפעל אז כך: הטנק עם מגביר אור הכוכבים מאתר מטרות, נותן לטנקי המחלקה פקודת אש לעבר מטרות אלה, ומאיר בו בזמן את המטרות בזרקור אור לבן.

היחידות המצויידות במכשירי ראייה אק-טיביים בלבד צריכות לשנות את הלך המחשבה שלהן מן היסוד. גם הלקחים ממלחמת יום הכיפורים, וגם מחקרים אמריקניים וגרמניים מוכיחים באופן חד משמעי, שהפעלת אור לבן או אור א"א מסכנת מאוד את הטנק המאיר. לבן

מלחמת יום הכיפורים באזמל עבודת המטה

H. Töpfer, Drei Jahre danach: Der Nahost Krieg 1973

רס"נ יוסף הוכבאום

למעשה, אשר בו הוא רואה לכל היותר קו מוצבי חוץ נעדרי עומק וחיפוי הדדי, הפרוסים לאורכה של רצועת האבטחה (או ההשהייה)³, שייעודה הוא – תצפית ואתרעה, שיבוש מאמץ הסיוור של האויב, שימוש במרחב למשימות הונאה והטעיה, ויצירת מרווח הזמן הנחוץ להשלמת ההכנות במערך ההגנה העיקרי. רצועת אבטחה זו מכונה בתיאורו את ההיערכות הכללית כ"קו ראשון ושני". תיאור זה מבטא את גישת המחבר, לפיה היה קו בר-לב מערך הגנה חסר עומק, שסבל ממכשלה קונצפטיב טואלית חמורה; קו שלא נבנה על פי כללי הטקטיקה, המדגישה בתחום ההגנה את קיומם ההכרחי של הרצועות השונות. המערך העיקרי איננו רק מושג אסטרטגי או אופרטיבי, הוא קיים בראש ובראשונה ברמה הטקטית והוא מתאפיין בעומק היחסי לרמה זו. אף שתיאור היערכות כוחות היבשה של צה"ל מובא כאן רק כמרכיב ראשון בתיאור מהלכי המלחמה, דומה שזהו הלך החשוב של התיאור כולו – לקחה של מגננה שבישלונו מן הבחינה התורתית והמעשית תבע מחיר כבד ביותר.

הערכת המחבר בנויה על-פי מיטב מסורתה של "תרבות המטה", המתייחסת תחילה אל האסטרטגיה הכללית. לדעת המחבר כפופה האסטרטגיה הצבאית לאסטרטגיה הכללית, בזכות עמדת הבכורה שניתנה לו האחרונה. האסטרטגיה הכללית – כמכלול האמצעים להשגת מטרותיה הפוליטיות של המדינה – כוללת אפוא את התפיסות והמעשה בתחומי מדיניות החוץ, הפנים, הכספים, הכלכלה, החינוך והבריאות, לצד גורם העצמה הקרוי אסטרטגיה צבאית. המרכיבים, כולם, תלויים הדדית זה בזה, ומקיימים זיקות גומלין ביניהם, ועל כן חייב גם התחום הצבאי להכיר במעמד הבכורה של הרמה המדינית, ובעיקר כמעמד של קברניטי מדינתו – ראש ממשלתה או נשיאה (בהתאם לסוג המשטר)⁴ ובאחריות המתלווה למעמד זה. מאמרו של טפפר דן אמנם בעיקרו בבעיות צבאיות, אך "סטייה" זו של הדיון באסטרטגיה הכללית נועדה להדגיש, כי האסטרטגיה הצבאית כפופה למרותה של האסטרטגיה הכללית ופועלת במסגרת יעדיה של זו.

המשכו של הדיון חשוב במיוחד לענייננו, שכן יש בו כדי ללמדנו, כיצד להשתמש בחומר היסטורי-צבאי לשם הערכתו המקצועית. אירועי שדה הקרב מציינים, לדעת המחבר, את קצו של תהליך התכנון הקודם וראשית התכנון תוך כדי קרב, את פעילות

מישוריהם העיקריים: היבשתי, האווירי והימי.

בפרק השני מוסיף המחבר פרק בניהול מבצעי חיל האוויר במלחמה זו, כהשלמה הכרחית לתיאור מהלכי היבשתיים וכגורם בהצגתה כמערכה. זהו החלק ההיסטורי, הכרונולוגי-תיאורי, המספק את הנתונים העיקריים ל"מעבדתו" של איש המחקר הצבאי. מכאן נטוב העיון להערכת מכלול האירועים במונחים של אסטרטגיה כללית, אסטרטגיה צבאית, תורת המבצעים ופעולת מדוריו העיקריים של המנגנון המפעיל את כלל הכוחות המזוינים, דהיינו המטה על אגפיו הכלליים והמקצועיים.

הפרק השלישי מתמקד בבעיית ניהול קרב על-ידי טנקים ובשאלת ההגנה נ"ט של החי"ר. שני טעמים להצבת הטנק וההגנה נ"ט במרכז הדיון. הראשון, מגמה לבדוק את תפיסת הלוחמה הממוכנת המודרנית, והשני, הנובע ממנו, רצון לבחון מחדש את מכנה זרוע היבשה.

בפרק הרביעי, והאחרון, עוסק המחבר בניתוח הקרקע בזירת גרמניה המערבית כבמה אפשרית להצגת מהלכי של מלחמת יום הכיפורים, וכצעד שנועד לבחון את המהלכים האמורים על היסוד הקובע באורח מכריע את הלחימה הקונבנציונלית – הקרקע ותנאי מזג האוויר.

הליקוי הבולט ביותר בסדרה זו כרוך בקושי שבהשגת המידע. למרות ניצול מצבה של כ-360 מקורות שונים (ביניהם דיווחי עיתונות, מאמרים מקצועיים, שידורי רדיו ועוד) רבים שיבושים ומקומות בהם חסר למחבר מידע ערכני. גם מסגרתו המצומצמת של הדיון אינה יכולה לספק לקורא אלא את קווי התיאור "הגסים" והכלליים.

כבר פתח עיונו מתבונן המחבר באחת מבעיות היסוד העיקריות – היא שאלת היערכות הכוחות כביטוי לתפיסה אסטרטגית. בלשונו התמציתית היבשה, לשון של פקודות-מבצע, מציג טפפר את האנומליה שאפיינה לדעתו את קו בר-לב הלכה

סקירתה של סדרת מאמרים זו, שראתה אור לפני כחמש שנים מעל דפי Truppenpraxis, אחד מן הירחונים הצבאיים החשובים במערב, תיראה אולי תמוהה בעיני כל המורגל למדורי הרצוניה המקובלים בעיתוני נות השוטפת ובכתבי העת השונים הנקראים על ידנו. אמנם, הספרות הצבאית הלועזית שנושאה מלחמת יום הכיפורים נתעשרה לאחרונה במספר ספרים, שהבולטים ביניהם גם ספרו של בלנס "בלא מנצחים ובלא מנוצחים"¹ ושל הקולונל דפאי "הניצחון החמקני"², אולם, קריאה חוזרת ונשנית בספרים אלה עשויה ללמד, כי אין בהם כדי להצביע על לקח דידקטי, לקח של ממש שניתן להפיקו לתועלתו המקצועית של קצין המטה. המהלכים המתוארים בספרים אלה מוכרים לנו, והמידע שבידינו עשיר מזה שהיה ברשות שני המחברים.

בעיון בספרות צבאית מהסוג הנדון הרינו תרים אחר גישה מקצועית בארגון החומר וניתוחו, אחר מסקנות המופקות על-פי המתוות העיקריות של התיאוריה הצבאית ברמותיה השונות, אחר לקחי שדה המערכה של אוקטובר 1973, המהווים חלק ממסכתה ההיסטורית של הלוחמה הממוכנת בת 40 השנה. דווקא סדרת מאמרים שכוחה זו, שאינה מהווה אלא ניסיון להציע שורה של הערות סיכום למלחמת יום הכיפורים כקונפליקט-מזוין, משופעת במעלות שיש עמן כדי ללמד ולהשכיל את הקורא שהאמנות והמדע הצבאי מהווים את מקצועו או את תחומי התעניינותו.

כפי שניתן ללמוד מכותרת הסדרה, ביקש מחברה לערוך ניסיון של סיכום, כשהוא עושה זאת תוך יצירת פרקים, שכל אחד מהם מתמקד בבעיה מרכזית אחת, מכלל הבעיות המרכזיות שעלו במלחמת יום הכיפורים. הסדרה כוללת מבוא קצר, המציג את מקורותיו הכלליים של מחברו וסוקר את מבנה המסה שלו.

בפרק הראשון ניתן סיקור למהלכי הכלליים של מלחמת יום הכיפורים, כשה מחבר מבקש לסכם את ניהולם בשלושת

הפיקוד והשליטה, את שיתוף הפעולה, את הציונות (הארגון לקרב), את הכרת האויב והידיעות עליו (סיור ומודיעין), את הורמת הגבורות כוח אדם וציוד בעת הקרב ולפניו, את העמידה בקרב במושגי ציוד והספקה, תובלה, רפואה, את קיום הקשר בין הפיקוד ליחידות ובינן לבין עצמן ועוד. היבטים אלה ניתנים לחלוקה על פי קטיגוריות המוכרות לכולנו — קטיגוריות המהוות את תחומי המטה הכללי והמקצועי: את רצף האירועים ניתן לבחון באמות הבחינה של הפיקוד והשליטה, השלישות, המודיעין, המבצעים והתחזוקה.

הכשרתו של איש המטה כחלק מן ה"מוח" המנהל את הקרב הנה חיונית לעיסוקו בתחום ההיסטוריה הצבאית, תחום שאין דומה לו בין תחומי הדיסציפלינה ההיסטורית רית כתביעתו להפקת הלקחים וליישומם בבניית גופי הצבא והפעלתם. כך, לדוגמה, חיונית בחינת פעולתה של השלישות במלחמת יום הכיפורים להערכת תחום המבצעים; ובסיכום שבו מעורבים האירועים עם מופקים לקחי ההיסטוריון-התיאורטי, אין לנתק את ההיסטוריה של השלישות במלחמה זו מניתוח תפקודם של צוותי קרב שונים, הנבחנים לצד כושרם הטקטי, גם בגמישות או אי-גמישות שמקורה בתגובת מהיר או איטי של כוח אדם. דומני שזהו לקח מרכזי במאמר, לקחה של הגישה השיטתית, המארגנת את החומר ההיסטורי ומכוונת אותו מן הפסים הכרונולוגיים אל התחנה בה הוא מפורק ומועמד על מרכיביו המהותיים, המועלים מתוך כליל האירועים בעזרת "דגם המטה על אנפיו".

גישה זו דורשת כמובן, ידיעה מעמיקה של החוקר או צוות החוקרים את התכנים השונים של כל אחד מתחומי המטה. במיוחד מורכב הוא כאן תחום המבצעים, המחייב חלוקת משנה על-פי הדרגים השונים (המסתער, המסייע, שיתוף פעולה בין זרועי וכיו"ב) על חילותיהם ועל בעיות תיאום שבין הזרועות. עקבות לכל אלה אנו מוצאים בהצגתו השיטתית של המחבר. במסגרת זו מדגיש המחבר נושאים שונים, כגון עצמת אש, סיוע אש, סיוע הנרסי (במיוחד לוחמת מיקוש), שיתוף פעולה בין הזרועות השונות, תחזוקה, שלישות ועוד. אולם עיקר משקלו של הדיון נסוב על הלוחמה הממוכנת המודרנית, או על "בעיית הטנק", כפי שזו מכונה על-ידי המחבר.

במסגרת "בעיית הטנק" בוחן המחבר את הגרעין הקשה והעיקרי של צוות הקרב היבשתי טנקי-ארטילריה. בעיתיות זו צומחת מתוך המציאות החדשה, בה מוקנה לחי"ר המודרני, הרכוב על נגמ"שי הלחימה שלו, מלוא הכושר להשמיד טנקים; שכן כושר שבשנות ה-40 היה שמור לטנקיסט ולצוות התותח נ"ט שליווה את חיל הרגלים, הופך עתה למערכת נשק נ"ט מונחה המצויה בצבאות המודרניים בידי כל בית חזיר. "בעיית הטנק" מחריפה נוכח ההגנה

נ"ט, שפירושה כיום מערך שלם של אמצעים נ"ט ייעודיים, המופעלים בכינון ישיר ועקיף על ידי רמות הפיקוד השונות, בייחוד בידי חיל הרגלים המודרני.

לכולנו מוכרים לקחיה של "בעיית הטנק". הללו הפכו את המושג "צוות קרב משולב" לקלישה, מבלי לתת את הדעת שמושג זה איננו חדש, וכל הבקי ולו במעט בתורת הלחימה הגרמנית, במערכה הרוסית במלחמת העולם השנייה, או במהלכיו של רומל ו"האפריקה-קורפס" בצפון אפריקה, יכיר בצדקת מחברנו, הקורא להסיר את האיוולת והמכשלה ש"למדנו" מ"מלחמת הבוק", דהיינו — "צוות הקרב טנק-מטוס" כצוות לחימה בלעדי. טפפר מבקש ללמדנו בראש ובראשונה ש"בעיית הטנק" מגלמת בתוכה את התלות של תורת הארגון והמבנה בתורת הלחימה. אנו דנים במערך כות המשתנות עם קליטת אמצעי לחימה חדשים. צוות הקרב — הכולל טנקים, חרמ"ש, מסוקי קרב, ארטילריה ואמצעי סיוע אוויר קרוב — הוא המשך פיתוחו של רעיון הצוות המשלב את מערכות הנשק ששופרו ופותחו על-יפי הגיון החלוקה שבין הדרג המסתער והמסייע. עניין לנו אפוא במערכות שמספרן הולך ורב, שמורכבותן גדלה, וששיתוף הפעולה ביניהן הנו תנאי, שהשגתו אינה אפשרית אלא בהשקעת מאמץ כביר בכתיבת תורת הלחימה, בה יתואמו "תודעות הלוחם", השונות תכלית שינוי זו מווי' כגון תודעת לוחם החי"ר לעומת איש צוות הטנק), ובאיון מפרך שיתנהל על פי דפוסייה של תורה זו.

מבין השורות מבצבץ לקח נוסף: אין ראיית העתיד לצורך תכנון המבנה העתיד של הגייסות אפשריות, בלא למוד העבר בכלי הניתוח התיאורטיים המצויים באמתחתו של איש המטה. היקפה ההדרגתית בין התחומים של חקר הקונפליקטים המזוינים — ההיסטוריה הצבאית והאמנות והמדע הצבאי — היא היוצרת כאן את המכלול, שבלעדי מרכיביו אין ערך לכל ניסיון של "הפקת לקחים" ו"יישומם". שליטה במכלול זה היא התנאי היסודי וההכרחי לכתיבת תורת הלחימה, למחשבת הארגון, להבנת יסודות הפיקוד והשליטה, ולהתוות עקרונות הלוגיסטיקה וגיבושה התורתי.

פרק היישום, המסיים את הסדרה, העוסק במידת הרלוונטיות של לקחי האירועים לתנאי שטחה של גרמניה המערבית, מביא לידי מיצוי את כל יתרונות שיטת המחקר של המחבר. ניתוח השטח העומד במרכזו אינו אלא נרדך שעליו נצברים לקחיו הקודמים של טפפר בחתכים השונים של הגנה נ"מ, הגנה נ"ט ולוחמת הטנקים, תוך מגמה לתרום לתפיסה הכללית של המגנה העתידה להתנהל על-ידי צבאות ברית נאט"ו באירופה.

לא נותר לנו אלא לסיים בדברי המחבר, המלמדנו את פרקו לאמור: "שיעורה העיקרי של מלחמה זו הוא אכן להימנע מן

הקביעות והמסקנות הנמהרות, המוליכות בהכרח להפקת לקח מוטעה. ניתוחים מעמיקים, מחקרים ודיונים (המנצלים את המידע הישיר ואת המקורות הראשוניים) חייבים לשמש בסיס לעשייה זו, תוך צמצום גדול בכל האפשר של הגיון הסובייקטיבי שלהם."

ואנו, הנשכיל ללמוד פרק זה המחייבנו לעיון מעמיק, להכשרה יסודית ולעבודה כה רבה?

הערות

1. Edgar O' Ballance, No Victor, No Vanquished. Praesidio Press: San Rafael California — London: England, 1978
2. Trevor E. Dupuy, Elusive Victory. Mac Donald and Jane's, London 1978
3. רצועת ההשהיה (Verzögerungszone) — יעו"ד. ר' E. Middeldorf, Führung und Gefecht, Frankfurt am Main, 1968 pp. 191-193
4. הצוות בהגדרת הגנרל דון סטארי, ראש פיקוד ההדרכה ותורת הלחימה בורוע היבשה האמריקני "Role of Armor", Air Defense, July-September 80, p. 15
5. ניתוח מבריק של הבעיות המרכזיות בארגונו של שיתוף הפעולה בין חיל רגלים לטנקים ניתן למצוא אצל: Richard E. Simpkin, Mechanized Infantry, Brassey's Publishers Ltd., Oxford 1980

הפעלת טנקים בלילה

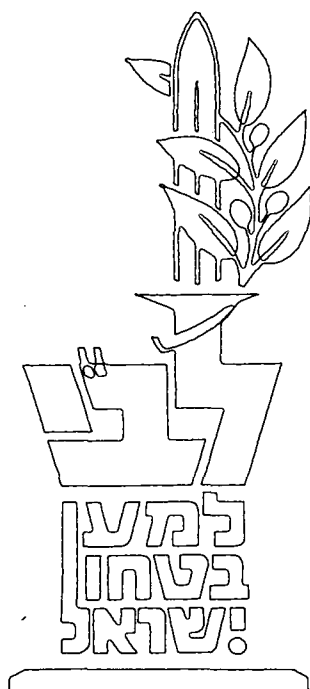
(המשך מעמ' 78)

מתבקשת כאן המסקנה כי איתור מטרות צריך להתבצע, ללא יוצא מן הכלל, בסיוע ירי תאורה של מרגמות וארטילריה. לאחר שאותרו המטרות היטב, אפשר להפעיל זרקורי ירי בקרב האש, וזאת כדאי לעשות בירי מחלקה בלבד. בפעולות התקפה יש לאסור באופן מוחלט את השימוש בזרקור רים, כי הם אינם יעילים לאיתור מטרות כאשר מפעילים אותם בתנועה, והם קטליניים עבור מפעיליהם כפי שמוכיח הניסיון המר של הטנקים הסוריים בגולן.

סיכום

השאלה העולה לאור הדברים שנאמרו כאן היא: האם יש צורך בניסוח מחדש של הוראות תפעול הטנקים בקרב הלילה? נראה כי אין צורך בכך אולם את הפרק "ירי לילה" של ההוראה לתותחנות טנקים צריך לנסח לגמרי מחדש. את הנהלים ואת הטכניקות החדשות יש להתאים לשימוש במכשירי הכינון והתצפית החדשים, ויש גם לקחת בחשבון את השימוש במכשירים פסיכיים ואקטיביים במעורב באותה היחידה. לגבי תאורה אקטיבית יש לנקוט גישה מחשבתית חדשה. בנתוני התפעול ובשיטות התפעול של אור א"א ואור לבן יש להתחשב בלקחים שהופקו במלחמת יום הכיפורים.

תו לבך לכלב"י

הרם תרומה
לקרו להתעצמות צה"ל